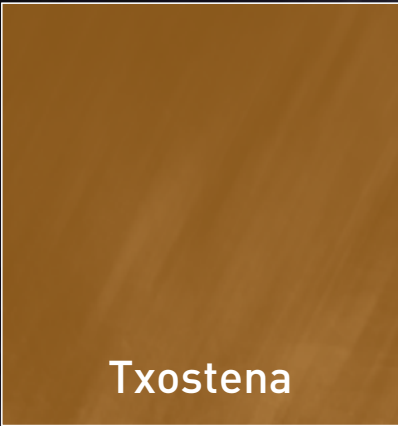

Txostena

Indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimak

Jon-Mirena Landa Gorostiza
Giza Eskubideen zuzendaria

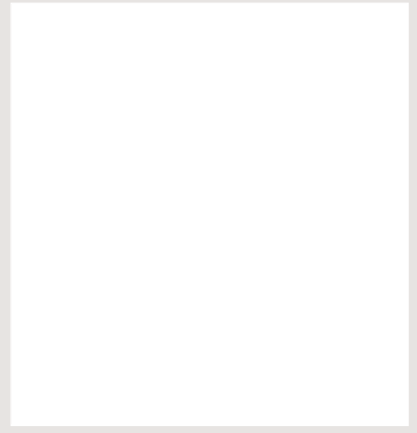
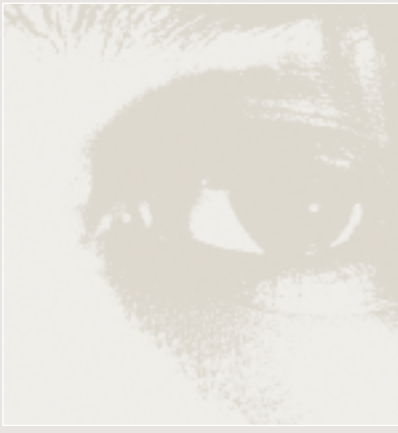
Justizia. Lan eta Gizarte Segurantzza Saila
Eusko Jaurlaritza

Indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimak

Jon-Mirena Landa Gorostiza
Giza Eskubideen zuzendaria

Justizia, Lan eta Gizarte Segurantzza Saila
Eusko Jaurlaritza

Vitoria-Gasteiz, 2008ko ekainaren 24a

Txosten hau egin izana bakarrik
balio handiko gauza da niretzat,
sekulako poza hartu nuen,
garaia da. Azkenean, hainbeste
ahantzura-urteren ondoren,
norbait gutaz oroitu da”.

Miren Salegi Urbieta

AURKIBIDEA

Orrialdea

08

1. Sarrera.
 - 1.1. Txostenaren edukia.
 - 1.2. Txostenaren helburuak.

12

2. Agindua.
 - 2.1. Zein aginduri dagokion.
 - 2.2. Legebiltzarraren agindua betetzea.
 - 2.3. Bizitzeko eta osotasun fisiko eta psikikorako eskubideak urratzea.
 - 2.4. Norengan eta nola zehaztu den txostena.
 - 2.5. Etorkizuneko agindu batean aintzat hartu beharreko beste urraketa batzuk.

18

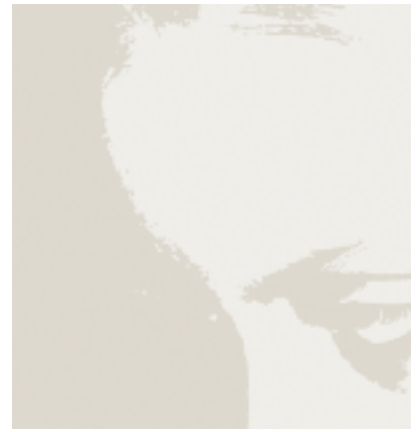
3. Aurrekariak.

20

4. Erabilitako metodologia.
 - 4.1. Txostena egitea.
 - 4.2. Datu-bilketa.
 - 4.3. Testuinguruak eta aldiak.
 - 4.4. Torturari buruzko atal berezia.

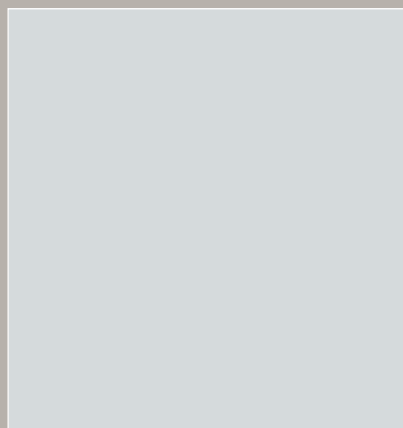
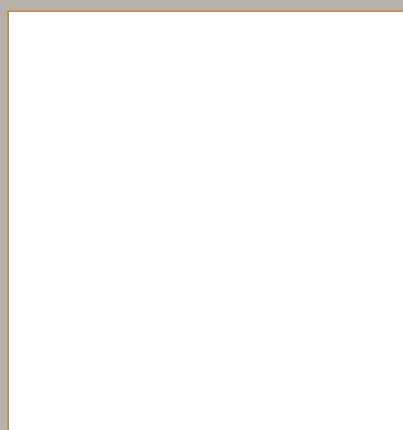
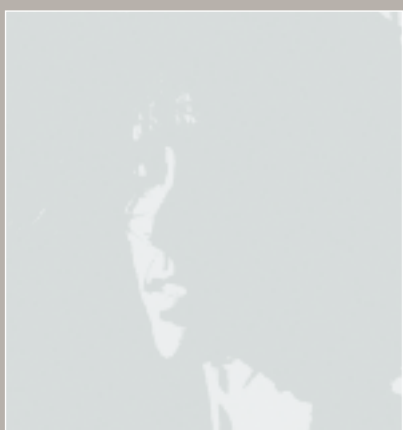
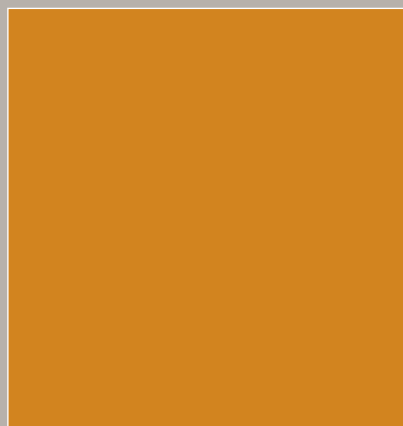
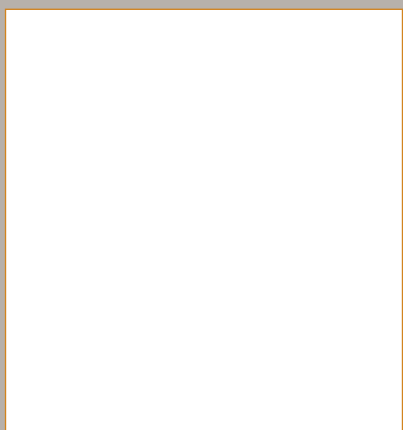
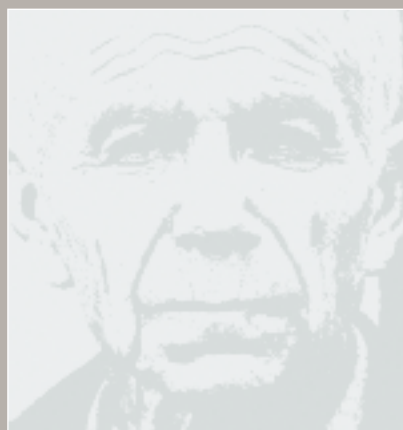
26

5. Bizitzeko eta osotasun fisiko eta psikikorako eskubideen urraketen egitura.
 - 5.1. Estatuko segurtasun-indarren esku-hartzearen ondorioz izandako heriotzak eta zaurituak.
 - 5.1.1. Poliziaren zaintzapean. Tortura.
 - 5.1.2. Espetxeetan.
 - 5.1.3. Errepideko kontroletan edo antzekoetan.
 - 5.1.4. Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz.
 - 5.1.5. Istiluetan edo zerbitzutik kanpo.
 - 5.1.6. Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan.
 - 5.2. Talde parapolizialak, ultrak eta abar.
 - 5.2.1. Atentatuak.
 - 5.2.2. Bahiketak.
 - 5.2.3. Sexu-erasoa.
 - 5.2.4. Manifestazioetan.
 - 5.2.5. Mehatxuak eta ondasunak.
 - 5.3. Heriotza-zigorra aplikatuta.
 - 5.4. Desagertzeak.

Orrialdea

62	6. Biktimen iritziak eta eskaerak.
	Biktimen esperientzia pertsonala. Eraginpean hartutakoen eskaera eta egoera zehatzak agerian uzten dituzten elkarrizketak eta lekukotzak.
	6.1. Lekukotzak.
	6.2. Biktimen ponentzia.
70	7. Biktimen kalte-ordainketarako eskubidea.
	7.1. Inpunitatea.
	7.2. Biktima guztien egia jakiteko eskubidea.
	7.3. Biktima guztien kalte-ordainketarako eskubidea.
	7.4. Kalte-ordaina.
	7.4.1 Kalte-ordaina, oro har.
	7.4.2 Kalte-ordaina, tortura-kasuetan.
	7.5. Errehabilitazioa.
	7.6. Berriz ez gertatzeko bermeak.
78	8. Gomendioak.
	Eusko Jaurlaritzari, Eusko Legebiltzarrari eta beste zenbait erakunderi.
86	9. Zerrendak.
	Kasuistikaren zerrenda ahalik eta zehatzena, izen-abizen eta guzti, Legebiltzarraren agindua zorrotz betez.
118	10. Dokumentu erantsiak. Elkarrizketak.
134	11. Eranskinak.
	1. eranskina. Ondasun higiezinaren eta ibilgailuen aurkako mehatxu eta indarkeriazko ekintzen zerrenda.
	2. eranskina. Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak aldeztutako aurretik terrorismoaren biktimatzat hartutakoen zerrenda.
148	12. Oharrak.

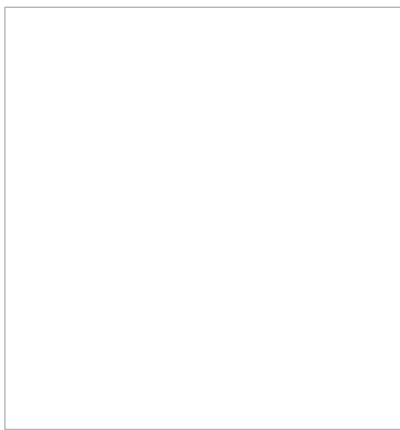

1

SARRERA

Terrorismoaren biktimak eta indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen bestelako biktimak: aldeztu aurretik kontuan hartu beharrekoak.

2007ko urriaren 5ean eta 17an, Terrorismoaren Biktimei buruzko Osoko Bilkura Monografikoa burutu zen Eusko Legebiltzarrean. Hartan, Eusko Legebiltzarrak agindu bat zehaztu eta Eusko Jaurlaritzaren Giza Eskubideen Zuzendaritzari helarazi zion, eta txosten hau agindu horri jarraiki egin da. Agindu horren arabera, “txosten bat egin behar da, hain zuzen ere indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen bestelako biktimen errealitateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza, biktimak identifikatzeari eta biktima horiei errekonozimendu morala eta kalte-ordaina emateko beharrezkoak diren neurriak aztertzeari arreta berezia eskainiz”.

Agindu horrekin batera, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzari beste txosten bat egiteko eskaera egin zaio “hain zuzen ere inkontrolatu taldeen, eskuin muturreko taldeen eta GALen terrorismoaren biktimen errealitateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza, biktimak identifikatzeari eta indarkeria legerian onartutako eskubideen errekonozimendu-maila aztertzeari arreta berezia eskainiz”.

Hortaz, bi txosten bereizi eta osagarri sortu behar dira, erregistro ofizial argirik ez duen errealitate bat argitzen laguntzeko. Aginduak onartzen duenez, badira terrorismoaren eta indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen hainbat biktima ofizialki behar bezala erregistratu ez direnak, nor diren (zerrenda zehatzak) eta zer eskubide eduki behar dituzten ez baita argi eta

garbi jaso. Beraz, erregistro ofizial horiek zalantza eta hutsune handiak dituzte agerian.

Agindu horiek alde batera utzi dituzte ETArekin eta antzeko beste talde batzuen terrorismoaren biktimak, biktimen zerrendei eta eskubideen errekonozimenduari buruzko informazio ofiziala egokia dela hartu delako aintzat.

Lehenik eta behin, “inkontrolatu taldeen, eskuin muturrekoen eta GALen terrorismoaren biktimak” edo “indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimak” hizpide hartzen ditugunean zer adierazi nahi dugun zehaztu behar dugu, honek agindu bakoitzaren mugak identifikatzearen arazoa mahaigaineratzen baitu.

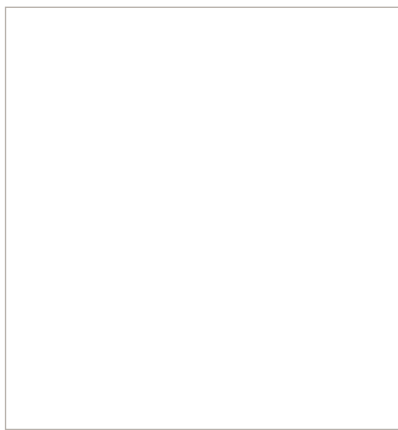
Horregatik Legebiltzarraren agindua zorrotz bete beharra dagoela argi utzi ondoren, aipatzekoa da txosten hau egiterakoan gainjarpen-arazo larriak nabarmendu direla, biktimak banan-banan identifikatzeko zereginen. Terrorismoaren kontzeptu juridiko-penala bilakatu eta zabaldu da denborarekin, eta, gainera, kontzeptu hori bereizi egin da neurri batean Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legetik (32/99) eta lege hori orain artean interpretatu duen jurisprudentziatik eratorritako terrorismoaren biktima-ren definizioaren aplikaziotik. Ez da batere erraza zehaztea jarduera kriminalaren zein kasu jo behar diren terrorismoaren biktimatzat, baita Justizia Administrazioaren jarduerak gertaturikoa identifikatu duen kasu jakin batzuetan ere. Eta zailtasun hori handiagoa da gertaerak ikertu gabe badaude, edo, aldeztu aurretik bertsio kontraesankorrak eraiki badira giza eskubideen urraketen subjektu aktiboaren inguruan.

Azken batean, aginduaren jomugan dagoen errealitatea ezkutua da, eta horregatik aldeztu aurretik ikerketalarik galarazi egiten du behin betiko eta zalantzarik gabeko sailkapena egitea, txosten batean zein beste batean. Hori dela-eta, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzari agindutako txostena aurkezteko zain bagaude ere, txostenaren biktima-zerrendaren inguruko aldeztu aurretik informazioa jaso dugu. Informazio hori Giza Eskubideen Zuzendaritzatik garatutako lanarekin gurutzatu dugu, Zuzendaritza horak terrorismoaren biktimatzat identifikaturiko pertsona guztiak txosten honetatik kanpo gera daitezkeen, hartara, hala badagokio, arlo horretan indarrean dagoen babes-sistemara biltzeko aukera izan dezaten.

Horren ondorioz, eta Legebiltzarrak Eusko Legebiltzarraren bi Zuzendaritzari helarazitako agindua hobeto betetzearren, txosten honetan Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak identifikaturiko biktimak ageri diren kasuak aipatutako txosten horretara bideratu dira. Nolanahi ere, segurtasun juridikoarekin zerikusia duten arazoak direla medio, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak aldeztu aurretik identifikaturiko biktimen zerrenda eranskin batean bildu da, txostenaren amaieran, eta txosten honen zerrendak zehazteko abiapuntu gisa erabili da.

1.1. Txostenaren edukia

Hutsune nabaria dago gure azken historiaren zenbait garaitan indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen ikerketari eta errekonozimenduari dagokienaz.

Txosten hau lehen urratsa da, urraketen kopurua eta mota, biktimen egoera eta biktimen errekonozimendurako eta kalte-ordainketarako lagungarri gerta litezkeen neurriak ebaluatzeko.

Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legea (32/99) onartu zenetik aurrera bereziki, terrorismoaren biktimek lege-esparru jakin bat eta errekonozimenduko, kalte-ordainketarako eta laguntzeko neurri sorta jakin bat izan dute inpaktu-maila desberdinekin; baina txosten honetan biltzen diren biktimen kasuan, gehienetan, biktimek jasandako urraketa eta bidegabeke-riak edo biktimen duintasuna ez dira aintzat hartu. Ez da garatu biktima horien egoera aintzat hartuko lukeen politika publikorik, eta kasu askotan, gertaerak ez ziren ikertu ere egin behar besteko berme judizial edo lege-bermeekin.

Problematika hori guztia da txosten honen oinarria, eta txostenaren bitartez lehen hurbilketa bat egin nahi da. Azterlan honek errekonozimendua bultzatu nahi du, baita hamarkadetan ahazturik egon den errealitate horri heltzeko lagungarri gerta daitezkeen neurriak sustatu ere. Euskal gizartearen betebeharrak moral eta politikoa da; halaber, terrorismoarekin batera indarkeria mota horiek gizartearen eragin dituzten ondorioei aurre egiteko ezinbesteko urratsa ere bada.

Urte luzetan, euskal gizartearen zati batek beste alde batera begiratu du terrorismoaren ondorioen eta biktimen aurrean, eta biktima horiek bazterkeria, bakartzea edo laguntzarik eza jasan dute. Halaber, gizarte horren beste zati batek beste indarkeria mota baten ondorioak alde batera utzi ditu edo ukatu ditu, dikta-

duratik demokraziarako trantsizioko zenbait garaitan herri honetan Estatuko agenteen edo talde parapolizialen ekintzen biktimak ahaztuz. Gaur egun arte ez da ikerketa independenterik egin gertaera horien edo gertaera horiek argitzeko lagungarri gerta litezkeen politiken inguruan. Zenbait kasutan, gertaera bakantzat hartu dira, edo bestela, ukatu egin dira, eta beste hainbat kasutan, baita justifikatu ere, trantsizio demokratiko batean edo ETaren indarkeriaren aurrean Estatuak emandako erantzunaren testuinguru batean, berezko zailtasuntzat hartuta; gertaera horien eraginak, biktimekiko errekonozimendua edo horrek gizartearen giroan edo demokraziaren kalitatean izan zitzakeen ondorioak ez dira kontuan hartuak izan.

Arazoaren tamainari dagokionez, orain artean ez da gai horri buruzko azterlan espezifikorik egin, eta horrenbestez oso bestelako zenbakiak eman dira eraginpean hartutako pertsona kopuruari dagokionez. Legebiltzarren aginduak deskribaturiko indarkerien kasuistikak eta eraginpean hartutako pertsonak aldeztu aurretik aztertu ondoren eta banan-banan egiaztatu aurretik, talde honek 647 kasu aurkitu ditu guztira; horietatik 109 hildako eta desagertutako pertsonak dira. Beste 66 Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak landutako aldeztu aurretik txostenean jaso dira. Txosten honetan, halaber, atentatu, eraso fisiko eta bahiketekin zerikusia duten 538 kasu bildu dira, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan ageri diren 57 kasuez gain. Horiei identifikatu gabeko hainbat zauritu erantsi behar zaizkie. Gainera, beste hainbat pertsonak tortura edo tratatu txarren biktima izan direla ziurtatu dute.

Guzti horrek agerian uzten du indarkeria mota horrek gizartearen zenbaterainoko eragina duen.

Biktima horiek edo urraketa horien eragina aintzat hartzerakoan, irizpide politikoei lehentasuna eman zaie biktimekiko beharrezko errekonozimendu pluralaren eta begirunezko hurbilketaren aurretik, eta errekonozimendu hori mugatu egin da, planteamendu politiko horiekin bat etorri edo ez. Egoera hori gainditzeko ahaleginak pentsamolde ireki, global eta integratzailea eskatzen du. Eta hori guztia, gaur egun indarkeriaren eta terrorearen, bake politiko ezaren eta euskal gizartearen aniztasun eskubideak mugatuak diren testuinguru bat bizi dugun arren. Urte askoan, zeregin hori atzeratuta geratu da bestelako premia eta planteamenduengatik. Uste osoa dugu premia hori ezin atzera daitekeela, eta biktimek errekonozimendu anitza behar dutela, inpaktu-maila edo biktimizazio-mekanismo guztiak kontuan hartuta. Gizarte osoak bat etorri behar du beharrezko zeregin horrekin eta horren aurrean botere publikoen lana, ezinbestean, erantzuna ematea da. Txosten hau premia horren errekonozimendutik abiatu da.

Dokumentu honek prozesu hori abiarazteko oinarria eskaini nahi du, prozesu hori aurkikuntza eta premiei buruzko txosten hau argitaratu ondoren ere luzatuko dela aintzat hartuta. Uste osoa dugu minaren eta sufrimenduaren errekonozimendua eta beharrezko errespetu anitza biktimekiko betebeharrak morala dela, eta, hori ez ezik, bakerako beharrezko bidean topatzen diren gizarte-haustura batzuk gainditzeko baliagarria ere badela. Ikerlari batzuek sufrimenduaren berdintze morala deitu

“Maila pertsonalean gaizki sentitu nintzen, alabengatik bereziki, oso txikiak zirelako. Eta bereziki bat-batean inguratura sentitu nintzelako; sekulan ez zitzaidan halakorik gertatu, kazetariak, argazkiak, ez dakit. Ez nuen asmatu hainbeste argi, argazki eta galderei aurre egiten... (...) agian horixe gertatu zitzaidan, ez nintzen gauza izan hamaika galdera egiteko asmoarekin zetozen horiei aurre egiteko. Eta une hartan ez nintzen gauza izan, halaber, gertaerari testuinguru eta errebindikazio politikoago bat emateko”. Amparo Lasheras

zioten errekonozimendu horri, Desmond Tutú monsinoreak Hego Afrikan gidatutako Egia eta Adiskidetzearen aldeko Batzordearen esperientziaren haritik. Horrek esan nahi du biktimak guztiek jasandako minak eta urraketek errespetu bera merezi dutela, egilea edo egilearen ideia politikoak kontuan hartu gabe. Guretzat, txosten honetan aipaturikoaren ildotik, errespetu-betebehar hori gauzatu behar da, eta horrek prozesu bat abian jartzea eskatzen du. Horrek ez du esan nahi biktimizaziora eraman duten prozesuak berdindu behar direnik, ezta ekintzak burutu dituztenak berdindu behar direnik edo indarkeriazko ekintza jakin batzuk justifikatu behar direnik ere. Aitzitik, errespetuzko jarrera bat hartu behar da, jarrera enpatikoan eta errekonozimendu barne-hartzailean oinarritua; beharrezko historia konpartitua- ren aurreneko urratsa ere izango ahal da!

1999ko urrian, Kongresuko eta Senatuko parlamentariak Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legea (32/99) onartu zuten, eta, horri esker, hainbat gabezia zuzendu ziren herri honetako biktimak ugariaren sufrimenduari zor zaion errekonozimenduari dagokionez, bereziki ETAk eta beste zenbait taldek eragindako eta terrorismoaren biktimak gisa errekonozitutako biktimei dagokienez. Zehazkiago, lege horrek erantzuna ematen die “terrorismo-ekintzen, edo banda edo talde armatuak kideek edo herritarren baka eta segurtasuna larriki asalatzeko asmo argiarekin ziharduten taldeetako kideek eragindako gertaeren biktimei”¹. Arau horri jarraiki, orain artean hainbat neurri hartu dira ETaren biktimen errekonozimenduari eta kalte-ordainketari begira.

Zalantzarik gabe, neurri horiek hobe daitezke.

Indarkeriaren eta terroriarene beste hainbat biktimak, ordea, lege horren esparrutik kanpo geratu dira. Hori hala da lege horren aplikazio murriztailea egin delako, edo bestela terrorismoaren kontzeptua diktaduran, trantsizioan edo demokrazian erregimen politikoari aurre egin diotenei bakarrik aplikatu zaielako, baina ez Estatuko egituretatik gertuko taldeei edo Estatuko Segurtasun Indarretako kideei. Ikuspegi horri jarraiki, hainbat biktimak hartu ziren aintzat, baina beste hainbat baztertu ditu orain artean, “segurtasuna eta bakea larriki asalatzeko” jarduten duten “banda edo talde armatutzat” jotzen zirelako beste talde horiek.

Horren guztiaren ondorioz, garai desberdinetan ezezagunen, eskuin muturrekoen, indar parapolizialen² edo Estatuko segurtasun-agenteen ekintzen edo giza eskubideen urraketen ondorioz hildako edo zauritutako hainbat pertsona historia ofizialek eta errekonozimendu publikotik kanpo geratu dira. Biktimen senitatekoak ere kanpoan utzi ditu, baita beren osotasun pertsonalean kalte larriak jasan dituzten beste hainbat pertsona ere.

Azterlan honen denbora eremurako Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legerako aintzat hartu den eguna hartu da erreferentziatzat, hau da, 1968ko urtarrila, hain zuzen ere terrorismoaren biktimei buruzko estatuko edo erkidegoetako beste araudi batzuek aintzat hartu duten eta ETaren indarkeriazko ekintzen hasierari lotzen zaion unea. Irizpide hori da orain artean harturiko neurrietara ondoen egokitzen dena, eta erreferentzia konpartitua da biktimekiko gutxiene-

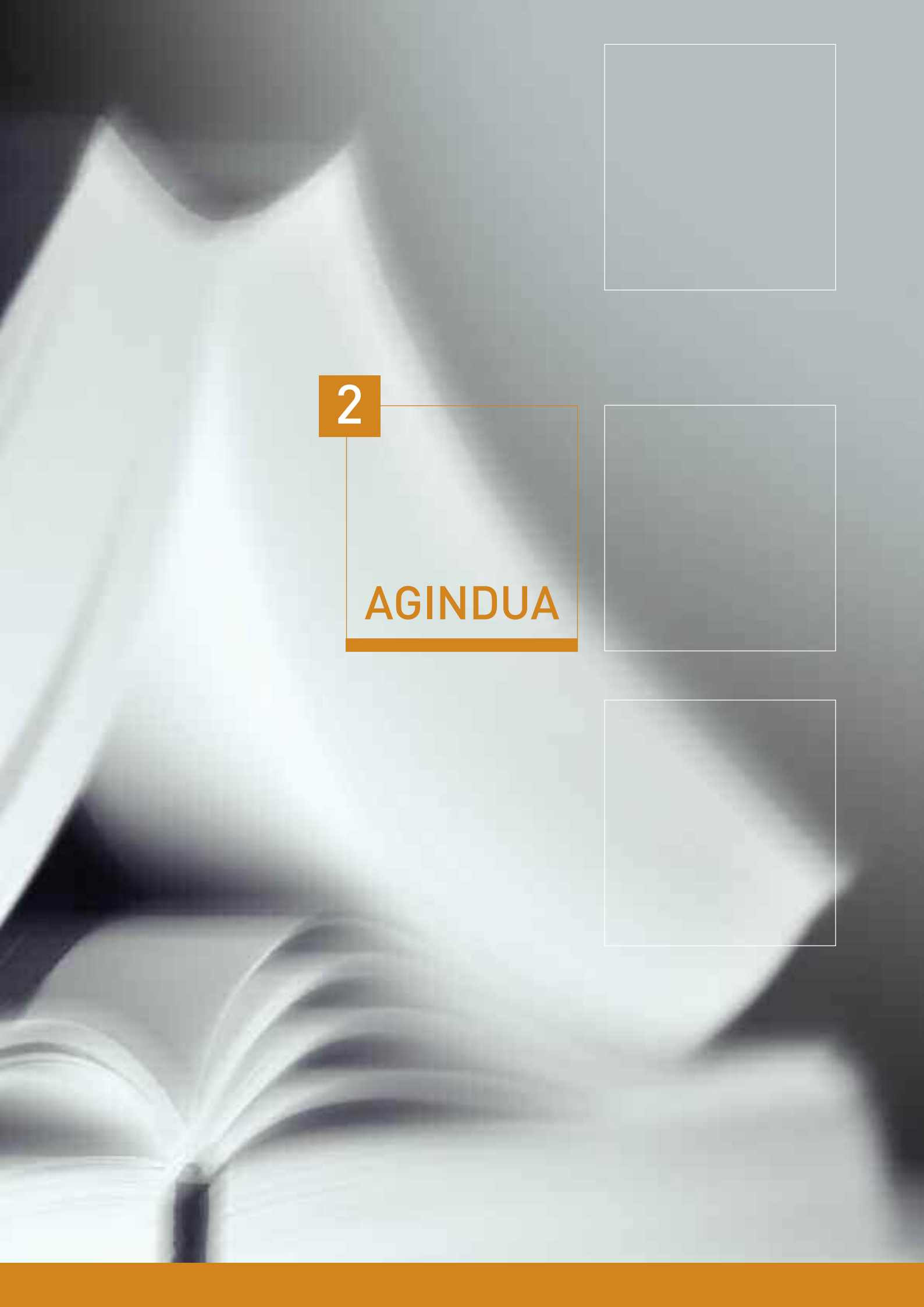
ko berdintasuneko errekonozimendu horri begira. Gauza jakina da data horren aurretik ere badirela hainbat biktimak era berean aintzat hartzea merezi dutenak, baina arazo horrek azterlan honen helburu eta aukerak gainditzen ditu.

1.2. Txosten honen helburuak

Hortaz, orain arte politika publiko- etan kontuan hartu ez diren biktimen errealitatea aztertzea eta errealitate horri errekonozimendua ematea da txosten honen helburua eta edukia. Urraketen inbentarioa egitearen helburua ez da liskarrak edo bidegabekeriak areagotzea, ahaztutako errealitate jakin bat agerian uztea baizik, baita eskubide-urraketa horien biktimekiko beharrezko enpatia agertzea ere.

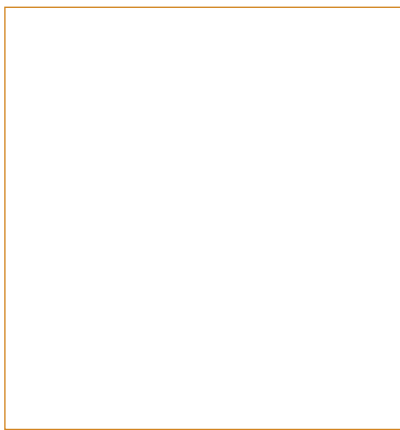
Txostenean, biktimei eta biktimen senitatekoei kalte ordaintzeko lagungarri izango diren zenbait neurri biltzen dira, betiere gizarte-sarea berreraikitzeke eta bakea bilatzeko politikaren testuinguruan. Neurri horiek nazioarteko esperientzia oinarritzen dira; hain zuzen ere, giza eskubideen urraketa larrien kasuan, kalte ordaintzeko eskubidearekin loturiko nazioarteko esperientzia. Nazio Batuek kontrastatu eta babestutako esperientzia hori nazioartean³.

Errekonozimendu horren barnean hartzen da biktimen aurkako urraketen bidegabekeria kritikatzeko, baita urraketa horiek gertatzea ahalbidetu zuten mekanismoak kritikatzeko ere. Eta are gehiago: errekonozimendu ofizial hori bereziki garrantzitsua da, Estatuko agenteak tartean sartuta zeudelako urraketa horietako asko eta askotan.

2

AGINDUA

2.1. Zein aginduri dagokion.

2007ko urriaren 5ean eta 17an, Terrorismoaren Biktimei buruzko Osoko Bilkura Monografikoa egin zen Eusko Legebiltzarrean; bilkura horretan, 21 ebazpen onartu ziren: horietatik bat —lehen— indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimei dagokie. Lehen ebazpen horrek honela dio, hitzez hitz:

- 1.- Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak txosten bat egitea; hain zuzen ere, inkontrolatu taldeen, eskuin muturreko taldeen eta GALen terrorismoaren biktimen errealtateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza, eta arreta berezia eskaintzea biktimak identifikatzeari eta indarreko legerian onartutako eskubideen errekonozimendu-maila aztertzeari.
- 2.- Giza Eskubideen Zuzendaritzak txosten bat egitea; hain zuzen ere, indarkeria politikoak eragindako giza eskubideen urraketen bestelako biktimen errealtateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza, eta arreta berezia eskaintzea biktimak identifikatzeari eta biktima horiei errekonozimendu morala eta kalte-ordaina emateko beharrezkoak diren neurriak aztertzeari.
- 3.- Adierazitako lehen txostena 2008ko martxoaren 31 baino lehen aurkeztu beharko du Jaurlaritzak Terrorismoaren Biktimen Ponentzian.
- 4.- Bigarren txostena 2008ko ekainaren 30a baino lehen aurkeztu beharko zaio Giza Eskubideen Batzordeari.

Txosten hau ebazpen honen 2. eta 4. puntuen ondorio da.

2.2. Legebiltzarraren agindua betetzea.

Aginduak balioespen propioa eskatzen duten oinarritzko lau alderdi azpimarratzen ditu: 1) Indarkeria politikoaren ondorioz izandako 2) giza eskubideen urraketen bestelako biktimen errealtateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza egitea, 3) biktimak identifikatzeari 4) eta biktima horiei errekonozimendu morala eta kalte-ordaina emateko beharrezkoak diren neurriak aztertzeari arreta berezia eskainiz.

Jarraian, alderdi horietako bakoitzaren erronkak eta edukia aztertzen dira:

2.2.1. Txosten zehatza eta zorrotza egiteko baldintzak

Aztergai dugun problematika ezer gutxi ikertu da orain artean, eta gainera informazio-iturriak zatikata egon ohi dira eta biktima horien errealtatera hurbiltzeko eginiko saioak benetan urriak izan dira. Horregatik, horri buruzko txosten zehatza egitea garrantzi handiko erronka da, eta txosten hau aurreneko urratsa da ahalegin horretan.

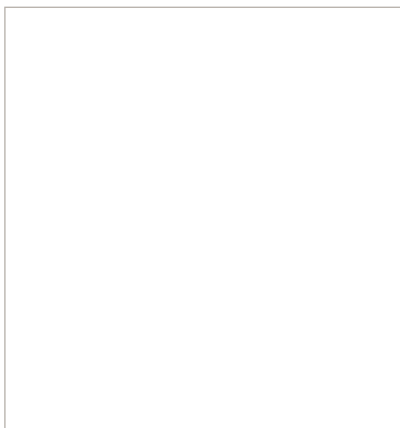
Bestetik, kontuan hartzekoa da urte asko igaro direla, biktima askorekiko informazioa edo kontaktuak urriak izan direla, eta horrelako azterlan bat hainbat garai eta zirkunstantzian oinarritu behar dela; horrenbestez, txosten hau abiapuntu izango da, helburuaren nondik norakoarekin zerikusi handiagoa duten mekanismoak behar dituen zeregin horretan.

Horrek esan nahi du mekanismo zabalagoak eta baliabide egokiagoak jarri behar direla abian, kasu buri buruzko azterlana eta ikerketa zorrotza aurrera eramateko. Beste zenbait herrialdetan, zeregin horrek urtebeteko edo gehiagoko lana eskatu du legitimitate morala duten ikerketako judizioz kanpoko mekanismoen aldetik, politikarien garrantzizko laguntzarekin eta ikerlari talde nahikoarekin, eta hainbat kanpaina publiko eta biktimganako lurralde-hurbiltze burutu dira prozesu hori aurrera eramateko. Baldintza horiek guztiak txosten hau egin ondoko prozesura bildu beharko lirateke. Kasu honetan, Giza Eskubideen Zuzendaritzak aurrera egin du lehen zeregin hori egiteko bidean, alde aurretik aipaturiko arrazoiak direla medio ikerketak baliabide urriak eta zailtasun handiak izan baditu ere. Haatik, ariketa horrek hainbat egoera identifikatzeko eta horri buruzko askoz ere proposamen espezifikoagoak egiteko aukera eman digu, azken gomen-dioetan jasota geratu den bezala.

2.2.2. Indarkeria politikoaren definizioa

Txosten hau idazterakoan sortu diren zailtasunetako batzuek zerikusia dute, batetik, hasierako hipotesiekin, eta, bestetik, legebiltzarraren aginduan zein Terrorismoen Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legean indarkeria politikoari eta terrorismoari buruzko definizioak (edo Espainiako Gobernuaren edo Eusko Jaurlaritzaren eta Eusko Legebiltzarraren dokumentu ofizialetan bilduriko definizioak) erabili diren moduarekin.

Terrorismoaren kontzeptua oraindik ere eztabaidatzen ari da nazioarteko erakundeetan eta Nazio Batuetan.

Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legean zein Eusko Legebiltzarrean Terrorismoaren Biktimei Laguntza integrala eskaintzeari buruz aurkezturiko Lege-proiektuan proposatzen diren definizioetan, bakea edo herritarren segurtasuna larriki asaldatzeko asmoarekin talde armatuetako edo bandetako kideen ekintza sartu da kontzeptu horren barruan. Estatuko segurtasun-indarretako agenteen biktimak, ordea, definizio horretatik kanpo geratu dira, ez esanbidez, baina bai praktikan.

Ikuspegi kriminologiko batetik begiratuta, indarkeria politikoa termino deskribatzailea da, testuinguru jakin bati —ekintza kriminala bultzatzen duten ezaugarriei— dagokiona. Ekintza kriminalak, hala nola erailketak, giza hilketak, torturak, lesioak eta abar, bestelako arrazoiengatik gerta daitezke eta beste egile batzuen eskutik. Kasu honetan, ordea, urraketa egileak zentzu “politikoa” ematen dio ekintzari, subjektuarengatik, ekintza motarengatik, bilatutako inaktuarengatik edo hautaturiko biktimarengatik.

Txosten honen agindupean aintzat harturiko kontzeptuaren arabera, Estatua eta Estatuaren laguntza edo baimena izan duten taldeak dira eragile politikoak. Txosten honen xedeetarako, eta behin betiko definizio bakarra ixteko asmorik gabe, indarkeria politikoa bortizkeria mota horren subjektu aktiboen, *modus operandi* edo ekintzaren, eta jomugan duen subjektu pasiboren (biktima) bitartez identifikatzen da.

Azterlan honen arabera, nolabaiteko antolaketa-maila duten, gizar-

tean edo politikan eragiteko asmotan egiten diren, eta/edo gertaera bakana edo ustekabea adierazten ez duen jardun-ereduari jarraitzen dioten ekintzak dira ekintza politikoak.

Bestetik, asmo politikoa biktimaren hautaketan ere isla daiteke. Oposizioko pertsona edo talde jakin batzuk hautatzeak haien ekintza geldiarazteko, erakundea urratzeko edo aurkaritzat jotzen dena indarkeriaz ezabatzeko asmoa ematen du aditzera. Beste kasu batzuetan, biktimak indiskriminatuak dira, edo ezaugarri soziologiko jakin batzuk dituzte, berez eta bakarka esanahi politikorik ez dutenak, baina eraso gizartean terrorrea eragiteko asmoz egin dela islatzen dutenak.

Azkenik, ikerketa judizialak huts egin duen, Estatuak gertaerak onartu ez dituen eta gertaera horien erantzuleei zehapenik ezarri ez zaien kasuetan ere argi geratu da motibazio politikoa zegoela. Txosten honetan deskribaturiko urraketa askoren inpunitatea ekintzen nondik norako politikoaren adierazgarria da.

Azken batean, indarkeria politikoa ez da kontzeptu itxia, eta haren inguruan ez dago erabateko adostasunik. Halaber, ez dago esaterik terrorismoaren definizioaz aparte kontzeptua denik. Terrorismoa indarkeria politikoa da, baina indarkeria politikoaren errealitatea zabalagoa da. Nolanahi ere, esan beharra dago terrorismoak eta indarkeria politikoak ez dutela gaur egun definizio juridiko-politiko argi eta adosturik. Hortaz, txosten honen helburua ez da definizio horiek zehaztea. Eta horrenbestez, xede operatiboegi begira, txostenean taldeen arabera sailkatuta aurkeztu

den indarkeriaren “motibazio politikoa” alde aurreko hurbilketa baten emaitza da, hain zuzen ere lehenago aipaturiko irizpideetan (egilea, biktimak eta *modus operandi*) oinarrituriko hurbilketa baten emaitza.

2.2.3. Biktimen identifikazioa

Biktimak identifikatzeko zeregina alde aurretik burutu da txosten honetan. Aldez aurreko identifikazio hori eskura genituen bigarren mailako iturrietan oinarritu da. Aldez aurretik aipatu dugunez, iturburu horietatik lortutako informazioa zatikatua dago, eta askotan urria da; gainera, zenbait hamarkadatan ez da informazio horren jarraipenik egin.

Hain zuzen ere, txosten honetatik atera den ondorioetako bat euskal erakundeetan mekanismo ofizial bat abian jarri beharra da, urraketa horietako biktimek beren eskaerak aurkezteko aukera izan dezaten, eta, jarraian, eskaera horiek behar bezala aztertu eta ebalua ditzaten. Lehenik eta behin, mekanismo horrek azterlana eta azterlanaren emaitzak argitaratzea eskatuko luke, baita hedatzeko kanpaina publikoa abian jartzea ere, ekimen horri buruzko informazioa eragintzan hartutako guztiei helarazteko lana errazteko.

Txosten honetan garatutako eta zerrendetan bilduriko identifikazioak honako bi urraketa mota hauek hartu ditu aintzat bereziki: 1) bizitzeko eskubidea 2) osotasun fisiko eta psikologikorako eskubidea. Hainbat arrazoi izan ditugu muga horiek jartzeko: denbora urria izatea, lanaren zailtasuna, eta urraketa larrirenetan kontzentratzearen garrantzia. Hala eta guztiz

*“Babesgabe sentitu nintzen, erabat. Emakume bat baka-
rrik, hiru urteko eta hiru hilabeteko bi haurrekin eta lanik
gabe... ez dakit bada, oso une larriak izan ziren. Inguruan
nuen jendeak eta familiak laguntza handia eskaini zidaten,
eta haiei guztiei esker, sufrimendua, nolabait, arindu zen,
baina edonola ere oso gogorra izan zen”. Belén Aguilar*

ere, bestelako urraketak ere hartu dira aintzat, hala nola ondasun materialen eta biziguneen aurkako mehatxu eta urraketak, osotasunaren aurkako mehatxu larriak ekarri baitzituzten, zuzenean kalte materialak bakarrik eragin zituzten arren. Giza eskubideen beste hainbat urraketa aurrerago balioetsi beharko lirateke, problematika horiek ahalegin honi jarraipena emateko beharrezkoa den lan zabalago batean bilduz.

Ezinezkoa gertatu da zuzeneko biktimen identifikazioa osatzea urraketen eraginpeko zeharkako biktimei edo senitartekoei buruzko informazioa erabiliz. Bizitzeko eskubidea urratu den kasuetan bereziki, horrek berebiziko garrantzia hartzen du, biktima horiek direlako entzutearen, harreraren eta errekonozimenduaren jomugan egon behar dutenak, baita adosturiko kalte-ordainketa neurrien onura jaso behar dutenak ere.

2.2.4. Errekonozimendu moraleko edo kalte-ordainketako neurriak aztertzea.

Nazioarteko beste zenbait esperimentari jarraiki, txostenak sakeneko kalte-ordainketarekin zerikusia duten gaiei heltzen die, eta hainbat gomendio proposatzen ditu administrazioentzat. Lehen ere esan dugunez, botere publikoek kalte-ordainketako neurriak erabaki behar dituzte, bai sufrimendua-
ren errekonozimendu instituzionala egiteko, baina baita errekonozimendu soziala errazteko ere. Horretarako, txosten honetan biktimen inguruan egin den alde aurreko ikerketa sakondu behar da, eta ahalik eta gehien argitu behar dira eskubideen urraketa-kasuak, betiere kalte-ordainketan garrant-

zitsuak diren beste bi helburuak lortzearen: egia eta justizia, alegia.

Azken urteetan, ETArekin eta beste zenbait talde armaturen biktima gehienek sufrimenduaren errekonozimendu soziala jaso dute, gertaerei buruzko ikerketaren berri izan dute, eta, kasu askotan, egileei dagokienez justizia bete da. Haatik, txosten honetan mintzagai diren kasu gehienetan, aurreko hiru urratsetako bat bera ere ez da bete, ezta zatiren bat ere. Horregatik, honako alderdi honi eman behar zaio lehentasuna: biktima horien sufrimenduaren errekonozimendu instituzional eta sozialari. Hori horrela bada, garrantzitsua izango litzateke erakunde publikoek erantzukizun kolektiboaren errekonozimendua egitea eta prebentzioan konpromisoa hartzea. 7. eta 8. ataletan politika publikoei buruzko zenbait proposamen zehatzu dira, eta hainbat gomendio zehatz egin dira txosten honetan aztertutako kasuetarako. Gomendio horiek prozesu baten parte direla hartu behar da aintzat, eta prozesu horretan garrantzi handikoa da ekimen zehatzak jartzea, baina baita ekimen horiek jendearen pertzepzio eta premiak kontuan hartuta egitea ere, polarizazio modu berri bihur daitezkeen edo manipulazio politikoa-
ren eraginpean gera daitezkeen saihestuz.

2.3. Bizitzeko eta osotasun fisiko eta psikorako eskubideak urratzea

Euskadin asko eta askotarikoak dira funtsezko eskubideei dagokien egiazta daitezkeen urraketak. Hala eta guztiz ere, txosten honen aztergai nagusia Giza Eskubideen

urraketa larrienak izan dira, eta hain justu, bizitzeko eskubidearen eta osotasun fisiko eta psikologiko-
rako eskubidearen urraketak, oso denbora gutxi izan baitugu eta lehen mailako informaziorik ez baitugu izan. Horretaz gain, bi urraketata mota horiek bat datoz Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legean (32/99) bildutako eskubide-urra-
tekin, kalte-ordaina jasotzearekin loturik⁴.

Hala ere, urraketa horiek larrienak badira ere (eta horregatik eman zaie lehentasuna lehen azterlan honetan), txosten honetan ez ditugu alde batera utzi bestelako urraketak, errekonozimendua eta kalte-ordaina jasotzea ere merezi baitute.

Arrazoi horiengatik, txosten honetan eskubide-urraketa horiek deskribatu nahi dira eta kasuistika jakin baten barnean bildu, jarraian azterketa zehatza eta indibidualizatua egiteko urraketek buruzko nazioarteko ikerketa-estandar-
rak oinarritzat hartuta.

2.3.1 Bizitzeko eskubideen urraketak.

Estatuko segurtasun-indarrek edo talde parapolizialek eta ultrek eragindako indarkeria-kasuei buruzko azterketa orokorrak aditzera ematen duenez, polizia-indarra behar bezala ez erabiltzeak edo agintekeriak hainbat hildako eragin ditu, eta horri gainera inpunitatea erantsi behar zaio, Estatuak ez baititu berme nahikoarekin ikertu. Gainera, tortura-kasuak ere badaudela egiaztatu da, garai jakin batzuetan heriotza ere eragin dutenak, eta horrelakoei ere inpunitatea erantsi behar zaie.

Bestetik, talde parapolizialen eta eskuin muturreko taldeen terrorrekintza indiskriminatu eta selektiboak ere hartu behar dira aintzat —atentatuak, bahiketak, sexu-erasoak eta abar—, areago oraindik heriotza eragin zutela kontuan hartzen badugu. Horietako batzuetan ordena-indarretako kideak identifikatu zituzten, edo haien parte-hartzearen inguruko zantzuak ageri dira. Zenbait kasutan oso zaila da egileak identifikatzea, eta horregatik Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan bilduta ez badaude ere urraketen irizpideak betetzen dituzten biktimen kasuak hartu dira aintzat.

2.3.2. Osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketak.

Aldez aurreko azterlanak aditzera ematen du sarritan osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidea urratu dutela, poliziak bere indarra behar bezala erabili ez duelako edo agintekeriaz jokatu duelako. Horietako askori, gainera, Estatuaren inpunitatea erantsi behar zaio. Atal horretan, tortura egin den kasu batzuk deskribatzen dira (batzuetan, epaia eta guzti), eta ikerketa behar bezala egitea eta biktimei kalteak ordaintzea galarazi dituzten arazoak aztertzen dira. Salaketa horien zerrenda zehatzik ez da egin, horrek zailtasun handiak dakartzalako berekin, eta urraketa horien biktimak berme nahikoarekin identifikatzeko mekanismo espezifikoak behar direlako. Azkenik, talde parapolizialek eta eskuin muturreko taldeek egindako indarkeria indiskriminatuko eta selektiboko ekintzak identifikatu dira: atentatuak, erasoak edo bahiketak. Horietako bat-

zuetan, ordena-indarretako kideak identifikatu dituzte edo parte hartu dutelako zantzuak ageri dira.

Talde horien indarkeria politikoa- ren ondorioz ondasun material eta biziguneei —hala nola etxebizitzak, ibilgailuak, establezimenduak eta abar— kalteak eragitearekin zerikusia duten eskubide-urraketak ere agindu honen xede dira. Ekintza horiek ez diete jabeei kalte fisikorik eragin, baina esan beharra dago harritzekoa dela batzuetan lesiorik ageri ez izana. Nolanahi ere, eraso horiek terrorre-estrategia beraren barnean zeuden, eta, horrenbestez, atentatuak diren heinean, horien eraginpean egon direnen osotasun fisiko eta psikikoa urratu dute, baita haien etorkizuneko jarduna baldintzatu ere. Justiziak ez ditu atentatu horietako gehienak ikertu edo argitu, eta kalteak ordaindu gabe daude oraindik.

Horrelako kasuetan izugarri zaila izaten da —aurrekoetan baino zailagoa— urraketen erreperitorioa egitea, aldez aurretik adierazi dugun bezala lehen mailako informazio-rik ez dagoelako. Hala eta guztiz ere, arazoaren tamaina ikusteko asmotan, zenbait alditan gertatu ziren horrelako eraso- en zerrenda jaso da txosten honetan.

2.4. Norengan eta nola zehaztu den txostena

Hortaz, aginduaren eskakizunei eta egindako konparazio-azterlanari segituz, jarraian azaltzen diren kasuetan bizitzeko eskubidea eta osotasun fisikorako eta psikikora- ko eskubidea urratu zaizkion pert-sona guztiak dira txosten honen xede:

- Estatuaren indarkeria koartzipitiboa garatzeko legez eratu badira ere, agintekeria nabaria erakutsi duten eta indarra bidegabe edo neurriga- be erabili duten kidego polizial eta militarretako agenteek egindako giza hilketak, lesio larriak eta sexu- erasoak.
- Beren eginkizun ofizialeetatik kanpo eta zenbait arduradunen tolerant- ziarekin, baimenarekin edo babes- arekin, Estatuko agenteek egindako giza hilketa, lesio eta sexu-eraso larriak.
- Zenbait taldek egindako giza hilke- ta, lesio larri eta sexu-erasoak, baldin eta gertaera horietan Estatuko funtzionario batzuek eta estatutik kanpoko bestelakoek parte hartu zutelako funtsezko zantzuak edo frogak ageri badira, edo bestela
- eskuin muturreko taldeek eta ultra taldeek motibazio politiko argiare- kin eragindakoak eta Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan bildu ez direnak.

Indarkeria politiko horrek honako ezaugarri nagusi hauek ditu:

- Egileak errepikatzen dira eta asmo jakin batekin jarduten dute, giza eskubideekiko eta demokraziare- kiko inolako errespeturik gabe.
- Jardun horren *modus operandi*a berezia da: ekintzak modu jakin batean burutu ziren; ekintzek maiz- tasun bertsua izan zuten —garai batzuetan sistematikoa izan zen; beste batzuetan, berri- z, neurri txikiagoan gertatu zen—; eta urraketen biktimak arrazoi politi- ko edo ideologikoengatik aukera- tu zituzten.

“Gertatu zenez geroztik hainbat urte igaro badira ere, oraindik ere medikuengana jo behar izaten dut. Tratamendua jarraitzen dut, kontrolpean nago, ikusmenak ez du ez onera ez txarrera egiten, baina begien tentsioaren kontuarekin gutxienez bi urtean behin bete behar dut tratamendua, eta aurten tokatzen zait. Maila pertsonalean, horrek eragin handia izan zuen nire bizitzan. Nik zuzenbidea ikasten nuen garai hartan, baina su-hiltzailea izateko asmoa nuen. Larrialdiaren gaia betidanik gustatu zait, izugarri gustatu ere. DYAKo presidentea izan naiz urte askotan... Oskar Padura

- Biztanleriaren garrantzizko sektoreak hartzen ditu eraginpean, une historiko eta garai jakin batzuetan bereziki.
- Ikaratzea eta terrora eragitea dute helburu, baita ezintasun- eta kalteberatasun-sentsazioa hedatzea ere, baliatutako inpunitate-mekanismoen bitartez. Kasu askotan bertsio ofizialek babestu edo justifikatu egin zituzten ekintza horien egileak, edo bestela gertaerei buruzko egia ezkutatu edo ikerketa saihestu zuten.
- Inpunitate-testuingurua. Horren ondorioz, gertatutakoari buruzko ikerketa ofizialak urriak dira, gertaerak beste era batera argitzeko trabak jartzen dira, edo, hainbat kasutan, egileak nor diren ez jakitea da aitzakia. Hainbat kasutan, egileei ez zaie inolako zehapenik ezarri, eta gainera, zailtasun izugarrien ondorioz azkenean epaiketa egin den kasuetan, instituzioetatik kondena arin bat baino ez dute ezarri, kondena hutsala gertaeren larritasuna kontuan hartzen badugu. Zenbait kasutan gertaeren preskripzioa argudiatu zen; beste batzuetan, berriz, egileek indultua jaso zuten edo zigorrak betetzeko baldintza lagungarri eta diskriminatzaileak ezarri zizkieten: alde bateko baimeak, gradu-kalifikazioa, espetxea hautatzeko aukera eta abar. Azkenik, zenbait kasutan krimen edo torturen egileak kondekoratu zituzten edo mailaz igo zituzten.

Txosten honen baitan den ikerketaren arabera, gertaera guztiak ezin dira maila berean jarri, eta ez dute zertan tratamendu bera eduki, ikerketak garai, testuinguru eta kasuistika desberdinak hartzen dituelako eraginpean, eta hori, ezbairik gabe, kontuan hartu behar da.

Horrelako egoeretan hildakoetako askok beren senitarteko eta lagunuen oroimenean baino ez dute iraun; herri honen estamentu juridiko eta erakundeek, aldiz, ez dituzte inondik inora aintzat hartu. Zenbait biktima beren hurkoen babesean egon dira denbora askoan, baina ez dute errekonozimendua lortu instituzioen aldetik, eta, are okerrago oraindik, jazarpena ere jasan izan dute ondorenean.

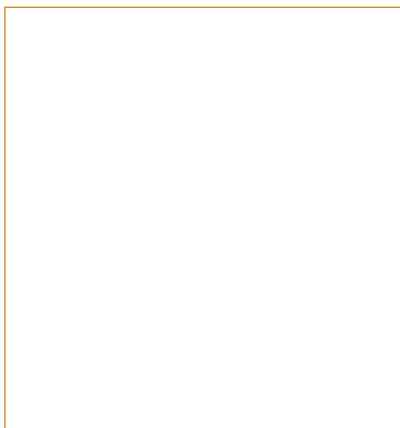
2.5. Etorkizuneko agindu batean aintzat hartu beharreko beste urraketa batzuk

Txosten honetan bizitzeko eskubidearen eta osotasun fisikorako eta psikologikorako eskubidearen urraketa larriak bildu badira ere, badira giza eskubideen beste hainbat urraketa oraindik ere aintzat hartu ez direnak, berez legebiltzarraren aginduen barnean egongo liratekeen arren. Beste urraketa horiek zenbait egoeratan indarkeria politikoaren ondorioz eratorritako urraketen ondorio dira, eta bereziki 1968tik 1980ra arteko urteetan gertatu ziren. Besteak beste, honako hauek sartzen dira arlo horretan: adierazpen-askatasunaren urraketa (hedabideak ixtea barne); bermerik gabeko gerra-kontseiluak; atxiloteta indiskriminatuak zenbait alditan, jai errebindikatiboe-tan, esaterako; atxiloteta arbitrariorak; deportazio edo konfinamenduak, arrazoi politikoengatik eta eraginpekoentzako berme juridikorik gabe, eta abar. Horrelako urraketa kontuan hartu beharko lirateke etorkizunean beste ikerketa bat egiteko eta horrela urraketen bilduma osatzeko.

03

AURREKARIAK

Txosten honek zenbait aurrekari izan ditu. 1999ko otsailaren 24ko bilkuran, Eusko Legebiltzarraren Giza Eskubideen eta Herritarren Eskaeren Batzordean eratutako ponentziak gure herrian sortutako indarkeriaren biktima guztiei buruzko azterlana egiteko erabakia hartu zuen. 2000ko azaroaren 16an aurkezturiko “Indarkeriaren biktimak” izeneko txostena hogeitaz bileretan garatu zen, ia bi urte eman zuen lan-prozesuan.

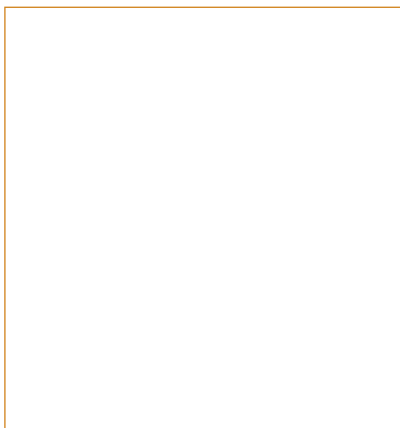
Ponentzia horrek lortu nahi zuen, halaber, “terrorismo guztien biktimei eragindako kalteak —kalte moralek, bereziki— zenbaterainoko inpaktua eragin duten jakitea”, baita eragindako kalteak guztiz identifikatzeko eta gainditzeko neurri guztiak ahalik eta ondoen zehaztea ere, errekonozimendu moraletik eta sozialetik hasita”.

Gai horiekin zerikusia duten hainbat elkartek, kolektibok eta pertsonak parte hartu zuten bilkura horietan. Horretaz gain, legegintzaren eta administrazioaren arloan gaiari emandako tratamenduari buruzko informazioa ere bildu zen. Halaber, ondorioak landu aurretik, hainbat pertsona eta talderen lekukotzak entzun ziren. Bilduriko lekukotzei dagokienez, aipatzekoa da ponentzia lantzeko prozesuan ehun pertsona baino gehiagoren testigantza entzuteko aukera izan zela. Besteak beste, ETaren, Estatuko aparatuen, eta, oro har, indarkeria politikoaren biktimek parte hartu zuten. Aurrekoaren osagarri, ez-legezko proposamenak, eta lehendakariaren, Arartekoaren, Justizia eta Herrizaingo sailburuen eta Eusko Legebiltzarraren erabakiak etorri ziren, baita nazioarteko zenbait esperientziaren ekarpenak ere. Ponentzia hartan bilduriko biktimen

lekukotzak, orduan planteatu ziren kalte-ordainetako proposamenekin batera, kontuan hartu behar dira, txosten honi arian-arian erantzen zaizkion elementu eta lekukotzekin batera. Gainera, biktimen identifikaziorako eskainitako zerrendak berraztertu dira, eta ahal den neurrian osatu eta zuzendu dira.

04

ERABILITAKO METODOLOGIA

Txosten hau egiteko erabili dugun metodologia zenbait baldintzaren eraginpean egon da. Lehen baldintza denbora izan da. Txostenaren 2.2 atalean jasota dagoenez, katalogatu beharreko kasu kopurua oso handia izaki, horrelako lan bat egiteko epe eta baldintza zabalagoak behar dira —legebiltzarren agindua zorrotz bete nahi izanez gero, bederen— lehen txosten hau egiteko eskura izan ditugunak baino. Aginduan honako hau eskatu da: “txosten bat egitea; hain zuzen ere, indarkeria politikoak eragindako giza eskubideen urraketen bestelako biktimen errealitateari buruzko txosten zehatz eta zorrotza, eta arreta berezia eskaintzea biktimak identifikatzeari eta biktima horiei errekonozimendu moral eta kalte-ordaina emateko beharrezkoak diren neurriak aztertzeari”; baina horretarako kasu guztiak banan-banan eta zorrotz aztertu behar dira, eta hori ezinezkoa da denbora hain urria izanik.

Bigarren eragozpena hauxe izan da: lehen mailako iturriak (eta kasu askotan, bigarren mailako iturri fidagarriak ere) ez izatea; egoera horretan, biktimak ezin izan ditugu behar bezala identifikatu, eta bereziki, ezin izan ditugu gertaerak erabatu argitu. Kasu gehienetan, eskura izan dugun informazioa zatikatua, urria eta pobrea izan da, azterketa sakona egiteko desegokia, beraz. Txosten zehatzagoa egiteko, ikerketa zabalagoa egin beharko genuke, lehenik kasu bakoitza argitzea, eta bigarrenik, kasu bakoitza ebaluatzea, bakoitzari dagokion errekonozimendua eta kalte-ordaina ematearren.

Horrela, bada, abiapuntuko dokumentua egiteko metodologia jakin bat erabili da; horren arabera,

- denboraldi luze batean eskubide-urraketen egoerak gertatu direla egiaztatzea da, eta administrazioen aldetik ez dutela behar bezalako tratamendua jaso;
- eskubide-urraketa izan daitezkeen kasuak identifikatu dira, eta aurrerago egin beharreko ikerketa askoz ere zehatz eta osatuagoan argitu beharko lirateke;
- eskubide-urraketen kasu horiei heltzeko eta kalte-ordaina emateko gomendioak proposatu dira.

Bizitzeko eskubidearen eta osotasun fisiko nahiz psikologikorako eskubidearen urraketen azterketa kuantitatibo eta deskribatzailea egiteaz gain, txostenean biktimen zenbait lekukotza ere jaso dira, bi helbururekin: alde batetik, denbora luzeegian ahaztuta egon den sufrimendu horri aurpegia eta begiak jartzea, eta bestetik, biktima horiei eta haien senitartekoei ahotsa ematea bizitako adierazteko aukera izan dezaten, bai sufrimendua onartzearekin lotuta, bai kalte-ordainketarekin lotuta; bestela esateko, pertsona horien guztien ustez zer egin beharko litzatekeen haien mina geldiarazteko. Oro har, biktimen ahotsak isildu edo politikoki manipulatu egiten dira; testuinguru horretan, biktima horien esperientziak entzutea errespetua eta konpromisoa adieraztea ere bada, egia, justiziatik edo kalte-ordainetatik eratortzen diren eskaerakiko.

Horren haritik, aipatzekoa da sei pertsonaren lekukotzak bildu direla. Dokumentu-eranskinean jaso dira eta “Lekukotzak” ataleko 6. atalean laburbildu. Hori ez ezik, 1999-2000ko Biktimen Ponentziaren aipaturiko txostenaren esperientzia ere kontuan hartu da, eta txosten hori

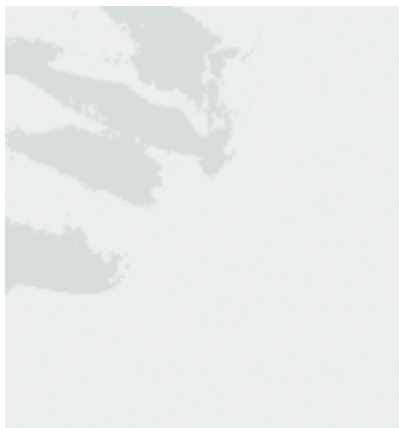
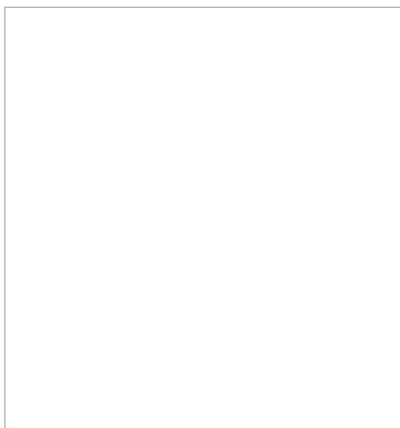
laburtu egin da, bi urte horietan elkarriketatutako biktimei eragozpen gehiago ez sorrarazteko.

Tortura-kasuei buruzko azterketa bi fasetan burutu da. Aurreneko fasean, Auzitegi Goreneko eta Probintzia Auzitegiaren epaiak modu generikoan aztertu dira eta konturatu gara Euskadiren egoerarekin loturiko kasu gehienetan, frogatutako gertaera jazo zenetik epai irmoa eman arte igarotako epeak batez besteko orokorra gainditzen duela. Era berean, frogatuta geratu diren eta epai irmoa duten tortura-kasuetan, kalte-ordainak (baita ekonomikoak ere) batez bestekoa baino txikiagoak direla ikusi dugu.

Bigarren fasean, torturarekin loturiko salaketen kopurua alderatu dugu, eta salaketa kopurua handia bada ere, epai irmoen kopurua oso txikia dela ohartu gara; jarraian, horren zenbait egiturazko arrazoi identifikatu ditugu.

4.1. Txostena egitea

Giza Eskubideen Zuzendaritzak, bere egitura organikoaz gain, Idazkaritza Tekniko bat ere sortu du, txostena egiteko eta idazteko lana koordinatu eta dinamizatzeko, baita txosten hori egiteko beharrezko datu eta informazioak eskura izan zitzaizkion erakundeekin harremanetan jartzeko ere. Idazkaritza Tekniko horrek bere gain hartu du hurrengo atalean zehaztu diren informazio-iturri guztiak biltzea eta horietara jotzea. Halaber, Idazkaritza Teknikoak txostena egiteko etengabeko aholkularitza jaso du giza eskubideen urraketen tratamenduan jakintza teknikoaren zuten eta/edo gaiari buruz bereziki landu-

tako informazioak zituzten pertsonen eskutik. New Yorken eta Bruselan egoitza duen Justizia Trantsizionaleko Nazioarteko Zentroarekin (International Center for Transitional Justice) harremanetan jarri zen, horrelako azterlaren nazioarteko estandarren berri izateko.

Idazkaritza Teknikoak bere gain hartu du, halaber, eginiko zuzeneko lekukotzak jasotzeko eta transkribatzeko lana.

Audientzia Nazionaleko Lehendakaritzara eta Fiskaltzara ere jo zuen, beharrezko informazio judiziala eskuratzeko eskaera egiteko. Audientzia Nazionaleko Lehendakaritzak eskaera hori ukatu egin zuen, honako arrazoi hauengatik:

“1.- Audientzia Nazionalak ez du eskumenik tortura-delituei eta antzekoei buruzko instrukzioa egiteko eta delitu horiek epaitzeko; aitzitik, delitua ustez egin den tokiko organo judizialek dute eskumena arlo horretan.

2.- Zigor-arloko Salan ez dago erregistro zentralizaturik, eta, hortaz, ezinezkoa da banda armatuek eta erakunde edo talde terroristek egindako delituei buruzko ebazpenak ebaztea, ezta talde horien jatorria, ideologia edo justifikazioa bereiztea ere.

3. Tramitean dauden edo dagoeneko epaia jaso duten eta/edo artxibaturik dauden prozedura judizialen edukiei buruzko informazio guztia dagokion organo judizialeko idazkariari eskatu behar zaio, interesa justifikatzeko arrazoia emanez eta zer dokumentu nahi diren zehaztuz (Alderdi Osagarriari buruzko

Arautegiaren 4. artikulua).”

Audientzia Nazionalaren Fiskaltzari dagokionez, aipatzekoa da laguntzeko prest ageri direla. Alabaina, txostena lantzeko epeak laburrak izaki, orain artean ezinezkoa gertatu da laguntza hori gauzatzea. Datuak babesteari dagokionez, azpimarratzekoa da Datuak Babesteko Euskal Agentziari kontsulta bat helarazi zitzaiola txostena lantzeko nahi-taezkoak eta komenigarriak diren kautelen inguruan. Hemen ez dugu horren eduki osoa adierazi, luzea eta korapilatsua delako. Nolanahi ere, legebiltzarkideei ohartarazi behar zaie datuak babesteari buruzko araudia une oro bete behar dutela, txosten honen bitartez helarazten zaien informazioa erabiltzeko, uzteko, erregistratzeko edo kopiatzeko, hala badagokio.

4.2. Datu-bilketa

Datu-bilketarako, honako hauek ikertu dira:

- Nazio Batuen web-orria.
- Barne-arazoetako Ministerioaren web-orria.
- Westlaw web-orria (Aranzadi Online).
- *El Correo*, *La Voz de España*, *Egin*, *Deia*, *El Mundo* eta *El País* egunkariak.
- *Egin* eta *Gara* egunkarietako urtekariak.
- Astekariak, hala nola *Cambio16*, *Punto y Hora* eta *Interviú*.
- Coviteren txostenak.
- Gesto por la Paz taldearen txostenak.
- Torturaren Aurkako Taldearen txostenak..

Honako agerkari hauek ere lagunga-

rri gertatu dira ikerketarako (ageri diren urtearen arabera ordenatu dira):

- *Euskadi 1975*. Jaureguiberry y Gurruchaga (Mugalde, 1976).
- *Consejos de Guerra en España*. Pierre Celhay (Ruedo Ibérico, 1976).
- *Gasteiz-Vitoria. De la huelga a la matanza*. (Ruedo Ibérico, París 1976).
- *Euskadi: ¡No os importe matar!* (Ediciones Vascas, 1976).
- *Informe Montejurra 1976* (Partido Carlista, Baiona 1977).
- *Mil días. De la dictadura a la pre-autonomía en Euskadi*. Joseba-Koldo Narbarte (Ediciones Vascas Argitaletxea, Donostia 1978).
- *Radiografía de un modelo represivo*. Miguel Castells Arteche (Ediciones Vascas. Donostia, 1981).
- *Études Polémologiques* aldizkaria, 37, (Frantziako Polemologia institutua, 1986).
- *Amedo, el Estado contra ETA*. Melchor Miralles eta Ricardo Arqués (Plaza y Janés-Cambio 16, 1989).
- *Le GAL ou le terrorisme d'Etat dans l'Europe des démocraties*. CEDRI, 1989. (Europako Giza Eskubideen Urraketak Ikertzeko Batzordea 1988an sortu zen, 1982an Suitzan fundaturiko Errefuxiatu eta Etorkinen Defentsarako Europako Batzordearen ekimenari esker).
- Euskal Herria eta Askatasuna entziklopedia, Tafalla 1994).
- *La memoria insumisa. Sobre la dictadura de Franco*. Nicolás Sartorius y Javier Alfaya (Espasa. Madril 1999).
- *España. Motivos de preocupación en materia de derechos humanos en relación con el proceso de paz en el País Vasco*. Amnesty International (AI aurkibidea: EUR 41/001/1999 EDAI. Madril 1999).
- *Violencia, apoyo a las víctimas y*

...Alabaina, honengatik (begiarengatik, alegia) ez ninduten onartu. Nahiz eta garai hartan (su-hiltzaileen hastapenak ziren) oso sasoi onean nengoen eta titulu ugari neuzkan. Nik uste sartzeko aukera handiak neuzkala". Oskar Padura

reconstrucción social. Carlos Martín Beristain eta Darío Páez (Fundamentos, 2000).

- "Indarkeriaren biktimak" ponencia. Eusko Legebiltzarraren giza eskubideen eta herritarren eskaeren Batzordea, 1. eta 2. lib, Gasteiz, 2000ko azaroa.
- *Guerra Sucia, Manos Limpias. ETA, el GAL y la democracia española.* Paddy Woodworth, (Crítica, Bartzelona 2002)
- *Un mapa (inacabado) del sufrimiento.* Sabino Ormazabal Elola (Manu Robles-Arangiz Institutua, 2003).
- *La sombra de Franco en la Transición.* Alfredo Grimaldos (Oberon, Grupo Anaya. Madril 2004).
- *España: Acabar con la doble injusticia: Víctimas de tortura y malos tratos sin reparación justa y adecuada.* Amnesty International, Sección Española (2004koabendua).
- *Los años oscuros de la Transición española. La crónica negra de 1975 a 1985.* Eduardo Pons Prades (Belacqva, Bartzelona 2005).
- *España: Sal en la Herida: La Impunidad Efectiva de Agentes de Policía en casos de Tortura y Otros Malos Tratos.* Amnesty International (AI aurkibidea: EUR 41/006/2007. EDAI. Madril 2007).
- *Entender la Labor Policial. Recursos para Activistas de Derechos Humanos.* Anneke Osse. (Amnesty International EDAI. Madril 2008).
- *Torturadores & Cía.* Xavier Makazaga. Santurtziko TKT, 2008.
- Amnesty International. 1984tik 2008ra bitarteko urteko txostenak.

Iturriak zatikatuta daudenez eta informazioek hainbat joera agertzeko arriskua zegoenez, iturriak triangelatu egin dira ahal izan den neurrian, informazioa egiaztatzeko. Iturri bate-

an baino gehiagoan bilduriko informazioak jo dira baliagarritzat, edo bestela nahikoa fidagarritzat jo direnak. Zalantzako kasu batzuetan ad hoc ikerketa egin zen. Nahikoa informaziorik ez zuten kasuak alde batera utzi dira. Hala eta guztiz ere, garai jakin batzuetako informazioa lortzeko zailtasunak handiak zirela aintzat hartuta, batzuetan hori ez da posible izan. Horren guztiaren ondorioz, beste balioespen bat egin beharko da, baliabide gehiago erabiliko dituen ikerketa zehatzagoa ahalbidetzeko. Hortaz, kasuen zerrendak behin-behinekoak dira, eta txosten honen aginduen xede den problematika agerian uztea dute helburu bakartzat.

4.3. Testuinguruak eta aldiak

4.3.1. Denbora-eremua.

Txosten honen denbora-eremua 1968ko urtarriletik 2008ko ekainera bitarte doa, Legebiltzarraren aginduan ez baita amaiera-egunik ezarri. Hortaz, abiapuntua bat dator 1999ko Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legearekin, hartara antzeko erreferentziak eduki ahal izateko. Alabaina, abiapuntu horrek zenbait eragozpen dakartzala uste dugu, interpretazioari eta prozedurari dagokienez, eta, gainera, aurreko urteetan urraketak jaso zituzten beste hainbat pertsona alde batera uzten ditu, urraketa horiek txosten honetan ezarritako egunetik aurrera bildu diren urraketan antzekoak baziren ere.

Por citar un caso concreto de 1967, 1967ko kasu zehatz bat aipatzeagatik, urte hartako irailaren 9an, Guardia Zibila nahastu egin zen, eta Mikel Iturbe Elizalde, 17 urtekoa, Zugarramurdiko semea eta

Zugarramurdin bizi zena, ETako militantea zela pentsatu zuen. Zenbait agentek tiro egin zioten, eta horrenbestez erail egin zuten⁵.

4.3.2. Euskadirekiko lurralde eta/edo harreman-eremua.

Los datos aquí recogidos se circunscriben a:

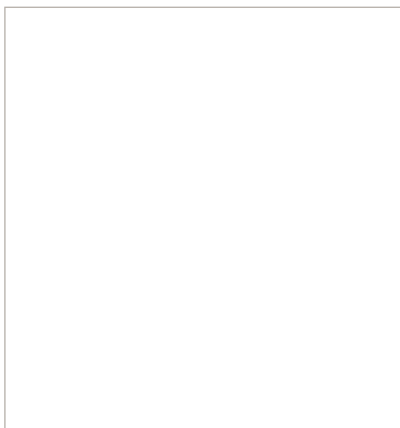
Hemen bilduriko datuek honako hauekin dute zerikusia:

- a) Euskal Herrian gertaturiko jardunak,
- b) beste eremu geografiko batzuetan gertatu badira ere, euskal gatazkari edo ETari loturiko motibazioa edo errebindikazioa duten pertsonak jomugan izan dituzten jardunak, pertsona horiek euskaldunak izan edo ez.

4.4. Torturari buruzko atal berezia

Aginduari jarraiki, halaber, txosten hau egiterakoan beharrezkotzat jo da tortura-salaketetarako atal berezi bat egitea. Kasuistika hori modu berezian landu da; izan ere, txosten honetan deskribatutako gainerako gertaeren kasuak ez bezala, Espainian, tortura modu erregular eta sistematikoan aztertu izan da gobernu arteko zenbait erakunderen aldetik, esate baterako, Nazio Batuen Torturaren aurkako Batzordearen aldetik eta Europako Kontseiluaren Torturaren Prebentziorako Batzordearen aldetik. Espainiak nazioarteko zenbait tresna sinatu eta onartu dituelako egin da hori guztia.

Era berean, zenbait erakundek —Amnesty International, esaterako— arreta eskaini diote sarri feno-

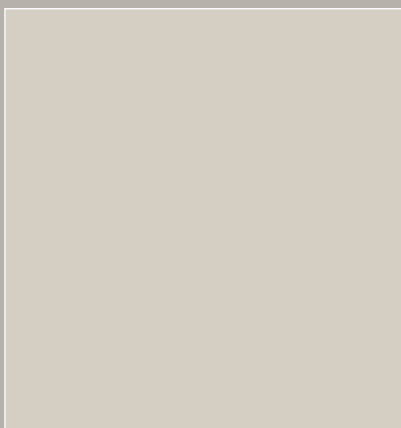
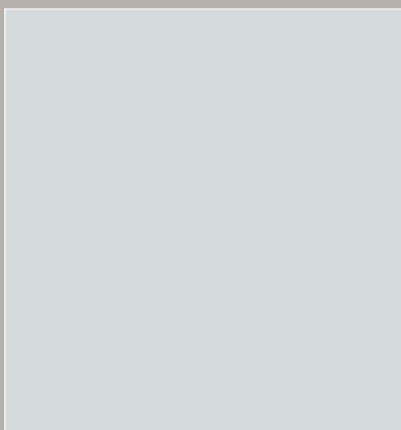
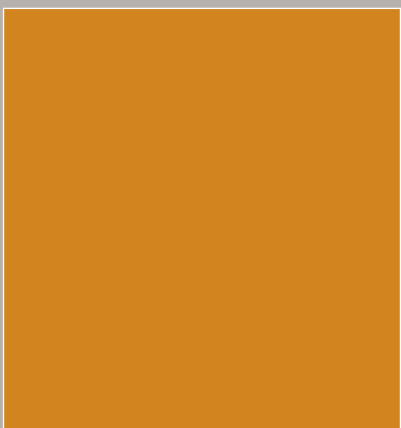
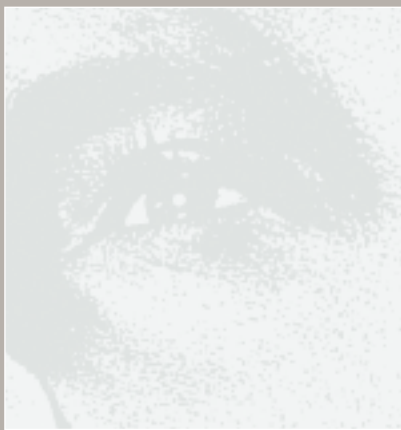
meno horri eta fenomenoaren berezitasunei, eta, gainera, Torturaren Prebentziorako Koordinakundeak bilduriko zenbait erakundek gizarte zibilaren erantzun aktiboa eratu dute horrelako gertaeren aurrean.

Tortura-salaketak edo tortura-kasuak arreta mediatikoaren eta eztabaida politikoaren polarizazioaren erdian egon dira batzuetan. Polarizazio eta krispazio hori fenomeno horri emandako erantzunetan nabari da aztertutako aldi guztietan, eta ez da lagungarri gertatu kasuak argitu edo salaketak ikertzeko. Espainian torturarik ez dagoela esatea izan da jarrera ofiziala. Hori, torturari buruz eman diren epai irmoak aurkakoa frogatzen duten arren, eta aipaturiko nazioarteko erakundeek behin eta berriz eginiko txostenetan torturaren prebentziorako oso gomendio zehatzak bildu badira ere. Erakunde horiek guztiak maiz egon dira herri honetan, egoera zertan den zuzenean ikusteko. Azken hamarkadetan, Espainiako gobernu guztiek atzera bota dituzte txosten horiek, edo, besterik gabe, ez dituzte aintzat hartu. 1980 baino lehen, nazioarteko erakundeek azterketa ere ezin izan zen eskuratu. Zenbait erakundek —Amnesty International, esaterako— ondorenean egin zituzten hainbat txostenek, ordea, garai horietan praktika horiek sistemati-koak zirela erakutsi dute.

Aurrerago aztertzen denez, kasu horiei buruzko ikerketa judizialak oztopo ugari aurkitu ditu bidean. Azterlan honen eraginpean hartzen dituen lehen garaietan ez zegoen inolako berme polizialik edo judizialik. Ondoren, egoera hori bilakatu egin da, eta gaur egun bermea handiagoa dela esan dezakegu. Hala ere, oraindik ere badira garrantzizko arazoak ikerketa oztopatzen jarrait-

zen dutenak, nazioarteko erakunde horiek onartu duten bezala.

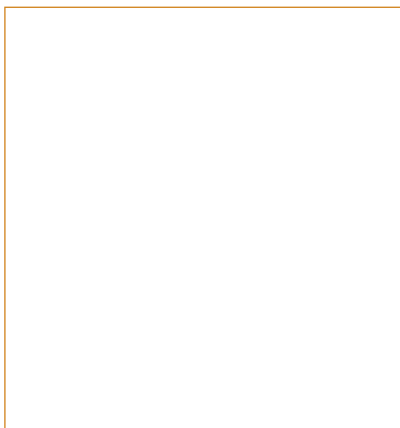
Egoera horren aurrean, eta epe eta baliabideei dagokienez mugak zehaztea aintzat hartuta, Auzitegi Gorenak eta Probintzia Auzitegiek tortura-delituari buruz emandako epai irmoak aztertzeari ekin genion. Gainera, Espainiak nazioartean hartutako betebeharrekin zerikusia duten eta nazioarteko erakundeek ere nabarmendu duten zenbait hutsune aipatu dira. Bestetik, Torturaren Prebentziorako Koordinakundeak, esaterako, erregistraturiko salaketa ugariek oso epai irmo gutxi dakartzala aintzat hartuta, gertaeren unetik epaia eman arte denboraldi izugarri luzeak igaro ondoren, horren arrazoiak ere aztertu dira, eta aipatzekoa da arrazoi horietako batzuk egiturazkoak direla.

05

BIZITZEKO ETA
OSOTASUN FISIKO
ETA PSIKIKORAKO
ESKUBIDEEN
URRAKETEN EGITURA

Aldez aurretik (2.4 atala) azaldu ditugun arrazoiak direla-eta, garrantzi handiena duten funtsezko eskubideen —bizitzeko eskubidea eta osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidea— urraketak aztertu ditu bereziki txostenak. Bi dira aztergai diren urraketen iturriak: alde batetik, Estatuko segurtasun-indarrak, eta bestetik, erakunde parapolizialak, ultra taldeak, eta prentsan “inkontrolatuak” (*incontrolados*) esan zitzaizkien eskuin muturreko erasotzaileak. Bi kasuistika horiek aztertu dira, batetik, Eusko Legebiltzarraren aginduari jarraiki, eta, bestetik, oso zaila delako muga argiak ezartzea ekintza horien egileen artean. Gainera, eraso oro —heriotza eragin edo ez— jende guztiaren oinarritzko eskubideen urraketa larria den arren, Estatua, eta Estatuaren mendeko edo Estatuak babesturiko erakundeak baldin badira urraketa horien egile, kasu horretan are gehiago larriagotzen dira urraketak, Estatua baita giza eskubideak errespetatzeko bermatzaile nagusia.

Nolanahi ere, azpimarratzekoa da txostena egiterakoan oso zaila gertatu dela bi kasuistiken arteko marra ezartzea. Izan ere, dirudienez, indar parapolizialek eta ultra taldeek egindako atentatu eta eraso askotan parte hartu zutenak Estatuko segurtasun-indarretako kide gisa identifikatu zituztelako, edo bestela kide horien laguntza edo baimena izan omen zutelako. Esaterako, 1978ko maiatzaren 29an, Barne-arazoetako ministroak onartu egin zuen FOPEko zen-

bait kidek, kale-jantzian, inkontrolatu taldeen erasoetan parte hartu zutela, eta bederatzi polizia Donostiatik kanpora bidali zituzten, ustez talde horietan parte hartu zutelako⁶. Urtebete geroago, Donostian halaber, Egiako Bordatxo tabernan zenbait pertsonari eraso egin zieten inkontrolatuetako batek nortasun-agiria galdu zuen, eta horri esker Polizia Armatuko kidea zela jakin ahal izan zen. Azken adibide bat, 1985ean, erreportari grafikoek identifikatu egin zuten Joxe Arregi ETako kidearen torturak eta heriotza zirela-eta auzipetutako polizia bat, Mikel Zabaltzaren torturapeko heriotzarengatik manifestazio batean parte hartzen ari zirenei eraso zieten inkontrolatuen artean⁷. Garai hartan argitaraturiko informazioaren arabera, hamabi inspektore zigortu zituzten gertae-
ra horiengatik.

Txosten honetan, 109 hildako edo desagertu zenbatu dira, baita 538 zauritu ere, lehen zerrenda batean, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak identifikaturiko 64 hildakoak, bi desagertuak eta 57 zaurituak kontuan hartu gabe. Gainera, kasu jakin batzuk bildu dira, azterlanaren 40 urteetan torturak salatu dituzten milaka kasuen adierazgarri direlakoan. Ikerketa handiagoa behar duten eta txosten honi gaineratu ez zaizkion beste hainbat kasu ere erantsi beharko lirateke.

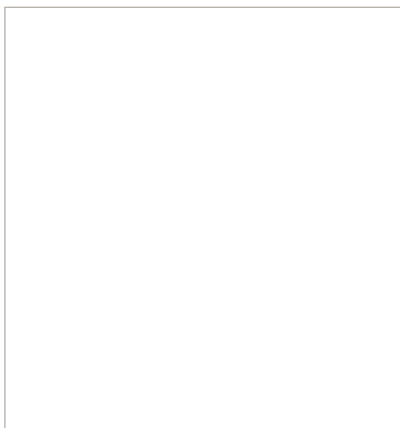
Txostena honako kategoria haue-
tan zatitu da, heriotzak, zaurituak
edo atentatuak izan ziren gertae-
ren zirkunstantzien arabera:

1. Segurtasun-indarren esku-hartzeak
 - Poliziaren zaintzapean. Tortura
 - Espetxeak
 - Errepideko kontroletan edo antzekoetan
 - Nahasteen, abusuen eta bestelako onorioz
 - Istiluetan edo zerbitzutik kanpo
 - Manifestazioetan eta askotariko mobilizazioetan
2. Talde parapolizialen, ultra taldeen eta Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan aintzat hartu ez diren beste batzuen aldetik
 - Atentatuak
 - Bahiketak
 - Sexu-erasoa
 - Manifestazioetan
 - Mehatxuak eta ondasunak
3. Heriotza-zigorra aplikatuta
4. Desagertzeak

5.1. Segurtasun-indarren esku-hartzeak

Guztira, Estatuko segurtasun-indarren ekintzetan edo zaintzapean hildako 82 pertsona eta zauritutako 344 bildu dira txosten honetan, tortura-kasuak barne. Kopuru horiek areagotu litezke, gainera, ikerketa are sakonagoa behar duten eta 9.4 atalean zehaztu diren kasu guztiak argituko balira.

Horri, identifikatu bai baina indibidualizatu ez diren gertaeretan zauritutako hainbat pertsona gehitu behar litzaioke. Atal honetan bildu dira,

halaber, tortura edo tratu txarrak salatu dituzten beste hainbat pertsona. Horien kopurua zehaztea zaila da, eta horregatik ezinezkoa gertatu da txosten honetan gauzatzea.

5.1.1. Poliziaren zaintzapean.

Hainbat arrazoi direla medio, segurtasun-indarrek beren zaintzapeko pertsonen bizitza eta osotasun fisikoa edo psikikoa bermatzeko betebeharra bete ez duten kasuak. Presoak Tratatze Nazio Batuen Oinarritzko Printzipioetan (1990), eta Edozein Atxilotze edo Espetxeratze moduren eraginpeko Pertsona Guztiak Babesteko Nazio Batuen Printzipio Multzoan (1988) eta Presoak Tratatze Nazio Batuen Gutxieneko Arauetan (1977) bilduriko eskubideak urratzen diren egoerak. Tortura-kasuetan Torturaren aurkako Konbentzioa ere aplikatzekoa da, baita nazioarteko beste zenbait tresna ere.

Atxilotuta edo atxikita (errepide-kontrol batean, dokumentazioa egiaztatzen den bitartean, lokal bat edo etxebizitza bat miatzen den bitartean eta abar) egonik edo polizia-administrazioaren eskura jarri ondoren, haien kontrolpean hil diren 6 pertsonaren kasuak bildu dira kategoria honetan. Inkomunikatuta eta atxilotuta egon ondoren, irten eta egun gutxitara hil diren beste hiru pertsonen kasuak ere bildu dira, aldeztu aurretik osasun-arazo larriarik ez zutenez, poliziaren dependentzietan ustez jasotako tratuak heriotza horietan zeresana izan zezakeelakoan. Orobat, txostenak aditzera ematen du bederatzi pertsona gehiago hil direla Estatuko segur-

tasun-indarretako kideen eskutan, zirkunstantziak oraindik argitu eta egiaztatu behar badira ere: bost mialeketetan hil dira; bat, lekualdatze-furgoneta batean; bat, ospitalean; eta bi ihes egiteko ustezko ahaleginean.

Hemen bilduriko kasuak ez dute zerikusirik agintari judizialek banda armatu batekin edo antzekoekin ustez loturiko pertsonekin bakarrik. Babesgabe dauden eta estatuko agenteen kontrolpean dauden agintekeria gerta zitekeen beste gertaera batzuekin ere izan dezakete zerikusia. Gobernu arteko erakundeek, CPTak eta giza eskubideen nazioarteko erakundeek —Amnesty International, esaterako— hainbat gomendio helarazi dizkiote behin eta berriz Espainiako Estatuari, atxilotuta- eta espetxeratze-erregimena zuzen dezan eskatzeko, lehenik eta behin inkomunikazioa kenduz.

Salaketa ugari egin direnez eta problematika hori sakonetik ikertu ez denez, oso zaila da torturak eragindako kalte fisiko eta psikikoek une honetan zenbat pertsonari eragiten dioten jakitea.

Sexu-erasoek, umiliagarriak eta iraingarriak izaki, atal berezia merezi dute, eta horregatik atal espezifiko batean bildu dira txosten honetan.

5.1.1.1. Tortura-salaketei buruzko azterketa espezifikoa

NBERen eta Europako Kontseiluko giza eskubideen arloko hainbat organok eta Euskadiko, Espainiako eta nazioarteko hainbat GKEk denbora asko daramate etengabeko kezka adierazten, Espainian legea beteazterako ardura duten funtzionarioek eragindako torturengatik eta bestelako tratu krudel, anker eta iraingarriengatik⁸, eta kasu horietako asko-

ren errudunen inpunitatearengatik.

Aztertutako aldian, asko dira NBERen Torturaren aurkako Batzordeak edo Torturaren Prebentziorako Europako Batzordeak eta beste zenbait erakundek —Amnesty International, esaterako— dokumentaturiko kasuak. Gainera, Espainiako eta Torturaren Prebentziorako Koordinakundearen bilduriko erakunde ugarietan⁹ biktimen salaketak jaso dira. Salaketa horiek egiterakoan, biktimek, poliziaren zaintzapean egonik, Estatuko Segurtasun Indarretako agenteen kolpeak, ostikoak, ukabilkadak mehatxuak eta irainak —edo, zenbait kasutan, tortura-teknika sofistikatuak— jaso izana adierazi dute. Salaketetan honako hauek guztiak dokumentatu dira: pistola edo labana bidezko mehatxuak, heriotza-mehatxuak, exekuzioen simulazioa, hankazpiak kolpatzea, eta hainbat tortura-metodo, sexu-irain eta bortxaketa aplikatzea.

Oker handia litzateke Estatu espainolaren barnean gertaturiko tortura-kasu guztiak indarkeria-politikoarekin zerikusia dutela esatea. Azken hamarkadan tortura edo tratu txarrak salatu dituztenetako askoren kasuan arrazakeria nabari da, atzerriko herritarrekikoa bereziki. Aipatzekoa da, halaber, indarkeria politikoari buruzko azterlana argi eta garbi osatu gabe geratuko litzatekeela baldin eta, lehen garai batean arrazoi politikoengatik, eta jarraian terrorismoaren aurkako legeriari jarraiki, atxilotutakoei eragindako tortura-kasuak alde batera utziko balira.

“Tortura” aipatzea: polarizazioaren inpaktua

Tratu txarren eta torturen salaketen problematikari buruzko polariza-

*“Gertaera hark familia osoa aldarazi zuen. Gertuko norbait hiltzea gogorra da, eta norbaitek horrela erailtzea... gogorra izan zen, bai, baina amarentzat bereziki. Bestetik, ordea, Zarauzko jendeak babestu gintuen; mundu guztia-
ren beroa sentitu genuen”.*

Diego Paredes

zioak zerikusi handiagoa izan du sistema demokratikoaren legezkotasu-nari buruzko eztabaidarekin gerta-
ren ikerketarekin baino. Sistema hori zalantzan jartzen dutenentzat torturaren praktika ohikoa izan da, eta ohikoa izaten jarraitzen du. Torturarik ez dagoela diotenek, aldiz, ez dute horri buruz hitz egin nahi edo ikerketarik egin nahi, haienentzat ezinezkoa delako sistema demokra-
tiko batean halakorik izatea; gainera, horrek ETAre indarkeria babestu egingo lukeela uste dute. Bi jarrera horiek ez dira inondik inora lagunga-
rri gertatu fenomenoaren benetako ideia baten eta biktimei eman behar-
reko laguntzaren berri izateko. Elkarren aurkako jarrera horrek behin eta berriz galarazi du ikerketa behar bezala egitea, baita gertaerak ikertzea edo biktimei laguntzea zein egoera berriak prebenitzea ahalbide-
ratuko luketen erabakiak hartzea ere.

Trantsiziotik aurrera eztabaida horiek Espainiako eta Euskadiko politikaren testuinguruan egon dira, eta giza eskubideen zenbait erakun-
deren —hala nola Amnesty International¹⁰ eta Europako Kontseiluko Torturaren Prebentziorako Batzordea— kezke-
tako bat izan dira, baita Torturari buruzko Nazio Batuen erelatoreent-
zat ere, aldizkako bisitaldietan zein Estatu espainoleko tratatu txarren eta torturen praktikari buruzko txoste-
netan erakutsi dutenez. Alabaina, kezka horiei ez zaie behar bezalako irekitasunez eta gardentasun publi-
koz heldu, hartu beharreko neurriak eta neurri horien emaitzei dagokie-
nez.

Atal honen bitartez tortura eta tratatu txarren praktikak zenbait alditan izan dituen ezaugarrietara hurbiltzen ahalagindu gara, baita praktika hori

ikertzeko zailtasunetara hurbiltzen ere. Ikerketa-ikuspegi independente batetik begirata, problematika ukatzea eta problematika horren erabilera politikoa egitea gaitzetsi behar dira. Gainera, gaur egungo egoera eta iraganekoa ikertzeko ber-
meak ezarri behar dira, arazoaren benetako tamainaren berri izateko.

Problematicaren egoera zenbait alditan

1996an, Nazio Batuen Giza Eskubideen Batzordeak Espainiaren laugarren aldizkako txostena aztertu zuen, Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunaren apli-
kazioari buruzkoa, eta, horren harit-
tik, honako hau adierazi zuen: “Batzordea kezkaturik dago hainbat txostenetan segurtasun-indarretako kideek ekintza terroristen susmaga-
rriak eragindako tratatu txarrak eta torturak nabarmendu direlako. Hainbat alditan, agintari publikoek ez dute fenomeno horri buruzko ikerke-
tarik egin, eta gaur egun ere nazioarteko erakundeek hainbat arazo nabarmendu dituzte sistemati-
koki ikerketa horietan. Segurtasun-
indarretako kideak ekintza horien errudun deklaratu ondoren askata-
sunaz gabetzeko zigorra ezarri die-
ten kasu gehienetan indultuak jaso dituzte, espetxetik berehala atera dituzte, edo ez dute kondena bete, besterik gabe. Gainera, ekintza horien egileak oso gutxitan ezgaitzen dituzte aldi luze baterako.”¹¹

Azterturiko aldi guztian, hainbat erregimen politiko txandakatu dira, eta, garai bakoitzean, torturaren praktikaren zirkunstantziak, biktima mota eta praktikaren hedadura bes-
telakoak izan dira. Gobernu guztiek, ordea, erantzun kezkagarri bera eman diote problematika horri, hau da, torturarik ez dagoela adierazi

dute behin eta berriz, eta, izatekotan, oso kasu bakanetan gertatzen dela erantsi. Ikerketa judizialaren berme-
ak ere urriak izan dira urte askoan. Kasu asko aurretiazko eginbideetan geratu dira; beste batzuetan, suma-
rioak ireki ziren, baina segurtasun-
indarren laguntzarik ezak oztopatu zituen; beste batzuetan, froga medi-
koak ez ziren fidagarriak, garai guz-
tietan auzitegi-medikuen txostenak kalitate txarrekoak zirelako, edo, besterik gabe, txostenik ez zegoela-
ko; beste batzuetan, tortura izan zela onartu zen, baina egileak topatzeko modurik ez zen aurkitu, eta horren-
bestez biktimek ez zuten errekonozimendurik jaso eta errudunak ez zituzten zehaztu; azkenik, beste zen-
bait kasutan, erantzukizun penala izan zela nabarmendu zen. Kasu horietan ere, ordea, askotan zigorrak ez dira bete, eta beste hainbatetan kalte-ordainketa ez da behar bezala burutu.

Probintzia Auzitegiek eta Goreneko Auzitegiak delitu horiei buruz eman-
dako epaiak ikusirik, ezinezkoa da esatea Espainian tortura sekulan ez denik izan edo kasu bakanetan baino ez denik gertatu. Izan ere, azterlan hau epai horien azterketatik abiatu da, eta hainbat gabezia argi utzi ditu agerian, Espainiak nazioarteko zen-
bait tresna —Torturaren aurkako Konbentzioa¹², esaterako— sinatu eta berrestean hartutako betebeharrei dagokienez. Gabezia horiek tortura-
kasu guztietan nabarmendu dira, terrorismoaren aurkako ikerketekin zerikusia dutenetan zein gainerako kasuetan. Hala eta guztiz ere, esan beharra dago gabezia horietako bat-
zuk nabarmenagoak izan direla terrorismoaren aurkako borrokare-
kin zerikusia duten kasuetan gaine-
rako kasuetan baino.

Amnesty Internationalek zenbait

txosten egin ditu ustezko tortura-delituak ikertzen diren moduaren inguruan. Gizarte zibilak erregistra-turiko tortura-salaketak ugariak dira¹³, baina horien ondorioz oso epai irmo gutxi ematen dira, eta hori gertaeraren unetik epai irmoa ematen den unera bitarte denbora luzea eman ondoren. Azterlan honetan, aurrez aipaturiko txostenak oinarri hartuta, egoera horren arrazoietakoa batzuk eman dira. Azkenean, terrorismoaren aurkako legeriarekin zerikusia duten kasuetan ageri diren ezaugarri berezi batzuk nabarmendu dira, nola prozesuen iraupenari hala kalte-ordainketari eta kalte-ordainei dagokienez.

a. Ikerketa

Tortura ikertzea eta jazartzea zuzenbide-estatu baten baldintzeta-ko bat da, eta giza eskubideen arlo-ko nazioarteko betebeharra ere bada.

2004. urtean, Amnesty Internationalen Espainiako Atalak *España: Acabar con la doble injusticia* txostena argitaratu zuen, 1980tik 2004ra inguratu segurtasun-endarretako kideek eragindako torturen eta tratatu txarren kasuekin zerikusia duten prozesuen harira emandako 450 epai baino gehiagori buruzko azterlana barne. Epai horietatik 95 sakon aztertu ziren, hain zuzen ere tortura edo tratatu txarrak frogatuta zeuden epaiak. Epai horietako gehienak irmoak eta kondenatzaileak dira, baina esan beharra dago batzuetan errudunak aske geratu direla, zeharkako errudunek absoluzioa jaso dutelako, zuzeneko erredundak ez dituztelako identifikatu¹⁴ edo kasuak preskribatu direlako¹⁵.

Txosten hau egiteko, Auzitegi

Gorenak eta Probintzia Auzitegiek Estatu osoan egindako tortura-deli-tuekin zerikusia duten prozesu judi-zialen harira emandako 221 epai aztertu dira. Auzitegi Gorenaren epai horietatik 39 zehatzago aztertu dira, hain zuzen ere 'tortura-deli-tuekin' bakarrik zerikusia zutenak, eta beste batzuk alde batera utzi dira denborarik ez zegoelako, hala nola 'lesio-delituuekin' zerikusia duten epaiak edo beste garai batzuetan 'tratu txarren falta' gisa tipifikatu direnak. Horrelako delituen barnean beste hainbat kasu hartzen dira, zenbait alditan torturen sala-keta-kasuak lesioen falta edo delitu gisa kalifikatu zirelako. Biktimak identifikatzeko legebiltzarrak emandako agindua betetzeko aha-legina egiteko asmotan burutu zen azterlan hori. Nolanahi ere, arlo horretan ere helburu hori lortzeko baliabide egokiagoak abian jarri beharra nabari da.

Lagin horretan zenbait epai baka-rrik aztertu badira ere, epai horiek aukera ematen dute biktimenzako kalte-ordainen zenbatekoak urriak direla ikusteko —eta are urriagoak inkomunikazio-erregimenaren era-ginpean jarritako kasuetako asko-tan—, baita jasandako kalteen ordainketarako eskubidean eragina duten beste zenbait elementu nabarmentzeko ere.

Aipatzekoa da Amnesty Internationalen txostenetan azter-turiko prozesuetako askotan, tortu-ren eta tratatu txarren delituengatik kondenaturikoak indultatu egin dituztela, eta kondenatuta zeuden eta ebatzi gabeko prozesuen era-ginpean zeuden hainbat agentek lanean jarraitu dutela giza eskubi-deen babesa eskatzen zuten pos-tuetan (batzuk lanpostuz edo mailaz igo dituzte)¹⁶. Neurri horiek biktime-

kiko sentsibilitaterik eta konpromi-sorik eza ematen dute aditzera, Estatuko agintarien aldetik urrake-tak prebenitzerakoan.

b. Azterapen luzeegiak zigor-arloko prozeduretan

Aztertuturiko epai guztietan denbo-ra-tarte luzeegia igaro da tortura-ren edo tratatu txarren ustezko kasuak gertatu direnetik epai irmoa lortu den unera bitarte. Txosten honetan bilduriko zenbait kasutan, torturen biktima izan direnek 15-20 urte itxaron behar izan dituzte kalte-ordaina ezarriko lukeen epai irmoa lortu arte. Hala, bilduriko zenbait prozesuri dagoz-kien gertaerak 80ko hamarkadan edo 90eko hamarkadaren hasieran gertatu ziren, baina, zoritxarrez, hamarkada bat edo bi itxaron behar izan da zegokien epai irmoa jaso arte.

Nabarmentzekoa da, halaber, aipa-tutako horien aurreko kasuetan, hots, 1968tik 1977ra daraman aldian eta ondorenean Trantsizioaren lehen urteetan ger-tatu direnetan, bermeak askoz ere txikiagoak zirela edo bat ere ber-merik ez zegoela. Horren ondorioz, zer gertatu den argitzeko bitarte-koak ezartzeko premia are handia-go da kasu horietan.

Zigor-arloko prozeduretan beran-dutze luzeak gertatu dira, eta gai-nera, zenbait kasutan, Poliziaren salaketei arreta eskaini zaie askoz ere lehenago torturak salatu zituz-tenek aurkeztu zituzten salaketen aurretik, nahiz salaketa guztiak atxiloketa beraren ondorio izan. Horren haritik, gogoratzekoa da Barne-arazoetako Ministerioak *Egunkaria* egunkariko lau ardura-dunen —Martxelo Otamendi zuzen-

*“Ondorioak lazgarriak, ikaragarriak izan dira, pertsona maite bat galtzen duzun bakoitzean bezalaxe, nire ustez; izan ere, ondorenean haren falta nabari duzu, mundu guztiari gertatzen zaion bezala. Baina gero... bai, hiltzeko moduak eta moduak daude (...). Heriotza hori oso bortitza izan zen, morbidun gerta litezkeen hainbat gauza bildu baitziren: tiro ugariak, dum-dum bala bat tartean, tiroketa-
ren ondoko arretarik eza, bi kontrol igaro beharra eta abar. Eta horrek guztiak kalte handia egiten du, ez zen ez, heriotza gozoa izan. Pertsona maite bat horrela hiltzeak askoz ere kalte handiagoa eragiten du. (...)”* **Miren Salegi**

daria barne— aurka jarritako kereila. Horren arabera, torturen gaitiko gezurrezko salaketak egin izana eta “banda armatuari laguntzea” leporatzen zieten zuzendari horiei¹⁷.

Azpiarratzekoa da terrorismoaren aurkako borrokaren esparruan eta ondorioz inkomunikazio-erregimenaren eraginpean gertaturiko kasuetatik eratortzen diren tortura edo tratatu txarren inguruko epai gehienak epai irmoa lortu arte gehien berandutzen diren kasuen artean daudela.

Esaterako, 1993ko abenduaren 13an, Auzitegi Gorenak 1993\9421 JB epaia eman zuen, Guardia Zibilaren Bilboko Salbeko Komandantzia 1981ean —hau da, 12 urte eta sei hilabete lehenago— gertaturiko gertaera batzuegatik. Epai horretan, Auzitegi Gorena bera “harri eta zur geratu da auziak iraupen luzeegia izan delako, hasierako salaketa 1981-5-15ean aurkeztu izanagatik ere, epaiak 1990-11-16ra arte itxaron behar izan duelako. Hala ere, hori neurri batean ulergarria dela esan dezakegu, auzian zenbait jurisdikzioz esku hartu dutelako”.

Aipatzekoa da, halaber, auzitegi horrek 1983ko uztailaren 29an gertaturiko eta hasiera batean Gipuzkoako Probintzia Auzitegiak epaitutako gertaerei dagokienez emandako 1994\1246 JB epaia. Epai irmoa 10 urte eta 7 hilabete geroago etorri zen, 1994ko otsailaren 1ean. Auzitegi Gorenak alde aurreko zenbait ohar egin zituen epaia ematearekin batera, besteak beste honako hau: “Zoritxarrez, aipatzekoa da gertaerak 1983ko uztailaren 29an gertatu baziren ere, Epaia 1992ko irailaren 22an

eman dela, hau da, ia hamar urte geroago, eta hori hala izan liteke, neurri handi batean behintzat, ikerketako eta instrukzioko fasean aurkituriko zailtasunen ondorioz; edozein kasutan ere, gertaturikoa penagarria da benetan”.

Arazo judizial horiek guztiek — epaile-aldaketa ugariak, ikertzeko konpromiso desberdina, atzerapen iraunkorrak eta Estatuko Segurtasun Indarretako agenteen laguntzarik eza— ez dute inolako zerikusirik biktimekin, eta beste hainbat salaketatan ere nabarmendu dira.

c. Kalte-ordain urriak eta eskasak

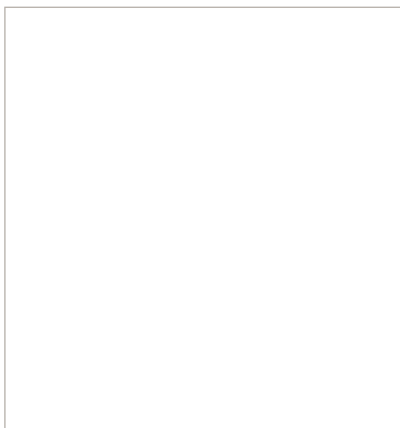
2004an eginiko *España: acabar con la doble injusticia* txostenean Amnesty Internationalek zoritxarrez egiaztatu du auzitegiek tortura eta tratatu txarren biktimetako kalte-ordainen zenbatekoa kalkulatzeko erabilitako irizpideek ez dutela bermatzen eragindako kalte material eta inmaterial guztiak ordaintzea; ezta delituaren larritasuna aintzat hartzea ere. Bestetik, aztertutako hainbat epaitan, epailek ez dituzte behar bezala zehaztu kalte-ordainei dagozkien zenbatekoak oinarritu diren oinarri eta kontzeptuak, eta hori Zigor Kodearen 115. artikuluan ezarritakoaren aurka doa.¹⁸

Giza eskubideen arloan nazioartean eta Espainian indarrean dauden arau eta legeen arabera, torturen biktimek guztiek kalte-ordaina jaso behar dute, jaso dituen kalte material, fisiko, psikiko eta moralengatik gauzatu beharreko epaiketari. Kalte fisiko edo psikikoak larriak badira, azken urte hauetan biktimak Indarkeriazko Delituen eta Sexu Askatasunaren Aurkako

Delituen Biktimetazko Asistentziari eta Laguntzari buruzko Legea ere jo dezake Espainian, Administrazioaren laguntza lortzen ahalegintzeko, epai irmoak kalte-ordaina ebatzi arte. Kalte moralak, materialak eta psiko-fisikoak hain larriak ez badira, aldiz, biktimarentzat ezinezkoa da gobernuaren laguntzarik jasotzea; aitzitik, epaileak epai bidez zehaztu behar du egokitzen jotzen duen kalte-ordaina.

Amnesty Internationalek bere txostenean adierazi duenez, Motor Ibilgailuen Erabilerari eta Zirkulazioari buruzko 30/95 Legearen eranskinean bilduriko baremoa da epaileek torturen biktimari eragindako kaltea neurtzeko erabili ohi duten erreferentzia-esparrua. Amnesty Internationalek aipaturiko txostenean aztertutako epai gehienetan, epaileek baremo hori hartu dute aintzat, istripuen ondorioz izandako lesioak sendatzeko beharrezkoak diren egunen kopurua oinarritzat hartuta bereziki, torturen biktimei zor zaizkien kalte-ordainak zehazteko.

Motor Ibilgailuen Erabilerari eta Zirkulazioari buruzko 30/95 Legeak kalte moralarengatik konpentsazioa aipatzen du, eta baremoan aurreikusitako kalte-ordainen barnean hartzen du, baina argi dago lege horren xedea ez direla dolozko delituen biktimei eragindako kalteak, zuhurtziagabekeriak edo erruzko delituen biktimei eragindakoak baizik; gainera, legeak ez du kontuan hartzen Estatuko agenteen erantzukizuna. Amnesty Internationalek txosten horretan aipatzen duenez, lege horrek eraginpean hartzen dituen lesio motak ez du zerikusi handirik nahita eragindako lesioekin, eta ondorioz irizpideak ez dira bat ere egokiak

giza eskubideen urraketa larriek — torturak edo tratu txarrak, esaterako — eragindako kalteak neurtzeko. Gainera, irizpide horiek ez dute kontuan hartzen biktimen osotasun moralari eragindako kaltea, edo kalte hori gutxietsi egiten dute, eta Estrasburgoko Auzitegiaren eta Amerikako Herrialdeetako Giza Eskubideei buruzko Gortearen nazioarteko estandarrak ere ez dituzte aintzat hartzen. Testuinguru horretan erabilitako lege eta arauak, beraz, ez dira egokiak, oso bestelako egoeretarako sortu direlako, eta horrenbestez ezinezkoa da biktimen eskura ahalik eta kalte-ordainketarik osoena jasotzeko bitartekoak jartzea, ezta torturak eragindako kalteak eta inpaktua behar bezala aintzat hartzea ere.

d. Ikerketek eraginkortasun txikia izan dute

Tokiko zein nazioarteko GKE ugariak ikertutako kasuetan egiturazko urritasunak nabari dira, tratu txarren prebentzioaren, ikerketaren eta zigortzearen alderdi guztietan eragina dutenak. Gainera, 2005ean Espainian eginiko bisitaldiari buruz CPTak eginiko txostenean adierazten denez, Giza Eskubideen Europako Auzitegiak tratu txarrei buruzko ikerketa baten “eraginkortasuna” zehazteko ezarritako irizpideak kontuan hartuta, ordezkaritzak 2005eko bisitaldian aztertutako kasuetatik batean ere ezinezkoa gertatu zen ikerketa “eraginkor” tzat jotzea¹⁹, eta hortik honako ondorio hau ateratu zen: “legea bete-arazteaz arduratzen diren agenteek askatasunik ez dutenei gaur egun aplikatutako babesak ez dira nahikoak pertsona horiek tratu txarretatik babesteko”²⁰. Europako Kontseiluko Giza Eskubideen komisarioak eta torturari buruzko NBERen errelatore bere-

ziak, halaber, alde aurretik aipatutako guztiak nabarmendu dituzte, beren txostenetan. Faktore horiek askoz ere larriagoak izan ziren aztertutako aldiak batzuetan gaur egun baino, biktimentzako bermeak urriak zirelako, edo bermerik ez zegoelako. Nolanahi ere, aipatzekoa da arazoak ez direla oraindik desagertu.

e. Agintarien erreakzioak

2002an, funtzionarioek eginiko salaketek buruzko adierazpen negatiboen haritik, Torturaren aurkako NBERen Batzordea kezkaturik ageri zen honako dikotomia honengatik²¹: “Estatu Kideak dioenez Espainian ez dago torturarik edo tratu txarrik, oso kasu bakanetan izan ezik [...]; gobernuz kanpoko iturrietatik jasotako informazioak, ordea, Estatuko segurtasuneko indar eta kidegoek eragindako tortura eta tratu txarren jarraipena ematen du aditzera”²². Kasuak ez dira sakon aztertzen, eta hori ere oztopo da tratu txarrak errazten dituzten egiturazko urritasunak zehazteko, eta, ondorioz, hobekuntza instituzionalak aurrera eramatea galarazten du.

Espainiako Gobernuak jarrera bera ageri zuen 2001ean Espainia bisitatu ondoren CPTak eginiko txostenari emandako erantzunean. Hartan adierazi zuenez, “Estatuko Polizia Kidegoko funtzionarioek atxilotuei eragindako tortura edo tratu txarrik ez dago, oso kasu bakanetan izan ezik”²³. Erantzun horiek iraganeko beste zenbait aldiatan emandakoen oso antzekoak izan ziren, hain zuzen ere 1968tik gutxienez 1970eko hamarkadaren amaiera arteko aldiak (torturaren praktika sistematikoa zen) edo 80ko hamarkadan (torturak oso ohikoak ziren, ikerketa independenteen arabera) emandako

erantzunen oso antzekoak. Eusko Jaurlaritzak ere denbora askoan ez zituen nazioarteko kritika eta gomendioak aintzat hartu. Orain gutxi, aldiz, atxilotetageuneetan kamerak ezarri ditu, tortura prebenitzeko eta argudiatu ohi dituen gezurrezko salaketa posibleetatik babesteko.

Amnesty Internationalen txostenean jasota geratu denez, 2007an erakunde horrekin izandako elkarrizketetan, Herriaren Defendatzailearen erakundeek, agintari judizialen eta polizialen ordezkariek onartu egin zuten, oro har, tratu txarren zenbait kasu gertatu zirela legea bete-arazteko arduraren agenteen eskutik. Nolanahi ere, ordezkarik horietako askok kasu bakanak zirela esan zuten, eta, horren ildotik, legea bete-arazteko arduraren agenteen aurka aurkeztutako tratu txarren salaketa gehienak gezurrezkoak zirela adierazi zuten (hala eta guztiz ere, ez zuten zehaztu sakonetik ikertu zituzten edo ez)²⁴.

f. Zenbait aurrerapen egin dira

Zenbait erakundek —Amnesty International, esaterako— egiaztatu dutenez, Espainian tortura desageraraztea errazten duten zenbait aurrerapen gertatu dira, oraindik txikiak badira ere.

Euskadiko egoerarekin zerikusirik ez badute ere oihartzun handia lortu duten zenbait kasutan, Espainiako Gobernuak zenbait ordezkarik gaitzespen irmoa egin dute. Roquetaseko kasua (Juan Martínez Galdeano, 2005/07/24an hila) horren adierazgarri izan daiteke.

Amnesty Internationalek uste du, halaber, Ertzaintzak hartutako neurriak norabide onean doazela. Izan

...Eta gero hiletetan gertatu zena... (...) Gorpua eraman zuten, ez ziguten ikusten utzi nahi. Guk ikusi gabe ere lurperatu nahi zuten, ezer gertatu gabe lurperatu nahi zuten. (...) Azkenean, gorpua tarte batez ikusteko aukera eman ziguten. Lur-ematean ez zen ezer gertatu. Hiletetan, ordea, guztiok kolpatu gintuzten, ama, haurra galdu zuen emakume haurdun bat eta jende guztia. Poliziek inbutu moduko bat egin zuten Andre Maria elizaren irteeran. (...) Eta hainbat pertsona jipoitu zituzten, hildakoaren ama barne...

Miren Salegi

ere, zenbait mekanismo jarri ditu abian, atxilotetaren kalitatea kontrolatzeko (arreta handiz zaintzen diren prozedura zehatzen bitartez) eta polizia-etxeetako eremu zabalak bideo-kamerez grabatzeko. Eusko Legebiltzarrak babestu ditu neurri horiek. Torturaren Prebentziorako Europako Batzordeak eta gobernuz kanpoko zenbait erakundek behin eta berriz gomendatu dute horrelako neurriak abian jartzea.

Kataluniako Generalitateak eginiko proposamena ere —polizia-etikako batzordea sortzea, tratu txarren kasuen berri emateko; eta bere kontrolpeko polizia-komisarietako eremu guztietan bideo-kamerak ezartzea— oso begi onez ikusi dute, beste edozein tokitan ere neurri horiek urraketak prebeni ditzaketen neurrian. Neurri horiek aurrerapen handia dakarte berekin, baina oraindik ere ez dira bat etortzen giza eskubideen erakundeek tratu txarrei eta inpuniteari eraginkortasun handiagoz aurre egiteko eginiko gomendioekin.

2008ko apirilaren 14an beste gertaera positibo bat gertatu zen, Alberto Viedma Morillas jaunak aurkezturiko tortura-salaketaen instrukzioa berriz ere irekitzeko agindu baitzuen Konstituzio Auzitegiak, bere garaian epaileak eraginkortasunez ikertu ez zuelakoan. 2002ko otsailaren 28an, Guardia Zibilak Alberto Viedma atxilotu zuen Iruñean. Egun batzuk geroago, idazki bat aurkeztu zuen torturak salatzeke, eta idazki hori Madrilgo 14. zenbakiko Instrukzio Auzitegira iritsi zen. Honek, urtebete geroago, salaketa largesteko erabakia hartu zuten, “egiantzik ez zuelako”, Viedmak, “behin Madrilan eta egoitza judizialean, ez zuelako onartu auzitegiko medi-

kuak azterketa egitea”²⁵.

Konstituzio Auzitegiaren erabaki berriak adierazi du tortura-delituaren larritasunak eta horrelakoetan frogak lortzeak berekin dakarren zailtasunak behar-beharrezko egingen dutela ikerketa judizialak ardura handiz egitea. Konstituzio Auzitegiak, Giza Eskubideen Europako Auzitegiaren eta Nazio Batuen Torturaren aurkako Batzordearen eta Europako Kontseiluko Torturaren Prebentziorako Europako Batzordearen gomendioei jarraiki, kasu horretan instrukzioko epaileak legezko errekurtsio baterako eskubidea ez zuela bermatu adierazi zuen, ikerketa amaitzean oraindik ere zalantzak zeudelako salaketen sinesgarritasunaren inguruan, eta ondorioz oraindik ere eginbide gehiago egin zitezkeelako salaketak egiaztatu edo baztertzeko.

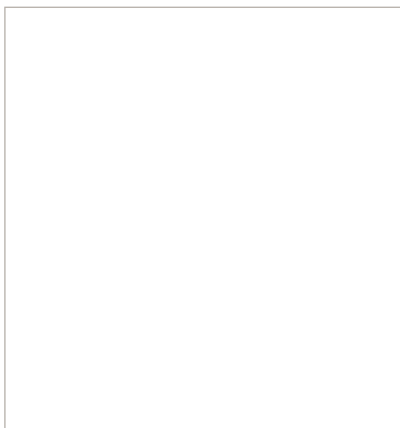
Horrelako kasuetan torturak salatzeke instrukzioa berriz ere ireki izana izugarri positiboa da, tokiko zein nazioarteko giza eskubideen hainbat GKEk eta taldek aztertutako beste hainbat kasutan ere ohikoak izan diren arazoak erakusten dituelako. Komenigarria litzateke horrelako erabakiek fase berri baten hasiera ezartzea, hemendik aurrera ikerketa judizialen arreta delituaren larritasunera hobeto egokitzeko.

g. Zailtasunak ikerketetan

Legea betearazteko ardura duten funtzionarioek eragindako ustezko tratu txar edo torturen kasuak sortu direnean, prozesua betiere berdina izan da zenbait hamarkadatan: gertatutakoari buruzko barne-ikerketarik ez egitea edo ikerketa desegokia egitea²⁷, eta salaketa judizial oro berehala artxibatzea frogarik eza

argudiatuta, baita salaketa babesteko datu medikoak edo bestelako aztarna sinesgarriak ageri direnean ere. Kasu askotan, kasua epaitu zenean, absoluzio-epaia eman zen, agente errudunak identifikatzeko modurik izan ez zelako, edo bestela kondena nominala eman zen. Ez da harritzekoa prozedurak urteak irautea, instrukzioko epaileek behin eta berriz atzeratu edo artxibatu ondoren. Biktimen salaketa ugari egin dituzte aztertutako garai desberdinetan. Horien arabera, instrukzioko epaileak eta fiskalak Poliziaren deklarazioetan oinarritzen dira neurri handi batean, biktimen eta lekuakoen testigantzei baino sinesgarritasun handiagoa emanez.

Beste zenbait kasutan, funtzionarioek korporatibismoa erakutsi dute, eta gainera portaera horiek saihesteko nahitazeko erantzukizuna ez dute bete. Laguntzarik eza hori beste zenbait kasutan ere nabarmendu da. 1999ko apirilaren 21eko epaian, Auzitegi Gorenak bere atsekabea ageri zuen Bizkaiko Probintzia Auzitegiak 1998ko ekainean emandako epaia zela-eta. Epaia horren arabera, Rita M. R. Brasilgo herritarra kolpatu eta bortxatu zuten poliziaren zaintzapean, eta, ondorioz, trauma ondoko estresa jasan zuen. Alabaina, Auzitegi horrek hiru agenteak —ustezko bortxatzailea eta zerbitzuan zeuden beste biak— absolbitu behar izan zituen nahitaez, batek ere ez zuelako bere kideen aurkako frogarik aurkeztu, nahiz eta, komisariaren banaketa aintzat hartuta, bortxatzailea ezinbestean ikusi behar izan zuten ziegetarako bidean. Kasuak indarkeria politikoarekin zerikusirik ez badu ere, azpimarratzekoa da Auzitegi Gorenak Zuzenbide Estatu demokratiko batekiko bateraezintzat jo zuela “egiaztaturiko eta

berretsitako bortxaketa-delitu izugarri larri bat” zigorrik gabe gertatu izana, “ideia korporatibo zaharkituengatik edo gezurrezko adiskidetasunarengatik”. Horrelako jarrerak hainbat ikerketa egiteko oztopo izan den inpunitate-testuiguruaren barnean hartu behar dira.

Nolanahi ere, aipatzekoa da horrelako egoerak txosten honen eraginpeko zenbait kasutan ere gertatu direla. Hala, Amnesty Internationalek, bere txostenean, Juan Ramón R. G., Xabier A. G., eta Francisco P. C. jaunek jasandako torturen erantzukizuna ebazteko prozesua aipatu du. Prozesu horren ondorioz, 1999an Bizkaiko Auzitegiak Arturo P. B. eta Daniel S. S guardia zibilak (ikerketaren instruktorea eta idazkaria, hurrenez hurren) kondenatu zituen, beren mendekoek hiru atxilotuak torturatzea galarazi ez zutelako. Torturak egiteagatik kondena ezarri zitzaienten, haien eginkizuna ez betetzeagatik, baina Auzitegi Gorenak 2001eko apirilaren 2an emandako epaiak (2001\6451 JB) hiru tortura-delituetatik absolutu zituen, auzitegiak aintzat hartu zuelako ez zegoela froga nahikorik kondenatuek ezinbestean beren mendekoek atentatu horiek egin izana jakin behar zutela berresteko. Auzitegiaren epaiak argi utzi zuen torturak frogatu zirela, baina egile materialak ez zituen kondenatu, atxilotuak zaintzeko ardura zuten bederatzi guardia zibilei errua egotzeko datu erabakigarriarik ez zuelako.

Zailtasun horien eta beste batzuen ondorioz, salaturiko kasuetako askok ez dute aurrera egin ikerketan. 1985ean Bizkaiko eta Gipuzkoako epaitegietan laguntza

judizialarekin eginiko azterlan batean ebatzi zenez²⁸, tortura-delituengatik 2 tortura-epai, tratutxarren faltengatik 4 kondena-epai eta gutxienez 13 prozesatze-auto eman ziren Estatuko Segurtasun Indarretako 31 kideren aurka. Gainera, 43 eginbide ireki ziren Donostiako Probintzia Auzitegiko epaitegietan, 34 sumario ireki ziren Bilboko Probintzia Auzitegiko 2. salan, eta 16 sumario Auzitegi bereko 1. salan. Gainera, gutxienez 11 sumario ireki ziren Iruñeko Auzitegiko epaitegietan, eta 5 Gasteizekoan. Guztira, gutxienez 128 kasu ireki ziren (eginbideak, autoak eta epaiak barne) torturen eta tratutxarren salaketak zirela medio.

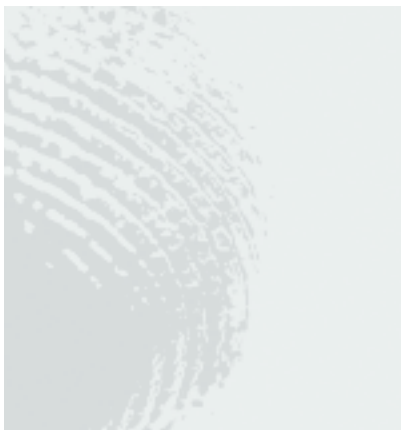
h. Auzitegi-medikuen txostenak

Hamarkadetan, auzitegi-medikuen txostenek zeresan urria izan dute tortura-kasuetan, garai hartan kasu horietarako ez zegoelako gutxieneko jardun-protokolorik ondorenean Istanbulgo Protokoloan ezarritako nazioarteko estandarrekin homologa zitekeenik. Atxilotuaren egoeraren gaineko ikuskatze-bermea ez zegoen indarrean txosten honen eraginpeko lehen urteetan, eta ondorengo zenbait alditan ere oso urria izan da²⁹, aldi berean beste zenbait herrialdetan —Frantzia, esaterako— indarrean zeuden berme medikoen aldean. Urritasun horiek direla eta, CPTk Istanbulgo Protokoloa aplikatzeko gomendioa egin dio Espainiari. Gaur egun ez dago esaterik hori aurrera eramanez. Horren haritik, ikuskatzean esku hartzen duten medikuen independentzia-maila eta arlo horretan duten prestakuntza garrantzi handiko alderdiak dira. Esaterako, beste zenbait herrialdetan erakunde profesionalek —Britainia Handiko

Erakunde Medikoa, esaterako— babestutako mediku independenteen eskura egoten da eginkizun hori.

NBERen Torturaren gaiari Buruzko Errelatore Bereziaren ustetan, atxiloteta-zentroan sartzen denari lehenbailehen mediku-irizpen independentea egitea torturaren eta bestelako tratutxarren aurkako oinarritzko babesetako bat da³⁰. Errelatore horrek, giza eskubideei buruzko nazioarteko zenbait tresna —hala nola Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioentzako Jokabide Kodea—³¹, oinarritzat hartuta, atxilotuen osasuna atxilotzealdi osoan bermatu behar dela uste du. Espetxeratuak Tratatzeo Gutxieneko Arauek³² eta Edozein Atxilotze edo Espetxeratze moduren eraginpeko Pertsona Guztiak Babesteko Printzipio Multzoak³³ zenbait babes mediko ezartzen dituzte atxilotuentzat, eta beharrezkoa den guztietan atxilotuei doako azterketa medikoa egin behar zaiela ere agintzen dute. Azterketa mediko horiek bideratu behar dira segurtasun-indarren funtzionarioei atxilotuaren eta medikuaren arteko elkarrietzaketa entzuteko aukerarik eman gabe, baita, medikuak aurkakoa eskatzen ez badu behintzat, funtzionarioei elkarrietzaketa horren aurrean egoteko aukerarik eman gabe ere. Hori ez ezik, atxilotuak edo haren abokatuak agintaritza judizialari edo estatuko eskumeneko beste agintaritza bati bigarren azterketa medikoa edo bigarren iritzia eskatzeko eskubidea ere baduela adierazten da arau horietan.

NBERen Torturaren Gaiari buruzko Errelatore Bereziak ezarri duenez, auzitegiko zerbitzu medikoek agintaritza judizialaren edo beste agintaritza independente baten mende egon behar dute, baina inoiz ere

...Balkoitik begira zegoen gizon bati bihotzekoa eman zion... (...) Traumatikoa izan zen, guretzat eta beste hainbatentzat. Izan ere, behin gaindituta sufritzen ez baduzu ere, ondorioek bizitza osoan irauten dute, eta zure harreman guztietan (emoziozkoetan eta sozialetan) eragiten dute. Seme edo alaba bat daukazunean, esaterako, sekulako beldurra sentitzen duzu. Eskura duzun oro edozein unetan pikutara joan daitekeela sentitzea, ahulezia hori sentitzea..." Miren Salegi

ez Poliziaren eta espetxe-sistemen ardura duen gobernu-agintaritzaren mende. Alabaina, 80ko hamarkadako erdialdera arte hainbat txosten mediko segurtasun-endarren medikuen eskutik egin ziren. Orobat, auzitegiko medikuen zerbitzuek ez dutela xede judiziale-tarako aditu-frogen monopolioa eduki behar adierazi du³⁴. Era berean, Torturaren Prebentziorako Europako Batzordeak azpimarratu du atxilotuek mediku independenteen zerbitzuak jasotzeko eskubidea eduki behar dutela. Batzorde horrek gomendatzen du, halaber, mediku kualifikatuek atxilotuei azterketa medikoa egitea, atxilotze-zentroetan sartzean eta handik irtendakoan, eta azterketa mediko horiek kanpo-interferentziarik gabe —besteak beste, Poliziaren funtzionariorik gabe— egitea³⁵.

i. Errekonozimendurekin eta kalte-ordainketarekin zerikusia duten beste faktore batzuk

Torturen biktimen eskubidea den errekonozimenduari eta kalte-ordainketari dagokienez badira kontuan hartu beharreko beste faktore batzuk. Izan ere, faktore horietan urritasun handiak nabari dira, eta horrek garrantzizko inpaktua izan du biktimek egia ikertzeko, bidezko epaia edukitzeko eta kalte-ordainketa egokia jasotzeko duten eskubideak murrizterakoan:

- Delituaren preskripzioa eta horrek kalte-ordainearen duen inpaktua. Delitua egiten denetik denbora-tarte jakin bat igaro ondoren —denbora-tarte hori delituaren larritasunaren eta delitu horretarako aurreikusitako zigorraren arabera—, ustezko errudunaren aurkako prozedura amaitzeko eginbideak

gauzatu ez badira, delituak preskribatu egiten dira, eta akusatua- ren erantzukizun penala iraungitzen da. Preskripzioak segurtasun juridikoa zaintzea du helburutzat, eta pertsona bat prozesu posible baten zain arrazoizkotzat jo daitekeen denbora baino luzaroago egon dadin saihestea. Hala eta guztiz ere, nazioarteko zuzenbideak ezarri duenez, Estatu guztientzat lotesleak diren aginduzko arauak —torturaren debekua, esaterako— urratzen badira, delitu hori ezin daiteke preskribatu. Alabaina, preskripzioa dela-eta erantzukizun penala iraungi dela dekretatzen bada, horrek bide penalaren erantzukizun penala ere hartzen du eraginpean, hots, biktimari kalte-ordaina ordaintzeko betebeharra, baita tortura-delitua frogatuta dagoela ezartzen duen epai irmoa eman bada ere.

Amnesty Internationalek, aipaturiko España: Acabar con la doble injusticia txostenean, tortura-delituak preskribatu diren zenbait kasu aurkitu ditu³⁶. Instantzia-epaiak José E. B. kondenatu zuen tortura-delitua egiteagatik, eta bi hilabeteko atzipenaldi handiko zigorra ezarri zion, baita kargu publiko orotan aritzeko eta botoa emateko urtebeteko etenaldiko zigorra, eta Kepa O. B. biktimari 84 euro ordaintzea ere, kalte-ordain gisa. Auzitegi Gorenak, 1993ko uztailaren 10ean emandako epaian (1730/1993 - 1993\6303 JB zenbakiko epaia), defentsaren errekurtsioa hartu du aintzat, eta, lehen auzialdiko epaiaren aurka, gertaerak preskribatu egin direla ebatzi du, abian jarritako eginbideek preskripzioa eteteko adina sendotasunik ez dutela iritzi. Horren ondorioz, José E. B. absol-

bitu du tortura-delitua egitetik, eta epaia baliogabetu du, baita, ondorioz, biktimarentzako kalte-ordaina baliogabetu ere.

- Tortura edo tratatu txarrek eragindako kalteak, judizialki onartuta badaude ere kondenatutako epairik eka- rri ez dutenak, errudunak identifi- katu ez direlako. Kasu horien bik- timek ez dute beharrezko kalte- ordainketa edo errekonozimendua jaso, ezta Estatuaren kondena subsidiariorik ere. Zenbaitetan, Estatuko agenteek eragindako torturak frogatu badira ere, delitu horren erantzukizuna ez zaio inori egotzi. Horren adierazgarri 2001eko apirilaren 2an Auzitegi Gorenak emandako epaia (2001\6451 JB) dugu, gorago zehaztasun handiagoz deskribatu dena, eta Bizkaiko Probintzia Auzitegiak alde aurretik konde- naturiko funtzionarioak absolbitu zituen. Ikerketaren instrukto- rea eta idazkaria ere beren eginbe- hrra ez betetzeagatik egile izatetik absolbitu zituztenez, biktimek ezin zuten epai bidez jasandako kalte- galarengatik ordaina jasotzeko aukerarik eduki, nahiz eta gertaerak frogatuta egon.
- Estatuak erantzukizun zibil sub- sidiarioa bere gain hartze-ri uko egi- tea³⁷.
- Gobernuak tortura eta tratatu txar- ren biktimei laguntzarik ez ema- tea³⁸. Kasu gehienetan, epaileak epaian emandakoa da giza esku- bi- deen urraketa larrien biktima izan direnek jaso dezaketen kalte- ordain bakarra. Ikerketaren datuek erakusten dutenez, epai irmoa lortu den kasu urrietan, kalte-ordain hori gertaerak gerta- tu zirenez geroztik urte gehiegi igaro direnean ordaindu da, eta,

askotan, emandako diru-kopuruak ez du, antza, biktimak jasandako delituaren eta kaltearen larritasuna islatzen, kalte moralari dagokionez bereziki. Hainbat kasutan, torturak edo tratu txarrak frogatu badira ere, biktimek ez dute inolako kalte-ordainik jaso, delitua preskribatu delako, edo egile materialak identifikatzeko modurik egon ez delako, ikerketan hutsuneak gertatu direlako eta instituzioek lagundu ez dutelako.

j. Orobat, beste zenbait faktorek —egiturazkoak, batzuk— tortura kasuak argitzea oztopatu dutela egiaztatu da:

- Polizia-kidego desberdinek bestelako prestakuntza dute. Oro har, hasiera batean prestakuntza desegokia jaso dute, baita etengabeko prestakuntza eskasa ere, indarraren erabilera egokiari eta giza eskubideen arloan aplikatu beharreko arauari buruz.
- Poliziarekiko protokolorik eta argibiderik eza indarraren erabilerari buruz.
- Grabatzeko ikus-entzunezko sistemarik eza atxilotuak egon daitezkeen Polizia-komisarietako eremu guztietan, hala nola ziegetan, eremu komunetan, galdeketa-aretoetan eta abar. 2006an, Eusko Jaurlaritzak Ertzaintzaren Komisarietan bideozaintza-sistema ezartzea onartu zuen. Amnesty Internationalen beste autonomia-erikidego batzuetan dokumentaturiko zenbait kasutan, ezinezkoa gertatu da funtzionario errudunak identifikatzea, zaindu gabeko eremuak —gelak, esaterako— zeudelako³⁹. Berriki, Guardia Zibilak eta Polizia Nazionalak iragarri zuten inkomunikazio-erregimenean atxi-

loturik egon ohi diren eremuetan zaintzako bideo-kamerak ezartzeko asmoa zutela, Torturaren gaiari buruzko NBERen errelatore bereziaren eta Torturaren Prebentziorako Europako Kontseiluko Batzordearen gomendioei jarraiki. Iragarki horrekin batera, Amnesty International kezkatuturik ageri zen ekimen horrek ez zuelako aintzat hartzen galdeketa-aretoen grabazioa, baita grabazio-neurriak kasuaren ardura zuen epaile instruktoreak eskaturik bakarrik erabil zitezkeelako ere.

Polizia-komisarietako eta atxilotuak egon daitezkeen beste edozein tokitako zaintza-eremu guztien nahitaezko bideo eta audio bidezko zaintza integrala, horrek abokatu edo mediku bati pribatuan kontsultatzeko eskubidearen urraketa dakarren kasuetan izan ezik, garrantzizko bitartekoa da atxilotuak torturatik eta bestelako tratu txarretatik babesteko, baita legea betearazteko ardura duten funtzionarioak gezurrezko akusazioetatik babesteko ere.

- Ikerketa independenteko mekanismorik eza. Berme judizialak areagotuz eta osatuz, polizia-agenteei eragindako giza eskubideen urraketa larrien salaketak ikertzeaz arduratuko den mekanismo eraginkor eta independentea ezartzeko neurririk eza.
- Tratu txarren errudun deklaraturako Polizia-agenteei indultuak ematea⁴⁰, neurri horiek oso eragin negatiboa izan dute biktimengan eta ez errepikatzeko bermeetan. Tartean errekonozimendu efektiborik ez izanagatik ere estatuak delitu-egileei indultuak emateak hiru ondorio negatibo dauzka: a. biktimen egoera psikologikoan

eragiten du, gertaera txikitu egiten duelako, bidegabekeriak sorrarazten dituelako, eta delituaren larritasunak eta delitu-egileek gertaera ez onartzeak ezin dutelako justifikatu.

- b. testuinguru horretan, zigorra jaisteak edo indultuak emateak delitua behar bezala ez zigortzea dakar berekin, eta, ondorioz, ez da onuragarria tratu txarrak eta tortura prebenitzeari begira.
- c. agintariei eragindako torturari balioa kentzen dio gizartearen zati baten aurrean.

- Zenbait neurri abian ez jartzea, hala nola desgaitasuna edo bestelako diziplina-zehapen egokiak jartzea; zenbait kasutan, tratu txarren errudun deklaraturako agenteak mailaz igo dituzte⁴¹.

Badago beste faktore bat guztiz bestelakoa bada ere tortura-kasuak argitzea galarazten duena eta gugandik gertuen egiten diren salaketek eragiten diena: Poliziaren esanetan ETAk eginikoa den eta Araba Komandoko kideei atzeman zieten dokumentu jakin bat nola erabili den. Dokumentu hori Arabako Guardia Zibileko Informazio Zerbitzuaren 01/98 zenbakiko Eginbideen barnean bildu da. Audientzia Nazionaleko Instrukzioko 1. zenbakiko Epaitegi Zentralean aurkeztu ziren eginbide horiek, 98/03/23an⁴². Dokumentu horretan, ETAk kideei torturak salatzeak eskaera egiten zaie, torturak izan edo ez izan.

Alabaina, ETAk kideen tortura-salaketak urriagoak dira atxilotetak baino. Gainera, Frantzia ETAk kideak atxilotzen dituztenean tortura-salaketarik ez da izaten, eta horrek berriz ere zalantzan jartzen du erabilitako argudioa. Azterlan honen garai desberdinetan kargurik

“Gure bizi guztirako markatu gintuen horrek. Amorrutik sartu zitzaigun barruraino... Familiarekin gazteei behintzat esan diegu zer gertatu zen, eta garbi dute. Baina Zizurkilen, garai hartan herria puskatuta gelditu zen, zu hemengoa zara eta zu hemengoa... herria erabat zatituta gelditu zen. Gero pixkanaka gauzak buelta hartu zuen, baina bai, oso seinalatuta gelditu ginen. Eta, bere falta handia”. Maribi Arregi

gabe aske utzi zituzten hainbat pertsonak eginiko salaketa publiko edo judizialak ez datoz bat bertsio ofizial horrekin. Amnesty International kezaturik ageri da ez bakarrik inkomunikazio-erregimenaren eraginpeko kasuengatik, baita etorkinen aurkako kasuengatik ere, eta, hortaz, errekonozimendurik eza hori ez dagokie soilik terrorismoaren aurkako lege-riaren eraginpeko kasuei. Amnesty International adierazi duenez, segurtasun-indarretako kideek salaketa eginez erantzuten diete atxilotuei ustez erasotzeagatik jasotzen dituzten salaketak.

Horrelako dokumentuek areagotu egin dute tortura-kasuen inguruko giro zalantzarria, eta horrek azpimarratu egiten du zenbaterainoko garrantzia duen baliabideen —bideozaintza, esaterako— elkarrekiko bermeak ezartzea, tortura zein tratutxarren kasuak gertatzea edo gezurrezko salaketak egitea saihesteko. Edozein kasutan ere, ezin da justifikazio gisa baliatu aztertutako aldiaren aurkeztutako salaketa-kasu guztiei erantzunik ez emateko.

Jarraian, txosten honetan jaso diren urrats guztiak bildu dituzten bi kasu deskribatuko ditugu: Arregi eta Erregerena kasuak.

Joxe Arregi Izagirreren kasua

Joxe Arregi Madrilen hil zen, Segurtasun Zuzendaritza Nagusiko dependenzietan, 1981eko otsailaren 13an. Otsailaren 4an atxilotu zuten, Isidro Etxaberekin batera, ETAko ustezko militantea zelakoan. Herritarren Segurtasuneko Eskualde Brigadako kideek Madrilgo erdiguneko kale batean atxilotu zituzten, jarraian Poliziaren Segurtasun Zuzendaritza Nagusira eramateko. Bertan bederatzi egu-

nez inkomunikaturik eduki zituzten, Terrorismoaren aurkako Legea ezarrita. Galdeketa-saioetako bate-tik jaistean kide batek osasun-egoerari buruz galdetzean, “Oso latza izan da” erantzun zion. Carabancheleko espetxe-ospitalera eramane zuten, eta ordu gutxiren buruan hil zen. Parte medikoak honako hauek aipatzen zituen “hematoma periorbitalak eta konjuntiba-isuria eskuineko begian, zenbait hematoma eskuineko sorbaldan eta bi beso eta hanketako barnealdean, hematoma bi gluteoetan, bigarren mailako erredurek eragindako zauriak bi hankazpietan”. “Estupore-egoeran zegoen, eta egoera horretatik poliki-poliki onera egiten zuen; orobat, disnea bizia zuen, baita sabel-min zehaztugabea ere, abdomen akutuko zantzurik gabe”. Gainera, erradiografiek aditzera eman zuten “biriketako batean likido dezente pila-tua zuela”.

Haren ondoan azken orduak eman zituzten presoek testigantzei esker, haren heriotzaren nondik norakoak berehala barreiatu ziren⁴³.

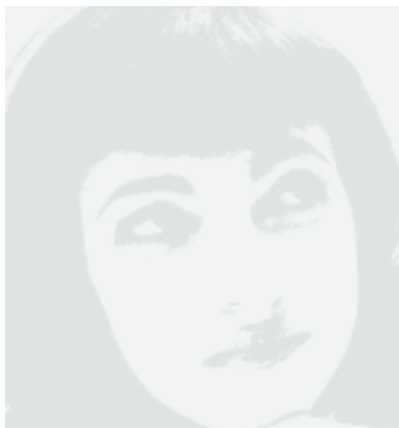
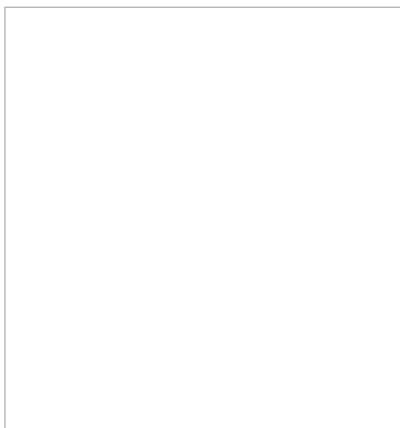
Autopsiaren argazkiak ezkutuan helarazi zizkieten Amnesty International erakundeari, Eusko Jaurlaritzari eta tokiko eta atzerriko zenbait alderdi eta hedabideri, eta nazioarteko iritziz publikoan zirrara handia eragin zuen. Joxe Arregiri eragindako torturengatik ustez 73 agente inplikatu zeuden, Madrilgo Giza Eskubideen Batzordearen arabera, 72 Estatuko Segurtasunaren zuzendari ohi Francisco Laína jaunaren arabera⁴⁴, hala ere, horietako bosten aurkako eginbideak ireki ziren bakarrik, eta jarraian atxilotu egin zituzten. Atxilotuta horien aurrean protestatzeko, zenbait polizia-agintariek dimisioa aurkeztu zuten, besteak

beste, Informazio Zerbitzueta gorenko burua eta Arregiren galdeketa gorenko arduraduna zen Manuel Ballesteros jaunak. Horren ondorioz, Probintzia Auzitegiak baldintzapeko espetxe-zigorra ezeztatu zuen, eta poliziak aske geratu ziren 100.000 pezetako fidantza ordainduta. Dimititu zutenak beren postuetara itzuli ziren, eta azkenean bi agente bakarrik prozesatu zituzten. Lehen epaiketa 1983an egin zen, eta Madrilgo Auzitegiak absoluzio-epaia eman zuen “atxilotuari tratu txarrik eragin ziotenik ezin zela frogatu” aintzat hartuta. Erabaki horrek zirrara handia eragin zuen iritziz publikoaren artean, eta, horren ondorioz, Auzitegi Gorenak epaia baliogabetu zuen, baina bi urte geroago inputatuak berriz ere absolutu zituzten epaileen ustetan “inondik inora ezin zelako ziurtatu hankazpietako zauriak erredurak zirenik”.

Epaiaen aurka beste errekurso bat aurkeztu zen, eta gertaeren egunetik ia bederatzi urte geroago, Auzitegi Gorenak “hankazpietako bigarren mailako erredurak polizia-ikerketan gertatu zirela” ebatzi ostean, Juan Antonio Gil Rubiales eta Julián Marín Ríos agenteei lau hilabeteko eta hiru hilabeteko atzipenaldira zigorra ezarri zien, hurrenez hurren, baita hiru urterako eta bi urterako enplegurik eta soldatarik gabe uzteko zigorra ere. Auzitegi Gorenaren epaiak onartzen zuen Joxe Arregiri komisarian eragindako torturak larriak zirela, baina ez zuen epaitzen tortura horien eta atxilotuaren berehalako heriotzaren arteko erlazioa⁴⁵.

Ondorioa:

Joxe Arregi Izagirre jaunaren kasua heriotza eragin zuen tortura-kasua da, eta kasu horretan esku hartu zuten beste hainbat elementu are

okerrago bihurtu zuten. Lehenik eta behin, galdeketa hirurogeita hamar agentek baino gehiagok parte hartu zuten, eta egoera hori protokolo profesionaletik nabarmen urruntzen da. Bigarrenik, legeak atxilotzeari eta epailearen esku uzteari dagokienez ezarritako prozedurak ere ez ziren errespetatu. Garai hartako legeriaren arabera, inkomunikazioaldia hamar egunez luza zitekeen, eta, aldi horren barnean, atxilotua epailearen aurrean aurkeztu behar zuten⁴⁶. Alabaina, magistratu instruktoreak ez zuen halakorik egin, eta prebentzioko espetxe-zigorra ebatzi zuen⁴⁷, 1980ko Terrorismoaren aurkako Legeak esleitzen zizkion erantzukizunak bete gabe utzita.

Hirugarrenik, Poliziaren Zuzendaritza Nagusiko zerbitzu medikoek ere ez zituzten berme medikoak bete. Izan ere, komisariatik irteteko parteak adierazten zenez, Arregik sartzerakoan zituen lesio eta marka berberak zituen. Alabaina, hil zeneko Carabancheleko Espetxe Ospitaleko profesionalek eginiko sarrera-parteak hori guztiz gezurtatu zuen⁴⁸. Kontraesan horiek isuririk eta eskandaluaren tamaina aintzat hartuta, osasun-zerbitzuko buru eta polizia-inspektore Pedro Santiago Martín Pachón doktorea kargutik kendu zuten, Barne-arazoe-tako ministro Juan José Rosón jaunaren zuzeneko erabakia betez⁴⁹. Kargugabetze hori, ordea, aldi batarako neurria baino ez zen izan, handik gutxira, 1988an, Poliziaren Zuzendaritza Nagusiko (DGP) osasun-zerbitzuetako buru izendatu baitzuten⁵⁰. Bartzelonako Medikuen Elkargo Ofizialak hari eta haren hiru mendekoei espediente bat irekitzeko eskaera egin zuen. Madrilgo Elkargoak ez zuen erantzunik eman, eta Torturaren Aurkako Euskal Medikuen Taldea osatu ondoren

pertsona horiek epaitu eta zehatzeko eskaera egin zuten 200 euskal medikuek ere ez zuten inolako erantzunik jaso⁵¹.

Prozesuko berme guztiak ere ez ziren bete, hasiera batetik ikerketak traba ugari gainditu behar izan zituelako. Nabarmenezkoa da epaile instruktoreak ukoa eman ziola parteak egin zuten lau auzitegi-medikuak prozesatzeko eskaerari. Parte horren arabera, Joxe Arregik, poliziaren dependenzietan sartu zenean, pronostiko arina zuten hematoma zituen.

Zehazki ezin da esan bide judiziala antzua izan zenik, Auzitegi Gorenak azkenean kondenatu egin zituelako bi prozesatu bakarrak, alde aurretik Madrilgo Auzitegiak bi aldiz absolbitu zituen arren. Nolanahi ere, ezarritako zigorrak ez datoz bat inondik inora bizitzeko eskubidearen urraketarekin, are gehiago tartean torturak egon zirela kontuan hartzen badugu. Gainera, Auzitegi Gorenak, Joxe Arregi torturatu zutela onartu arren, torturen eta heriotzaren artean kausa-efektua erlazioa ezin ezarri zitekeela ebatzi zuen⁵³.

Azkenik, erakundeek kasu horretan emandako erantzuna funtsezko eskubideen urraketan arloan nazioartean indarrean dauden xedapenen aurkakoa ere izan zen, kargutik kendutako auzitegi-medikua bere kargura itzuli zelako, eta, hori ez ezik kondenaturiko bi polizia bakarrak indultatu eta mailaz igo zituztelako ere. Ikerketa hori egiten zen bitartean, Juan Antonio Gil Rubiales Tenerifeko Santa Cruzeko probintzia-komisarioa zen⁵⁴, eta hori Arregi kasua izugarri larria izanagatik ere, eta, besteak beste, Mikel Zabaltzaren heriotza zela-eta protestatzen ari ziren manifestariei kate

eta beisbol-bateez eraso zieten inkontrolatu taldeetan ustez parte hartu zuen arren. Poliziak halakotzat identifikatu zituzten mugitzeko erabili zituzten hiru ibilgailuen matrikularen bitartez⁵⁵. Beste kondenatua, Julián Marín jauna, komisario nagusiko orokorraren mailara igo zuten, eta Ekuadorrera eraman zuten, Espainiak Quiton duen enbaxadan Barne-arazoetako Ministerioaren agregatu gisa aritzeko⁵⁶. Gaur egun arte, Estatuko administrazioak ez ditu onartu Joxe Arregik jasandako torturak, eta, horren haritiki, ez du inolako kalte-ordainketarik egin, ekonomikoa barne.

Enrike Erregerena Beraren kasua

Enrike Erregerena Bera Iturenen (Nafarroa) bizi zen, eta Lesakako Laminaciones enpresan lan egiten zuen 1982ko irailaren 28an, Poliziak atxilotu zuenean; aste batzuk geroago askatu egin zuten, kargurik gabe. Askatasuna berreskuratu aurretik, eta 1980ko Terrorismoaren aurkako Legeak baimendutako hamar inkomunikazio-egunak igaro ondoren, Audentzia Nazionaleko epaileak Carabancheleko Ospitale Psikiatrikora bidaltzeko erabakia hartu zuen, eta bertan bakartze-gela batean sartu zuten. Zortzi hilabetez baja medikoaren egoeran egon zen, eta harrezkero ezin du gaueko txandari lan egin. Torturengatik prozesuaren instrukzioa hainbat aldiz oztopatu zuten, biktimak, Begoña Lalana abokatuak salatu zenez, poliziaren etengabeko jazarpena jasan zuelako. Gainera, hasiera batean paperak galdu zituzten, eta, 1984an, eginbideak berriz ere irekitzea lortu zuten. 1986an, garai hartako Estatu Segurtasuneko zuzendari nagusi Julián Sancristóbal jaunak ezetza eman zion tortura-salaketa ikertzen ari zen magistratuak eska-

...Heriotza beti da falta uzten dizuna, baina era horretan hiltzea, pentsatu hutsarekin zer pasa zituen bederatzi egun haietan... Horrek sortzen duen grina, barrutik erretzen dizun gauza bat... Oraindik ere horrenbeste urte pasa eta gero ez zaizu sekula ateratzen". Maribi Arregi

turiko informazioa emateari.

Epaiketa zenbait aldiz atzeratu zen zenbait arrazoï zirela medio, besteak beste, akusatuetako bat oporretan zegoelako. Azkenean, 1997an epaiketaren egin zen, eta fiskalak kalifikazioa aldatzeko erabakia hartu zuen; hasiera batean, falta bat bakarrik egotzi zien prozesatutako sei polizia; iritzi-aldaketaren ostean, aldiz, tortura-delitu baten errudun zirela hartu zuen aintzat. Kalifikazio hori gorabehera, ordea, atzipenaldiko bi hilabeteko zigorra eta desgaitasuneko urtebeteko zigorra bakarrik eskatu zuen bakoitzarentzat. Azkenean, lau polizia bakarrik kondenatu zituzten, horien artean Anibal Machín jauna, Levanteko Deniako herriko komisario izendatua⁵⁷.

1998ko uztailaren 3an Auzitegi Gorenak (Zigor-arloko sala) emandako epaia:

1982ko irailaren 28an, ETA erakunde terroristako kideek Frantziaren eta Nafarroaren arteko muga zeharkatzeari buruz eginiko ikerketa polizialaren eremuan, Informazio Brigada Nagusiko kide Abel Alberto N. A., Jesús C. de L., Juan José F. L. eta Aníbal Gustavo M. L. jaunek Madrildik Nafarroako Ituren herrira joateko mandatua jaso zuten.

Behin herri horretara iritsi orduko, herriko auzoko Enrique E. V. jauna atxilotu zuten, erakunde terrorista horretako kidea zela eta erakunde horri laguntzen ziola susmatu zutelako; zehazkiago, erakundeko kideei Espainiaren eta Frantziaren arteko muga ezkutuan zeharkatzen lagundu egiten ziola susmatu zuten agenteek. Behin Enrique E. atxilotu ondoren, agenteek Donostiako hirira eraman zuten, haren neskalagunaren etxera, eta handik neskalagunaren gurasoen etxera, Pasaia herriko. Iruñeko eta

Donostiako polizia-dependentzietara ere eraman zuten, eta azkenean Informazio Brigadaren Madrilgo dependentzietara; atxilotzealdia 10 egunetzat hartu zen, garai hartan indarrean zegoen abenduaren 1eko 11/1980 Lege Organikoak baimendutakoaren arabera. Irailaren 30ean atxilotzealdia luzatzeko eskaera egin zuten, eta Instrukzioko 4. zenbakiko Epaitegi Zentralak eskaera hori onartu zuen.

Enrique E. jauna poliziaren eskutan egon zen denboran, hainbat galdeketa egin zituzten; galdeketa horietan, besteak beste, atxilotuak burutu zuten agenteek esku hartu zuten. Abel Alberto N. A., Jesús C. de L., Juan José F. L. eta Aníbal Gustavo M. L. agenteek, beste agente batzuekin elkarlanean txandakatu egiten zirenek, atxilotuak egotzitako gertaeretan parte hartu zuela aitortzearen lortzeko asmoz, hainbatetan kolpatu zuten, eta, azkenean, 1982ko urriaren 6an, Enrique E. jaunak bere burua erruduntzat jotzeko deklarazioa sinatu zuen. Jarraian, ordea, Auzitegi Nazionalaren Instrukzioko 4. zenbakiko Epaitegi Zentralean deklarazio hori ukatu zuten, urte bereko urriaren 8an atxilotu gisa aurkeztu zutenean.

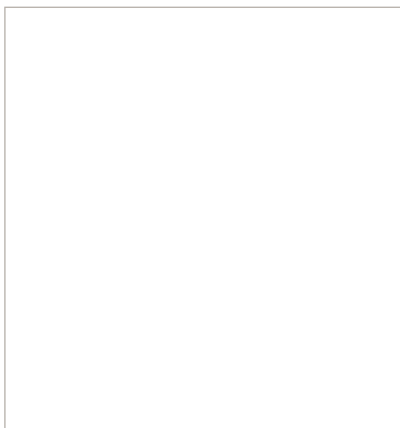
Galdeketa amaitu ondoren, atxilotzealdiaren azken egunetan, atxilotuak zaintzen zuten agenteek pomadak ezarri zituzten Enrique E. jaunari zauritutako guneetan, jasotako kolpeen marka traumatikoak murrizteko asmoz. Jasotako kolpeen ondorioz, Enrique E. jaunak ubeldurak ageri zituen eskuineko besoan eta ukondoan, ezkerreko besoaren aurrealdean eta eskuineko hankaren atzealdean. Zakilaren larruazalaren sabelaldean eta bi oinen atzealdean ere lesioak jasan zituen. Urte horretako urriaren 16an gurtz osatu zen,

eta ez dugu jaso lesioek lanerako ezintasuna eragin zuteneko edo medikuaren laguntza jaso zuteneko egiaztagiririk. Urriaren 8an, Enrique E. jauna behin-behineko preso gisa sartu zuten Madrilgo Espetxe Ospitale Psikiatrikoan, eta bertan aldeztu aurretik aipatutakoez bestelako lesiorik ez zioten atzeman.

1982ko abenduan, aske utzi zuten, eta, jarraian, eskuineko nerbio erradialaren neuropaxia, dinamismo paranoidea eta neurosi traumatikoa diagnostikatu zituzten. Donostiako "Nuestra Señora de Aránzazu" Egoitzan gaitz horietarako tratamendua ezarri zioten. Ezin daiteke ziurtatu lesio horiek atxilotuaren jasandako tratamenduari eratorri direnik, ezta tratamenduari eratorri direnik ere. Gertaeren egunetan, 1956ko ekainaren 1ean jasotako Enrique E. V. jaunak "Laminaciones Lesaca, SA" enpresan jarduten zuen. 1982ko irailaren 11tik aurrera baterako lan-egitasuneko egoeran zegoen, eta familia-medikuak baja emateko eginiko partean sindrome paranoidea ageri zuten. Lanerako Ezintasun Iragankorreko egoera hori 1983ko maiatzaren 9an amaitu zen.

1982ko urriaren 19an, Fiskaltzak eskaturik, Instrukzioko 4. zenbakiko Epaitegi Zentralak Enrique E. atxilotu ondoren haren aurka irekitako eginbideak artxibatzeke erabakia hartu zuen.

Garai hartan, Abel Alberto N. A., Jesús C. de L., Juan José F. L. eta Aníbal Gustavo M. L. adin nagusikoak ziren, eta ez zuten aurrekari penalik. Antonio José R. C. jauna ere adinez nagusia zen eta ez zuten aurrekari penalik. Garai hartan Informazio Brigada Nagusian jarduten zuten, eta Iturenere ere joan zen, Enrique E. jaunaren atxilotuaren

parte hartzera. Alabaina, 1993ko maiatzaren 31ra arte inork ez zion ezer egotzi; egun hartan, akusazio partikularrak, Enrique E. jaunaren izenean, agente horren aurkako akusazioa ere egin zuen».

Gorenaren epaiak 1997ko martxoan Madrilgo Probintzia Auzitegiak emandako epaia jaso zuen. Epai horrek lau poliziak kondenatu zituen "tortura"-delitu batengatik, baina "legearen aurkako atxiloketaren eta herritar bat eskubideez gabetzearen" delituetatik absolbitu zituen, akusazio-idazkian aurkeztu zen unean delitu horiek preskribatuta zeudelako⁵⁸.

«Abel Alberto N. A., Jesús C. de L., Juan José F. L. eta Aníbal Gustavo M. L. kondenatu behar ditugu eta kondenatzen ditugu, 584. artikuluari loturik 204 bis artikuluko tortura-delitu baten egileak, eta, ondorioz, errudunak direlako, ekainaren 21ko 3/1989 Lege Organikoaren aurreko Zigor Kodearen arabera. Horrenbestez, atzipenaldi handiko hiru hilabeteko zigorra ezartzen diegu, kondenak irauten duen bitartean kargu publiko oro eta botoa emateko eskubidea eteteko zigor osagarriekin batera, baita polizien lanbidean aritzeko urtebeteko etenaldiko zigorra ere. Azkenik, ordaindu beharreko prozesu-kostuen erdia ere beren gain hartuko dute, akusazio partikularrenak barne. Erantzukizun Zibilar dagokionez, akusatuek milioi bat pezetako kalte-ordaina ordainduko diote Enrique E. jaunari, eta diru-kopuru hori handituko da Legearen 921. artikuluko ezarritakoaren arabera. Estatuaren Erantzukizun Zibil Subsidiarioa aitortzen da. Gainera, Abel Alberto N. A., Jesús C. de L., Juan José F. L. eta Aníbal Gustavo M. L. jaunak absolbitu behar ditugu eta absolbit-

zen ditugu legearen aurkako atxiloketaren eta legeek herritarrei onarturiko eskubideak gauzatzea galaraztearen delituetatik, akusazioari aurre eginez. Azkenik, Antonio José R. C. absolbitzen dugu torturaren eta legearen aurkako atxiloketaren delituetatik, baita herritarren eskubideak askatasunez gauzatzea galaraztearen delitutik ere, akusazioari aurre eginez. Ricardo R. de M. eta Luis Carlos C. L. lekukoen aurkako lekukotza egiteko arrazoirik ez dago. Ebazpen honen aurka kasazio-errekurtsoa aurkez daiteke Auzitegi Gorenean, 5 egunetan azken jakinarazpena egiten den unetik zenbatzen hasita».

Akusatuak berehala errekurtsuak aurkeztu zituzten Auzitegi Gorenean: batetik, Aníbal M.L. jaunak, bestetik, Abel Alberto N. A. jaunak, eta, azkenik, Estatuko abokatuak, Juan José F. L. eta Estatua ordezkatzuz. Kasazio-errekurtsoak aurkeztu zituzten, beraz, konstituzio-agin-
duak, legea eta forma urratzearen ondorioz.

Auzitegi Gorenak errekurtsu horiek guztiak ezetsi zituen, eta aurkezturiko argudioetako bat erabat funsgabea zela adierazi zuen. Xedapen zatian, Auzitegi Gorenak honako hau ebatzi zuen:

*EPAIA: Tortura-delituak direla-eta irekitako auzian 1997ko urtarrilaren 21ean Madrilgo Probintzia Auzitegiak emandako epaiaren aurka Abel Alberto N. A. jaunak, Aníbal M. L. jaunak eta Estatuko abokatuak, Juan José F. L. eta estatuko Administrazio Nagusia ordezkatzuz, konstituzio-
aginduak, legea eta forma urratzearen ondorioz aurkeztutako kasazio-errekurtsoak ezetsi behar ditugu eta ezetsi egiten ditugu. Aipaturiko lehen bi errekurtsu-jartzaileei kondenat-*

zen diegu errekurtsu honek eragindako kostuak ordaintzera.

Gertaeren unetik epaia eman arte 15 urte, 10 hilabete eta 6 egun igaro ziren, hurrenez hurren.

Ondorioak:

Enrike Erregerena Bera jaunaren kasuak agerian uzten du Estatuko Segurtasun Indarrek torturaturiko pertsona batek ez duela berme prozesalik eta judizialik, ezta kalte-ordainketari dagokion bermerik ere. Instrukzio-prozesuaren ikerketei traba ugari jarri zizkieten, Begoña Lalana abokatuak behin eta berriz salatu zuenez, eta ondorioz ikerketa berandutu zen, eta epai irmoa ia 16 urte geroago eman zen. 1996ko txostenean, Amnesty Internationalek kasu hori ekarri zuen gogora, ikerketaren moteltasuna eta Espainiako Gobernuak kasua argitzeko jarritako trabak azpimarratuz. Txosten horrek gogoratzen zuenez, 1993an karguak aurkeztu ziren Poliziako sei agenteen aurka Enrike Erregerena torturatzegatik. Alabaina, 1996an Amnesty Internationalek txostena aurkeztu zuen unean, epaiketa oraindik egin gabe zegoen "eta bost aldiz atzeratu zen hainbat arrazoi zirela medio, besteak beste akusatuetako bat oporretan zegoelako. Aurreikusita dago ikustaldia 1996ko maiatzaren egitea, hamahiru urte baino gehiago igaro direnean, beraz".

Prozesu judizialean, auzitaratutako polizietako bat gutxienez mailaz igo zuten, Barne-arazoetako Ministerioko Eragiketen Zerbitzuko buru izendatu baitzuten; ondoren, hark eskaturik, Levanteko Deniako herrira eraman zuten, bertako komisario lanetan aritzeko. Aníbal Machín da, 2007an, GAlen azpijokoa ikertu zituen sumario baten baren, Estatuko idazkari ohi Rafael

“Instituzioen aldetik ez genuen inolako erantzunik jaso. (...) Epailearen aurrera joan nintzenean, erasotzaileak nolakoak ziren ere ez zidan galdetu, ez garaiak ote ziren, ez zenbat ziren, ez aldeaz aurretik ikusiak nituen, ez ezezagunak nituen...ezer ere ez”.

Amparo Lasheras

Vera jaunarekin batera auzitaratu zuten funtzionarioa. Bat-batean hil zen prozesuan zehar⁶¹.

Estatuko Aldizkari Ofizialak, 2001eko urtarilaren 2an eta 3an, 2949/2000, 3030/2000 eta 3007/2000 Errege Dekretuak argitaratu zituen, Abel Alberto Núñez Álvarez, Aníbal Gustavo Machín Llamas eta Juan José Fernández Lagunilla jaunei graziazko neurria aplikatzeko. Dekretu horiek guztiek 2000ko abenduaren 1eko data zuten, eta bete gabe zuten askatasunaz gabetzeko eta etenaldiko zigorraren hiru here-netarako indultua eman zien, baldin eta kondena betetzeko falta zen denboran doloeko beste delituri egiten ez bazuten.

9.1.1 eta 9.1.6 ataletan poliziaren zaintzapean hildakoak edo zaurituak zerrendatu dira, tortura-salaketen inguruko zenbait adibideekin batera. Horiek guztiek agerian jartzen duten problematika ez dela behar bezala ikertu, eta etorkizunean heldu beharko zaio ezinbestean.

5.1.2. Espetxeetan

Espetxeratuak Tratatze Nazio Batuen Oinarrizko Printzipioetan (1990) eta edozein Atxilotze edo Espetxeratze moduren eraginpeko Pertsona Guztiak Babesteko Nazio Batuen Printzipio Multzoan (1988), eta Presoak Tratatze Nazio Batuen Gutxieneko Arauetan (1977) bilduriko estandarrak betetzen ez diren egoerak.

Espetxe-erregimenaren eraginpean urraketa larriak —hala nola funtzionario publikoen tratatu txarrak, gaixorik dauden presoek tratamendu ego-kirik ez ematea eta abar— beste txosten batean aztertu beharko dira,

honako txostenak ezin izan baitu hori bete. Espetxeen Nazioarteko Behatokiak Espainiako espetxeetako tratatu txarrak salatu ditu zenbait alditan, 1996ko otsailaren 16an, hurrenez hurren. Aztertutako garai guztietan espetxe-erregimenaren arduradunen aurkako salaketa ugari bildu dira, eta txosten honetan lau kasu jaso dira, adibide gisa, 9.1.7 atalean, baita espetxeetako emakumeen problematika ere. Esaterako, 1995/07/07an Zaragozako Auzitegiak espetxe-funtzionario Gonzalo Luis Fontela Vázquez jauna kondenatu zuen, Darocako espetxean Joseba Koldobika Arrese presoari emandako jipoi bikoitzarengatik, tratatu txarrengatik aurkeztutako salaketa baten ondoren. Epaian jaso denez, funtzionarioarekin batera zenbait guardia zibilek ere parte hartu zuten jipoi horretan⁶².

Espetxeen egoerari buruzko salaketak ere garai guztietan ageri dira: espetxeen bizi-baldintzak, gaixorik dauden eta tratamendu mediko ego-kirik ez duten presoek, esaterako; kalte fisiko eta psikikoen urraketak, hala nola erasoak edo isekak; eta sakabanatze politikak eskubide jakin batzuk gauzatzean duen eragina. Alabaina, gaia behin eta berriz aipatzen bada ere eta salaketak etengabeak badira ere, iritzi publikoak, oro har, ez du espetxeen egoera behar bezala ezagutzen.

Torturaren Prebentziorako Europako Batzordeak zein bestelako erakunde eta instituzioek gomendatu dute, errehabilitazio-helburuari begira eta arrazoi humanitarioak direla medio, presoek kondena beren eskualdetik gertu betetzea, familia eta gizarte-erloto loturak bertan dituztela aintzat hartuta. Printzipio hauek bestelako presoekin aplikatzen badira ere, terrorismo-kondenengatiko kasue-

tan, ordea, nahita ukatzen dira.

Amnesty Internationalek eta beste zenbait erakundek salatu dutenez, jarraipen bereziko presoek fitxategian (FIES) bilduriko presoak oso espetxe-baldintza larrietan daude, denbora gehiena bakarturik ematen baitute, eta horrek espetxeratze-baldintzak areagotzea dakar berekin, zentzumenez eta gizarte-harremenez gabetzea barne, espetxe-tratamenduko metodoen aurka, eta horrenbestez Nazio Batuen Torturaren aurkako Batzordearen arabarako Konbentzioaren 16. artikuluan adierazitakoaren aurkakotzat jo daiteke tratatu hori.

Iturrien arabera, azken 40 urteetan 4.000 pertsona inguru espetxeratu dituzte, banda armadako kide izatea edo banda armatuari laguntzea edo bestelako delituak (desobedientzia, ordena publikoaren aurkako delitua, legearen aurkako manifestazioa edo elkartzea eta abar) egotzita. Une honetan 700 pertsona inguru daude espetxeratuta Espainiako eta Frantziako 88 espetxetan, ETARI loturiko banda armatuko kide izatearen edo banda armatuari laguntzearen delituak egotzita.

Espetxeetan hildakoez azterketa zehatza eta tratamendu berezia behar dituzte⁶³ eta horretarako ere txosten honetan ez da tokirik izan. Txosten hau oso agindu zehatz bati jarraiki egin da, hots, indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketa aztertzea, eta horrek zailago egiten du urraketa horiek espetxeen egoera orokor-ragoan nabari diren eta mota guztietako presoek eragiten dieten bestelako urraketak bereiztea. Emakumezko presoek egoera dugu horren adierazgarri. Esaterako, Euskadiko espetxei dagokienaz,

emakumezko presoak espetxe horietan sartutako preso guztien %6,5 dira. Espetxe horiek guztiak gizonezkoak espetxeratzeko asmoarekin sortu dira. Hortaz, espetxeen barruko egoera askoz ere okerragoa da emakumeentzat, zenbait arazo komunak izanagatik ere, beste arazo batzuk larriagotu egiten direlako⁶⁴ (seme-alabak dituzten amak, haurdun daudenak, edo sexu-erasoen salaketak, epaitegietan garai guztietan jaso direnak). Baldintza horietako batzuek txosten honen erreferentziazko kolektiboari zenbateraino eragiten dioten neurtu behar da.

5.1.3. Errepideko kontroletan edo antzekoetan

1970etik 1990era bitartean errepide-kontroletan edo biktimak ibilgailuen barruan zeudela izandako gertaeretan hildako 19 pertsonak eta zauritutako 32 pertsonak bildu dira kategoria honetan. Kasu horietan, zigor-kodearen printzipioak konprometitu dira, baita Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioentzako Jokabide Kodean eta Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Suzko Armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarrizko Printzipioetan bildurikoak ere.

Kategoria horretan, bi denbora-tarte bereiz daitezke. Lehena frankismoaren azken urteetatik Trantsizioaren ondoko lehen urteetara doa (1970-1982). Garai hartan, ordena-indarrak eraldatzen ari ziren, gure ingurune-ko herrialdeetan ohikoak ziren praktiketara egokitu eta parekatzeko. Hain zuzen ere, heriotza gehienak aldi horretan gertatu ziren. Kontrol horietako batean hildako biktima bat zinegotzia zen Nafarroako udalerri batean.

Txosten honetan bigarren garai bat azpimarratu da, hain zuzen ere lau- rogeita hamarrek hamarkadaren hasiera, hainbat salaketa pilatu zirelako kontroletan izandako indarke-riazko gertaeren ondorioz. Denbora-tarte horretan heriotza-kasu bat izan zen, 1990ean, eta hainbat salaketa aurkeztu ziren zenbait agentek indarra neurrigabe erabiltzeagatik edo tratatu txarrak eragiteagatik bereziki. Kasu esporadiko batean, martxan zeuden ibilgailuak tirokatu zituzten, baina salaketa gehienak kontroletan datuak egiaztatzen dituzten eta ibilgailuak miatzen dituzten uneei dagozkie. Zenbaitek salatu dute horrelako egoeretan eskubide-urra- ketak jasan izana. Ormaiztegiko PNVko alkate Juan Carlos Leturia jaunak, esaterako, Guardia Zibilaren aurrean halakotzat identifikatu bazen ere, kolpatu eta hormaren kontra jarri zuten hamabost minutuz (1993/12/30)⁶⁵.

Ibilgailuetan zihoazela poliziaren tiroen eraginez hainbat pertsona hil eta zauritu dira, askotariko kausa eta arrazoiengatik: kontrolak gaizki jarrita egotea, araudi eskasa edo araudirik eza, eta, bereziki, garai nahasi hartan nabari ziren tentsio eta gorabehera politikoak; azken horren haritik, gogoratzekoa da askotariko atentatuak eta indarke-riazko ekintzak ugariak zirela, eta suzko armak erraztasun handiz era- biltzen zirela, hain zuzen ere “tiro arina” izena eman zioten garaian.

Oso gutxi dira hildakoek edo zauri- tuek gidatzeko adinik ez zuten kasuak (gutxienez 4), baita besteren ibilgailuan zihoazenen kasuak ere (2). Biktima gehienak erabiltzaile soilak ziren, eta tiro-zaparrada batek ustekabeen harrapatu zituen, inolako seinalerik zegoela ohartu gabe, edo berandu ohartuta.

Horren haritik, behin baino gehiago- tan salatu zuten bidaiarietako batek ere ez zuela inolako kontrol-seinale- rik ikusi (Elorrio, 1978/06/24), edo “gertaeren tokian ez zegoela inolako polizia-kontrolik, ohar ofizialak dioe- naren aurka” (Zugastietan, 1979/05/24). Azken egun horretan, hiru metrailaketa izan ziren Guardia Zibilaren kontroletan, herri desber- dinetan. Gainera, lekukoek deklarazioa egin dutenean —esaterako, Julián González jaunak, Gallartan (1979/09/17)—, “gelditzeko agindua” entzun aurretik tirokatu zituztela adierazi dute.

Nabarmentzekoa da Europako poli- zia-kidegoetako arautegietan jasota dagoela alferrikakoa eta arriskutsua dela mugitzen ari diren ibilgailuei tiro egitea, nahiz eta ibilgailuen barruan susmagarri armatuak joan, aipaturiko kasuetan ez bezala. Horrelakoetan ibilgailua jazartzeko gomendioa egiten da arautegi horie- tan, edo, beharrezkoa bada, ibilbidea guztiz ixtea. Nolanahi ere, bide- segurtasuna betiere lehentasuna izango da⁶⁶.

Azken hogeitazazpi urteetan ez da hainbes- te gertaera hilkor gertatu polizia- kontrolei loturik, eta beraz argi dago garai hartan ez zegoela nahikoa ber- merik ibilgailu-bidaiarien segurtasu- na babesteko. Nolanahi ere, gaur egun ere zenbaitek mehatxuak sala- tu dituzte⁶⁷.

Fenomeno hori ez zen Euskadin bakarrik gertatu, Estatu osoan barrena polizia-indarrek beste hain- bat pertsona egoera berberetan erail zituztela egiaztatu baita. Datu horre- tan azpierregristo bat bil daitekeen arren, testuinguru politikoaren garrantzia agerian uzten du aldi berean, Euskadin proportzioa (hilda- koen kopurua biztanleria osoaren

“Perikorena gertatu zenean, Poliziak galdera batzuk egiteko deitu zidan, autoa ikusteko bereziki. Tiroketaren lekuko izan nintzenez, atxilotu zituztenak identifikatzen ote nituen galdegin zidaten, baita zer ikusi nuen eta nola ikusi nuen ere... baina besterik ez. Gainerakoaz ezer gutxi gogoratzen dut. (...) Kontua da lehen epaiketan mertzenarioetako lau kondenatu zituztela, eta, ondoren, orain urte batzuk, bosgarrena. Urte gutxiko zigorra ezarri zieten nolanahi ere. Iruzurrezko epaiketa izan zen”.

Belén Aguilar

artean) nabarmen handiagoa delako konparazioa egiten badugu. Hori dela-eta, gaia Diputatuen Kongresuan planteatu zen⁶⁸, 1980ko irailaren 22an talde sozialistak interpelazioa egin ostean. Javier Luis Sáenz de Cosculluela eta Carlos Sanjuán diputatuak gertaera larri horiek zergatik gertatzen ote ziren galdetu zuten, “Poliziak eta segurtasun-indarrek jasotzen dituzten jarraibideak ez direlako behar bezain argi eta kategorikoak, indar horiek psikologia-arloko edo bestelako prestakuntzarik ez dutelako, edo horrelako egoerei erantzun hobea ematea ahalbidetuko luketen bitarteko nahikorik ez dagoelako”⁶⁹.

Kasu horietan guztietan gauza bat geratu da garbi: Estatuko botereek ez dute inolako borondaterik erakutsi gertaerak ikertzeko. Horrelako batzuetan, gainera, gertaerak nahita ezkutatu direla edo faltsutu direla atzeman da, egileen inpunitatea errazteko. Botere publikoek oso kasu gutxitan onartu dute huts egin dutela. Gorputzean 17 bala-tiro jaso ostean 1974ko azaroan hil zen Mikel Salegiren familiak salatu zuenez, gobernadore zibilak, kontrol-seinalerik ez jartzea justifikatzeko, “kontrolak harrapatzeko jartzen direla” adierazi zuen⁷⁰.

Bigarren aldiari dagokionez, laurogeita hamarrek hamarkadan berrogei salaketa eta lekukotza bildu ziren gutxi gorabehera, eta aipatzekoa da Guardia Zibila dela gertaera gehien bereganatu dituen kidego armatua. Horietako batzuk 9. atalean azaldu dira.

Zenbait eskualdetan tentsioa beneratzen handia izan zen, eta, horren eraginez, zenbait udalek osoko bilkurak egin zituzten egoera aztertzeko. Ziordiko Udalak, esaterako, “Guardia

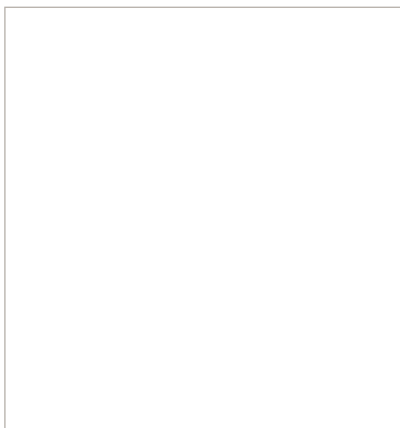
Zibilak herriaren inguruetan sistematikoki ezartzen dituen kontrolak bertan behera uzteko” eskatu zuen (1993/05/01). Larraungo Ibarra udalbatza, berriz, kezkaturik ageritzen eskualde horretako gazteak “pairatzen ari diren abusuzko jardunak eta erasoak direla medio” (1993/07/08). Azkenik, Goizuetako Udalak (1993/10/09), “Leitzarako edo Hernanirako bidean udalerriko errepideetatik doazenez jasaten dituzten etengabeko kontrolak” salatu zituen. Bigarren osoko bilkura batean⁷¹, udalerri horretako zinegotziek goizuetarrek jasandako abusuak zerrendatu zituzten: ordubeteko galdeketak kontroletan; zenbait gauza ostea (ikurrak; lauburu bat, esaterako); autoko agiriak kentzea edo bide jakin batzuetatik ibiltzeko debekua.

Normalean gazteak izaten dira salaketa horiek egiten dituztenak, atxiki eta miatu egiten dituztelako, hainbat arrazoiengatik mespretxatuz (jantziak, agerkariak edo eranskailuak), baita presio psikologikoa eraginez edo mehatxatuz ere. Eraginpean hartutako guztiak inolako babesik gabe aurkitzen dira, lekukotza gehienek aditzera ematen dutenez: lekukorik eza, eta gertaerak salatuz gero etor litezkeen errepresalien beldurra. Horrelako salaketa bat artxibatu ez zuten lehen aldia 1993ko maiatzaren 2an gertatu zen, Bilboko Instrukzioko 9. zenbakiko Epaitegiak Izaskun Viguri andreak eta Julen Aginako jaunak aurkezturikoa onartu zuenean. Ebazpen horretan, bi pertsona horiek “legearen aurkako atxilotetaren delitua eta bidegabeko iseken falta” jasan zituztela adierazi zuen magistratuak⁷².

El caso Mikel Salegi

Mikel Salegi Urbietan, Donostian

jaioa, 21 urtekoa. Itsasoko Gizarte Institutuan lan egiten zuen. Groseko Ramón y Cajal gazte-klubeko kidea zen, eta ez zen inolako alderdi politikoko kide. Gertaerak 1974ko abenduaren 18an gertatu ziren, eta, egun horretan bertan, tiroketa gertatu zen Urdulizen, Mecánica la Peña enpresan eginiko lapurreta politikoko baten ahaleginaren barruan, eta bi guardia zibil zauritu ziren. Aurreko egunean, 17an, ETak bi guardia zibil erail zituen, Arrasaten. Salegi eta lankideak hiru ibilgailutan zetozen Zubietatik, bertan afaldu baitzuten zerbait ospatzeko, eta hiriaren erdialderantz zihoazen. Gauerdia igarota, 00:45ean gutxi gorabehera, Errekalde auzotik igarotakoan, bertan kontrola ezarria zuten Guardia Zibileko kideek, Mikel Salegi pilotulagun zeraman autoa, ilarako hiru garrena, metrailatu zuten. Mikel Salegik 17 bala-tiro jaso zituen; ibilgailuko gidari Rafael Luque (57 urtekoa) jauna, aldiz, onik atera zen. Hark adierazi eta jarraian biktimaren familiak errepikatutakoaren arabera⁷³, ez zuen inolako kontrolik ikusi. Kontrolean geldirik zeuzkaten autoek estali egin zituzten ezarritako seinaleak. Rafael Luque atxilotu zuten, eta guardia zibilek handik alde egiteko eta zauritua eramateko agindua eman zieten gainerakoei: “Jaun-andreak, hemen ez da ezer gertatu, segi aurrera”, adierazi zuen agenteetako batek. Metro batzuk aurrerago, beste kontrol batean geldiarazi zituzten, eta bertan beste hamar minutuz eduki zituzten. Azkenean, ospitalerako bidea hartu ahal izan zuten; ospitalera iristerako, ordea, Mikel hilda zegoen. Hilerrira eraman arte, familiak ezin izan zuen gorpua ikusi. Inoiz ez zen jakin izan nork eman zuen tiro egiteko agindua. Hileta-elizkizunetan, Mikelen amak, alarguna zenak, Gaudium et spes pasto-

ralaren paragrafo bat ekarri nahi izan zuen gogora, hain zuzen ere aurreko egunetan atentatuan hildako bi guardia zibilen omenez Arrasaten eginiko hileta-elizkizunetan ere irakurri zutena, testua haren bihozminaren ikuspegitik ere interpreta zitekeelako: "Armadan herriaren alde egiten dutenek herrien segurtasunaren eta askatasunaren tresnatzat hartu behar dute beren burua, lanbide batean behar bezala arituz indar handia egiten dutelako bakea egonkortzeari begira". Horrekin, etorkizunean heriotza gehiago ez eragiteko eskatzen zien agintari polizialei, eta, bide batez, bere semearen lagunei zuhurtziaz jokatzeko eskatzen zien, jasandako minari erantzun bidegabekoa eman diezaioten saihesteko. Alde Zaharreko Andre Mariaren parrokiari egin ziren hileta-elizkizunetatik irtetean, ordea, Poliziak eta Guerrilleros de Cristo Rey taldeko kideek kargatu egin zuten, Carrero Blancoren omenezko meza batetik bueltan. Hainbat pertsona atxilotu zituzten, eta Mikelen ama ere kolpatu zuten. Ondoren, fiskalak Rafael Luqueren aurkako kargu guztiak kendu zituen, eta auzitegiak absolutu zuen. Bestetik, Mikelen amak erreklamazio eta kalte-ordainen prozesu nekezari ekin zion bide zibiletik, zigor-arloko ate guztiak itxita baitzeuden. Bitartean, hainbat mehatxu anonimo jaso zituen hila-bete batzuetan, baita semearen eskela bat ere, gorotzez zikindua eta "zerri bat gutxiago" mezuarekin. Erregeari idatzi zion eta gobernadore zibilararekin hitz egin zuen, baina kasua ez zen argitu eta erantzukizunak ez ziren sakonagotik ikertu.

Ondorioa:

Horrek agerian uzten du kontrol polizialak garai hartan nola jartzen ziren: bermerik eta argi-seinalerik

gabe, behar bezala eta garaiz ikusteko zailtasunak jarritz eta indarkeriazko erantzun indiskriminatu batekin (kasu honetan, gainera, heriotza eragin zuen). Hori guztia etsaitasuneko giro baten barnean: atentatuak alde aurreko orduetan, karga polizialak hileta-elizkizunetan eta abar. Gertaerak ez zituzten ikertu, eta familiak eskaturiko kalte-ordainetari muzin egin zioten. Erakundeek ez zieten behar bezala erantzun hiriarren barneko kontrolen arazoari eta familiak gertaerak argitzeko eginiko eskaerei, kasu horretan eta beste zenbaitetan nabari zen inpunitatearen adierazgarri, baita Estatuaren erantzukizunaren adierazgarri ere, kasua argitzeko inolako ahaleginik ez zuelako egin eta biktimak eta senitartekoei ez zuelako inolako tratu duinik eskaini. Autoaren gidaria izan zen gertaera horiei loturik epaitu zuten bakararra, eta Guardia Zibilak mozkortuta gidatzea leporatu zion. Mikel Salegiren familiak salatu zuenez, Guardia Zibileko agenteak ahalegindu ziren gazteak afaltzen egon ziren establezimenduko jabeek fakturak faltsu zituzten, alkohol-botila gehiago eransteko. Burgosen epaiketa militarra egin zioten, eta azkenean absolutu egin zuten.

9.1.2 eta 9.1.8 ataletan, txosten honetan identifikaturiko kasuen zerrenda aurki daiteke. Zerrenda horrek aditzera ematen duenez, kasuistika hori bi aldi desberdinetan gertatu zen, batetik, hirurogeita hamarrek hamarkadan eta laurogeiko hamarkadaren hasieran, eta, bestetik, laurogeita hamarrek hamarkadatik aurrera. Kasu horietan guztietan ezaugarri komun batzuk ageri dira —inpunitatea, esaterako—, bi modus operandi desberdin nabarmendu badira ere. Horri dagokionez, aipat-

zekoa da Irungo herritar baten kasua (E.B.). UAREko talde batek zauritu zuen egunsentian. Donostiako Audientzia Nazonalean salaketa bat jarri zuten, eta azkenean Navajas fiskalak akusazioa kendu behar izan zuen, tiroak egin zituen guardia zibila ezin izan zuelako identifikatu gertaeretan parte hartu zutenen artean, "ikerketaren akats bat tarteko"⁷⁴.

5.1.4. Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz

Biztanleria zibilarri eragiten dioten eta Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioentzako Jokabide Kodean eta Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarriko Printzipioetan bilduriko printzipioak urratzen dituzten zenbait kasu bildu dira atal honetan. Batetik, abusuzko jardunak bildu dira, boterearen ikuskera oker batetik eratortzen direnak, eta, bestetik, nahaste eta akatsek eragindakoak; guztiek ere emaitza tragikoak eta egileen inpunitatea ekarri dituzte azken batean. Kuartel, komisaria edo auzo jakin batzuetatik gertu pasatzerakoan tiro indiskriminatuen edo polizia-jazarpen jakin batzuen tiro gurutzatuen biktimak izan ziren ibiltari edo gidariak ere bildu dira kategoriatan. Kasu horietako batzuetan, ohar ofizialak ez datoz bat gertaeren tokian zeuden lekukoek adierazitako errealitatearekin eta hortik eratorritako inpunitatearekin. Txostenaren arabera, 8 pertsona hil ziren eta 37 zauritu zirkunstantzia horietan. Gainera, 9.4 atalean oraindik argi gehiago behar duten zenbait kasu bildu dira.

"Inork ez zuen barkamenik eskatu. Inork ez zuen errua bere gain hartu. Pronuntziamendu politikorik behintzat... Niri inork ere ez zidan ezer esan. Eta beste hainbat zauritu izan ziren. Gogoan dut ospitaleratu ninduten unea, lau edo bost geunden ospitalean, kolpeen, pilotakaden ondorioz zaurituta eta abar. Ondorenean administrazioarekiko auzi bat planteatu nuen. (...) Administrazioaren erantzukizuna onartu zen. (...) Oskar Padura

Atal honetan, aurrekoan (kontrolak) eta ondokoan (istiluak) bezala, Javier Sáenz de Cosculluela diputatu sozialistak beste parlamentu-agerraldi batean nabarmendu zuena nabarmendu da: "gertaera horien maiztasuna kezkatzekoa da benetan".

Hainbeste "tiro arin"ek kezka handia sorrarazi zuten, beraz, eta Juan José Rosón Barne-arazoetako ministroari eman zioten kezka horren berri, 1981eko apirilaren 1ean Barne-arazoetako batzordeak egin zuen beste bilkura batean. Ordena publikoaren indarrek hildako ugari eragin zituzten biztanleria zibilaren artean, eta horrenbestez talde sozialistako diputatuak "exekuzioa"⁷⁵ hitza ere erabili zuen horrelako jardunak izendatzeko. Diputatu horrek berak kontrolen gaia planteatu zuen aurreko urtean.

"Gertaera horiek oraindik ere gertatzen dira —adierazi zuen bere galderan talde sozialistako diputatuak, 1981ean—, maiztasunez, eta, lehenagoek bezala, gaur egungoek ere ez dute justifikaziorik. Izan ere, nik hemen gogora ekarri nahi ditudan gertaerei dagokienez, ministro jauna, eta berriz ere adierazi nahi dut jendearentzako arriskurik nabari ez diren egorea horietaz ari naizela, neurrigabeko bitartekoak erabiltzen dira, eta, hortaz, bitarteko horiek onartezinak dira".

Barne-arazoetako ministro Juan José Rosón jaunak bere atsekabea ageri zuen gertatzen ari ziren gertaerak zirela-eta. Alabaina, Cosculluela jaunari erantzuterakoan, hark eskaturiko neurriak ez zituela beharrezko ikusten adierazi zion. Izan ere, haren esanetan: "Berriz ere adierazi nahi dut ez dudala beharrezko ikusten jarraibide osagarri burutsurik hartzea, baizik eta bal-

dintza jakin batzuk betetzea, hain zuzen ere lege eta arauetan bilduriko baldintzak betetzea, armak erabili ahal izateko". Hortaz, ministroak arazoaren koska nabarmendu zuen: arauzko armak nola erabiltzen ziren.

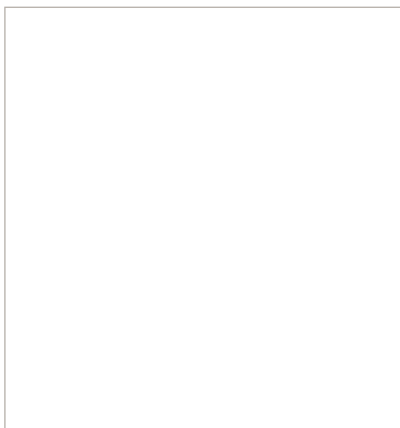
Hemen bilduriko kasu guztiek oinarri politikoa dute, honako arrazoi hauengatik, hain zuzen: ez dira kasu bakanak, kausa gehienetan inpunitatea nabari da, gertaerak ez dira argitu, eta gertaera horiek ez dira inondik inora ikertu. Horrek, jakina, biktimen babesgabezia, gizarte-bazterkeria eta bakardadea dakartza berekin. Hainbat kasutan, agenteek ETAko kideekin nahastu zituzten beste pertsona batzuk. "Almería kasua" bereziki azpimarratzekoa da. Agenteek agintekeriak jokatu zuten argi eta garbi, eta hiru gazteren giza eskubideak urratu zituzten, torturatu eta erail baitzituzten ETAko komando bateko kideak zirelakoan; modus operandi krudela erakutsi zuten benetan, eta gainera gertaturikoa estaltzeko hainbat maniobra egin zituzten ondorenean.

Cosculluela diputatuak Barne-arazoetako ministroari galdetzeko eginitako agerraldira itzuliz, haren hitz batzuk hautatu nahi izan ditugu, gure ustetan arazoaren muina ematen dutelako aditzera: "Heriotza-igorra abolitu da, bizitzeko eskubidea funtsezko eskubidea da eta Konstituzioak eskubide hori onartzen du, eta hori eztabaida ezina da eztabaida horri edozein ikuspegitik heltzen diogula ere. Horren ondorioz, Poliziaren jarduna printzipio horietara egokitu behar da. Hortaz, ministro jauna, berriz ere galdetu behar dizut ea Gobernua konbentzitu ote dagoen gure Zuzenbide Estatuan juridikoki eta moralki onartezina dela horrelakoak gertatzea, eta onartezina dela, halaber,

gertaera horiek behar bezalako zehapena eta kritika ez jasotzea".

Almería kasua

Juan Mañas Morales, Pechina herrikoa (Almería); Luis Cobo Mier, Santanderrekoa, eta Luis Montero García, Salamancakoa; hirurak Santanderren bizi ziren. 1981eko maiatzaren 9an Roquetas de Mar (Almería) herrira zihoazen, aurrenekoaren anaiaren lehen jaunartzean egoteko. Bertsio ofizialaren arabera, ibilbidean zehar norbaitek ohartarazi zion Guardia Zibilari ETAko hiru kide izan litezkeela, hain zuzen ere Madrilén Valenzuela jeneralaren aurka atentatu zutenak, prentsan hedatutako argazkiak oinarritzat hartuta. Almeriako Guardia Zibilak, Carlos Castillo Quero teniente kornela buruan, Roquetas del Mar herrian atxilotu zituen, erosketa batzuk egiten ari zirenean. Ondorengo hiru orduak ez ziren argitu, ez ikerketan ez ondorengo prozesu judiziallean. Almeriako Palmeral klubeko bost kirol-arrantzale sutan zegoen autorantz abiatzen ahalegindu ziren, bidaiariei laguntzeko; kale-jantzian zihoan agente batek, ordea, bidea itxi zien, eta autotik jaistea ere galarazi, istripua izan zutenak handik eraman zituztela argudiatuz. Egun batzuk geroago, bekaldura egitea eskatu zuten, entzuten ari zirena ukatzeko. Justizia Administrazioako kide bat ere ez zen ageri gorpua altxatzeko unean, ezta gorpua San José hilerria eramaterakoan ere. Gorpua identifikatzeko aukerarik ere ez zen izan. Familiek 43 ordu itxaron behar izan zuten horren guztiaren berri izateko, nahiz eta etengabeko deiak egin. Hiru gazteen familien abokatuak babesgabe jardun zuen, aurka-ko giroan, gertatutakoaren egia bilatzeko lanetan. Polizia-dependedentzietatik kanporatu ere egin

zuten kasua ikertzen ari zen bitartean. Zenbait hedabidek (*Diario de Granada*, *El Periódico*⁷⁶, *El País*⁷⁷, *Cambio 16* eta abar) irregulartasun guztiak mahaigaineratu zituzten, banan-banan. Eduardo Pons jaunak honela kontatu zuen: “Susmo sendoen arabera, Guardia Zibilak Casasfuerteseko kuartel abandonatu batera eraman zituen atxilotuak, eta bertan mota guztietako torturak eragin zizkieten, erail arte”⁷⁸. Barne-ara-zoetako ministro Juan J. Rosón jaunak maiatzaren 22an egindako agerraldian, PSOEko parlamentari San Juan jaunak “nahasi”tzat jo zituen ministroaren azalpenak, eta Gobernutik alde egiteko eskatu zion. Azkenean, 1984ko ekainean, epaiketa eta kondena izan ziren, eta Carlos Castillo Quero (24 urteko zigorra), Manuel Gómez Torres tenientea (15 urteko zigorra) eta Manuel Fernández Llamas guardia (12 urteko zigorra) kondenatu zituzten giza hilketako hiru delituengatik. Irregularitasunek aurrera jarraitu zuten, ordea. Urtebete baino gehiago espetxe militarretan eduki zituzten: “Sekulako irregularitasuna da, Espainiako historia judizialean inolako aurrekaririk ez duena” (*Diario de Granada*, 1984/06/18). Lehen urtean, Fernández guardia hiru aldiz irten zen baimenei esker (*Diario16*, 1985/10/20). Justizia Ministerioak Castillo Quero jauna-
rentzako indultua tramitera onartu zuen, “aberriaren alde luze jardun izanagatik” (*El País*, 1985/10/15). Azkenean ez zioten indultua eman, eta espetxean 11 urte, hau da, kondena hiru laurdenak —ongi portatzeagatik zigorra murriztu ostean— bete ondoren irten zen espetxetik. Alabaina, guardia zibilen kidegoa utzi zuten geroztik, Fernández Llamas asteburu guztietan irten zitekeen espetxetik (*Interviú*, 1986/04/06); Castillo Quero jaunari, berriz, astebe-
teko askatasuna eman zioten

(*Diario16*, 1986/05/09). 1987/01/04an jakin zen Manuel Fernández askatu behar zutela.

Ondorioak:

Hainbat trabak eta konplizitate korporatiboak galarazi egin zuten ikerketa aurrera eramatea, eta horrenbestez gauza asko argitu gabe geratu ziren: zer gertatu zen gazte horiek atxilotu zituzten unetik haien gorpuak ibilgailuaren barnean, erre-pide ondoan, kiskalita ageri arte? Familiek ez zuten inolako errekonozimendurik jaso urte haietan⁷⁹ eta gazteen aurka egin ziren akusazioak ez ziren konpondu ondorenean. Heriotzaren 25 urteurrenean, terrorismoaren biktimatzat jotzeko eskatzen jarraitzen zuten. Francisco Javier Mañas jaunak honako hau eskatu zuen prentsaren bidez: “nire anaia eta haren lagunak terrorismoaren biktimak direla onartzea”⁸⁰. 2006/05/29ko *El Mundo* egunkariak honako hau ere jaso zuen: “Mañas familiak zenbaitetan eskatu du haren semea eta bi lagunak terrorismoaren biktimak direla onartzea, baina isiltasuna izan da orain dela 20 urte baino lehenagotik jo duten erakunde guztietatik jaso duten erantzun bakarra. Terrorismoaren Biktimen Elkartetik ere ez dute inolako laguntzarik edo errekonozimendurik jaso”. Egileei zigorrak murriztu zizkieten, eta horrek berretsi egin zuen epaitutako bana-
koen portaeren ginetik zegoen erantzukizun-maila. Zigorra betet-
zeari dagokionez hainbat irregular-
tasun nabari ziren. Izan ere, hiru inputatuek, Guardia Zibiletik banan-
du aurretik, espetxe militarretan bete zuten kondena, espetxe arrun-
tetan bete beharrean. Gainera, prentsaren zenbait ikerketaren ara-
bera, “borreroek erretiroa kobratu zuten —zenbait milioi— Barne-ara-
zoetako Ministerioaren fondo erre-

serbatuei esker”⁸¹.

Horren haritik, *El País* editorialetik ateratako esaldia gogora ekarri behar dugu berriz ere: “gaitzestekoa da, halaber, gizartearen erabateko babesgabetasunaren eta ordenaren zaindarien erabateko inpunitatearen artean nahitaez hautatu beharra; xantaia iraingarri hori saihestu behar da, zalantzarik gabe. Gainera, aipatzekoa da xantaia hori Kidegoaren espirituaren mozorroaren azpian babesten dela batzuetan. Doktrina hori kaltegarria da benetan, horren arabera, guardia zibil, polizia edo espetxe-funtzionario baten delitu-portaera bat salatzea Guardia Zibilari, Poliziari edo Espetxe Kidegoari erasotzea litzatekeelako, eta ez Justiziari laguntzea”.

Problematika horrek oso garrantzi handia izan zuen garai jakin batean, diputatu sozialistak Kongresuan adierazitako kezka, eta Euskal Autonomia Erkidegoan eta Nafarroan hildako (8) eta zauritutako pertsonen (37) kopuruak erakusten dutenez. 9.1.3 eta 9.1.9 ataletan biktimen zerrenda jaso da, hain zuten ere txosten honen arabera Euzetuko Segurtasun Indarretako agenteen abusuaren biktima izan direnen zerrenda.

5.1.5. Istiluetan edo zerbitzutik kanpo

Kasu guztietan pertsona zibilak dira. Horrelako egoeretan, segurtasun-indarretako funtzionarioek ez ziharduten funtzionario-eginkizunetan, eta, horrenbestez, Legea Beteazteko Ardura duten Funtzionarioentzako Jokabide Kodea eta Legea Beteazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko

...Gogoan dudanez, frogatuta geratu zen nik ez nuela inolako, demagun, “legez kontrako” egintzarik egin, eta kalte-kausa bat izan zela. Eta, horren ondorioz, administrazioak nahitaez kalte hori ordaindu behar zuela. Alabaina, soldadutzatik libre geratzea, horixe bakarrik lortu nuen. Ez zen inolako ikerketarik egin. Zigor-arloko bidea ez zen abian jarri, administrazioarekiko ausia izan zen, eta horrelakoetan ez dago erantzukizun indibidualik”.

Oskar Padura

Oinarrizko Printzipioak ez zaizkie aplikatu behar. Zigor-arloko arau arruntak ere aplikatzekoak dira, nahiz eta kasu gehienak ezer gutxi ikertu diren eta horietako batzuk zigorrik gabe geratu diren.

Beste kategoria batzuetan ez bezala, istiluen atal honetan bildu diren eskubide-urraketak ez dagozkio soilik frankismoaren amaierako eta laurogeiko hamarkadaren aurreneko urteetako garaia, nahiz eta esan beharra dagoen urraketa esanguratsuenak (lau aldiz hildako gehiago — 12— ondorengo urteetan baino —3—) eta urraketa gehienak (halako bi) 1975etik 1981era bitarte gertatu diren. Horren haritik, adierazgarria da Lasarte-Oriako Udalbatzak, 1988ko ekainaren 3ko osoko bilkuran, Gipuzkoako garai hartako gobernadore zibil Goñi Tirapu jaunaren dimisioa eskatu zuela, “Euskadiko beste udalerrri batzuei ere eragiten dieten gertaera horiek⁸², berriz ere gerta ez daitezen”. Hortaz, ez dira gertaera bakanak, gertaerek denboran jarraipena izan dutela kontuan hartzen badugu. Kasu horrekin batera, iturri horrek indarkeriazko beste hamar gertaera aipatu ditu, hain zuzen ere poliziaren agenteek garai hartan hainbat establezimendutan eragindako indarkeriazko hamar gertaera, guardia zibil bati sozietate kultural-gastronomiko batean molotov koktela jaurtitzea leporatu zioteneko barne⁸³.

Garrantzi handiko beste kasu batean, Irungo Udalak mozio bat onartu zuen 1987ko azaroaren 26an, kidego poliziatako kide batzuen jarduna gaitzesteko, bi guardia zibilek herri horretan Belgikako herritar bat erail ondoren, baita herrian berriki gertaturiko indarkeriazko beste hainbat gertaera salatzeke ere: bi guardia zibilek bertako herritar bati emanda-

ko jipoia; dantzalekuetan polizia eta militarrekin izandako bi istilu gehiago; Traffic jantzi-dendako lapurreta (bi guardia zibil nahasita egon ziren lapurreta horretan, eta haietako bati epaia eman zioten ondoren, Lasaren eta Zabalaren bahiketan parte hartzeagatik); polizia bat Joseba Elosuaren aurkako atentatu-ahaleginean inplikatu izana eta abar⁸⁴. Mozio horretan, inpunitate-sentsazioa nabari zen; izan ere, honela zioen: “errudunei legea bere osotasunean aplikatzeko eskaera egin nahi dugu, hartara beste behin ere zigorrik gabe gera daitezen saihesteko”⁸⁵.

Zerrendaren 9.1.4 eta 9.1.10 puntuetan, horrelako zirkunstantzietan hildako 15 pertsonaren kasuak aipatzen dira. Egileak kale-jantzian zihozten agenteak dira, eta gehienak mozkortuta zeuden. Gertaeren unean zerbitzuta kanpo bazeuden ere, beren arauzko arma zeramaten, eta erabili egin zuten gainera. Horretaz gain, zerrenda horretan 14 zauritu larri bildu dira, zauritutakoen kopuru zehaztugabea alde batera utzita (prentsan, anbiguasunez, taberna bateko “bezero”tzat edo “oinezko”tzat jo dira zauritu horiek).

Istilu gehienak establezimenduetan (taberna edo dantzalekuetan) gertatu dira, eta jabeen (establezimendua ixtear zegoen, eta orduz kanpo zerbitzatzeari uko egin zioten) eta bezeroen (jabearen defentsan atera ziren, erasotzaileek ez zituzten begi onez ikusi, beren iritzi edo jantziengatik —Santurtzi, 1976/10/11—⁸⁶, edo, besterik gabe, erasotzaileei aurre egin zieten). Zenbait kasutan, Erreterian Vicente Vadilloren heriotza ekarri zuenean, esaterako, egileak oihu egin zuen: “voy a cargarme a algún vasco” (“euskaldunen bat akabatuko dut”), edo “estoy del País Vasco hasta...” (“ezin dut Euskadi era-

man,...[e]raino nago”)⁸⁷.

Gasteizko jaietan ere inkontrolatu zenbaitek antzeko oihuak egin zituzten (1977/08/05): “No nos iremos sin matar a un vasco” (“Hemendik alde egin baino lehen euskaldun bat akabatuko dugu”).

Istiluak, oro har, oso gutxi ikertu dira, hainbat arrazoi direla medio: lekukorik ez dago, istiluak ordu txikitant gertatu zirelako, edo bestela lekukoak beldur dira, egileak poliziaren agenteak direlako. Urte horietan tentsioa eta indarkeria nagusi ziren kaleetan, eta kidego polizial bakoitzak bere egileak estali zituen; horri esker, eginbideak artxibatu ziren kasu gehienetan.

Esaterako, 1978ko irailean José Roca Díaz polizia absolbitu zuten, nahiz eta 1976ko abenduaren 17an Doneztebeko Bordatxo dantzalekuan Santiago Navas Agirre eta José Javier Nuin Azkarate erail zituzten eta hirugarren bat larriki zauritu zuten tiroen egilea izan⁸⁸.

Bestetik, 2006ko azaroan, prentsan ageri zenez, Auzitegi Goreneko Zigor Arloko Salak indultu partziala eskatu zuen legearen aurkako atxiloketatik kondenaturiko bi polizia nazionalentzat, deitu hori Euskadin egin zutela argudiatuz. Izan ere, “ETAren terrorismoak eragin berezia du Euskadin, eta horrek hainbat ondorio dakartza berekin, areago oraindik bertan jarduten duten Polizia Nazionaleko eta Guardia Zibileko kideentzat”⁸⁹.

Auzitegiek egileak begirunez tratatu dituzte beraz. Biktinek, ordea, ez dute inolako errekonozimendurik jaso, eta gertaerak bakantzat edo banakotzat jo izan dira, nahiz eta garai historiko jakin batean maiz gertatu diren.

5.1.6. Askotariko manifestazio eta mobilizazioetan

Askotariko manifestazio eta mobilizazioen esparruan, Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioentzako Jokabide Kodean eta Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarrizko Printzipioetan bilduriko printzipioak urratu ziren egoerak.

1968tik aurrera, kidego polizialek hainbat mobilizazioetan —grebak, manifestazioak, batzarrak eta abar— erabilitako indarkeriaren ondorioz 28 pertsona hil dira guztira (9.1.5 atala). Baina azpimarratzekoa da indar parapolizialek edo eskuin muturrekoek eragindako beste hiru kasu alde batera utzi direla, azkenean, hainbat gorabehera eta errekurtsoren ondoren, terrorismoaren biktimak gisa dagokien errekonozimendua jaso dutelako (Norma Menchaca Santurtzin, eta Aniano Jiménez eta Ricardo García Montejurran; biak ere 5.2.4 atalean jaso dira).

Mobilizazio horietan hainbat pertsona zauritu zituzten. 9.1.11 atalean, bala-tiroen ondorioz edo anputazio edo lesio larriak ekarri dituzten bestelako zirkunstantzien ondorioz larriki zauritutako 261 pertsonaren zerrenda ageri da. Zenbait kasu baino ez dira bildu, beraz, azken berrogei urte hauetan zauri larriak jasan dituzten pertsona ugarien artean.

Nolanahi ere, denbora-tarteak bereizi behar dira. 1968tik 1977ra arteko aldian diktadura frankistaren azken urteak eta Trantsizioaren lehen hauteskundeen aurreko lehen urteak biltzen dira. Urte horietan, “Iparraldeko sindromea” esamoldea

sortu zen, eta manifestaziorako, adierazpenerako eta grebarako eskubideak debekatuta eta jazarritzeak zeuden. Zenbait salbuespen-egoera promulgatu zituzten: sei hilabete Gipuzkoan, 1968an. Hurrengo urtean, Espainiako estatu osora hedatu zen, 1939. urteaz geroztik lehen aldiz geografia-eremu horretan. 1970ean, Burgosko epaiketaren testuinguruan, Gipuzkoan salbuespen-egoera ezarri zen berriz ere, eta, bi hilabeteren buruan, Estatu osora hedatu zen. 1975ean, beste behin promulgatu zen, Gipuzkoan eta Bizkaian. Eskubideak murriztuta zeuden testuinguru horretan, poliziak hainbatetan eraso zien, indarkeriaz, gizarte zibilaren hainbat sektoreri.

Bigarren aldia Trantsizioa da, 1997ko lehen hauteskundeak, Espainiako Konstituzioaren onarpena eta ondorengo urteak barne. Azken salbuespen-egoera 1977an ezarri zen. Alabaina, zaharraren eta berriaren —nekez atzeman daitekeen berriaren— arteko borroka nabari da. Diktadurak eta erregimen autoritarioak urte asko iraun zuten, eta garai luze hartan botereak ez zuten zertan konturik eman egindakoaren inguruan. Eta iragan berriko estiloak indarrean jarraitzen zuen oraindik ere, kaleko ordena publikoari dagokionez, esaterako: 1976ko martxoaren 3ko egun historikoan, poliziek honako agindu hauek entzun zituzten, besteak beste, beren agintarien ahotik —transkripzioa aurrerago laburbildu da—: “Gasear la Iglesia” (“Gaseztatu eliza”) eta “Actuar a mansalva, y a limpiar. Y sin duelo de ninguna clase” (“Jo eta jo, eta garbitzera. Eta inolako begirunerik gabe”). Horren ondorioz, bost hildako eta ehun zauritu baino gehiago eragin zituzten. Bestetik, 1978ko Sanferminetan, Iruñean, honako hau entzun zen Poliziaren irratitik.

Agintari bat agenteekin hizketan ari zen: “No os importe matar” (“Tiro egin, erailtzeko beldurrik gabe”)⁹⁰, Horren ondorioz, pertsona bat hil zen, eta laurogei baino gehiago zauritu. Gertaera horiek ez ziren inondik inora ikertu, eta ondorenean hainbat istilu etorri ziren. Donostian FOPEk beste pertsona bat erail zuten, eta FOPEk Erreterian egindako jardunarengatik hainbat salaketa aurkeztu ziren (zenbait saltokitan ebatsi eta guzti egin zuten). Horren aurrean, Martín Villa ministroak, komunikabideek presionatuta, gertaturiko guztiak zuritu zituen, Televisión Españolako kameren aurrean honako hau adieraziz: “Lo nuestro son errores, lo otro son crímenes” (“Gureak hutsegiteak dira, besteenak, aldiz, krimenak”)⁹¹.

Urte haietan, ikusten ahal zen nola zenbait agentek manifestazioak errepresioz erabiliz, esaterako maisuen aurka edo, martxoaren 8an, emakumeen aurka, baita nuklearren kontrako deialdi batean zein lan-arloko greba baten aurrean.

Hurrengo Barne-arazoetako ministroak, Juan José Rosón jaunak, politika “zorrotzagoa” iragarri zuen “legez kontrako” manifestazioen aurka. Aldi berean, Espainiako Gobernuak ordezkari berezi berriak, José Antonio Sáenz de Santamaría jaunak, “segurtasun-indarren jardunak gogortu egingo zirela” ohartarazi zuen. Horren guztiaren ondorioz, 1980/05/21ean Euskadiraiko neurri polizialen plan berri bat iragarri zen.

Adierazpenerako eta manifestaziorako eskubideek airean jarraitzen zuten garai hartan. Donostiako Udaleko batzorde iraunkorrak hala ikusi zuen, eta 1983/12/23an FOP indarrak salatu zituen errepresio “indiskrimina-

“Erakundeek ez gaituzte sekula aintzat hartu. Sekula ere ez digute ezer azaldu, nork fusilatu zuten eta abar, guardia zibil boluntarioek egin baitzuten. Inoiz ez dute torturatu zutenik onartu, ama eta arrebak kolpatu zituztenak atxilotzeko ere ez dute inolako ahaleginik egin, kontroletan une larriak izan ditugu, Txikiren anai-arrebak ginelako... Gainera, Guardia Zibila askotan etortzen zen etxea miatzera, urte batean hogeita hamar aldiz etorri ziren, egunean, gauean, hogeita hamar aldiz... Hori 74tik 76ra bitarte bereziki. Azkenean bakean utzi gintuzten”.

Diego Paredes

tua”rengatik. Aldez aurretik ere eskatua zuen indar polizial horiek hiritik kanpora alde egitea, hain zuzen ere 1979ko ekainean, José Martínez Salas guardia zibilaren tiroen ondorioz Gladys del Estal ekologista hil ostean, nuklearren aurkako manifestazio batean.

Su-armak erabiltzea guztiz neurrigabea da, eta arrisku larria dakar ekintza horietan. Horri dagokionez, Poliziaren Etikako Europako Kodeak, aurreko gertaeren ondoren onartu zenak, zera adierazten du, ohartarazteko tiroak, airera egindakoak barne, ez ohi direla eraginkorrak izan, eta gainera alboko kalteak eragin ditzaketela. Hori ez ezik, tartean daudenei edo beste zenbait agenterik tiroketa baten hasiera ere iragar diezaiakete⁹². Alabaina, tiro horietako asko ez ziren ohartarazteko egin, su-armen erabilera indiskriminatuaren ondorio baizik. Hainbat tiro (balak zein gomazko pilotak) etxebizitzetan sartu dira edo balkoien aurka jo dute, eta horren ondorioz leihuetan begira zeudenak hil dira (Erandio 1969: Antonio Fernández; Erreterria 1977: Gregorio Maritxalar; Iruñea 1977: Luis Santamaría eta abar), eta beste zenbait larriki zauritu (Erreterria 1975: 10 urteko neskato bat; Gasteiz 1976: Consuelo Lastra, Agustina Etxebarria; Donostia 1977: Pakita Villa; Galdakao 1978: María Julia González eta abar); hortaz, ez dago esaterik gertaera horiek bakanak edo noizbehinkakoak direnik, indarra neurrigabe erabiltzearen ondorio baizik.

Aurreko kasu horiek guztiak ez ziren behar bezala argitu, eta, oro har, Poliziak aitzakiak jartzen zituen ikerketak saihesteko, eta, horren ondorioz, inpunitate-egoera sorrarazten zuen. Horrelako gertaerei buruzko beste zenbait ikerketek aditzera

ematen dutenez —Anneke Ossek *Entender la labor policial*⁹³, txostenean eginikoak, esaterako—, indar polizialak ikerketa horiek galarazten ahalegindu ohi dira, lanbideko kideak deseroso senti daitezkeelako ikerketa horietan laguntzerakoan, edo presioak ere jasan ditzaketelako laguntza hori oztopatzeari begira.

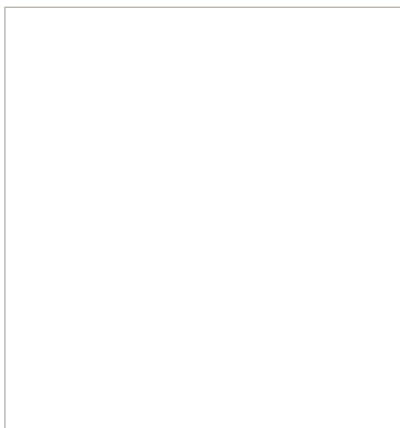
Etxebizitzen aurka eginiko tiroak eta indarraren eta su-armen abusuzko erabilera bidegabe oro delitutzat hartu behar da, Indarraren eta Su Armen Erabilerari buruzko Oinarrizko Printzipioen arabera⁹⁴. Funtzionarioek ezin dute argudiatu nagusien aginduei men egin izana, baldin eta, heriotza edo zauri larriak eragin ostean, agindua argi eta garbi legez kanpoko zela eta agindu hori ez betetzeko arrazoizko aukera izan zutela frogatzen bada. Legez kontrako aginduak eman zituztenak ere erruduntzat jo behar dira⁹⁵.

Aurrerago, maiz gertatu da indarra neurrigabe erabiltzea, eta horrek zauritu larriak eragitea. Laurogeita hamarreko hamarkadan, Herritarren Segurtasunari buruzko otsailaren 21eko 1/92 Lege Organikoa (Corcuera Legea) onartu zen. Iraganaren ildo beretik, hainbat manifestaziotan esku-hartzeak neurritz kanpokoak izan ziren. Noizbehinka su-armak ere erabili zituzten, eta horrela zauritu larrien zerrenda luzea handitu zen. Esaterako, 1991n, balaz zauritutako 5 pertsona ageri ziren, eta pertsona bat ZIUan sartu behar izan zuten, ke-pote baten inpaktuaren ondorioz. 1992an, pertsona bat balaz zauritu zuten, eta 3 larriki zauritu. 1993an pertsona bat ZIUan sartu zuten, beste bat koman egon zen, eta 9 pertsona ospitaleratu zituzten, horietako bi egoera larrian. 1994an, pertsona batek begia galdu zuen, 9 pertsona ospitaleratu zituzten,

prentsa-argazkilari bat zauritu zuten, eta 225 pertsonak zauri arinak jasan zituzten Nafarroa Oinezen. 1995ean, lau pertsona ospitaleratu zituzten, eta zenbait zauritu larri gertatu ziren. 1997an, balaz zauritutako bi pertsona gehiago ageri ziren (ikus datu eta iturriak eranskinean, 9.1.5 eta 9.1.11 puntuetan).

Oinarrizko Printzipioetan irakur daitekeenez, manifestazio-deialdia baketsua baldin bada, parte-hartzaileen eskubideak babestu behar dira betiere, eta aldi berean pertsona guztien segurtasuna bermatu behar da, ekitaldi horietan parte hartzen ez dutenena barne. Bilera eta mobilizazioek ez badute beharrezko baimena lortu, Oinarrizko Printzipioek⁹⁶ agintzen dute ez dela indarra erabili behar programatutako deialdiak sakabanatzeko, betiere indarkeriazkoak ez badira, eta, indarra nahitaez erabili behar izanez gero, ahalik eta gutxien erabiliko da. Horren haritik, Printzipioek zehazten dute, halaber, “argi eta garbi utzi behar dela legez kanpoko bilera batek ordena publikoa asaldatzen ez badu, horrelakorik gertatzeko zantzurik atzematen ez bada, eta, gainera, bilera baketsua baldin bada, ez litzatekeela zertan indarra erabili. Protestatzeko edo zerbait eskatzeko bilera baketsuak funtsezkoak dira demokraziaren jardunean. Giza eskubideak bermatzera bideratutako ekintza polizialak esku-bide hori errespetatzea exijitzen du”⁹⁷.

Ildo horretatik, 1993/02/19an Bilboko Auzitegiak emandako epaiak 09015. zenbakiko ertzaina kondenatu zuen gazte bati lesioak eragiteagatik, poliziak erabilitako indarra “saihets zitekeela eta ordena publikoa babesteko beharrezkoa ez zela” ebatzi ondoren. Kolpatutakoak erasotzaileari aurre egin dihonean ere,

Bilboko epaitegi batek gogor kritikatzen zuen eta erasotzat jo zuen 1994/01/02an Markinako "Aguas de Urberuaga" enpresako langileen protesta-mobilizazioetan Ertzaintzak egindako jarduna, eta langileetako bat absolbitu zuen, bere burua babesteko jardun zuela ebatzita. Epaia horrek aditzera ematen duenez, aurreko garaietako urte ugarietan ez zegoen inolako bermerik ikerketa judizial eraginkorrik egin ahal izateko, nahiz eta abusu kopurua askoz ere handiagoa izan, eta batzuetan, lehen garaian bereziki, abusu horiek ohikoak izan.

Poliziaren erantzuna neurtu beharrrari dagokionez, Osse haratago doa oraindik, eta zera adierazten du, manifestazio bateko sektore batzuk indarkeriazko egintzak eragiteko irrikan egon badaitezke ere, poliziaren zeregina betiere manifestari baketsuen eskubideak babestera bideratu behar dela. Eta amaitzeko, zera dio, manifestazio bat ez dela masa kolektibotzat jo behar; aitzitik, erantzun bereziak eman behar direla. Hori egiteko biderik ikusten ez badu, Poliziak kontzentrazioa barreia dezake eta tentsioa murriztu, betiere indarra erabili gabe⁹⁸.

Horri dagokionez, Poliziak, halaber, ingurune egoki bat sorrarazi behar du, herritarrek bertan seguru eta libre senti daitezen. Zenbait urtetan, 80ko hamarkadaren amaierara arte bereziki, poliziek hainbat jardun indiskriminatu egin zituzten jaigunetan eta ekitaldi jendetsuetan, eta horren ondorioz, izua sorrarazi zuten eta hainbat pertsona zauritu⁹⁹.

Gomazko piloten neurritz kanpoko erabilera kezkarria da giza eskubideen erakundeentzat. Gomazko

pilotek paretan kontra jotzen dute eta distantzia luzeak egiten, edozein manifestazio-deialdirekin zeri-kusirik ez duen jendea dabilen kaleetan barrena. Gertuko helburruei tiro egiten zaie luzera doan materiala erabiliz, eta horrenbestez, ezinezkoa da pertsona guztien eskubideak bermatzea. Amnesty Internationalek bere kezka adierazi zuen *Mercaderes de dolor*¹⁰⁰ agerikarian, gomazko balak lehen aukera gisa erabiltzen zirelako, eta ez ondorio larriagoak saihesteko azken bitarteko gisa.

Izan ere, zaila da jardun polizial bat neurrigabea, abusuzkoa edo bidegabea izan dela frogatzea, indar polizialaren erabilerari buruzko ikerketa judiziala edo ikerketa independente bat egiten ez bada. Eta hori behar baino gutxiagotan gertatu da. Txosten honetan aztertutako kasu gehienetan, bermeak ez dira nahikoak izan, eta ez da inolako ikerketa judizialik egin neurrigabeko jardun horien inguruan. Inork ez daki nork egin dituen tiroak. Ez dago gertaerak argitzeko inolako erraztasunik. Agintari polizialek eta arduradun politikoek jardun horiek babestu dituzte normalean.

1976ko martxoaren 3ko kasua

1976ko lehen hilabeteetan, Gasteizko garrantzi handiko zenbait enpresatan errebindikazio-garaia zen, soldata-mugei buruzko dekretuaren aurka eta lan-baldintzak hobetzearen alde. Borrokan zeuden Enpresen Ordezkaritza Batzordeen Koordinakundearen proposamenari jarraiki, batzarrek grebarako deia egin zuten, eta sei mila langilek baino gehiagok bat egin zuten dei horrekin. Biltzeko, manifestatzeko

eta elkartzeko askatasuna ere eskatzen zuten. Martxoaren 3rako hirugarren greba-deialdi bat egin zen. Langile ugari bat egin zuten deiarekin, eta Poliziaren presentzia ere ugaria izan zen, mobilizazio-ahalegin guztiei aurre egiteko. San Frantzisko Asiskoren elizan batzar bat deitua zegoen, eta, indar polizialak konturatzerako, eliza jendez gainezka zegoen. Polizia Armatuak jendea elizatik irtenarazi nahi zuen, eta gas negar-eragileak jaurti zituen eliz barrura. Ke-poteek Elizako beirate guztiak apurtu zituzten, eta barnean zeudenen artean izua hedatu zen. Arnasa hartu ezinik, langileak irteten hasi ziren, ahoak zapiz estalita. Irteten ahala, ordea, Poliziako hainbat agentek kolpatu eta tirokatu zituzten; horren ondorioz, zauritu ugari izan ziren, baita zenbait hildako ere. Pedro María Martínez, Romualdo Barroso eta Francisco Aznar zerraldo erori ziren, eta beste hainbat pertsona zauritu, 26 bala-tiroen ondorioz. Zaurituetak bi, José Castillo eta Bienvenido Pereda, ondorengo egunetan hil ziren. Manuel Fraga Iribarne eta Rodolfo Martín Villa jo zituzten gertaturikoaren errudun nagusitzat, Espainiako Gobernuan zituzten karguak zirela-eta: Barne-arazoetako ministroa eta Harreman Sindikaletarako ministroa, hurrenez hurren. Bi ministroak, Campano jeneralarekin batera, ospitalera joan ziren zaurituekin hitz egiteko, eta zaurituetak askok uko egin zioten horri, poliziaren eskuhartzearen babes politikoa zirela aintzat hartuta. Bertan zeuden komunikabideek hedatu zuten bert-sio ofizialak sarraskia justifikatu zuen, Poliziak "langile armatuen" erasoa jasan zuelako, eta, horrenbestez, eraso horri erantzutea beste erremediorik izan ez zuelako.

“Instituzioek ez zuten inolako erantzunik eman. (...) Ez alkateak, ez beste inork. Nire amak Erregeari idatzi zion, eta ezer ez, ah, eta gobernadore zibilarekin ere egon zen, eta kontrolak “harrapatzeko” jartzen zirela adierazi zion hark. Ama asko mugitu zen. Maila juridikoan ere bai. Bandrés jaunak bideratu zuen gaia. Guk zera lortu nahi genuen, pertsona bat era lasgarri batean akabatu zutela onartzea, gauzak ezin zitezkeela horrela egin, Estatuak gertaturikoa bere gain hartu behar zuela, 17 tiro eman zizkiotela...” **Miren Salegi**

Alabaina, grabazioaren transkripzioak aditzera ematen du ekintza neurrigabea izan zela eta asmo jakin batez burutu zela¹⁰¹ “historiako jipoirik handiena” lortzeko “inolako begirunerik gabe” jarduteko eta “nola edo hala, jendea elizatik irtenarazteko” aginduak barne. Grabazio horiek jakinarazten dute istiluen aurkako materiala goizean agortu zela, eta su-armak erabiliz hainbat tiro egin zituztela jendearen aurka. Langileak izan ziren balaz zauritutako bakarrik, eta guztiek ere albotik edo bizkarretik jaso zituzten tiroak. Auditore militarrek egun horietan eginiko eta Valentín de Foronda Institutuak jasoriko irizpenean kontuan hartutakoak berresten duenez¹⁰², tiroak nork egin zituen ez zen zehaztu, ezta tiro egiteko agindua nork eman zuen ere, eta horrenbestez sumarioa artxibatu egin zen, nahiz eta gertaerak “giza hilketako delitutzat” jo zituzten, “Zigor Kodearen 407. artikulua arabe-”.

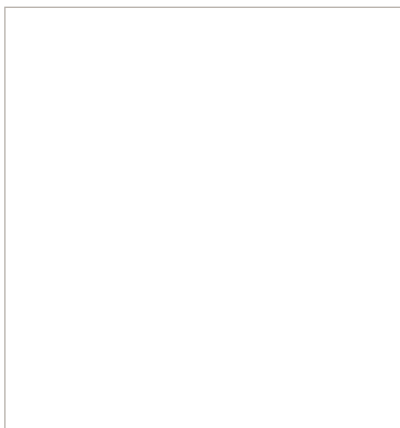
Biktimen jarduna

Hainbat urtetan bakoitza bere aldetik erreklamatzu ibili ondoren, 1999an M-3ko Biktimen Elkarteak eratu zen. Kaltetuen kolektibo horrek justizia eta egia eskatzen ditu, eta gertaerak argitu beharra exijitzen du argi eta garbi, bost hildakoen eta zauritu ugarien errudunen inpunitateari amaiera emateko. M-3ko Biktimen Elkarteak ordezkariek Biktimen Ponentziara jo zuten 1999. urtean, Ganberari bere eskaerak helarazteko, eta “Ganberako taldeetako ordezkariek adierazi zieten Elkartasunari buruzko 32/1999 Legean onartuak izateko eskaera egin zezaten, Lege horren barnean hartzeko eskubidea gurela hartu

baitzuten aintzat”. Horrela mintzo zen Andoni Txasko, elkarteak presidentea, Añanako *Laia* aldizkarian¹⁰³. Alabaina, Espainiako Gobernuak, José María Aznar buruan, eskaera ezetsi zuen. Gasteizko bost hildakoa eta ehunetik gora zaurituak ez ziren lege horrek ezarritako biktimen kontzeptuaren barnean hartzen, terrorismoaren biktimatzat jo ez zituztelako. 32/99 Legearen arabera, bakea eta herritarren segurtasuna larriki asaldatzeko banda edo talde armatu batek eginikoa bakarrik jo daiteke egintza terroristatzat. Andoni Txaskoren ustetan, horrek ez du zentzurik, “Poliziak talde armatu baten antzera jardun baitzuen, herritarren ordena asaldatzuz; Estatuaren terrorismoa da, beraz”¹⁰⁴. Horrenbestez, M-3ko elkarteak aurrera jarraitu zuen bere ahaleginean. Ondoren, zenbait eskaera eta errekurtsio aurkeztu zituzten, baina Audientzia Nazionalak, eta Auzitegi Gorenak eta Konstituzio Auzitegiak atzera bota zituzten guztiak. Erakunde horiek berretsi egin zuten Barne-arazoetako Ministerioak bere garaian hartutako erabakia, hau da, terrorismoaren biktimatzat ez jotzea eta sumarioak berriz ere ez irekitzea “argitu gabeko gertaerak epaitzeko”, gertaeren inguruan bertsio bat baino gehiago zeudela gogora ekarritik. Tiro egiteko agindua eman zuten agintarien aurkako kereila kriminalak ere ez zuten aurrera egin, Gasteizko Epaitegiak ez zuelako tramitera onartu gertaerak preskribatuta zudelako aintzat hartuta. Hori gorabehera, eta 2005ean Eusko Legebiltzarraren Biktimen Ponentzia berriak 32/99 Legeak ezarritako irizpideei jarraitu bazien ere, Elkarteak Parlamentuaren aurrean agertu zen. Alabaina, “terrorismoaren biktimen” errekonozimendua lortzeko ahalegin

berriei ere muzin egin zieten, eta orduan Elkarteak Genevara jo zuen, NBEko Giza Eskubideen Nazioarteko Batzordean errekurtsio bat aurkezteko, Espainiako estatuan beste ezer egin ezin zitekeela ikusirik. Talde politiko guztiek, Alderdi Popularrak izan ezik, eta hainbat elkarte zibilek babesak eman zioten eskaera horri. Errekurtsioa tramitera onartu zuten, baina oraindik ez da ebatzi. Elkarteak zera lortu nahi du, Espainiako estatuak onartzea gertaera haiek “terroristak” izan zirela, eta “Estatuaren egituretan izan zutela sorburua, garai hartako diktadura-boterearen babesarekin”¹⁰⁵. Gainera, gertaturikoa onartzea lortu nahi dute, baita egia bilatzea eta erantzukizunak zehaztea ere. Biktimak guztien errekonozimendu morala eta materiala ere eskatzen dute. 2008/06/12an Eusko Legebiltzarraren M-3ari buruzko batzorde bereziak aditzera eman zuen memorandumaren arabera, Manuel Fraga, Martín Villa eta Alfonso Osorio (Gobernuaren Presidentzia 1976an) dira gertaeren erantzule politikoak. Hortaz, bertsio ofiziala ezeztatu egiten da, eta honako ondorio hau ateratzen: langileak “su-armen erabilera bidegabe eta erailaren” biktimak izan ziren, “poliziak ordena publikoko eta lan-jatorriko arazo bati aurre egiterakoan”. Biktimen Elkartearentzat irizpen hori ez zen nahikoa izan; izan ere, horri buruz ahozko akordio bat ezarria bazegoen ere, biktimak 32/99 legearen barnean hartzeko esanbidezko eskaera ez zuten egin irizpenak, eta, gainera, poliziaren esku-hartzea alde aurretik hausnartua zegoelako planteamendua ere ez zuten aintzat hartu¹⁰⁶.

Kasu horrek eta dagozkion eranski-

nean bilduriko beste zenbaitek era-kusten dutenez, biktimek Estatuko agenteen eskutik urraketa larriak jasan izanagatik ere, kasu horiei erantzuteko lege-esparru egokia ez da inondik inora ezarri, edo zegoen lege-esparrua ez da behar bezain zabal interpretatu; horren ondorioz, biktimen eskubideak ez dira onartu.

5.2. Talde parapolizialak, ultrak eta abar.

Jardun kategoria honen barnean bilduriko kasu gehienak aldeztu aurretik jaso dira, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzari agindutako Txostenean. Alabaina, azpimarratzekoa da kategoria honetan nabarmendu direla zailtasun handienak "indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen bestelako biktimak" eta "terrorismoaren biktimak" bereizteko, muga non dagoen balioestea edo justifikatzea bereziki zaila delako gertaerei, *modus operandi*ari, egileei eta biktimei erreparatzen badiegu. Azken batean, gertaeren larritasuna eta bidegabekeria berdintsua izaki, ezinezkoa da biktimei bestelako errekonozimendua egitea, biktimak tratatzeko beharrezko berdintasuna urratu gabe behintzat.

Kontuan hartzekoa da aztergai ditugun jardunak antolatuak izan direla, jardura kriminalak motibazio politiko argia izan duela, eta jardun horiek ez dutela kalifikazio juridiko-penal argirik jaso Justizia Administrazioaren aldetik. GALaz aparte, gainerako talde eta siglak are ilunago ageri dira, horiei buruzko ikerketa eta prozesu judizialak urriak izan zirelako. Ikerketen arabera talde horien inguruan egon litezkeen azken

inplikazio eta erantzukizunak ez dira orain artean behar bezala zehaztu eta egiaztatu. Estatuak talde parapolizialen eta ultren jardunean inplikaturik ote zegoen frogatzea gaingintu gabeko erronka da oraindik ere, hain zuzen ere ikerketaren jardura oso eskasa izan zelako, eta 80ko hamarkadara arte gertaerak argitzeko lanak oztopatzeko joera nagusitu zelako.

Inpunitate-egoera horretatik eta gertaerak estaltzeko joera horretatik abiatuta, oso zaila da jarduerak egileen arabera bereiztea, eta, horrela, gertaera hori Estatuko segurtasuneko indar eta kidegoei edo eskuin muturreko taldeei egotzea. Bestetik, kontuan hartzekoa da Estatuko segurtasuneko kidego eta indarren giza eskubideen urraketa-jardunekin batera, inkontrolatuen jardunak ere ageri direla, eta, batzuetan, karguaren gauzatze formalaren jardunei zerbitzutik kanpoko jardun polizialak gainjarri zaizkiola. Gauzak horrela, argi dago jardun horiek elkartu egin direla kasu batzuetan.

Gainera, Biktimei laguntzeari buruzko 1999 Legea interpretatzeko jurisprudentziak terrorismoaren biktimaren kontzeptua zabaldu du poliki-poliki. Interpretazio berriaren arabera, terrorismoaren biktimak ez du zertan arlo juridiko-penalean strictu sensu egiaztaturiko talde terroristaren jardueraren eraginpean egon. Hortaz, kontzeptua zabaldu egiten da interpretazio horren bitartez, eta horrek, gainera, kolektibo horrek bere eskubide osoak berdintasunean onartuak izateko gaingintu beharreko zailtasun izugarriak jartzen ditu agerian.

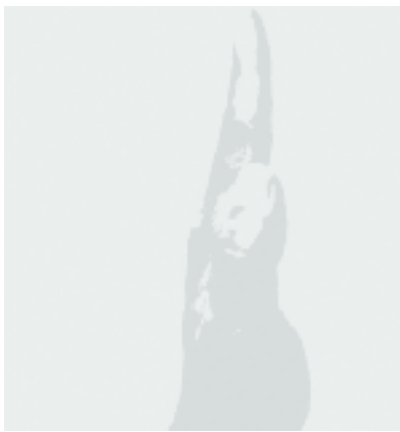
Pertsona bat biktimatzat hartzeko, urraketak aintzat hartu beharrean, egiletzari buruzko balioespenak aint-

zat hartzea onartezina da giza eskubideen nazioarteko zuzenbidearen irizpideei jarraiki.

Horrek esan nahi du gaur egun anbigutasun eta segurtasunik eza juridikoak nagusi direla, eta horri honako susmo sendo hau erantsi behar zaio: talde parapolizialek eta ultrek antolatutik eginiko gertaerak ez dira oraindik behar bezala argitu, Demokrazian eta Zuzenbidean oinarritutako Estatu bati legokiokkeen bezala.

Hortaz, gertaerak eta legeak zehaztu gabe dauden ilunantzeko eremu horretan kokatzen da kategoria hau, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean bildu ez diren kasu guztiak jasotzeko asmoarekin, alderdi horiek guztiak etorkizunean berriz ere kontuan har litezkeela argi utzita. Antzeko urraketen biktimen errekonozimendu zabala egin behar da, eta, etorkizunari begira, zera saihestu behar da, anbigutasunek, legearen arlokoek zein faktikoek, zenbait biktima errekonozimendu orotatik kanpo uztea. Horregatik, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Txostena osatzen du bereziki kategoria honek, eta, aldi berean, antzeko egoera eta zirkunstantziak jasan dituen biktima oro kanpoan gera dadin galarazten du.

Eskuin muturrekoen eta talde parapolizialen ekintzen ondorioz hil edo desagertu diren 9 pertsona gehiago zenbatu dira kategoria honetan, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean bildu direnez gain, baita zauritutako 179 pertsona inguruko lehen zerrenda bat ere, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txosten horretan identifikatu direnez aparte. Zaurituen kopuru zehaztugabea era-

...Asko mugitu behar izan genuen, baina zigor-arloko bide-tik ezin izan genuen aurrera egin; hortaz, bide zibiletik jo genuen. Gobernadoreak hiru guardia zibilen izenak eman zizkion amari, baina amak ez zizkigun esan. Azkenean, kalte-ordaina ezarri zen, eta Estatua erantzule zibil subsidiarioa izan zen, baina besterik ez". Miren Salegi

gin duten 8 kasu gaineratu behar zaizkie aurreko datu horiei. 5.1 atalean zehaztu denez, litekeena da kopuru horri beste zenbait kasu eranstea, baldin eta txosten honen 9.4 atalean bilduriko berrogei kasu ilunak argitzen badira.

5.2.1. Atentatuak

Indarkeria antolatuko egoerak dira. Gaizkile arruntek, ideologia ultraeskuindarra duten pertsonak, eta, legea betearazteko ardura duten arren lege horretatik kanpo jarduten duten funtzionarioek esku hartzen dute egoera horietan. Hortaz, egoera horietan zigor-arloko zuzenbidea aplikatu behar da. Alabaina, kasu gehienetan inpunitea da nagusi.

Biktima horiek kontuan hartu dira kasu horietan nabari diren zirkunstantziak direla-eta. Zirkunstantzia horiek ez lukete biktimen errekonozimendurik eza ekarri behar. Zoritxarrez, atal honetan bilduriko kasuetan joera hori nagusitu da.

Ikerketa judizialak GALEkin zerikusia zuten kasuetan egin ziren bereziki. Aldez aurreko beste garai batzuetan, ordea, ezer gutxi ikertu zen, biktima kopurua are handiagoa izan bazen ere. Alabaina, talde horien eta beste talde batzuen biktimek errekonozimendu desberdina izan dute. Biktima batzuk terrorismoaren biktimatzat jo dituzte; beste batzuk, aldiz, ez. Talde horien jardunen eta talde horietako kide diren edo talde horien laguntza duten Estatuko agente batzuen jardunen arteko muga zehaztugabea da sarritan¹⁰⁷. Ekintza horien logika politikoa helburu jakin batzuen ondorio da, eta aipatzekoa da helburu horiek ez direla ekintza

horietan parte hartzen duten talde edo pertsonenak; izan ere, mertzenarioak, delitugile arruntak edo ideologia ultraeskuindarra dutenak izaten dira batzuetan, eta ez dira bakarrik aritzen. Ekintza horiek honako helburu politiko hauek dituzte, besteak beste: batetik, presioa egitea, Franco hil osteko Estatuaren eraldaketaren aurrean, bestetik, ETAko ustezko kideak edo susmagarriak akabatzea; eta, azkenik, Frantzia behartzea, ETArekin aurkako borrokan laguntza poliziala, judiziala eta politikoa handi dezan¹⁰⁸.

Estatuko sektoreek zein Estatuak baimendutako taldeek antolaturiko indarkeria politikoko fenomenoak hirurogeiko hamarkadan hasi ziren, eta denborarekin bilakatu ziren, Espainiako eta Espainiatik kanpoko testuinguru politikoa eraldatu ahala.

Bidasoaz bi aldeetara talde horiek eginiko 5 atentatu hilgarri bildu dira atal honetan, Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean bildurikoez aparte (guztira, 63 atentatu hilgarri, beraz). Atal horretan, halaber, zirkunstantzia horietan 149 pertsona zauritu direla jaso da, baita zaurituen kopuru zehaztugabea eragin duten sei atentatu gehiago ere.

5.2.2. Bahiketak

Pertsona jakin batzuk askatasunez gabetzea da, bortxaz, eta batzuetan heriotza ere eraginez, legez kanpo dauden hainbatentzat interesgarri den informazioa lortzeko, ekintza horien egileak eta ordaintzen dietenak edo aginduak ematen dituztenak edozein izanik ere. Biktimen halabeharrak kalteturik gerta daitezkeen zenbait kolektibo-

tan terrorrea hedatzea ere lortu nahi dute bahiketen bitartez¹⁰⁹. Zigor-arloko zuzenbidea aplikatu behar da jardun horietan, baina zenbait kasutan ikerketa ez zen behar bezala burutu.

Lau bahiketak heriotza eragin dute, eta lau kasu horietako bat bildu da atal honetan, gainerako hirurak Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendaren barnean hartu direlako. Yolanda Gonzálezek kasua da. Jesús Mari Zubikarai *Jhisa* bahitu zuten egun berean bahitu zuten¹¹⁰. Beste 32 bahiketa-kasu edo bahiketa-ahalegin ere jaso dira, eta horietatik hiru Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean jaso dira.

Beste kasu batzuei dagokienez, ordea, ezer gutxi dakigu bahiketaren amaieraren inguruan. Egoera horretan, sei pertsona zenbatu dira, eta desagertuei buruzko 5.4 atalean eman da kasu horien berri. BVE taldeak bere gain hartu zuen Yolanda Gonzálezek eta Jesús Mari Zubikarairen heriotzen ardura¹¹¹.

Bestetik, hainbat denboralditan, lau-rogeiko hamarkadan eta lauogeita hamarrekoko hamarkadaren hasieran bereziki, "bahiketa espresak" gertatu ziren (zenbait komunikabidek izen hori eman zioten bahiketa mota jakin horri). Bahiketa espresak, hain zuzen, honako ezaugarri hauek ditu: 1) erasotzaileek armak daramatzate eta biktimak hautatu egiten dituzte, egunaren argian aritzeko inolako beldurrik gabe, 2) ekintzak toki bakanetan edo eremu zabaletan gertatzen dira, eta, jarraian, biktimak askatu egiten dituzte, 3) bahiketan

zehir galdekatu egiten dituzte hiru-garren pertsonen izenen eta gai jakin batzuen inguruan; horren haritik, aipatzekoa da Estatuko Segurtasun Indarrek alde aurretik egoitza polizialean galdetutakoa berriz ere galdetzen dietela batzuetan, 4) beste jardun batzuk jasango dituztelako mehatxua egiten diete, baldin eta haiek eskatutakoari men egiten ez badiote, 5) bahiketan eginiko galdeketetan tratatu txarrak jasaten dituzte.

Honako kasu hauek ditugu aurrekoaren adierazgarri: Carlos Casarejo (1978/12/19) Durangon; Juan Antonio Goienetxea (1979/01/15) Bermeon; José Martín Bengala (1979/07/23) Idiazabalen; José Luis Del Campo, Ermuan (1976/12/13); Jaime Genetxea eta Iker Ibarluzea Etxebarrin (1980/09/21); Andrés Erdozia Etxarrin (1981/01/04); Santi La Maledon (1982/12/21) eta Imanol Aizkorreta Erreterian (1983/03/16); Xabier eta Endika Lorenzo Algortan (1984/05/26); Juan Fernando Rico eta Agustín Celihueta (1987/05/13) Erreterian; Txema Concejo (1988/09/11), Juan Ramón Osaba (1988/09/17) eta Marian Verdes (1988/09/27) Bilbon; Fermín Urtizberea (1988/11/04) Hondarribian; Antxon Ezpona (1989/08/26) Oiartzunen; Agustín O.G. (1994/05/03) Irunen; Sergio Salaberria (1995/01/26) Donostian; Ana C.Z. (1995/06/13) Iruñean.

Beste zenbait kasutan, bahiketa ahaleginean geratu zen, eta beraz ez zen gauzatu. Frantziako errefuxiatuen artean, Arantxa Sasiain bahitzen ahalegindu ziren, Baionan, 1979an, baita José Mari Larretxea ere, Hendaian, 1983an. Egileak lau polizia nazional izan ziren, 1983ko abenduan Segundo Marey bahitu baino bi hilabete lehe-

nago. Barne-arazoetako ministro bat, Estatuko idazkari Rafael Vera, Segurtasuneko zuzendari nagusia eta PSEko kargu politiko bat kondenatu zituzten azken bahiketa horrenegatik, baita Poliziako zortzi funtzionario ere. Rafael Vera jaunak ukatu egin zuen bahiketa horretan parte hartu izana, baina José Mari Larretxea bahitzeko agindua eman izana onartu zuen: “Larrechea Goñi etarra bahitzeko agindua eman nuen, Audientzia Nazionalera eramanez. Polizia bat eta geo bat bidali nituen Frantziara. Bahiketa gauzatu behar zutenean, ordea, jendarme-patruila bat agertu zen, eta ahalegina zapuztu zuten (...). Justiziak ez ninduen auziperatu kasu horrenegatik. Aitzitik, Segundo Marey jaunaren kasuarengatik auziperatu ninduten, nahiz eta kasu horretan nik inolako agindurik eman ez”¹¹². Adibide horrek berriz ere agerian uzten du oso zaila dela indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketak nork egin dituen argitzea.

Segundo Marey jaunaren kasua Eusko Jaurlaritzaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren alde aurreko zerrendan bildu da. Kasu horretan, Elkartasunari buruzko Legearen onurak ez ziren ezarri, 1998ko uztailaren 29ko epaiak ez zuelako ebatzi bahiketaren egileak banda armatuko kideak zirenik.

Horrek guztiak biktimen bakardadea eta inpunitate-sentsazioa areagotu zuen, poliziaren atestatueta eta egin ziren ikerketa urrietan ezin zutelako inolako laguntzarik aurkitu. María del Mar Godoy andrearen kasua bereziki aipatzekoa da, Gasteizen bi aldiz bahitu eta eraso ziotelako. Jarraian, Euskaditik alde egitea erabaki zuen, beste eskualde batean bizitzeko. Godoy andreak 40

urte zituen eta CCOO sindikatuko kidea zen. Espetxean sei urte baino gehiago egona zen frankismoan, sindikatu horretako kidea izateagatik, eta inkontrolatuen eskutik jasan zuen bigarren erasoaren ostean —kateez jo zuten, eta SEAT 850 batean bahitu— Euskaditik alde egiteko erabakia hartu zuen, erasotzaileek beste nonbaitera joatera derrigortu zutelako, bestela haren eta haren amaren aurka berriz ere egingo zutela mehatxatuta. Biktimak, nerbio shock larri baten eraginpean eta gorputzean hematoma nabariak zituela, 1977/09/21ean aurkeztu zuen salaketa, Arabako hiriburuko Guardiako Epaitegian¹¹³.

Yolanda Gonzálezen kasua

Yolanda Gonzálezek 19 urte zituen 1980ko otsailaren 3an, San Martín de Valdeiglesias herrian, 3. kilometroko areka batean, erail zutenean. Deustuan jaioa zen. Langile-familia-koa zen, eta gazte-gaztetatik hasi zuen militantzia politikoa Bilboko Juventudes Socialistas (PSOE) taldean. Jarraian, LCR taldearekin egin zuen bat, eta, 1979ko urrian, Partido Socialista de los Trabajadores (PST) alderdian sartu zen. Bilbotik Madrilera joan zen, eta bertan etxeko langile gisa lanean hasi zen, Vallecako Lanbide Heziketako ikastetxean ikasketak ordaintzeko. Bertan, Madrilgo Ikasleen Koordinakundeko ordezkari izendatu zuten, ikasleen mobilizazio eta grebak pil-pilean zeuden garaian, hain zuzen ere 1979ko abendutik 1980ko urtarrilera bitarte. José Luis Montañés Gil eta Emilio Martínez ikasleak hil ziren garai hartan, Poliziaren tiroen ondorioz. Fuerza Nueva alderdiko eskuin muturreko lau kideren —Emilio Hellín Moro, Ignacio Abad Velázquez, José Ricardo Prieto eta Félix Pérez—

“Garai hartan, instituzioetako inor ez zen gugana etorri. Nik dakidala ez zen inor gutaz arduratu. Eta gaur egun ere... (...) Eta aurren are gogorragoa izan da udaletxean gertatu denarekin. Eta ikusiz herriko alkatetzak zer egin duen eta zer jokaera izan duen... Alkatesari esan niona orduan errepikatuko dut: nire amak 93 urte zeuzkan eta beretzako izan zen puñal bat sartzea bezala. Izugarritzako pena hartu zuen. Min handia zuen. Ez dakit berari ukitu dion edo ez dion, baina guri min handia eman digu berak hartutako erabakia hainbeste urte pasa ondoren”

Maribi Arregi

talde batek —Grupo 4 izena eman zioten— Yolandaren etxean indarrez sartu, bahitu eta erail zuten. Lehen biek gaztea bere etxean bahitu eta Hellín-en autoan sartu zuten, jarraian Madrilen barrena bueltaka ibiltzeko. *Libertad Digital* en F.P.A.k sinatutako artikulua baten arabera¹¹⁴, Yolanda González-ek ETako 3. zenbakiko Informazio Batzordeko kide izatea leporatu zioten, gazteak ETako kide izateko behin eta berriz ezeztatzen zuten bitartean. Bahiketak iraun zuten artean, Yolanda galdekatu, kolpatu eta torturatu zuten. Yolanda bahitzaileei aurre egin zien, eta Hellín-ek bi tiro eman zizkion buruan 9 mm-ko Walter P-38 pistolarekin. Jarraian, Ignacio Abadek graziako tiroa eman zion. Bi pistoladunek autoan ihes egin zuten, ziztu bazian¹¹⁵. Pisukideak otsailaren 2ko gauean iritsi ziren etxera, eta gelak hankaz gora aurkitu zituzten.

Hiletetan, lankide eta lagunek Yolanda goraitu zuten, eta, gainera, honako hau adierazi zuten haren erailketaren inguruan: “Yolanda erailaz ikasle mugimendu osoa erail nahi izan dute” (...) “Plana alde aurretik pentsatua zegoen, eta egileek faxisten erara jardun zuten: bahitu zuten, “paseatu” zuten eta “graziako tiroa” eman zioten. Gainera, institutuaren hainbat esbarkatu ageri ziren, ekintzaile nabarmenen aurkako mehatxuak eta guzti. Borrokalari-belaunaldi oso bat ikaratu nahi zuten, eta, hartara, mugimendua desegin¹¹⁶. BVEk bere gain hartu zuen krimena, eta Yolanda González “galdekatu eta exekutatu” egin zutela adierazi zuten, “Espainia handi, libre eta bakarra-ren” alde¹¹⁷. informazio-talde bateko kide izatea leporatu zioten, baita Ikasle Abertzaleak egungo ikasle-erakunde abertzalearen aurrekari IASE sindikatuko kide izatea ere,

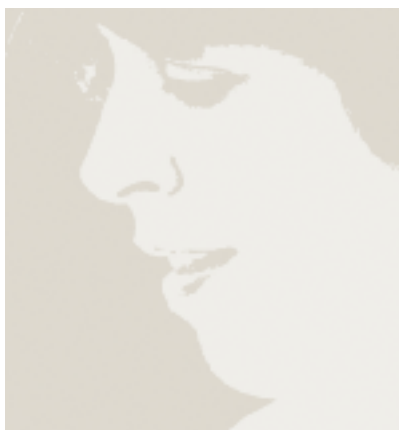
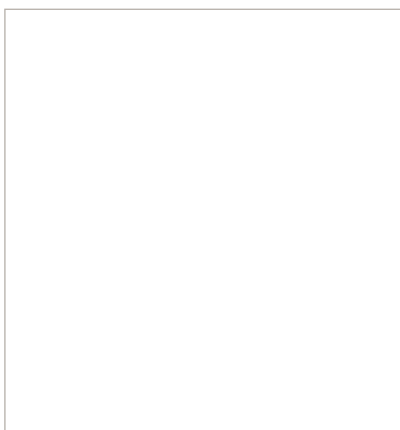
baina bi akusazioak gezurrezkoak ziren. *Libertad Digital* agerkariaren arabera, bahiketaren eta heriotzaren unean, gazteak “kamiseta bat zeraman ‘euskal zazpi probintzien’ armarrarekin, baita ‘lauburu-gurutze-dun’ lepokoa ere. Hortik abiatuta, “krimenak konnotazio politikoak zituelako ondorioa ateratu zuten ikerlariak¹¹⁸. Epaiaren arabera, Emilio Hellín eta Ignacio Abad izan ziren Bilboko gaztearen heriotzaren egileak. Gainera, Félix Pérez Ajero, José Ricardo Prieto eta Juan Carlos Rodas jaunei bizilekua bortxatzeagatik eta legezko kanpoko atxiloketa-rengatik zigorra ezarri zieten, Yolanda González-en etxebizitzaren inguruetan zaintza-eginkizuna bete zutelako. Fuerza Nueva alderdiko segurtasuneko buru nazional David Martínez Loza delitu berberengatik kondenatu zuten, eta, gainera, indukzio bidezko egilea izatea leporatu zioten¹¹⁹.

Ondorioa

Horrenbestez, Yolanda González erail zutenek helburu argia zuten: errebindikazio-jardueran bete-betean murgilduta zegoen ikasle-mugimenduan izua eta ikara barreiatzea. Ondorengo ikerketa judizialean, estalketa, funtzionario-eroskeria eta ikerketa oztopatzeko ahaleginak nabari ziren ultra pentsamoldeko zenbait epaileren eta polizia-estamentuen aldetik. Eskuragarri zegoen informazioaren arabera, Yolandaren heriotzan inplikaturiko bi —Félix Pérez eta Ricardo Prieto— bilatzeko eta harrapatzeko agindua indarrean egonik ere, biek ere hila-beteak eman zituzten etxean, inor ere atxilotzera bertaratu gabe¹²⁰. Kasuaren epaileari dagokionez, bi lekukok aditzera eman zuten, epaileak bi aldiz uko egin zion Fuerza Nueva alderdiko segurtasuneko buru prozesatzeari, nahiz eta

akusatu nagusi Emilio Hellín jaunak onartu zuen bere nagusi Martínez Loza jaunak Yolandaren bahiketan eta ondorengo erailketan parte hartu izana. Preso zegoen espetxetik igorri zuten gutunean, Hellín-ek honako hauek adierazi zituen: ‘Epaileak gurekiko jarrera egokia erakutsi zuen...’. Handik gutxira, Alcalá de Henaresko espetxetik ihes egin zuen. Berriz ere atxilotu zuten, baina Valladolideko espetxe-zaintza-ko epaileak —“ultra” ospea zuen— sei eguneko bermea eman zion Hellíni, eta presoak berriz ere alde egiteko aprobetxatu zuen¹²¹. *Interviú* aldizkariak argitaratutako beste artikulua baten ondoren, Hellín berriz ere atxilotu zuten, Paraguain. Milaka sinadura bildu behar izan ziren kasua berriz ere irekitzeko. 1978an, epaile horrek berak Galaxia Operazioa [Otsailaren 23ko kolpearen aurreko plana] zela-eta atxiloturikoak askatzeko agindua eman zuen, eta Audientzia Nazionaleko fiskalburuak erabaki hori errekurritu behar izan zuen, ezinbestean. Beste epaile batek —José D.A.S. jaunak— Eguberriko baimena eman zion Yolanda González-en beste erailari, hain zuten ere Ignacio Abad jaunari, baita Atocha kaleko sarraskiaren egileetako bati eta *El Papuseko* bonban inplikatuetakoa beste bati ere¹²².

Ultraeskuindarrek Armadaren arauzko armak zituzten (PO eskuzko granadak, detonagailuak eta abar), baita Guardia Zibilaren hargailu-igorgailuak ere. Alabaina, zenbait frogak ustekabean desagertu ziren¹²³. Garai hartako diputatu sozialista Juan Barranco jaunak honako hau adierazi zuen: “Kasu hau eskuin muturrekoiei egozten zaie, baina azaletik bakarrik; izan ere, erantzukizunak haratago doaz, eta Estatuko erakundeak hartzen dituzte eraginpean¹²⁴.

5.2.3. Sexu-erasoa

Denbora tarte jakin batean, hain zuzen ere 1979ko amaieratik 1980ko amaierara bitarte, salatutako sexu-erasoak salatu diren kasuak bildu dira atal honetan. Garai hartan, kutsu politikoa eta ultra errebindikazioa zuten hainbat bortxaketa gertatu ziren, eta bi kasutan hilda-koak ere izan ziren. Horietako bat Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan bildu da, baina hemen ere ekarri nahi izan dugu gogora, gertaeren egileak nor diren bereizteko zailtasuna ezin ongi erakusten duelako.

Kasu guztietan badira zenbait ezau-garri errepikatu egiten direnak, eta bortxaketa horiek emakumeei eragindako ohiko erasoetatik bereizi egiten dituztenak: 1) Jarduteko modu hori une politiko jakin batean gertatzen da, eta, jarraian, desagertu egiten da. 2) Ekintzak errebindikatu egiten dituzte, eta, horrekin batera, beste bortxaketa batzuk iragartzen dituzte. 3) Pertsona batek baino gehiagok jarduten du bakoitzean, eta betiere armatuta. 4) Biktimak edo biktimen lagunak galdekatzen dituzte. 5) Gatazka politikoa puri-purian dagoen eremuetan bizi direlako hautatzen dituzte biktimak, edo bestela euskaltzaleak direlako edo mendeku hartzeko.

Kontuan hartzekoa da sexu-erasoekin zerikusia duten kasuen ikerketak zailtasun ugari egin behar diela aurre. Hortaz, litekeena da aipaturiko kasuak benetan gertatutakoen zati bat baino ez izatea, horrelako gertaeretan azpierreregistroa ohikoa dela aintzat hartuta. Zailtasun horiek honako hauen ondorio dira. Batetik, bortxaketa horiek inpaktu handia eragiten dute, emakumeen nortasu-

naren eta intimitatearen aurkako zuzeneko eraso direlako, eta horrek salaketa kopurua murriztea dakar berekin. Bestetik, sistema judizialak, oro har, ez dira oso egokiak izaten horrelako kasuak ikertzeko. Gainera, sexu-indarkeriazko salaketek inplikazio pertsonalak dituzte, eta familiaren eta gizartearen testuinguru gertuenenean ere eragiten dute, gehienetan estigma soziala dakartelako berekin.

Sexu-erasoen edo sexu-indarkeriaren kontzeptualizazio juridikoa ere oztupo da ikerketarako, horrelako delituak ohorearen edo moralaren aurkako delitutzat hartu izan direlako denbora askoan, eta emakumeek ez dutelako eskura nahikoa bermerik eduki behar bezala salatzeke. Bestetik, ikerketetan intimitatea agerian jarri behar dute auzitegietan, eta horrek salaketa kopurua murrizten du edo bigarren mailako biktimizazio modu berriak ekartzen. Askotan, horrelako erasoak jasandako emakumeek zailtasunak izaten dituzte epaileei sinistarazteko edo erasotzaileei aurre egin zietela frogatzeko. Horregatik guztiagatik, gertaerak ez dira ikertzen normalean, eta biktimak errekonozimendurik gabe geratzen dira.

Horrelako kasuak behar bezala ebaluatzeke berme espezifikoak behar dira, hala nola prozesuan laguntza eskaintzea, ikerlariak egokitasuna eta sentsibilitatea erakustea, emakumeek ikerketan parte hartzea, eta emakume biktimen ikuspegiak kontuan hartzea, bigarren mailako biktimizazio-arriskua murrizteko.

Motibazio politiko argia duten hamai-ka bortxaketa eta sexu-eraso bildu dira txosten honetan. Garai hartako kasu batean, erasotzailea guardia zibila zela jakin ahal izan zen

(1980/04/13). Bermeoko bi neska gazte, 16-18 urtekoak, auto-stopa egiten ari ziren Mundakan. 22:00ak aldean, gidari batek Bermeora eramateko eskaintza egin zien, baina Matxitxakoko talaiara eraman zituen, indarrez. Bertan, biktimen arabera, erasotzaileak neska bat bortxatu zuen, besteari arma batekin mehatxu egiten zion bitartean. Hurrengo egunean, bortxatutako gaztea salaketa aurkeztera joan zen, amarekin batera, eta PGCKo kuartelaren barnean aurkitu zuten ibilgailua (Pedro G. L. guardia zibilarena zen). Apirilaren 25ean Gernikako Epaitegian agertzeko deia egin zioten guardia zibil horri, baina ez zen agertu. Geroago jakin zenez, sorterrira joateko baimena eman zioten. Bere buruaz beste egin zuen, neskalagunarekin batera, Guadalcanal herrian (Sevilla), alde aurretik kendu ez zioten arauzko arma erabiliz.

Sexu-bortxaketa ez ezik erailketa ere eragin zuten bi kasu aipatzen dira, Ane Tere Barruetaren eta María José Bravoren kasuak, hain zuzen ere.

María José Bravoren kasua

María José Bravo Loiola auzoko ikaslea zen, 17 urtekoa, eta ez zuen politikan jarduten. 1980ko maiatzaren 7an 17 urteko Francisco Javier Rueda mutil-lagunarekin zegoen, eta, bat-batean, ezezagun batzuek eraso egin zieten. Erasotzaileek mutila jo zuten, buruan, eta horren ondorioz konortea galdu zuen. Jarraian, neska bahitu, bortxatu eta erail zuten, garondoan kolpe bat emanda. Hurrengo egunean, gorpua aurkitu zuten, Loiolatik gertuko mendi batean¹²⁵. BVEk bere gain hartu zuen ekintza, maiatzaren 12an, *Egin* egunkarira egindako telefono-

*"Nik uste nire konpentsazioa politikariek hausnarketa egi-
tea litzatekeela. Alde batera utzi beharko lituzkete....nola
esaten da? hauteskunde-helburuak, baita boterearen
kudeaketa ere, hori egin beharrean bakea, elkarrizketa,
eta, jakina, demokrazia kudeatzeaz arduratzeko".*

Amparo Lasheras

dei baten bitartez: "Maria José erail dugu ETaren konfidentea zelako. Hondarribiko autobusean gertaturikoa dela-eta, bi neska euskaldun erailko ditugu. Berasategui Komandoa". Mutil-laguna buruan kolpatu zuten, eta erasoaren toki berean aurkitu zuten. Nuestra Señora de Aranzazu ospitaleko ZIUan sartu zuten, eta bertan zegoe-la BVEren mehatxu berri bat jaso zuen: "Hurrengoan, tiro bat buruan. (...) Maria Joséri gertatu zaiona neska euskaldun guztiei gertatuko zaie". Hurrengo eguneko arratsalde-ra arte ez zuten neskaren gorpua aurkitu, buruan kolpe gogorra zuela eta gerritik behera biluzik. 80/05/10eko *El País* egunkariaren arabera, gorpua aurkitu aurretik, telefonoak jo zuen neskaren etxean. Emakumezko hiltun batek Maria José zela adierazi zien gurasoei: "¿No me conoces, mama? Papi, estoy en Amara" ("Ama, ez al nauzu ezagutzen? Aita, Amaran nago"). Aitak azalpen bat eskatu zuen, baina solaskideak telefonoa eseki zuen. Erailketaren ondoko egunetan, egunkariek bestelako bertsioak hedatu zituzten. Egunkari batzuek — 80/05/10eko *El País* esaterako— zera nabarmendu zuten, egun batzuk lehenago mutil-laguna atxilotu eta komisariara eraman zutela, polizia baten automobileran hondamen txikiak eragin zituelako. Beste bertsio baten arabera, gaztea bi aldiz deitu zuten komisariara joateko, hatza erabiliz poliziaren ibilgailu batean "Hijos de puta" ("Putakumeak") idatzi izanagatik. Edozein kasutan, Donostiako Komisariak azpimarratu zuen arrasto batek errudunak identifikatzera eraman litzakeela, eta, horren haritik, honako hau adierazi zuen: "irrikan gaude kasu hau lehen-bailehen argitzeko". Alabaina, gertaerak ez dira sekula argitu. Urte hartako irailean, PSE-PSOEek mozio

bat aurkeztu zuen probintziako gobernadore zibil Joaquín Argote jaunaren berehalako dimisioa eskatzeko, María José Bravoren bortxaketaren eta erailketaren inguruan inolako informaziorik ez emateagatik. (*El País*, 80/09/17). Maria José Bravoren ama María Pilar del Valle andreak Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legean (32/99) ezarritako eskubideen erre-konozimendua eskatu zuen, baina eskaera hori ezetsi egin zuten, BVEk ekintza bere gain hartu bazuen ere.

Ondorioak

Gertaerak izugarri larriak izan ziren, eta egileek inpunitate osoz jardun zuten, Poliziak ez zuelako inolako arretarik jarri ikerketa egiterakoan. Donostiako Komisariak arrastoak iragarri bazituen ere, azkenean egin-bideak artxibatu egin ziren. Nabarmenezkoa da emakume batek gurasoen etxera deitu izana María José Bravo zelaren itxura eginez. Horrek agerian uzten du eraso hori sexu-erasotzailearen ohiko eredutik kanpo dagoela, eta, horrenbestez, ekintzak BVEren errebindikazioare-kin bat etor daitezkeen bestelako motibazioak eduki ditzakeela. Errebindikazio hori eta María José Bravoren bortxaketaren eta heriotzaren ezaugarriak gorabehera, fami-liak ez du Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legeak onarturiko eskubideen babe-sa jaso.

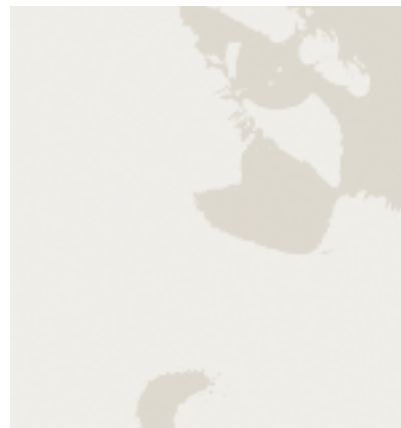
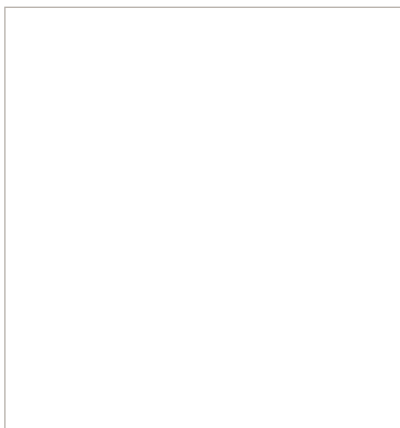
Hamaika kasu bakarrik bildu dira txosten honetan (9.2.3 atalean zerrendatu dira), baina azpimarratzekoa da sexu-osagaia duten eraso horiek zehaztea are zailagoa dela, egoera horiek askotan ez direlako salatzen biktimak jasan beharreko umiliazio-egoera dela-eta. Horren haritik, nabarmenezkoa da 1978ko

urtarrilean Iruñeko hainbat taldek (herritarren taldeak, elkarte feminis-tak, sindikatuak, alderdi politikoak, gazte taldeak eta auzo-elkarteak) manifestu bat kaleratu zutela, Nafarroako iritzi publikoa ohartaraz-teko "azken boladan Iruñean gertat-zen ari diren bortxaketa basati eta traumatizagarrien aurkako jarrera hartu beharra dagoela, areago orain-dik kontuan hartzen badugu bortxat-zaileen banda edo bandak (...), ezau-garri ultraeskuindar nabariak dituz-tenak, zigorgabe geratzen ari dire-la"¹²⁶. Hala eta guztiz ere, manifes-tuan aipaturiko gertaeretako batek ere ez zuen oihartzunik izan garai hartako prentsan.

5.2.4. Manifestazioetan

Talde parapolizialek edo ultraes-kuindarren taldeek jai-giroko eta errebindikazioko manifestazio edo kontzentrazioen aurka egindako indarkeriazko ekintzen ondorioz hildako hiru pertsonaren kasuak bildu dira atal honetan. Aipatzekoa da manifestazio horietan polizia ugari ere egon zirela: batetik, 1976ko maiatzean, karlisten urteko Montejurrarako (Lizarra) igieran, Aniano Jiménez Santos eta Ricardo García Pellejero hil ziren. Bestetik, 1976ko uztailan, Santurtziko Sardinaren jaialdian preso politiko-en alde egin zen manifestazioan, Normi Menchaca Gonzalo santurt-ziarra erail zuten. Azken kasu hori Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txos-tenean jasota badago ere, hemen ere bildu nahi izan da, antzeko beste kasu batzuetan biktimaren izaera balioesteko gertatu diren diskrezionalitate-arazoak nabar-mentzeko.

Beste 24 kasu bildu dira. 22 kasu-tan, zaurituak izan ziren, antzeko

zirkunstantzietan. Beste 2 kasutan, berriz, iturriek ez dute biktimen kopurua zehaztu

Hirurogeita hamarrekota hamarkadan ekintza horiek ugariak izan ziren Espainiako estatuan, gutxienez hamar manifestari hil baitziren eskuin muturrekoen taldeen eskutik¹²⁷. Beste kasu batzuetan, heriotzak gertatu zirenean Estatuak erabateko permisibitatea erakutsi zuen talde horiekiko. Madrilgo Arturo Ruiz García gaztearen kasua paradigmaticoa da: Guerrilleros de Cristo Rey taldeak bere gain hartu zuen ekintza, eta “terrorismoaren biktimaren” errekonozimendua lortu du. Madrilgo Atocha kaleko bulego laboralistan eraildako bostek ere errekonozimendu hori lortu zuten.

Halaber, Legea onartu zenez geroztik 5 urte igaro eta hainbat errekurtsio aurkeztu ondoren, 2003ko azaroaren 22an Audientzia Nazionalak ebatzi zuen Montejurran hildako bi pertsonak “terrorismoaren biktimak” zirela. Norma Menchacarekin ere gauza bera gertatu zen, 2002ko martxoan. Kasu hori aurrerago aztertuko dugu, egileak identifikatzeko zailtasunak eta horrek biktimen eskubideetarako dituen ondorioak erakusten dituelako.

Montejurra urteko deialdira Euskadiko probintzia guztietako eta inguruko beste toki batzuetako jendea inguratzen zen. Izan ere, gertaera horietan zaurituetakoa batzuk euskaldunak ziren. Eraso hura ekintza paramilitarra izan zen, ezbairik gabe: desfile militarra, uniformeak, ikur militaristak eta guzti; erasotzeko edo atzera egiteko aginduak ematen zituzten agintarien katea; arma astunak: zenbait gunetan metrailadoreak ezarri zituzten, baita Armadak erabiltzen duenaren antze-

ko munizioa erabili ere; eta hainbat pertsona armatu. Azken horren haritik, nabarmentzekoa da Armadako nagusi batek, hain zuzen ere Infanteria-komandante erretiratu batek, pistola eskuan, jendea pasatzea galarazi zuela, eta erailketa baten egile izan zela. Azkenik, nazioarteko hainbat faxista antolatutako esku hartu zuten, eta Guardia Zibila ere bertan izan zen. Guztiarekin ere, heriotzaren egileek zazpi hilabete baino ez zituzten eman behin-behineko espetxeratze-erregimenean, eta jarraian aske utzi zituzten, 1977ko amnistiaren eraginez. Epaiketa ez zen sekula egin, Ordena Publikoko Auzitegiko azken epaileak kasua itxi zuelako. Montejurra “Reconquista” operazioko eta karlistamoko goi-arduradunen inguruan ere ez zen inolako ikerketarik egin¹²⁸. Alderdi Karlista lehen hauteskundeen ondoren legeztatu zuten.

Normi Menchacaren kasua desberdina izan zen, eta argi eta garbi uzten du erasoaren egileak zehaztasunez identifikatzeko zailtasuna, horrelako kasuetan ageri diren zenbait arrastok aditza eraman dutenez, inkontrolatutako artean Estatuak Segurutasun Indarretako kideak zeudelako. Kasu horretan, komunikabideei helarazi zieten eta prentsan oso-osorik argitaratu zen lehen bertsio ofizialaren arabera, Santurtzikoko herritarra Guardia Zibilaren kideen erantzun-ekintza baten ondorioz hil zen. Ondoren, bertsio hori goitik behera eraldatu zuten.

Norma Menchacaren kasua

Normi Menchacarentzat terrorismoaren biktimaren errekonozimendua eskatzeko haren familiak aurkezturiko gertaeren azalpenaren arabera, “1976ko uztailaren 9an, “Sardinaren eguna” herriko festa tradizionalaren egunean, Bizkaiko Santurtzikoko

herrian batzar bat egin zen preso politikoen amnistia eta sistema demokratiko baterako trantsizioa abian jarri beharra aldarrikatzeko. Virgen del Mar parrokian egin zen batzarra, eta 1.500 lagun baino gehiagok parte hartu zuten; behin ekitaldia amaiturik, manifestazio baketsuan abiatu ziren herriko erdialdeko kale-etarantz. Mendizabal kapitainaren kaletik igarotzean, Guardia Zibilak manifestazioaren aurka egin zuen, eta, horren ondorioz, jendea inguruetan barreiatu zen bertako establezimendu ugarietan babesteko. Esku-hartzeak tentsioa eta nahasmendua eragin zituen, eta zibilen zenbait taldek ere parte hartu zuten, bidean aurkituriko guztiak jazarritz eta astinduz (...). “Sierra” tabernan, identifikatu gabeko elementu armatu horietako hiruk manifestari talde bati aurre egin zion, eta, kolpatu ondoren, indarrez eraman nahi izan zituzten, Guardia Zibileko agintarien esku uzteko, antza. Jarraian, su-armak atera zituzten, eta taberna barruko lekuko guztiak mehatxatu zituzten, baita kalean zeudenak ere. Une horretan, arma-tiroak hasi ziren. Tiroen ondorioz, María Norma Menchaca Gonzalo andrea hil zen, eta gaur egun arte ezin izan da zehaztu erail zuen tiroa nork bota zuen. Gertaeretan, zenbait pertsonak zauri arinak jasan zituzten, eta beste bi pertsona —Sebastián Peña eta José Unamuno jaunak— larriago zauritu zituzten, arrantza-alkandora urdina eta lepoko zapia zeramaten zenbaitek su-armak erabiliz egin zituzten tiroen ondorioz”. Egun haietako testuingurua eta nahasmendua ulertzeko, nabarmentzekoa da komunikatu ofizialaren arabera elementu armatuak kale-jantzian zihoazen guardia zibilak zirela¹²⁹. Komunikatu ofizialaren edukia gorabehera, Bilboko Instrukzioko 5. zenbakiko Epaitegiko magistratu-epailearen

“Zauriak ez lirateke kalte-ordain batekin sendatuko. Funtsezkoena zera da, nire ustetan, Estatuak onar dezatela GALEkin, BVErekin eta gainerako taldeekin zer gertatu zen, baita Estatu frantsesa eta espainola tartean nahastuta zeudela onar dezatela ere”.

Belen Aguilar

autoak kasuaren behin-behineko art-xibatzea dekretatu zuen, “pertsona jakin bat jazarritako delituaren egile, konplize edo estaltzaile gisa akusatze elementu nahikorik ez delako agertu”.

Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko urriaren 8ko 32/99 Legean aurreikusitakoaren babesean, alargunak eta seme-alabek kalte-ordaina jasotzeko eskaera aurkeztu zuten, baina Barne-arazoetako Ministerioak ukatu egin zuen 2000ko abenduaren 12an. Eta hori 1983. urtean María Norma Menchaca Gonzalo andrearen heriotzarengatik Estatuari eginiko bigarren kalte-ordain eskaera ukatu ondoren. Errekurtsioa egiterakoan, familiaren abokatuak honako hau adierazi zuen: 1984ko apirilaren 30ean familiak eginiko eskaera ezestea arrazoitzeko Barne-arazoetako Ministerioak lantutako txostena iraingarria da eraildako biktimarentzat, eta, hori ez ezik, zehaztugabea eta gezurrezkoa ere bada. Izan ere, 1983ko abuztuaren 9an Bilboko Poliziaren Goreneko Buruzagitzak eginiko txostenean oinarritu da, eta txosten horrek gezurtatu egiten du Guardia Zibilak egun horretan kaleratutako komunikatu ofiziala; azken horren arabera, kale-jantzian zihoazen Guardia Zibilek egin zuten Begoña Norma Menchaca erail zuen bala-tiroa”. Azkenik, Audientzia Nazionalak familiaren eskaera onartu zuen, Auzitegi Gorenak ondoren berretsi zuen epai baten bitartez³⁰. Kontuan hartzekoa da, halaber, familiak ezin izan zuela Normi Menchaca lurperatu. Seme-alabetako baten arabera, “agintariekin gorpua ospitaletik atera zuten, autopsia egin zioten, eta, jarraian, lurperatu egin zuten; baimenik ere ez ziguten eskatu. Denbora askoan hilobi jakin batera eraman genituen loreak, ama bertan lurperatua ote

zegoen ziurtatu ezinik”.

Norma Menchacaren kasua txosten honetara bildu nahi izan dugu, nahiz eta azkenean terrorismoaren biktimaren errekonozimendua jaso duen eta, beraz, Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean jasota dagoen. Izan ere, gertaeren zirkunstantziek eta errekonozimenduaren prozesuak argi eta garbi erakusten dute hainbat biktimak gainditu beharreko zailtasunak eta diskrezionalitatea.

Norma Menchacaren heriotzaren kasuan, azkenean Audientzia Nazionalak terrorismoaren biktima zela ebatzi zuen, tiroen egileak ez zirelako kale-jantzian zihoazen poliziak izan, hasiera batean adierazi zuten bezala, “inkontrolatuak” baizik, poliziak manifestazioaren aurka egin zuen jardunaren testuinguruan.

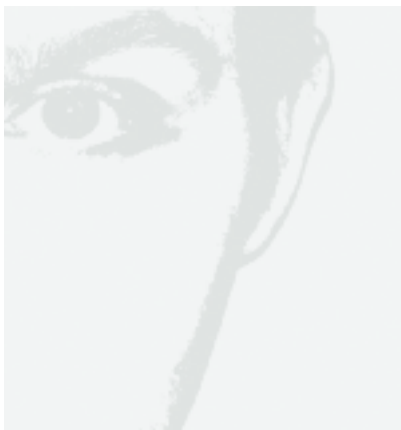
Kasu honek erakusten dituen hiru alderdi garrantzi handikoak dira atal honetan bilduriko kasu guztiak balioesteko:

1. Garai hartan, ultra taldeek, zehaztu gabeko ekintza kopuru batean gutxienez, Segurtasun Indarren baimenarekin jardun zuten, eta zaila da ekintzen mugak zehaztea.
2. Egileak antolatuta egotea edo ez egotea ezin daiteke irizpide egokia izan gertaeren nondik norakoa, edo, are gutxiago, biktimen eskubideak aintzat hartzeko, kasuaren epaiak aditzera ematen duen bezala.
- 3.3. Biktimak delituen ustezko egileen arabera bereizteko irizpideak ahulak dira. Kasu batzuetan, Barne-arazoetako Ministerioak terrorismoaren biktimatzat jo zituen biktimak; beste batzuetan, aldiz, ez. Epaileek erabaki horietako batzuk berriz ere ebaluatu dituz-

te. Kasu batzuetan —Norma Menchacaren kasuan, esaterako—, errekurtsioa aintzat hartu dute; beste batzuetan, ordea, ezetsi egin dute. Horrek guztiak erakusten du, batetik, zalantza eta segurtasunik eza nagusi direla arlo juridikoan, eta, bestetik, biktimen eskubideak ez direla behar bezala onartzen, urraketen eta helburuen arabera ebatzi beharrean, urraketen egileen arabera ebazten baitituzte. Gainera, zenbait kasutan biktimekiko elkartasunaren irizpideari eman zaio lehentasuna terrorismoaren biktimak direla onartzeko, zigor- edo lege-arloko irizpideen gainetik; txosten honetan bilduriko beste zenbait kasutan, aldiz, elkartasun-irizpide hori ez da inondik inora aintzat hartu. Horrek guztiak segurtasunik eza dakar, arlo juridikoan eta praktikan, urraketa horien eraginpeko biktima askorentzat.

5.2.5. Ondasun eta biziguneen aurkako atentatuak eta mehatxak, talde parapolizialen eta ultraeskuindarren eta inkontrolatu taldeen aldetik

Lehen une batean, frankismoaren azken urteetan eta Trantsizioaren aurrenekoetan, atentatu horiek guztiz indiskriminatuak izan ziren, eta

antifrankisten, errepublikanoen, nazionalisten, komunisten, sindikatu-ko, auzoko edo ikasleetako buruen, eta, oro har, disidenteen establezimendu, ibilgailu eta etxebizitzak izan zituzten jomugan. Garai hartan, udalen, alderdi politikoen egoitzen eta hainbat liburu-dendaren aurkako atentatuak izan ziren.

Ondorengo urteetan, eraso gehienek ezker abertzalearen —terminoaren zentzu soziologikoan— eremua izan zuten jomugan. Zehazkiago, ezker abertzalearen kide eta jarraitzaileek, egoitzek eta ostalaritza-establezimenduek, kargudun instituzional edo politikoez, indar polizialen aurka egitean hildako ETAko kideen senitartekoez, presoek senitartekoen etxebizitzek eta abar jasan zituzten atentatuak.

Eranskinean era horretako 500 atentatu inguru bildu dira, baina zerrenda osatu gabe dago. Bezeroak edo jabeak hilik edo zauriturik gertatu diren taberna eta saltokien aurkako ekintzak ere ez dira kopuru horren barnean hartu, txosten honen beste atal batzuetan zenbatu baitira.

5.3. Heriotza-zigorra aplikatuta

Heriotza-zigorra indarrean zegoen Espainian exekuzio horiek egin zirenean. Horrenbestez, legezko exekuzioak izan ziren, indarrean zegoen diktadura frankistaren erregimenaren arabera. Hala eta guztiz ere, esan beharra dago exekuzio horiek une hartan indarrean zegoen legeria militarrek araututako epaiketa sumarisimoen ondorio izan zirela, eta, epaiketa horietan, bidezko epaiketa batean eskatu beharreko gutxieneko bermeak ez zirela bete.

Auzitegi Militarrek ebazitako azken heriotza-zigorrak izan ziren, eta Francok zehatu zituen, 1975eko urrian. Epaiketa sumarisimoen ondorio izan ziren, eta, epaiketa horietan, prozesuko berme arruntak guztiz baztertzen ziren, prozedura sumarisimoa zelako.

Ángel Otaegi eta Juan Paredes “Txiki” Bartzelonan eta Burgosen hil ziren, hurrenez hurren, Guardia Zibileko eta Poliziako boluntario talde batek fusilatuta, 1975eko irailaren 27an. Ramón García, Humberto Baena eta José Luis Sánchez-Bravo ere egun berean fusilatu zituzten, Hoyo de Manzanares herrian. Kondenatu zituzten epaiketetan ez ziren bete nazioarteko zuzenbidean bidezko epaiketen arloan ezarritako gutxieneko arauak.

Prozesuak erabateko defentsa-gabeziako egoeran garatu ziren. “Txiki”-ren abokatu Marc Palmesek eta Magda Oranichek salatu zuten, atxilotetaren lehen hiru asteetan inkomunikaturik eduki zuten presoak, eta lau ordu bakarrik eman zizkieten heriotza-zigorren eskaeraren aurreko defentsa prestatzeko eta behin-behineko edo defentsako ondorioen idazkia aurkezteko. Gainera, epaiketan ez ziren defendatuen deklarazio osoak agertu. Deklarazio horien laburpena baino ez zen ageri.

Gerra-kontseiluak egun gutxitan egin ziren, jurisdikzio militarren eraginpean, eta sumarisimoak izan ziren. Irregularitasunak ugariak izan ziren, eta horien aurrean aurkezturiko deuseztasun-eskaera guztiak ezetsi egin ziren. Gainera, exekuzioak lehenbailehen gauzatu ziren, epaiketa amaitu eta astebetara.

Exekuzioen ostean, familiek hainbat

berandutze eta administrazio-trabari egin behar izan zieten aurre, semeen gorpuak berreskuratzeko. Paredes Manotasen familiak urtebete itxaron behar izan zuen “Txiki”-ren gorpua ekartzeko.

Exekuzioan erabilitako metodoa fusilamendua izan zen. Aldez aurreko exekuzioak 1974an egin ziren, zigor-arloko prozedura zibilen ondorioz. Salvador Puig Antich eta Heinz Ches izan ziren kondenatuak. Heriotza-zigorrek zigor-arloko prozedura zibilen ondorio zirenez, garrotez exekutatatu zituzten.

Heriotza-zigorra 1978ko abenduan abolitu zen legeria arruntean, gaur egun indarrean dagoen Konstituzioa indarrean sartzearekin batera. Nolanahi ere, Zigor Kode Militarrean gerra-garaletarako aurreikusitako zenbait delitutarako indarrean jarraitu zuen, baina 1995eko azaroan kasu horietarako ere abolitu zen.

Gaur egun, heriotza-zigorra 63 herrialdetan dago indarrean, legerian edo praktikan. 134 herrialdek abolitu dute, edo hamar urte baino gehiagotan ez dute exekuziorik egin.

5.4. Desagertzeak

Sei pertsona desagertuta daude, 1973., 1976., 1980. eta 1983. urteetatik aurrera, hurrenez hurren. Seiak ere Pirinioez bestaldean desagertu ziren: Bidarten, Behobian, Ziburun eta Landetan ikusi zituzten azken aldiz. Desagertze horiek 9.4 atalean bildu dira, hain zuzen ere txosten honetan bildurikoen artean argitze handiagoa behar duten kasuak bildu diren atalean. Pertsona horietako bi Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak aldez aurretik landutako zerrendan bildu dira, eta

horrenbestez txosten honetan beste lauak hartu dira aintzat.

Txostenean zenbait bahiketa-kasu bildu dira. Batzuk heriotzarekin amaitu ziren; beste batzuetan, aldiz, biktimek zauri larriak jasan zituzten. Nolanahi ere, atal honetan bilduriko sei kasuei dagokienez, aipatzekoa da, aurrekoetan ez bezala, gorpuzkiak oraindik ez direla ageri, eta horrenbestez senitarteko eta lagunek ez dakitela gorpuk non lurperatu zituzten. Ezezaguna da, halaber, bahiketa nork egin zuen, eta beste hainbat gauza argitu gabe daude oraindik.

Hona pertsona horien izenak: José Humberto Fouz Escobedo, 29 urtekoa; Jorge Juan García Carneiro, 23 urtekoa; Fernando Quiroga Veiga, 25 urtekoa; Eduardo Moreno Bergaretxe, 26 urtekoa; José Miguel Etxeberria Álvarez, "Naparra", 22 urtekoa, eta Jean Louis Larre, "Popo", 23 urtekoa.

Lehen hirurak Coruñaakoak ziren. ETAk ez zuen inoiz bahiketa bere gain hartu, baina, bertsio hedatuena-
ren arabera, ETAko kideek poliziekin nahastu zituzten eta erail zituzten taberna batean liskarra izan ostean. Humberto Fouzen iloba Coral Rodríguez, PSEko legebiltzarkidea zenak, Eusko Legebiltzarrak kasua argitzeko eskaera egitea lortu zuen, 2004an.

Geroago, Eduardo Moreno Bergaretxe "Pertur" bahitu zuten, 1976an. Triple A taldeak bere gain hartu zuen bahiketa hori, baina senitartekoek ETApn-ko disidente talde bati egotzi zioten. ETAko bi adarrek ukatu egin dute hori, eta azkenaldian Italiako faxisten konexioa jo izan dute ustezko egiletzat. Lau urte geroago, José Miguel Etxeberria

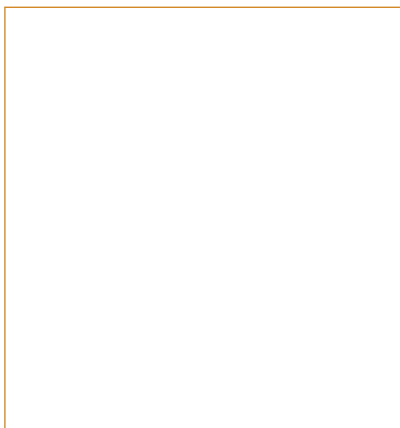
Álvarez "Naparra" desagertu zen. BVEk bere gain hartu zuen bahiketa. Azkenik, Jean Louis Larre "Popo" 1983an ikusi zuten azken aldiz, Landetako Léon herrian, Frantziako Poliziatik ihesi zebilela.

José Miguel Etxeberria "Naparra"-ren senitartekoek honako eskaera hau egin zuten jendaurrean, 2000. urtean, Eusko Legebiltzarreko Biktimen Ponentziaren aurrean, eta bahitutako gainerako guztientzako ere baliagarri izan daiteke: gure seme eta anaiaren bahiketaren, desagertzearen eta erailketaren egileak eta arduradunak nor izan ziren jakiteko eskubidea dugu, baita ekintza horien errudunak justiziaren aurrera eramateko eskubidea ere. Orobat, gure seme eta anaiarekin zer gertatu zen jakiteko eskubidea dugu, baita gure seme eta anaia kendu zigutene-
nek gorpua itzul diezaguten eskatzeko eskubidea ere. Gure seme eta anaiaren gorpuk beretarren artean, bere lurrian eta bakean atseden har dezan eskatzeko eskubidea dugu.

06

BIKTIMEN IRITZIAK ETA ESKAERAK

Azkenik, txostenaren aginduak zera eskatzen zuen, biktimen errekonozimendu moralari eta kalte-ordainketari erantzuteko beharrezko neurriak aztertzea. Horretarako, bi elementu bildu dira. Batetik, indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktimei buruzko ikerketa honen testuinguruan bilduriko hainbat lekukotza, eta, bestetik, Indarkeriaren Biktimen Ponentzian parte hartu zuten biktimen iritzi eta eskaerak. Ponentzia horrek hainbat adierazpen eta lekukotza jaso zituen bere jardunean zehar.

6.1. Lekukotzak

Txosten honen sarreran nabarmendu denez, lekukotzak biltzeko edo errekonozimenduaren eta kalte-ordainketaren inguruan dituzten itxaropenak edo iritziak jasotzeko elkarrizketatu diren batzuek antzeko ideiak adierazi dituzte: “Txosten hau egin izana bakarrik balio handikoa da niretzat, sekulako poza hartu nuen, garaia da”. Horrela mintzo zen Miren Salegi Urbietaren, bere lekukotza pertsonala eta familiarra eskaini zuenean. Honako ideia honek bilduriko lekukotza gehienak laburbiltzen ditu nolabait: “azkenean, hainbeste ahanztura-urteren ondoren, norbait oroitu da gutaz”.

Bizi izandako gertaera traumatikoen haritik “ahazturiko” pertsona horiek jendaurrean adierazi nahi izan dutena jaso da atal honetan, lehen esku-tik jaso ere:

1. Urraketek haientzat edo haien maiteentzat edo familientzat izan zituzten ondorio pertsonal, afektibo, sozial, politiko edo ekonomikoak.
2. Institutuzioek edo epaileek, zigor-

arलोको bidetik edo bide zibiletik, gertaerei emandako erantzuna nola ikusi duten.

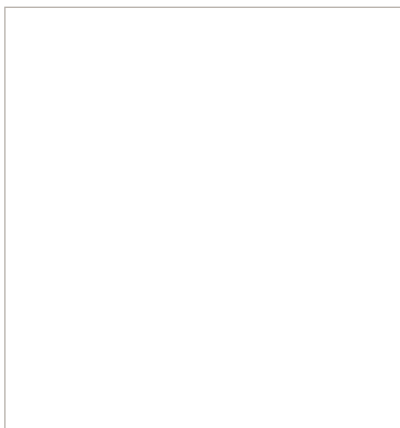
3. Eragindako sufrimendua edo kaltea gaur egun nolabait arin litekeela uste duten, eta eskaerak egin dituzten, zer gertatu zen ikertzeko, errekonozimendu publikoa lortzeko, kalte-ordain ekonomikoak jasotzeko edo laguntza psikologikoa edo bestelako laguntzak lortzeko.
4. Kalte-ordainketa hori nola bideratu beharko litzatekeen benetan eraginkorra izateko.
5. Txosten honi zer balio ematen dioten, haien ustez zertarako balio lezakeen.

Indar politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen biktima izan direlako txosten honetan bildu direnak elkarrizketatu ditugu, baita hildako biktimen zuzeneko senitarteak ere. Hain zuzen ere, honako pertsona hauek: Amparo Lasheras Ganzarain, 1976an Gasteizen inkontrolatuek kolpatu zutena; Belén Aguilar Pérez, 1979an mertzenario komando batek Biarritzen erail zuen Justo Elizaran “Periko”-ren neskalaguna; Oskar Padura Unanue, 1983an, NATOren aurkako manifestazio baketsu batean, begi baten ikusmenaren % 80 galdu zuena; Diego Paredes Manot, 1975ean, epaiketa sumarisimo batean, heriotza-zigorra ezarri zioten Juan Paredes Manot “Txiki”-ren anaia dena; Miren Salegi Urbietaren, 1974an errepede-kontrol batean jasotako tiroen ondorioz hil zen Mikel Salegi Urbietaren arreba; eta Maribi Arregi Izagirre, 1981ean Madrilen atxilotu ondoren eragin zizkioten torturen ondorioz hil zen Joxe Arregi Izagirreren arreba.

Lekukotza horietatik badago bat,

Belén Aguilar Pérezena, hain zuzen, txosten honetan bilduriko kasuei ez dagokiena. Izan ere, ezinezkoa gertatu zaigu ultra taldeen eta eskuin muturrekoen gainerako kasuen lekukotzarik jasotzea, biktima horien esperientziaren berri izateko. Horri erantsi behar zaio kasuak gainjarri egiten direla, eta kasu horietako hainbat alderdi antzekoak direla, orain artean behin baino gehiagotan adierazi dugun bezala. Horregatik “zubi” moduko lekukotza hori gaineratzeko erabakia hartu dugu, legebiltzarraren aginduan zehaztutako biktimen politika publikoen zentzua eta xehetasunak balioestea ahalbidetuko duen ikuspegi zabala edukitzeko lagungarri izan daitekeelakoan. Lekukotza hori, beste zenbaitekin batera, aipatutako zailtasunen adierazgarri izan daiteke, baita biktimek horren inguruan duten ikuspegiaren adierazgarri ere. Gainera, kontuan hartzekoa da legebiltzarraren 1999. eta 2000. urteetako ponentzian ahalbidetu zen lekukotza-bilketa hori ezin daitekeela biktimen arabera bereizi, Legebiltzarrak Giza Eskubideen Zuzendaritzari eta Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzari txostenak lantzeko emandako aginduari jarraiki. Nolanahi ere, iritzi eta eskaera horiek behar bezala aztertu behar dira, guztiak ere funtsezkoak direlako txosten honi zentzua emateko, baita biktimek egindako urratsaren aurrean instituzioek eman beharreko erantzuna ahalbidetzeko ere.

Lekukotza osoak dokumentu erantsietan bildu dira. Atal honetan, ideia nagusiak laburbildu dira. Horren haritik, erantzun gehienek instituzioetako arduradunek gertaerak onartzea eskatu dute, baita sufrimendua onartzea ere. Jarraian, erantzunak laburtzen dira.

1. Ondorio pertsonalei dagokienez:

Amparo Lasheras: “Maila pertsonalean gaizki sentitu nintzen, alabengatik bereziki, oso txikiak zirelako. Eta bereziki bat-batean inguratuta sentitu nintzelako; sekulan ez zitzaidan halakorik gertatu, kazetariak, argazkiak, ez dakit. Ez nuen asmatu hainbeste argi, argazki eta galderei aurre egiten... (...) agian horixe gertatu zitzaidan, ez nintzen gauza izan hamaika galdera egiteko asmoarekin zetozen horiei aurre egiteko. Eta une hartan ez nintzen gauza izan, halaber, gertaerari testuinguru eta errebindikazio politikoago bat emateko”.

Belén Aguilar: “Babesgabe sentitu nintzen, erabat. Emakume bat bakkari, hiru urteko eta hiru hilabeteko bi haurrekin eta lanik gabe... ez dakit bada, oso une larriak izan ziren. Inguruan nuen jendeak eta familiak laguntza handia eskaini zidaten, eta haiei guztiei esker, sufrimendua, nolabait, arindu zen, baina edonola ere oso gogorra izan zen”.

Oskar Padura: “Gertatu zenez geroztik hainbat urte igaro badira ere, oraindik ere medikuengana jo behar izaten dut. Tratamendua jarraitzen dut, kontrolpean nago, ikusmenak ez du ez onera ez txarrerara egiten, baina begien tentsioaren kontuarekin gutxienez bi urtean behin bete behar dut tratamendua, eta aurtun tokatzen zait. Maila pertsonalean, horrek eragin handia izan zuen nire bizitzan. Nik zuzenbidea ikasten nuen garai hartan, baina su-hiltzailea izateko asmoa nuen. Larrialdiaren gaia betidanik gustatu zait, izugarri gustatu ere. DYAko presidentea izan naiz urte askotan. Alabaina, honengatik (begiarengatik, alegia) ez ninduten onartu. Nahiz eta garai hartan (su-hiltzaileen hastapenak ziren) oso sasoi onean nengoen eta titulu ugari

neuzkan. Nik uste sartzeko aukera handiak neuzkala”.

Diego Paredes: “Gertaera hark familia osoa aldarazi zuen. Gertuko norbait hiltzea gogorra da, eta norbaitek horrela erailtzea... gogorra izan zen, bai, baina amarentzat bereziki. Bestetik, ordea, Zarauzko jendeak babestu gintuen; mundu guztiaren beroa sentitu genuen”.

Miren Salegi: “Ondorioak lazgarriak, ikaragarriak izan dira, pertsona maite bat galtzen duzun bakoitzean bezalaxe, nire ustez; izan ere, ondorenean haren falta nabari duzu, mundu guztiari gertatzen zaion bezala. Baina gero... bai, hiltzeko moduak eta moduak daude (...). Heriotza hori oso bortitza izan zen, morbodun gerta litezkeen hainbat gauza bildu baitziren: tiro ugariak, dum-dum bala bat tartean, tiroketaren ondoko arretarik eza, bi kontrol igaro beharra eta abar. Eta horrek guztiak kalte handia egiten du, ez zen ez, heriotza gozoa izan. Pertsona maite bat horrela hiltzeak askoz ere kalte handiagoa eragiten du. (...) Eta gero hiletetan gertatu zena... (...) Gorpua eraman zuten, ez ziguten ikusten utzi nahi. Guk ikusi gabe ere lurperatu nahi zuten, ezer gertatu gabe lurperatu nahi zuten. (...) Azkenean, gorpua tarte batez ikusteko aukera eman ziguten. Lur ematean ez zen ezer gertatu. Hiletetan, ordea, guztiok kolpatu gintuzten, ama, haurra galdu zuen emakume haurdun bat eta jende guztia. Poliziek inbutu moduko bat egin zuten Andre Maria elizaren irteeran. (...) Eta hainbat pertsona jipoitu zituzten, hildakoaren ama barne. Balkoitik begira zegoen gizon bati bihotzekoa eman zion... (...) Traumatikoa izan zen, guretzat eta beste hainbatentzat. Izan ere, behin gaindituta sufritzen ez baduzu ere, ondorioek bizitza osoan irauten dute,

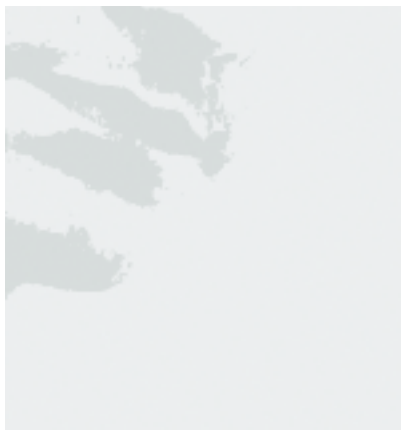
eta zure harreman guztietan (emoziozkoetan eta sozialetan) eragiten dute. Seme edo alaba bat daukazunean, esaterako, sekulako beldurra sentitzen duzu. Eskura duzun oro edozein unetan pikutara joan daitekeela sentitzea, ahulezia hori sentitzea...”

Maribi Arregi: “Gure bizi guztirako markatu gintuen horrek. Amorrutik sartu zitzaigun barruraino... Familiarekin gazteei behintzat esan diegu zer gertatu zen, eta garbi dute. Baina Zizurkilan, garai hartan herria puskatuta gelditu zen, zu hemengoa zara eta zu hemengoa... herria erabat zatituta gelditu zen. Gero pixkanaka gauzak buelta hartu zuen, baina bai, oso seinalatuta gelditu ginen. Eta, bere falta handia. Heriotza beti da falta uzten dizuna, baina era horretan hiltzea, pentsatu hutsarekin zer pasa zituen bederatzi egun haietan... Horrek sortzen duen grina, barrutik erretzen dizun gauza bat... Oraindik ere horrenbeste urte pasa eta gero ez zaizu sekula ateratzen”.

2. Institutuzioen erantzunari dagokienez:

Amparo Lasheras: “Institutuzioen aldetik ez genuen inolako erantzunik jaso. (...) Epailearen aurrera joan nintzenean, erasotzaileak nolakoak ziren ere ez zidan galdetu, ez garaia ote ziren, ez zenbat ziren, ez alde aurretik ikusiak nituen, ez ezezagunak nituen...ezer ere ez”.

Belén Aguilar: “Perikorena gertatu zenean, Poliziak galdera batzuk egiteko deitu zidan, autoa ikusteko bereziki. Tiroketaren lekuko izan nintzen, atxilotu zituztenak identifikatzen ote nituen galdegin zidaten, baita zer ikusi nuen eta nola ikusi nuen ere... baina besterik ez.

Gainerakoaz ezer gutxi gogoratzen dut. (...) Kontua da lehen epaiketan mertzenarioetako lau kondenatu zituztela, eta, ondoren, orain urte batzuk, bosgarrena. Urte gutxiko zigorra ezarri zieten nolanahi ere. Iruzurrezko epaiketa izan zen”.

Oskar Padura: “Inork ez zuen barkamenik eskatu. Inork ez zuen errua bere gain hartu. Pronuntziamendu politikorik behintzat... Niri inork ere ez zidan ezer esan. Eta beste hainbat zauritu izan ziren. Gogoan dut ospitaleratu ninduten unea, lau edo bost geunden ospitalean, kolpeen, pilotakaden ondorioz zaurituta eta abar. Ondorenean administrazioarekiko auzi bat planteatu nuen. (...) Administrazioaren erantzukizuna onartu zen. (...) Gogoan dudanez, frogatuta geratu zen nik ez nuela inolako, demagun, “legez kontrako” egintzarik egin, eta kalte-kausa bat izan zela. Eta, horren ondorioz, administrazioak nahitaez kalte hori ordaindu behar zuela. Alabaina, soldadutzatik libre geratzea, horixe bakarrik lortu nuen. Ez zen inolako ikerketarik egin. Zigor-arloko bidea ez zen abian jarri, administrazioarekiko auzia izan zen, eta horrelakoe-tan ez dago erantzukizun indibidualik”.

Diego Paredes: “Erakundeek ez gaituzte sekula aintzat hartu. Sekula ere ez digute ezer azaldu, nork fusilatu zuten eta abar, guardia zibil boluntarioek egin baitzuten. Inoiz ez dute torturatu zutenik onartu, ama eta arrebak kolpatu zituztenak atxilotzeko ere ez dute inolako ahaleginik egin, kontroletan une larriak izan ditugu, Txikiren anai-arrebak ginelako...Gainera, Guardia Zibila askotan etortzen zen etxea miaztera, urte batean hogeita hamar aldiz etorri ziren, egunean, gauean, hogeita hamar aldiz... Hori 74tik 76ra bitarte

bereziki. Azkenean bakean utzi gintuzten”.

Miren Salegi: “Instituzioek ez zuten inolako erantzunik eman. (...) Ez alkateak, ez beste inork. Nire amak Erregeari idatzi zion, eta ezer ez, ah, eta gobernadore zibilararekin ere egon zen, eta kontrolak “harrapatzeko” jartzen zirela adierazi zion hark. Ama asko mugitu zen. Maila juridikoan ere bai. Bandrés jaunak bideratu zuen gaia. Guk zera lortu nahi genuen, pertsona bat era lazgarri batean akabatu zutela onartzea, gauzak ezin zitezkeela horrela egin, Estatuak gertaturikoa bere gain hartu behar zuela, 17 tiro eman zizkiotela... Askok mugitu behar izan genuen, baina zigor-arloko bidetik ezin izan genuen aurrera egin; hortaz, bide zibiletik jo genuen. Gobernadoreak hiru guardia zibil izenak eman zizkion amari, baina amak ez zizkigun esan. Azkenean, kalte-ordaina ezarri zen, eta Estatuak erantzule zibil subsidiarioa izan zen, baina besterik ez”.

Maribi Arregi: “Garai hartan, instituzioetako inor ez zen gugana etorri. Nik dakidala ez zen inor gutaz arduratu. Eta gaur egun ere... (...) Eta aurtan are gogorragoa izan da udal-letxean gertatu denarekin. Eta ikusiz herriko alkateak zer egin duen eta zer jokaera izan duen... Alkatesari esan nion orduan errepikatuko dut: nire amak 93 urte zeuzkan eta beretzako izan zen puñal bat sartzea bezala. Izugarritzako pena hartu zuen. Min handia zuen. Ez dakit berari ukitu dion edo ez dion, baina guri min handia eman digu berak hartutako erabakia hainbeste urte pasa ondoren”.

3. Kalte arintzeari dagokionez:

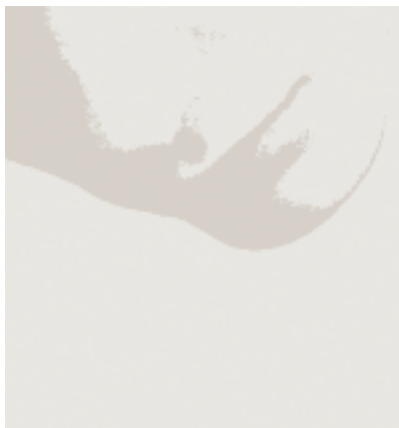
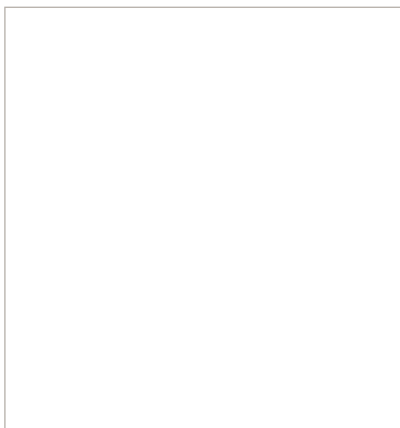
Amparo Lasheras: “Nik uste nire

konpentsazioa politikariek hausnarketa egitea litzatekeela. Alde batera utzi beharko litzukete....nola esaten da? hauteskunde-helburuak, baita boterearen kudeaketa ere, hori egin beharrean bakea, elkarrizketa, eta, jakina, demokrazia kudeatzeaz arduratzeko”.

Belén Aguilar: “Zauriak ez lirateke kalte-ordain batekin sendatuko. Funtsezkoena zera da, nire ustetan, Estatuak onar dezatela GALEkin, BVErekin eta gainerako taldeekin zer gertatu zen, baita Estatu frantsesa eta espainola tartean nahastuta zue-dela onar dezatela ere”.

Oskar Padura: “Inoiz kaltea guztiz ordainduta dagoela sentitu ote dudan... argi dago kalte-ordain ekonomikoa ez dela nahikoa jasandako kaltea ordaintzeko. Izan ere, hasierako borroka ez zen diru-kopuru jakin bat lortzea, ez horixe. Komatxo artean, administrazioak gutxienez zerbait oker egin zuela onartzeko borroka izan zen. Eta komatxo artean diot azken batean ez zirelako zigor-arloko erantzukizunak eta erantzukizun pertsonalak bilatu, guk nahi genukeen moduan. (...) Bestetik, ni ere biktima naiz, beste bat herri honetan izan diren askoren artean. Zergatik naizen biktima? Azken batean indarkeria funsgabea —nire ustetan, funsgabea baita— jasan behar izan dudalako, arrazoi politikoengatik. Orduan, herri honetan gatazka bat dagoela eta gatazka horrek mina sorrarazten duela aintzat hartuta, nire ustetan badago gizartearen zati handi bat biktima izan dena, eta, biktima izanagatik ere, errekonozitua eta onartua ez dena, eta gainera guztiz baztertua dagoena, bakar-bakarrik egileen inpunitatearen aurrean”.

Diego Paredes: “Egindako kaltea

ordaintzeko, nik uste familiak gauzak aldatzea eskatuko lukeela. Orain artean gertatu diren gauzak berriz ere gerta ez daitezela. Gauzak alda daitezela, alegia”.

Miren Salegi: “Laguntza ekonomikoak, gure kasuan behintzat, ez luke ezer ere arinduko. Zerbait gaizki egin zela frogatzeko, horretarako bakarrik balio dezake kalte-ordainak. Diruzko kalte-ordaina....Beno, batzuentzat bai, onuragarria izan liteke, norberaren egoera ekonomikoaren eta hildakoak egiten zuen ekarpenaren arabera. Baina kalte-ordainak ez du mina arintzen. Gainera, nik uste kontrakoa dela, lizuna ere badela diru hori eskuratzea.....ez dakit zer ordaintzeko. Ez dakit, ez da polita dirua hartzea. Nolanahi ere, bide horretatik ez bazoaz, dena ezkutuan geratzen da. Hortaz, kalte-ordaina diruarengatik bakarrik, ez. Baina zerbait gaizki egin dela agerian jartzeko bide bakarra baldin bada, orduan bai”.

Maribi Arregi: “Min hori sendatzeko, gertatu zena onartzea nahi nuke, zer punturaino torturatu zuten onartzea. Eta ez ahaztea, ondorengoek jakin dezatela pertsona horrekin zer egin zuten. Eta errekonozimendu hori Estatuak egin dezala. Alferrikakoa da arduradunak zigortzea eskatzea, baina ikertzea eskatuko nuke. Izan ere, kolpeak eta ubeldurak eskailetatik erortzerakoan egin omen zituela esan baitzuten garai hartan”.

4. Kalte-ordainketari dagokionez:

Amparo Lasheras: “Nik uste biktima anonimoiei, errepresio gordina eta askotan zuzen-zuzena jasan duten horiei, errekonozimendu publikoa egin beharko litzaiekeela. Kalte-ordain ekonomikoa ez ezik, errekonozimendu publikoa ere egin behar

zaiela uste dut, hau da, pertsona horiek guztiak garai jakin batean — Trantsizioan— erabili zen taktika frankista baten, gerra zikinaren — faxista, neurri batean— biktima izan zirela onartzea, eta hori jendaurrean argi eta garbi uztea. Pertsona horiek gerra zikinaren edo asmo politiko argia zuten ekintza jakin batzuen biktima izan direla uste dut nik. (...) Eta horrek esparru politikoaren aldaketa ekarri beharko luke berenkin. (...) Gainera, begira, ni amnistia- ren aldeko borrokan hasi nintzen. Nik garai hartan garbi ikusten nuen amnistia edukitzeko legeak aldatu behar zirela. Gainerako guztiak indultuak baino ez direlako. Presoak askatzea, besterik ez. Amnistiak sistema aldatzea esan nahi du. Legeak aldatzea. Legeria aldatzea. Aldaketa politikoa da, eta gainerako pertsonen eskubide jakin batzuk onartzen dizkie, eta garai hartan eslogan hori erabiltzen genuen, zerbait alda zitekeela uste genuelako. Orain jada, ez dakit, baina azken batean esan nahi dut sakoneko aldaketak egin behar direla. Aldaketa hori abian jarri artean, ezinezkoa da gauza horiek berriz ere gertatuko ez direla bermatzea”.

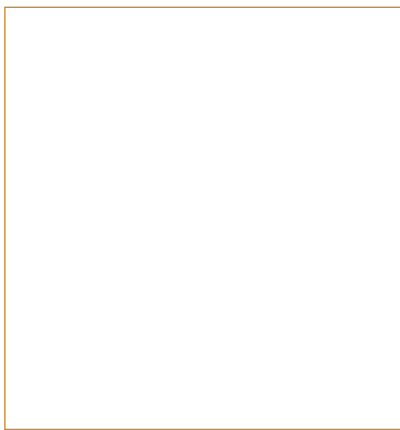
Belén Aguilar: “Biktimei buruz asko hitz egiten da gaur egun, baina gu alde batera uzten gaituzte, eta, horren ondorioz, zauriak are irekia- goak dauzkate nik, jokaera hori izugarri mingarria delako. (...) Gustatuko litzaidake, bai, monolito bat jartzea, edo pertsona horiek gatazka politikoa baten biktima izan direla eta erail dituztela onartzea....Ez dakit nola esan...Argi dagoena zera da, Espainiako gobernuko hainbat pertsona tartean sartuta zeudela. Espainiako gobernuak ordaintzen zien nire senarra erail zutenei. Dirua erruz ibiltzen zuten, hotelik onenak erabiltzen zituzten eta diru-kopuru izugarriak xahutzen zituzten egune-

ro. Horregatik, nik hori guztia onar dezatela nahi dut, sare horren inplikazio politikoa onar dezatela, alegia”.

Oskar Padura: “Gaur egun ere, agenteek, edozein kidegotakoak izanik ere, garai hartako agenteen jarrerari eusten diote, hori garbi dago, gauza nabaria da. Erabateko inpunitatearekin jarduten dute. Gainera, sistema judizialera jotzen baduzu kalte-ordainketaren bila, biktima akusatu bihurtzen da normalean, eta akusatzailea, beste pertsona batenganako indarkeriazko egoera sorrarazi duena, biktima gisa agertzen da azkenean. (...) Kalteak benetan ordaintzeko onartu beharko litzateke herri honetako biktimak bi aldeetakoak direla, eta alde bakoitzak bere konpromiso-maila onartu beharko luke min hori eragin izanagatik. Eta, behin eginikoa onartuta, biktima guztientzako kalteak ordaintzeko egoera baterantz abiatzea. Nik behintzat ez dut eskatzen monumenturik edo diru-kompentsazio handiagorik. Garai hartako arduradunek haiek ere sufri- mendua, mina eta biktimak sorrarazi dituztela onartzea, hori baino ez dut eskatzen”.

Diego Paredes: “Erregeak, Estatu espainoleko goreneko agintaria den aldetik, barkamena eskatu beharko luke gertaera harengatik. Eta guardia zibil boluntarioek ere aurpegia eman beharko lukete, esan diezagutela nola liteke lasai askoan ibiltzea, frogarik gabe, bermerik gabe epaitu- riko pertsona bat fusilatu ondoren. Diruarekin ezin da ezer ordaindu. Nik ez dut kalte-ordainik nahi, erru- dunek beren erantzukizunak ordaintzea baizik, barkamena eska dezate- la, eta, hala badagokio, kondena dit- zatela”.

Miren Salegi: “Benetako omenaldia

izatea, ez omenaldi folkloriko bat. Hemen hau gertatu da, oraindik ere gertatzen da, eta latza izan zen guztiontzat, baina guztiontzat, guztiontzat. Batzuentzat gordinagoa izan da, baina jende guztiarentzat izan da gogorra. Hortaz, hiru guardia zibil horiei erantzukizuna eskatzea, orain ordainaraztea... ez dakit bada, garai hartan bai, horregatik nahi genuen zigor-arloko epaiketa eta ez epaiketa zibila. Orain, ordea, ez luke zentzurik izango, niretzat behintzat. Alabaina, instituzioek beren errua onartu beharko lukete. Eta errekonozimenduak publikoa beharko luke, jendaurrekoa, memoria historikoa ezin baitaiteke errekonozimendu pertsonal batera, "zuk eskatuta, nik erantzuten dizut" batera, mugatu... ez, gaia gizarteratu behar da, publizitatea eman beharko litzaioke, eta hildako eta biktima guztiei merezi duten omenaldia eskaini. Eta nik, hasiera batean behintzat, ez nituzke alde bateko eta besteko biktimak elkartuko. Heriotza jakin batzuk isilarazi dituzte urte askotan, eta beldur naiz isilpean jarraituko dutela. Hortaz, nik ez nioke "denok biktimak" garelako ikuspegitik helduko, ez. Lehenik eta behin, ahazturiko jendearen kalteak ordaindu behar direla uste dut, jende hori nabarmendu behar dela mundu guztiaren aurrean. Gainera, egia da guztiok ere murgilduta gaudela gatazka horretan, mundu guztia, alde batekoak, bestekoak... Nolanahi ere, jipoituta egon garen guztiok lehen errekonozimendu bat merezi dugula uste dut, ezta? Eta gizarteak eta gazte-jendeak zer gertatu zen jakin dezala, orain artean beste alde batera begira egon denak onar dezala".

Maribi Arregi: "Konpontzea...? Nik uste gerorako gazteek jakin behar dutela zer gertatu zen. (...) Guk gure memoria bagenuen Zizurkilen. Joxe

Arregiren monolitoa ez zen guk eskatuta jarri, baina ez dugu ulertzen zergatik kendu den. Beno, bai, niretzat da ahaztu nahi dutelako eta bake-bakean gelditzea. Kendu omen dute plaka horrek eta monolito horrek biktimen elkarteei min ematen zielako, beraien mina areagotzen zelako. Alabaina, beraiek badauzkate plazak beren izenean, monolitoak, ez dakit nongo plakak... Ematen du gure mina ez dela existitzen, ez dugula minik".

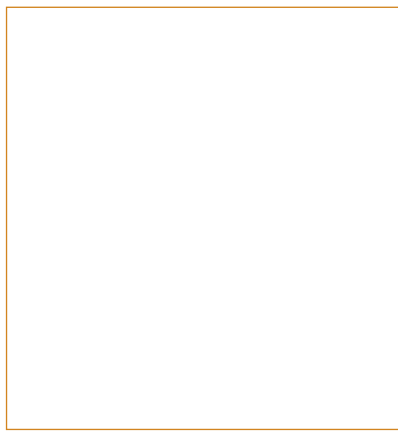
5. Txosten honi dagokionez:

Amparo Lasheras: "Lehenik eta behin, trantsiziotik orain artean baztertuta egon diren hainbaten funtsezko eskubideak urratu zirela jasota gera dadin. (...) Eta politikariek irakur dezaten, gauzak hasiera bate-tik gaizki eginez gero ondorenean konpontzen ez badira edo arazoaren jatorria konpontzen ez bada, gauzak berriz ere errepikatzen direla kontura daitezten. (...) Bestela, sufrimendua luzatu egiten da, belaunaldiz belaunaldi luzatu ere. Nik 60 urte ditut orain; gertatu zena gertatu zenean, ordea, hogeita piko baino ez neuzkan. Baina orain ere hainbat mutil gazteri antzeko zerbait gertatzen zaie. Eta espetxeratu asko jar-duera politiko bat egiteagatik bakarrik daude espetxean. Hortaz, nire ustez politikariek beren erantzukizuna erabili beharko lukete, horretarako hautatu ditugulako eta horretarako ordaintzen zaielako —izan ere, jakina, ordaindu ere ordaintzen zaie—. Politikariek soldata bat kobratzen dute herritarren kontura, eta, etika ideologikoarengatik kobratzen ez badute, lan egin behar duten herriaren soldatapekoak diren heinean egin dezatela, ezta? Eta kontura daitezela ez dela bidezkoa arazo horiek belaunaldiz belaunaldi luzatzea, hainbeste urtetan. Hau da,

arazoa behin betiko konpondu behar dutela, eta, horretarako, eseri eta hitz egin behar dutela. (...) Espero dut txosten hau gutxienez hausnarketara hori egiteko baliagarri izatea".

Belén Aguilar: "Nik uste txosten honek salaketa egiteko balio beharko lukeela, Estatuek onar dezatela hemen gatazka bat dagoela, eta biktima guztiak biktimak direla. Nire aldetik, beraz, garai hartan hemen gatazka zegoela onartu ez izana salatu beharko litzateke, eta oraindik ere berdin jarraitzen dugula, hogeita piko urte igaro ostean, eta biktima horiek eta Euskal Herriaren arazoa ez direla onartu. Baina beste ezer baino lehenago, zera lortu nahi nuke nik, biktimak alde guztietan daudela salatzea, eta salaketa hori Espainiako estatu osoan zabaltzea.... Izan ere, biktimak badaudela entzuten ari gara denbora guztian, baina alde bateko biktimak bakarrik. Gu ere biktimak gara, gero eta ezku-tuago eta estaliago eduki nahi gaituzten arren. Eta beste biktima horiek omenaldietara-eta gonbidatzen dituztenean, ba horrek sekulako mina eragiten dit. Bereziki kontuan hartuta guri omenaldiak egitea ere debekatu egiten digutela".

Oskar Padura: "Lehenik eta behin, politikariek, kasu honetan biltzarkideek, aurreikustekoa baita gaia Legebiltzarrean eztabaidatuko dela, txostena irakur dezatela, eta gerra-propagandatzat ez dezatela hartu, benetako gertaera argi eta indibidualizatuak diren heinean. Inor ere ez dadila bere argudioetan babestu edozein biktimaren izena zikintzeko, eta, batez ere, biktima guztiei tratua bera eman diezaietela. Laster lege berria onartuko da, baina nire ustez gizarteak ez da behar bezainbat eztabaidatu, eta horrenbestez ezin da lege egokitzea hartu, gatazka

honetako alde guztiek egindako ekarpen guztiak ez dituelako biltzen. Hortaz, legea osatu gabe sortu dela iruditzen zait, herrialde honetako jarrera politiko jakin batzuen aurpegi garbitzeko bakarrik balio duela, eta herri honetan hamarkadetan egon diren indarkeriazko gertaera asko eta gertaera horien ondorioak ez dituelako inondik inora jasotzen. Ez dut uste txosten honek bide luzea egingo duenik, orain artean ikusitakoa ikusita”.

Diego Paredes: “Txosten honek balio dezala hipokresia behingoz alde batera utz dezaten eta hau konpon dezaten, arazo hau konpon dezaten, alegia, jakin badakitelako tortura dagoela eta denetarik dagoela. Ez diezagutela gezurrik saldu, azken batean. Arazoaren konponbidea bilatu behar dela, eta horretarako egokira horiek agerian jarri behar direla. Azken batean, haien denbora-pasarako bakarrik balioko duela iruditzen zait niri, baina tira....Ez dut uste askotarako balioko duenik, baina ahalegin bat bada gutxienez, guk primeran ezagutzen ditugun gertaerak agerian utzeko ahalegina, hain zuzen. Gutxienez, historiaren bi bertsoak paperean jasota gera daitezten”.

Miren Salegi: “Gertaerei memoria historikoaren dimentsioa emateko balio behar du, halakorik berriz ere gerta ez dadin saihesteko oinarri gisa. Memoria historikoa, bai, baina haren ganean lan egiteko, konpontzeko, lana ez dadila datu hutsetan geratu, konponketarako beste elementu bat izan dadila. Eta, jakina, jende hori guztia ahanzturan gal ez dadin. Txostenari publizitatea eman behar zaio gizartearen, jendearen eskura egon behar du, jendearen artean banatu behar da, saldu behar da eta diruz lagundu. (...) Txosten

hau egin izana balio handikoa da niretzat. Garaia da. Besteak asko pasatzen ari direlako, historiari buelta ematen ari zaiolako, eta egiten ari diren guztia oso itsusia delako. Oso mingarria da. Nahi adina omenaldi egin ditzakete, eta horretarako esku-bidea dute gainera, hemen guztiok sufritzen dugulako, ez alde batekoek bakarrik. Biktimen hitza berenganatzen ari dira, ordea. Aizu, hemengo gatazkak hainbat biktima eragin ditu. Batzuk ETAk erail zituen, beste batzuk Estatuak, beste batzuk ez dakit zeinek ... (...) Txostenak baliagarri behar du jendeak ikus dezan sufri-mendua alde guztietako kontua dela. Guztia ere manipulatzeko ari delako, eta, horren ondorioz, memoria historikoa izugarri desitxuratzen ari delako”.

Maribi Arregi: “Behin eginda dagoe-nean, txosten hau ahal den guztia zabaldu beharko litzateke. Eta parlamentariak gutxienez irakurtzea, eta ahal badute konturatzeko ez duela tortura kasu gehiago egon behar. Nahikoa dela, nahikoa kasu eta gehiegi badauzkagula. Beste Joxe Arregi ez dugula behar. Onartu beharra dago sufri-mendua bi aldeetan dagoela. Eta mina ezin dela neurtu, alde honetan ere biktimak badirela eta ezin garela mina neurtzen hasi”.

6.2. Biktimen ponentziatik jasotako balioespenak

Bestetik, orain zortzi urte Indarkeriaren Biktimen Ponentzian planteaturiko ideietako batzuk laburbiltzen dira. Estatuko aparatuen indarkeria jasan zutela adierazi zuten laurogei pertsona elkarrizketatu ziren, eta horien guztien eskaerak laburbildu nahi izan ditugu hemen, aurreko eskemari jarraiki, indarrean daudelako eta erantzuna

behar dutelako:

1. Urraketen ondorio pertsonalak edo familiarrak

Aipatutako ondorioek zerikusia dute, batetik, urraketen ondorio fisikoek osasunean eragindako inpaktuarekin, eta, bestetik, urraketa horien ondorioz bizi izandako estresaren eta tentsioaren mailarekin.

Urraketen epe luzerako inpaktu erakusten dute, urraketa askoren inpaktu psikologikoa bereziki, urraketak gertatu zirenez geroztik hainbat urte igaro ondoren ere biktimen aldarre-egoeran eta bizi-kalitatean eragiten duela aintzat hartuta.

Urraketen ondorioz aukerak galdu dituztela ere adierazi dute zenbaitek. Inpaktu psikologikoa kasu batzuetan eta estigma sozialak beste batzuetan biktimen bizi-proiektuan eragiten du, ikasteko eta mailaz igotzeko aukeretan bereziki.

Gertaerak eta ondorengo erantzunak eragin zituzten ondorio familiarrak ere hartu dira aintzat, giza eskubideen urraketek garrantzizko ondorioak dituztelako familia eta seme-ala-bentzat.

Azkenik, gizarteak biktimei emandako erantzuna desberdina izan da, gizartearen eta instituzioen laguntzari dagokionez. Batzuek gertuko gizarte-testuinguruaren babesa izan zuten; beste batzuek, aldiz, errekonozimendurik txikiena ere ez zuten lortu gizartearen aldetik. Kasu gehienetan instituzioek ez zuten inolako laguntzarik eskaini, eta batzuetan oso erantzun negatiboa ere eman zuten. Zenbait kasutan, urraketak jasan zituztenek eta haien familiek mehatxuak jasan behar izan zituzten zenbait hilabetetan edo

urtetan.

2. Erantzun instituzionala, poliziala eta judiziala

Erantzun polizialari, judizialari edo instituzionalari dagokienez, aipatzekoa da lekukotza eman zuten biktimek adierazi dutela abandonaturik eta babesgabe sentitu zirela gertaeren unean. Estatuak ez du erantzukizuna bere gain hartu, eta, hortaz, ez du barkamenik eskatu, eta biktimei ez die inolako begirunezko traturik eskaini. Bestetik, berme judizialik eta ikerketa-bermerik ez dela izan nabarmendu dute, tortura-kasuetan berme medikorik izan ez zelako, ikerketan hainbat trabari aurre egin behar izan zirelako, salaketak artxibatu zirelako edo egileak mailaz igotzea ere ikusi behar izan zutelako.

3. Eskaturiko kalte-ordainketa mota

Planteaturiko eskaerei dagokienez, biktima eta senitartekoen erantzunak bost alderdi handitan bil daitezke.

Batetik, gertaturikoari buruzko egia zabaltzeari eta jendaurrean onartzeari ematen diote garrantzia. Egiaren errekonozimendu horrek sakoneko zentzua dauka: gertaera horiek berriz ere gerta daitezzen saihestea eta indarkeria prebenitzea. Belaunaldi berrientzat irakasgai historikoa izan behar duela bereziki azpimarratu da.

Bigarrenik, biktimei tratatu duina eman beharra azpimarratu da, eskubideak edo kalte-ordainketa onartu zaizkien beste biktima batzuekiko berdintasunean. Biktima horiek diskriminatuta sentitzen dira lege-tratamenduari dagokionez, eta kalte-ordainketa eraginkorra ezartzeko

bermeak behar direla uste dute. Batzuek biktima izatea ukatu nahi izan dute, estigma ekar dezakeelako, baina biktimak direla errebindikatu dute nolanahi ere, eskubideak baliatu ahal izateko. Kalte-ordain ekonomikoari dagokionez, jarrera desberdinak nabari ziren. Zenbait biktimak kalte-ordaina erreklamatu dute, urraketek beren bizitza edo gaitasunetan inpaktu handia eragin dutelako. Beste zenbaitek, aldiz, ez dute garrantzizkotzat jotzen. Eta, azkenik, beste batzuek berdintasunezko balio sinbolikoa ematen diote kalte-ordainari, urraketa larrien biktima guztiak tratatzerakoan.

Errekonozimenduari begira har litezkeen neurriei dagokienez, biktimei errekonozimendu morala egin beharko litzaiekeela uste dute, eta bereziki hainbatek urte askotan ukatu duten problematika onartu beharra nabarmendu dute. Beste biktima batzuek, berriz, arazo politikoaren konponbideari lehentasuna eman diote norberaren errekonozimenduaren aurretik.

Orobat, gertaerak, eta, hala badagokio, erantzukizunak, ikertu behar direla ere adierazi dute. Kasuetako asko ez ziren behar adina ikertu, edo agintariek ez zuten nahikoa informazio eskaini edo ikerketa aurrera eramateko ahaleginak oztopatu zituzten. Horregatik, ikerketa funtsezkotzat jo dute gutxien argitutako kasuetan.

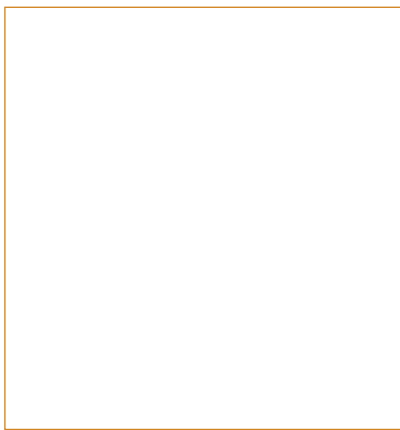
Laburbilduta, biktimek, oro har, egia, justizia, kalte-ordainketa eta prebentzioa eskatzen dituzte. Batzuetan urraketak eragin zituzten ondorio edo problematika indibidualak edo familiarak azpimarratu dituzte; beste batzuetan, berriz, gertaerak eta kasuei buruzko egia ikertu beharra adierazi dute, baita biktimak

onartu beharra ere. Gainera, urraketak prebenitu beharra azpimarratu dute, eta, horren haritik, salaketak geldiarazteko neurriak hartu beharra adierazi dute, tortura-kasuetan bereziki, baita memoria kolektibo bat landu beharra ere, etorkizunean urraketak prebenitzeko. Gainera, zenbait biktimak nork bere ikuspegia eman du indarkeriaren konponbide politikoaren inguruan. Guztiak ere gauza batean ados egon dira: biktimak errespetatu behar dira, eta gizarteak eta instituzioek berdintasunezko tratua eman behar diete biktima guztiei.

07

BIKTIMEN KALTE-
ORDAINKETARAKO
ESKUBIDEA

Giza eskubideen urraketa Estatuaren betebeharrak urratzea da, herritarren bizitza babestearen eta herritarren funtsezko eskubideak gauzatzearen aldeko nazioarteko eskubideari jarraiki. Urraketa horren ondorioz, Estatuak betebeharrak berriak ditu: gertaerak ikertu behar ditu, erantzuleei zigor-prozesu bidezko eta eraginkorra ziurtatu, eta zigor egokia ezarri. Hori ez ezik, Estatuak kalte-ordainketa egokia ere eskaini behar dio biktimari, kalte-ordaina, errehabilitazioa, itzulketa, gogobetetzea eta gertarikoa berriz ere gerta dadin saihesteko neurriak barne. Giza eskubideen urraketa batek eragiten dituen gainerako betebeharren kasuan bezalaxe, konponketaren eginkizuna Estatuari dagokio, ez Gobernu jakin bati. “[...] Litekeena da biktima eragin zuen ekintza edo ez-egitea gertatu zenean agintean zegoen gobernua dagoeneko agintean ez egotea; kasu horietan, Estatuak edo ondorengo gobernuak bere gain hartu beharko du biktimen kalte-ordainketaren ardura”¹³¹.

Kalte-ordainketa jasotzeko eskubideak neurri indibidualak zein neurri orokor eta kolektiboak biltzen ditu

Banan-banan hartuta, biktimek —eta biktimen senitartekoei edo haien kargupeko pertsonak— errekurtsu eraginkorra aurkezteko aukera eduki behar dute. Honako hauek lortzeko eskubidea dute:

- Leheneratzea (ahal den neurrian, lehengo egoerara itzultzea).
- Kalte-ordaina (jasandako kalte fisiko edo mentalengatik, galdutako aukerak, difamazioa eta abokatu-laguntzaren gastuak barne).
- Errehabilitazioa (laguntza medikoa,

tratamendu psikologikoa eta psikiatrikoa barne, eta laguntza juridikoa eta soziala).

- Gogobetetzea: egia onartzea, gertaerak eta arduradunak ikertzea, biktimen duintasuna jendaurrean onartzea, justizia.
- Prebentzioa: segurtasun-baldintzak biktimentzat, aldagetak legeetan edo praktika instituzionaletan, etorkizunean urraketa saihesteko.

Neurri horietako batzuk kolektiboak izan daitezke, hala nola Estatuak bere erantzukizuna jendaurrean onartzea, eta delitua berriz ere errepika dadin saihesteko neurriak hartzea. Azken horien barnean hartzen dira, batetik, urraketa larrietan inplikaturiko goi-karguak kargugabetzea, eta, bestetik, giza eskubideen urraketa errazten duten legeak ezeztatzea¹³².

7.1. Inpunitatearen aurkako borroka

Inpunitatearen aurka Borrokatuz Giza Eskubideak Babestu eta Sustatzeko Printzipioen arabera —NBERen Giza Eskubideen Batzordeak eguneratu zuen printzipio multzo hori, 2005eko otsailaren 8an—, inpunitatea Estatuaren betebeharrak urratzea da, urraketa ikertzeari dagokionez; egileekiko neurri egokiak hartzeari dagokionez, justiziaren esparruan bereziki, erantzukizun zibileko susmagarriak prozesatu eta epai ditzaten, eta zigor egokiak ezar diezazkieten; biktimei baliabide eraginkorrak eta jasandako kalteak bermatzeari dagokionez; egia ezagutzeko eskubide besterenezina bermatzeari dagokionez; eta urraketa horiek berriz ere gerta daitezkeen saihesteko beharrezko neurri guztiak hartzeari dagokionez.

Txosten honetan deskribaturiko gertaerako asko erabateko inpunitatean geratu dira, eta, hortaz, printzipio horietako lehena urratu da. Gertaera horietako hainbati dagozkien delituak preskribatuta egon daitezke zuzenbide arruntaren arabera.

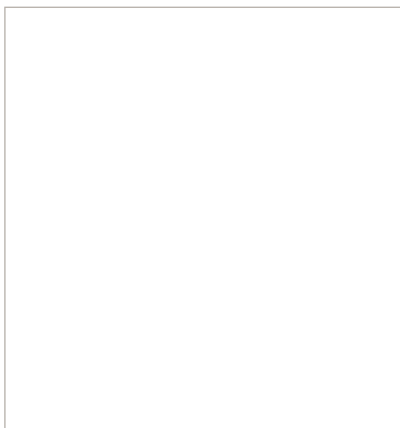
Nolanahi ere, estatuak egindako giza eskubideen urraketa ezin dira preskribatu, nazioarteko gero eta jurisprudentzia-kasu gehiagok onartzen dutenez.

Nolanahi ere, horrek ez du eraginik pertsonak beren iragana ezagutzeko eta errekonozimendu soziala eta instituzionala jasotzeko duten eskubidean. Egungo memoria bizia bermerik onena da etorkizunean inpunitatea oztopatzeko.

7.2. Errekurtsu eraginkorra aurkezteko eskubidea

Giza eskubideen urraketen biktima direnek¹³³ errekurtsu eraginkorra aurkezteko eskubidea dute: beren eskubideak baliatu ahal izateko eskubidea, bide administratibotik, edo, hala badagokio, bide judiziale-tik. Errekurtsu eraginkor horretarako eskubidea funtsezkoa da, baldin eta, tortura-alegazio baten aurrean, Estatuak ez badu ikertzeko edo, hala badagokio, arduradunak prozesatzeko eta —behin inpaktua berretsi ondoren— kalte-ordainketa eskaintzeko erabakia hartzen. Horren haritik, espezialista batek honako hau adierazi zuen Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunean:

Xede praktikoei begira, Itunean onarturiko eskubide eta askatasunen existentzia teorikoaren inguruko egoera edozein izanik ere, eskubide eta askatasun horiek benetan baliatu ahal izateko,

azken batean, «errekurtso eraginkor» bat bermatu behar da, esku-bide eta askatasunen urraketa salatzen duen pertsona ororentzat⁴³⁴.

Giza eskubideei buruzko zenbait arauk errekurtso eraginkorra aurkezteko eskubidea onartzen dute. Esaterako, Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren 8. artikulua honako hau ezartzen du:

Pertsona orok du Konstituzioak edo legeek gizon-emakumeei aitortzen dizkieten oinarritzko eskubideak hausten dituzten egintzetatik babesteko, norbere herrialdeko auzitegi aginpidedunetan errekurtso eraginkorra aurkezteko eskubidea.

Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunaren 2(3) artikuluan jasota dago eskubide hori:

Itun honetan parte hartzen duten Estatu guztiek honako hauek bermatzeko konpromisoa hartu dute:

a) *Itun honetan bilduriko eskubide edo askatasunak urratu dizkieten pertsona orok errekurtso eraginkorra aurkez dezake, nahiz eta urraketa hori beren eginkizun ofizialak gauzatuz ziharduten pertsonen eskutik etorri;*

b) *Eskumeneko agintaritzak judizialak, administratiboak edo lege-gintzakoak, edo Estatuko legesistemak aurreikusitako eskumeneko beste edozein agintaritzak, ebazpena emango du errekurtso hori aurkeztuko duen pertsona ororen eskubideen inguruan, eta errekurtso judizialeko aukerak garatuko ditu;*

c) *Errekurtsoa egokitzen joan den era-*

baki guztiak beteko dituzte eskumeneko agintariek.

Gainera, Giza Eskubideen Nazioarteko Hitzarmenak honako hau ezarri du 13. artikuluan:

Hitzarmen honetan aintzat hartutako eskubide eta askatasun guztiak berari dagokionez urratuta ikusten dituen pertsona orok eskubidea du bere estatuko instantzia batean errekurtso eraginkorra aurkezteko, baita eskubide eta askatasun horiek beren eginkizun ofizialetan betetzen ari diren pertsonen urratzen dizkionenean ere.

Txosten honen barnean hartu diren biktimetako askok ezin izan zuten errekurtso eraginkorra aurkezteko eskubidea gauzatu. Txosten honetan aintzat harturiko hasierako aldian, eskubide hori ukatzen zieten, eta azterturiko kasu askotan eskubide hori mugatuta egon zen, zenbait zirkuntzantzia direla medio ikerketak ez zuelako aurrera egin, edo, beste batzuetan, biktimek ez zutelako inolako erantzunik jaso.

7.3. Biktima guztien egia jakiteko eskubidea

Gainera, Inpunitatearen aurka Borrokatuz Giza Eskubideak Babestu eta Sustatzeko Printzipio Multzoak ezartzen duenez, jakiteko eskubidea zenbait printzipio orokorren —egia jakiteko eskubide besterenezina, esaterako— eraginpean dago. Eskubide hori indibiduala da, baina, beste zentzu batean, iraganeko gertaeren eta gertaera horien zirkuntzantzien eta arrazoien inguruko egia jakiteak badu balio kolektibo bat ere. Egia jakiteko eskubidea guztiz eta eraginkortasunez gauzatzea funtsezko babesa da horrelako urraketak

berriz ere gerta daitezten saihesteko.

Egia jakiteko eskubide besterenezin horri gogoratzeko betebeharra ere badagokio. Herri batek bere historia-ko parte diren giza eskubideen urraketen berri izatea herri horren ondarea ere bada, eta, horrenbestez, behar bezala zaindu behar da, Estatuari dagokion gogoratzeko betebeharra bete dezan neurri egokiak hartuz, artxiboak eta giza eskubideen eta zuzenbide humanitarioaren urraketei dagozkien bestelako frogak gordetzeko, eta jendeak urraketa horien berri izan dezan errazteko. Neurri horiek memoria kolektibo-a ahanzturatik babestera bideratu behar dira, eta, bereziki, tesi errebisionista eta negazionistak saihestera. Eskubide hori preskribaezina da, biktimek justiziaren aurrean edozein ekintza abian jarrita ere.

Estatuei dagokie jakiteko eskubidea eraginkor bihurtzeko neurri egokiak hartzea, botere judizialaren funtzionamendu independentea eta eraginkorra bermatzeko beharrezko neurriak barne. Eskubide hori ziurtatzeko neurri egokiaren barnean prozesu ez-judizialak ere har daitezke, botere judizialaren eginkizuna osatzeko. Giza eskubideen urraketak jasan dituzten gizarteentzat bereziki, egia-aren batzordea edo beste ikerketa-batzorde bat sortzea onura handikoa izan daiteke, urraketa horiei dagozkien gertaerak ezartzeko, eta, hala, egiaz jabetu eta frogak desager daitezten saihesteko. Nolanahi ere, horrelako organo bat eduki edo ez, Estatu batek betiere bermatu behar du giza eskubideen eta zuzenbide humanitarioaren urraketei dagozkien artxiboak babestea, baita artxibo horiek kontsultatzeko aukera babestea ere.

Ageri denez, Estatuak ez du inolako

“Inoiz kaltea guztiz ordainduta dagoela sentitu ote dudan... argi dago kalte-ordain ekonomikoa ez dela nahikoa jasandako kaltea ordaintzeko. Izan ere, hasierako borroka ez zen diru-kopuru jakin bat lortzea, ez horixe. Komatxo artean, administrazioak gutxienez zerbait oker egin zuela onartzeko borroka izan zen. Eta komatxo artean diot azken batean ez zirelako zigor-arloko erantzukizunak eta erantzukizun pertsonalak bilatu, guk nahi genukeen moduan. (...) Oskar Padura

ekimenik hartu zentzu horretan, lan hau egitea sorrarazi zuen legebiltzarren aginduan bilduriko biktimei dagokienez.

7.4. Biktima guztien kalte-ordaintarako eskubidea

Inpunitateari aurre egiteko ekintza-
ren bitartez giza eskubideak babestu
eta sustatzeko printzipioei, inpunita-
tearen gaiari buruzko errelatore
berezi Louis Joinet jaunak 1997an
landutako txostenean bildu direnei,
«Joineten printzipioak» deitu zaie.
Printzipio horien arabera, biktimaren
eskubideak hiru kategoriatan banat-
zen dira:

- *Jakiteko eskubidea*, iraganeko giza eskubideen urraketen inguruko egia jakiteko eskubide besterenezi-
nari buruzko printzipioak, ikerketa-
ko judizioz kanpoko batzordeen
inguruko printzipioak eta artxiboen
babesari eta kontsultari buruzko
printzipioak —giza eskubideen
urraketak zehazteko helburua
dutenak— barne (ikus aurreko
atala);
- *Justiziarako eskubidea*, estatuko,
atzerriko edo nazioarteko jurisdik-
zioen arteko eskumenak zehazteari
buruzko printzipioak barne;
- *Eta kalte-ordainketa lortzeko esku-
bidea*, kalte-ordainketa prozedurei
eta eskubide horren aplikazio-ere-
muari buruzko printzipioak, eta
gertaerak berriz gerta daitezen sai-
hesteke bermeak barne¹³⁵.

2000. urtean, giza eskubideen eta
funtsezko askatasunen urraketa
larrien biktimen leheneratzeko, kalte-
ordainerako eta errehabilitaziorako
eskubideari buruzko errelatore berezi
M. Cherif Bassiounik¹³⁶, azken txostena

aurkeztu zion NBERen Giza
Eskubideen Batzordeari.
Txostenarekin batera, giza eskubideen
urraketen eta nazioarteko zuzenbide
humanitarioaren biktimen kalte-
ordainketa errekurtsua jartzeko esku-
bidearen inguruko printzipio eta funt-
sezko jarraibideen zirriborroa aurkez-
tu zuen (Van Boven-Bassiouni printzi-
pioak). Printzipio eta jarraibide horien
barnean, alde aurretik aipatu diren
honako kalte-ordainketa modu hauek
jaso dira: leheneratzea¹³⁷ (biktimari
lehengo egoera itzultzea), kalte-ordai-
na (jasandako kalte fisiko, psikiko eta
moralengatik, galdutako aukerak,
kalte materialak, ospeari eragindako
kalteak eta abokatu-laguntzaren gas-
tuak barne), errehabilitazioa (laguntza
medikoa, tratamendu psikologikoa eta
psikiatrikoa barne), gogobetetzea¹³⁸
(ospea leheneratzea eta jasandako
kaltearen errekonozimendu publikoa)
eta ez errepikatzeke bermeak¹³⁹ (etor-
kizunean antzeko urraketak saiheste-
ko neurriak

Funtsezko printzipio eta jarraibide
horien arabera, Estatuak metodo bat
landu beharko lukete urraketen bik-
timei eta, oro har, herritar guztiei,
eskubide eta kalte-ordainketa horien
berri emateko, baita biktimek eskura
ditzaketen eta eskuratzeko eskubi-
dea duten gainerako zerbitzu juridi-
ko, mediko eta bestelakoen berri
emateko ere.

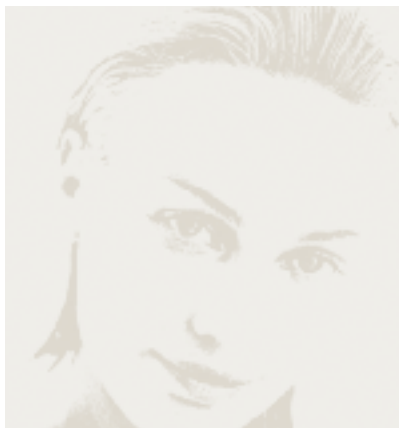
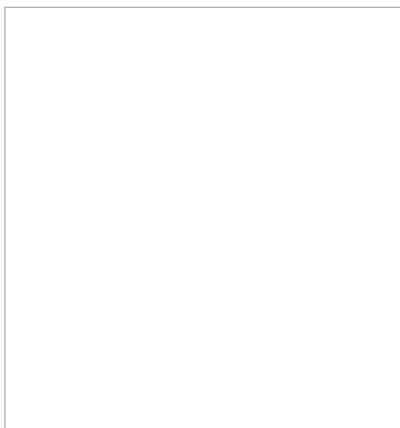
Hortaz, nazioartean onarturiko giza
eskubideen urraketa jasan duen
pertsona orok kalte-ordainketa
jasotzeko eskubidea du. Giza eskubi-
deen urraketek eragindako kalteak
konpontzeko Estatuak hartu beha-
rreko neurrien multzoari kalte-
ordainketa deitzen zaio, gaur egun.

Gaur egun, eskubide hori nazioarte-
ko zenbait arautan jasota dago, hala
nola Torturaren aurkako

Konbentzioan edo Nazioarteko
Auzitegi Penalaren Erromako
Estatutuan. Azken horren 75. artiku-
luan biktimei zor zaien kalte-ordain-
ketari buruzko 75 xedapen zehatz
bildu dira, nazioarteko komunitateak
adostutako printzipioen adierazgarri.
Gainera, nazioartean onarturiko zen-
bait printzipioak eskubide horiek
arautzen dituzte, zehatz-mehatz⁴⁰.

Neurri kolektiboen barnean hart-
zen dira, batetik, Estatuak bere
erantzukizuna jendaurrean onart-
zea, eta, bestetik, delitua berriz ere
ez dela gertatuko bermatzeko neu-
rriak. Azken horien artean, tortura-
ren biktimei dagokienez, tortura
eta tratu txarrak errazten dituzten
edo horiei buruzko ikerketa mugat-
zen duten lege eta praktikak alda
litezke, inkomunikazio-erregime-
neko atxiloketak ahalbidetzen
dituzten legeak, esaterako. Neurri
horiek ez dituzte soilik biktimak
eraginpean hartzen, herritar guz-
tiak baizik, eta nazioarteko zenbait
erakunderen —Europako
Kontseiluaren mendeko Torturaren
Prebentziorako Erakundea, esate-
rako— eta giza eskubideen —
nazioarteko erakundeen —Amnesty
International, esaterako— gomen-
dioen barnean bildu dira hainbate-
tan.

Nazio Batuen Kalte-ordainketari
buruzko Oinarrizko Printzipioak,
aipaturiko gainerako printzipioak
bezalaxe, ez dira juridikoki lotesle-
ak Estatuentzat, baina nabarmen-
tzekoa da Nazio Batuen erakunde
espezializatuek gomendaturiko
jarraibideak direla¹⁴¹, eta, horren-
bestez, Estatuak aintzat hartu behar
dituztela, beren politika eta arauak
lantzerakoan. Illdo beretik, zenbait
auzitegiren —Estrasburgoko Giza
Eskubideen Auzitegia edo Amerikako
Herrialdeetako Giza Eskubideei

buruzko Gortea, esaterako— giza eskubideen urraketei buruzko nazioarteko jurisprudentziak irizpide horiek aipatu eta garatu ditu.

7.5. Kalte-ordaina

7.5.1. Kalte-ordaina, oro har

Azterturiko kasu askotan ikerketarako zailtasun ugari nabari dira; beste kasu batzuetan, berriz, frogak ez dira aintzat hartu, edo bestela ofiziozko ikerketarik ez da egin, edo, garai jakin batzuetan, inpunitatea nagusitu da. Horren guztiaren ondorioz, txosten honetan bilduriko kasuetan oso epai irmo urri eman dira, ikerketa-bermeak eduki zituzten tortura-salaketa batzuetan izan ezik. Horrek agerian uzten du kalte-ordainketari —eta, bereziki, kalte-ordainei— oso garrantzi txikia eman zaiela bide judizialean.

Estatuko agenteek egindako delituei (tortura, lesioak, irainak eta osotasun fisikoaren eta psikologiaren aurkako beste batzuk) dagokienez ere desoreka handia da salaketa kopuruaren aldean. Kasu horretan, 2004ko abenduan Amnesty International erakundeak argitaratutako *España: Acabar con la doble injusticia* txostenean bilduriko informazioa garrantzi handikoa da.

Nazioarteko zuzenbidean bilduriko zenbait arauk, jakina, kalte-ordain ekonomiko baterako eskubidearen kontzeptua zuzenbide zibileko kalte-galeren kontzeptutik datorrela ematen dute aditzera. Esaterako, Estatuek bermatu behar dute tortura eta tratu txarren biktimek kalte-ordaina jasotzea. Kondena-epaien kasuan, justizia-administrazioari dagokio tortura eta tratu txarren egingtzen erantzule indibidualek bikt-

mei eragindako kalte eta galerengatik ordain dezaten ziurtatzea. Zuzeneko erantzuleen ordaintzeko ezintasunak ez du Estatua salbuesten funtzionario publiko batek eragindako tortura eta tratu txarreatik kalte-ordaina ordaintzetik, Justiziaren Funtsezko Printzipioei buruzko Deklarazioak ezarritakoaren arabera (deklarazio horrek, halaber, biktimen kalte-ordainketarako fondo nazionalak sortzea proposatzen du).

Bestetik, Kalte-ordainketari buruzko Oinarrizko Printzipioen arabera (23. artikulua):

“Giza eskubideen edo nazioarteko zuzenbide humanitarioaren nazioarteko arauen urraketa ondoz ondo den eta dirutan ebaluatzeko modukoa den kalte oro ordaindu beharko litzateke, hala nola:

- a. Kalte fisikoa edo mentala, mina, sufrimendua eta larritasuna barne;
- b. Aukerak —hezkuntza-arlokoak barne— galtzea;
- c. Kalte materialak eta diru-sarrerak galtzea, eskuratu gabeko irabazia barne;
- d. Ospeari edo duintasunari eginiko kalteak; eta
- e. Laguntza juridikoarekin edo adituaren laguntzarekin, sendagaiekin eta zerbitzu mediko, psikologiko eta sozialekin zerikusia duten gastuak.”

7.5.2. Kalte-ordaina, tortura-kasuetan

Gainera, torturaren biktimei dagokienez, Torturaren aurkako Batzordeak Estatuei jakinarazi die, oro har, torturaren biktimen eskura kalte-ordaina jarri behar dutela, eta

xede horretarako legeak egitea ere eskatu die¹⁴². Kasu batean, kalte-ordainen fondo nazionala sortzea ere gomendatu du, helburu horrekin.¹⁴³ Nazio Batuen Torturari buruzko Errelatore Bereziak torturen biktimentzako kalte-ordainak eskatu ditu, baita herrialde jakin batzuetan —Espainia barne— aplikatu beharreko legeak hobetzea ere¹⁴⁴. Aldi berean, Giza Eskubideen Batzordeak estatuei kalte-ordain egokiak emateko agindua eman die, Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunaren 7. artikulua urratu den kasuetan. Giza Eskubideen Europako Auzitegiak Estatuei diru-kopuru zehatzak ordaintzeko agindua eman die, tortura eta tratu txarreatik kalteak ordaintzeko¹⁴⁵.

Kasu askotan, torturak edo tratu txarrak frogatu diren arren, biktimek ez zuten inolako kalte-ordainik jaso, delitua preskribatuta zegoelako, prozesuaren atzerapenen ondorioz, edo bestela gertaeren egile materialak identifikatzea ezinezkoa gertatu zelako, agenteek ez baitzuten inondik inora ikerketetan lagundu nahi izan. Nabarmenezkoa da kalte-ordaina lortzea garrantzizkoa dela ikuspegi materialetik eta psikologikotik begiratuta, eragindako kalteari begien bistako errekonozimendua egiten zaiolako.

Bestetik, auzitegiek torturaren eta tratu txarren biktimei eskainitako diru-kopuruaren zenbatekoa, oro har, oso txikia izan da. Gainera, prozesu askoren ondorioz emandako kalte-ordaina gertaerak gertatu zirenez geroztik denbora asko igaro eta gero iritsi da, eta, gainera, kalte-ordain horrek ez du delituaren larritasuna islatu, ezta biktimari eragindako kalte guztiak konpentsatu ere. 2004ko abenduan Amnesty Internationalek argitaratutako

...Bestetik, ni ere biktima naiz, beste bat herri honetan izan diren askoren artean. Zergatik naizen biktima? Azken batean indarkeria funsgabea —nire ustetan, funsgabea baita— jasan behar izan dudalako, arrazoi politikoengatik. Orduan, herri honetan gatazka bat dagoela eta gatazka horrek mina sorrarazten duela aintzat hartuta, nire ustetan badago gizartearen zati handi bat biktima izan dena, eta, biktima izanagatik ere, errekonozitua eta onartua ez dena, eta gainera guztiz baztertua dagoena, bakar-bakarrik egileen inpunitatearen aurrean". Oskar Padura

España: Acabar con la doble injusticia – Víctimas de tortura y malos tratos sin reparación justa y adecuada txostenean bilduriko datuek aditzera ematen dute, batetik, 1980tik 2004ra bitarte emandako epaien bitartez torturaren eta tratu txarren biktimei emandako kalte-ordainen hiru laurdenak ez zirela 3.000 eurora iritsi, eta, bestetik, biktimen herenak 600 euro baino gutxiagoko diru-kopuruak jaso dituela.

Biktimentzako kalte-ordainketa egokiaren aldeko argudio juridikoak erantzuleak prozesatzea babestu duten argudio berberak dira, funtsean. Errudunei berrerortzeko asmoa kentzen die, eta gainerako guztiei tratu txarrak ez direla toleratuko jakinarazten. Bestetik, inpunitateak eta kalte-ordainketa egokirik ezak justizia ukatzen diete biktimei, eta biktimek, beste behin ere, eskubideak kentzen dizkietela ikusten dute. Jatorrizko kaltea luzatu egiten da, beraz, biktimaren duintasunaren eta gizatasunaren kalterako, berriz ere.

Zehazkiago, eta torturari dagokionez, torturak eta tratu txarrek biktimari eta biktimaren senitartekoei sakoneko ondorio iraunkorrak eragiten dizkie, pertsonaren duintasunaren aurkako erasoak direlako eta batzuetan garrantzizko inpaktu fisikoa edo psikologikoa dakartelako. Litekeena da, gainera, tratamendua luzatu behar izatea, eta biktimak bere bizi-proiektua berreraikitzeke zailtasun ugari aurkitzea. Alabaina, aztertutako kasuetan, horrelako inpaktuei ez zaie kalte-ordainketa egokirik eman, ezta ikerketa judizial eraginkorra eta delitu-egileak zigortzea erdietsi zuten kasuetan ere. Gertaeren bidegabekeria edo biktimen duintasuna onartzea ere ez da lortu. Horrek guztiak injustizia bikoitza dakar berekin.

Nazio Batuen Torturari buruzko Erreloret Berezikiak ere kalte-ordainketako neurri egokirik eza nabarmendu du. Hala, 2003ko urrian Espainia bisitatu ondoren 2004ko otsailean argitaratu zuen txostenean, zera adierazi zuen, Espainian ez dagoela tortura-biktimei kalte-ordain bidezkoa eta egokia bermatuko liekeen legeria zehatzik, nazioarteko zuzenbideak agindutakoaren arabera, ahalik eta hobeto errehabilitatzeko baliabideak ematea barne, Torturaren aurkako Konbentzioaren 14. artikulua ezarritakoaren arabera¹⁴⁶.

7.6. Errehabilitazioa

Kalte-ordainketako beste modu garrantzitsu bat da errehabilitazioa. Justiziaren Funtsezko Printzipioei buruzko Deklarazioak (14. artikulua) ezartzen duenez, "biktimek beharrezko laguntza materiala, medikoa, psikologikoa eta soziala jasoko dute". Kalte-ordainketari buruzko Oinarrizko Printzipioen Proiektuaren arabera (24. artikulua), errehabilitazioak "laguntza medikoa eta psikologikoa bildu beharko ditu, baita zerbitzu juridiko eta sozialak ere".

Tortura-delituari dagokionez, Estatu horrelako gertaeren errudun baldin bada, agintariek bermatu behar dute biktimek, halakorik nahi badute, laguntza medikoa eta errehabilitazioa jasotzea, Torturaren aurkako Konbentzioaren 14. artikulua- ren eta Torturaren aurkako Deklarazioaren 11. artikulua- ren arabera. Agintariek beharrezko zerbitzuak bermatu behar dituzte, eta tratamendua ordaintzeko prest ageri behar dute.

Txosten honetan ikertu diren kasuetan, zerbitzu publikoek ez dute osa-

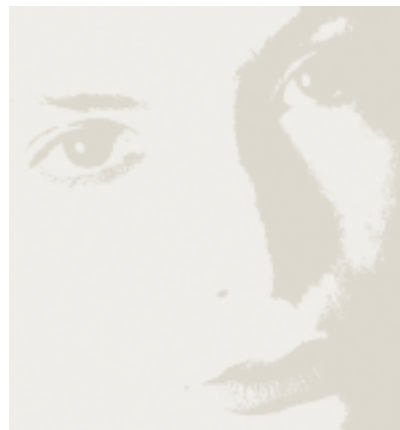
sun-arreta egokirik eskaini, eta askotan biktimek profesional pribatuetara edo konfiantzazkoetara jo behar izan dute ezinbestean, arreta egokia jasotzeko. Horrelako errehabilitazio-neurriak ordaintzeko diru-laguntzarik ere ez da eskaini.

7.7. Berriz ez gertatzeko bermeak

Giza Eskubideen Batzordeak adierazi duenez, berriz ez gertatzea bermatzen duten neurriak bete behar dira, torturaren eta tratu txarren kasuetan. 1980an, giza eskubideen bestelako urraketen frogak ez ezik tortura eta tratu txarren frogak ere bazeudela aintzat hartu zen kasu batean, Batzordeak adierazi zuen "Estatu Kideak [...] neurri egokiak hartu behar dituela, etorkizunean antzeko urraketak gerta ez dadin bermatzeko"¹⁴⁷.

Orobat, Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunaren 7. artikulua- ren urraketari buruzko kasu berriago batean, Batzordeak adierazi zuen Estatu Kideak "neurri egokiak hartu behar zituela, etorkizunean antzeko urraketak gerta dadin galarazteko"¹⁴⁸.

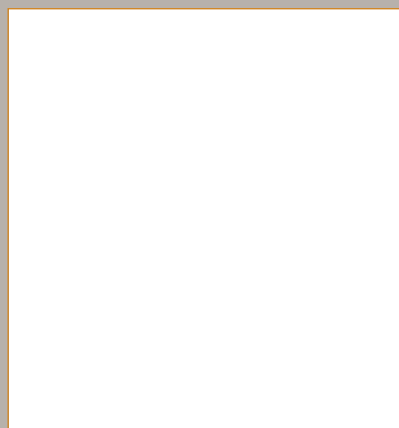
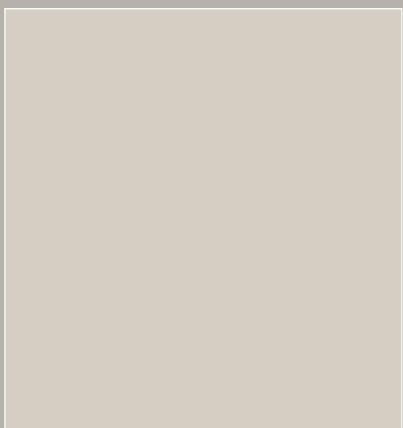
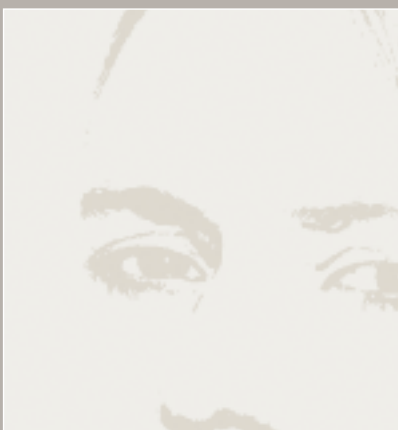
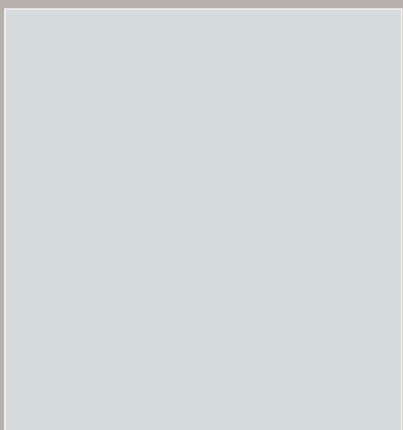
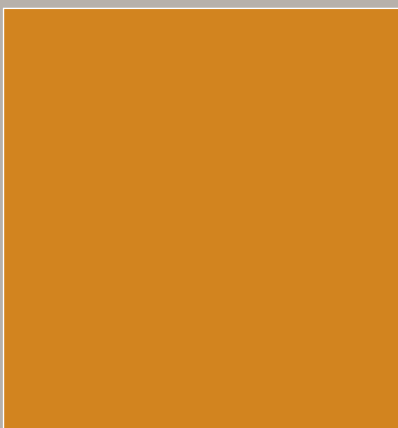
Kalte-ordainketari buruzko Oinarrizko Printzipioen Proiektuaren 25. artikulua, halaber, giza eskubideen urraketak berriz ere gerta daitezzen saihesteko hartu beharreko zenbait neurri aipatzen ditu, hala nola urraketen errudunei zigor judizialak edo administratiboak aplikatzea; barkamena eskatzea, gertaeren errekonozimendu publikoa eta Estatuak erantzukizunak bere gain hartzea barne; biktimentzako oroitzapenak eta omenaldiak egitea; eta urraketa berriak prebenitzeko mekanismoak abian jartzea. Alabaina, berme horiek —atxilotzealdian, auzi-

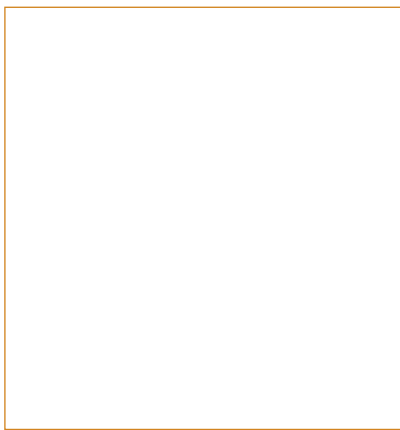
tegi-mediku independente edo konfiantzazko mediku batengana jotzea; eguneroko azterketa medikoa, habetas corpus prozedura; eta atxilotze-baldintzen gainbegiratze judizial handiagoa— ez dira inondik inora ageri zenbait hamarkadatan, eta gaur egun ere zenbait bermeren falta nabari da, hala nola, atxilotze-zentroetan kamerak izatea edo inkomunikazio-erregimeneko atxiloketa kentzea.

“Egindako kaltea ordaintzeko, nik uste familiak gauzak aldatzea eskatuko lukeela. Orain artean gertatu diren gauzak berriz ere gerta ez daitezela. Gauzak alda daitezela, alegia”. **Diego Paredes**

INDARKERIA POLITIKOAREN
ONDORIOZ IZANDAKO
BIKTIMEN ERREKONUZIMENDU
MORALERAKO ETA KALTE-
ORDAINKETARAKO HARTU
BEHARREKO NEURRIAK

Eusko Legebiltzarrak Eusko Jaurlaritzaren Giza Eskubideen Zuzendaritzari emandako agindua-ren azken zatiaren arabera, biktimen errekonozimendu moralari eta kalte-ordainketari begira zer neurri hartu behar diren aztertu behar da. Jarraian, kalte-ordainketa neurriekin zerikusia duten lanerako ildo batzuk aurkezten ditugu. Nolanahi ere, kontuan hartzekoa da jarraibide horiek garatzeko behar-beharrezkoa dela kontsultako eta parte-hartzeko prozesua abian jartzea, hartara neurri horiek prozesu baten barnean har daitezzen eta kalteak ordaintzeko baliagarri izan daitezzen bermatzeko.

Orain gutxi, 2008ko maiatzaren 18an, Donostiako Kursaalaren terrorismoaren biktimen alde egin zen omenaldian, eskuin muturreko taldeen indarkeriaren ondorioz hildako baten senitarteko batek bere lekukotza eman zuen. Hain zuzen ere, ETaren aurkako taldeek 1980an Alonsotegin egindako atentatu baten lekukotza izan zen (hiru pertsona gehiago hil ziren).

Jesús María Arana¹⁵⁰ jaunak gogora ekarri zuenez, haren ama eta zazpi anai-arrebak erabat "babesgabe" sentitu ziren aitaren heriotzaren aurrean, ez zutelako inolako laguntzarik, arretarik edo errekonozimendurik jaso; horrenbestez, ahalegin handia egin behar izan zuten "bakardadean" aurrera egiteko.

"Orain artean inor ez da gugana etorri" kexatu zen, eta azken urte haue-tan ETaren biktimen aldean gutxiet-sita sentitu dela ere adierazi zuen, eta biktima horien sufrimenduarekin bat datorrela gaineratu. "Guztiz ahaztuta egon gara, existituko ez bagina bezala. Guk ere justizia, memoria eta errekonozimendua behar dugu, eta horixe aldarrikatzen

dugu", erantsi zuen Aranak. Gogora ekarri zuenez, haren aitarena bezalako "krimen gehiegi daude Euskadin zigorgabe geratu direnak". Amaitzeko, zera adierazi zuen: "Gure ahotsa behar-beharrezkoa da herri honetan".

Txosten honetan bilduriko hainbat biktimak bat egin dezakete senti-mendu horiekin. Errekonozimendu publikoko ekitaldi batean lekukotza hori entzute hutsa garrantzizko urratsa da egin beharreko bidean.

Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko zuzendari Maixabel Lasak poz handiz ikusi du aurrerapen hori, eta Estatuari gauza bera egiteko agindu dio, 70eko eta 80ko hamarkadetan hainbat "X espedientetan" parte hartzera kondenatu zituzten bikti-men sektore horrekiko duen erreko-nozimendu-zorra ordain dezan"¹⁵¹.

1999ko urriaren 8an, Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko 32/1999 Legea onartu zen Diputatuen Kongresuan. Lege hori onartu eta biharamunek BOEan argitaratu ondoren, 1999ko abenduaren 17an Legea garatzeko arautegia onartu zen. Ondoren, 2003ko martxoaren 12an, 32/1999 Legea aldatzeko 2/2003 Legea onartu zen. Armatutako banda edo taldeetako edo herritarren bakea eta segurtasuna larriki asal-datzeko asmoarekin diharduten banda edo taldeetako kideek eginda-ko terrorismoko egintza edo gertaer-en biktimak dira legen horren onu-radunak.

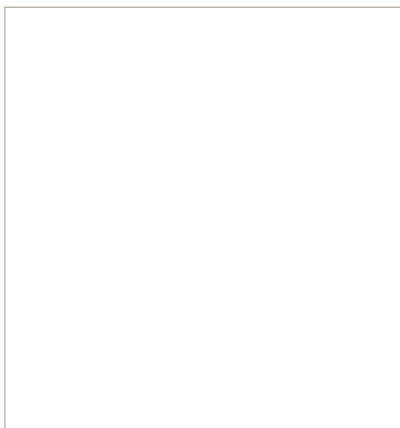
1988ko urriaren 27an, Nafarroako Foru Erkidegoan 254/1988 Foru Dekretua onartu zen, atentatu terro-risten biktima direnentzako lagunt-zak ematea arautzeko (137. zenbaki-ko NAO, azaroaren 11koa).

Euskal Autonomia Erkidegoan, 2002ko irailaren 24an 214/2002 Dekretua onartu zen, Terrorismoaren Biktimentzako Laguntza Programa onartzen duena (185. zenbakiko EHAA, irailaren 30ekoa). Urte bereko abenduaren 30ean 313/2002 Dekretua onartu zen, aurreko dekretuaren zenbait artikulua aldatzeko.

Txosten honetan bilduriko bizitzeko eskubidearen eta osotasun fisikora-ko eta psikikorako eskubidearen urraketen biktimen kategorien bar-nean badira kategoria batzuk egungo legeetan aurreikusitako profilak betetzen ez dituzten biktima asko biltzen dituztenak, terrorismoaren edo giza eskubideen urraketen biktima zein diren bereizteko irizpide argirik ez dagoelako, txosten hone-tan adierazi den bezala. Hori hala da, batetik, sigla horiekin errebindikatu-tako zenbait ekintzetan epaileek banda armatuaren egiletza ebatzi badute ere, beste zenbaitetan ez dutelako halakorik egin¹⁵², eta, bestetik, kontzeptuari bestelako interpre-tazioak eman dizkiotelako, adminis-trazio-ebazpenetan, legeetan eta zenbait organo judizialen epaietan.

Gauzak horrela, kalte-ordainketara-ko beharrezko politikek beharrezko segurtasun juridikoa eskaini beharko lukete, urraketa larrien biktima orok bere eskubideen errekonozimendua jaso dezan.

Hasiera ona da, baina oraindik bide luzea dago egiteko. Txosten hau, beraz, ikerketa-zor baten ondorioa da, eta, horren haritik, errekonozimendurako hasiera eta ekarpena ere izan nahi du, egiaren bilaketa eta memoria kolektiboa berreraikitzea; biktimentzako laguntza, kalte-ordainketa eta gizarte-berreraikuntza; eta etorkizunean indarkeria pre-

benitzea elkartuko dituzten ekimenak garatzeko.

Une honetan baldintza politiko ego-kiak (indarkeria amaitzea eta baz-tertze politikorik eza) indarrean ez badaude ere eta gizartearen polari-zazioa oraindik ere nabaria den arren, gurea bezala hautsita dauden gizarteetan ere behar-beharrezkoa da biktimei laguntzeko premia aint-zat hartzea, baita biktimen duinta-suna onartzea eta gizartea berrera-i-kitzearen aldeko neurriak hartzea ere.

Neurri horietako batzuek giza esku-bideen urraketa eta abusuen bikti-mentzako kalte-ordainketaren, erre-konozimenduaren eta laguntzaren kontzeptuekin dute zerikusia. Nazioarteko zuzenbidearen arabera (ikus txosten honetako 7. atala), bik-timak jasandako kalte guztiak bete behar ditu kalte-ordainketak: lehe-neratzeko eskubideari (aurretiazko maila), kalte-ordainari (kalteengati-ko konpentsazioak) eta berregokitze-ari (osasun-laguntza edo laguntza juridikoa) buruzko neurriak; kalte-ordainketako eta gogobetetzeko neu-rriak eta neurri orokorrak (erantzuz-kizuneko adierazpen ofizialak, erre-konozimendu moraleko neurriak, monumentuak, omenaldiak eta abar); eta giza eskubideen urraketak bertan behera geratuko diren ber-meak. Nazioarteko zuzenbideak, halaber, errekonozimenduko eta kalte-ordainketako zenbait neurri aurreikusi ditu giza eskubideen urra-keten biktima guztientzat.

Minaren eta sufrimenduaren zati handi bat ezin daiteke ordaindu, baina zenbait neurri abian jarri behar dira, biktimen inpaktua eta frustrazioa gainditzeko eta gizarte-gatazka giza eskubideen errespeturantz bideratzeko.

8.1. Egia eta sufrimendua onartzea

Txosten honetan jaso denez, Euskadin azken hamarkadetan ger-tatu diren hainbat urraketa ez dira onartu edo ez dira behar bezala ikertu. Horietako batzuk diktadura frankistaren azken urteetan gertatu ziren, 1968tik 1975era bitarte. Kasu horietako asko zigorrik gabe geratu ziren, eta gertaerak ez ziren onartu, ez gertatu zirenean ez ondorengo hamarkadetan. Garai horren ostean ere, askotan gertaerak ez ziren behar bezalako bermeekin ikertu, eta biktimek ez zuten errekonozimendua jaso, eskuin muturreko erakunde edo talde jakin batzuen erantzukizuna tartean zegoelako edo Estatuko agenteek parte hartu zutelako, txosten honetan bildutako hainbat adibidek erakusten duten bezala. Arazo horietako batzuk —tortura-salaketak, esaterako—, oso bestelako aldi historikoetan gertatu badira ere, gaur egunera arte luzatu dira. Txosten hau lehen ahalegin bat baino ez da, etorkizunean eta baliabide gehiagorekin abian jarri behar-reko epe luzerako prozesuaren barnean.

Aldez aurreko azterlan hau egiteko eta etorkizunean egin beharreko sakonagoko lanari begira, hobe da indarkeriaren inpaktua gizarte-talde edo biktima desberdinen artean ez konparatzea. Hau da, batzuen mina ez da besteen minarekin justifikatu behar, eta testuingururik gabeko ikuspegi orokorrak ere —“guztion ardura da”, esaterako— saihestu behar dira. Halaber, inork ere ez luke lan hau bestearen aurka egiteko erabili behar.

Lan hau osatzeko, garrantzi handia-goko neurriak hartu behar dira, eta horretarako indarkeria amaitu behar da, iragana aztertzerakoan

jarrera irekiagoa hartu ahal izateko eta gizartearen giroa hobetzeko. Horrek ez du esan nahi, ordea, gizarteak geldirik geratu behar duenik.

Azken urteetan ETaren biktimei dagokienez gertatu den bezala, eztabaida hori gizartera zabaltzeko behar da, bestelako indarkeria moduek sorrarazitako sufrimenduari aurre egitearen aldeko giroa sortzeko.

Egia bilatzeko lana behar-beharrezkoa da iraganeko zorrak kitatzeko, baina balio terapeutikoa ere badu, maila indibidualean eta kolektiboan. Euskadin, indarkeriazko hainbat gertaera onartu eta argitaratu dira. Nolanahi ere, gertaera eta biktimen errekonozimendua baliagarri gerta daiteke honako hauek lortzeko:

- Biktimen sufrimenduaren errekonozimendua erraztea.
- Senitartekoek berariaz eskaturiko zenbait kasu argitzea, baldin eta behar bezala ikertu ez badira edo adierazpen berrien onurarik jasotzeko aukerarik ez badute (aipatutako sei desagertze-kasuetan, esaterako).
- Bestearen aurkako indarkeria justifikatuz edo giza eskubideen urraketak ukatuz edo murriztuz pentsamoldean eragiten duten babesmemoriak gainditzea.

Hori guztia atzeratuta dauden eta errekonozimendu-premia duten zeregin jakin batzuen parte da. Baldintza politikoei are zailago bihurtzen dituzte prozesu horiek, baina baldintza hobetzeko zain ego-teak ez luke inondik inora lagunduko, hainbeste isiltasun-urteren ondoren.

“Laguntza ekonomikoak, gure kasuan behintzat, ez luke ezer ere arinduko. Zerbait gaizki egin zela frogatzeko, horretarako bakarrik balio dezake kalte-ordainak. Diruzko kalte-ordaina....Beno, batzuentzat bai, onuragarria izan liteke, norberaren egoera ekonomikoaren eta hildakoak egiten zuen ekarpenaren arabera. Baina kalte-ordainak ez du mina arintzen...” **Miren Salegi**

Terrorismoaren biktimen gehiengoa eta indarkeria politikoaren ondorioz izandako beste hainbat biktima ezin dira gune berean bildu, ezta administrazio- edo erakunde-arloan ere, horretarako baldintzak ez direlako betetzen gaur egun. Horrenbestez, Giza Eskubideen Zuzendaritzaren edo Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren eskura edo antzeko beste erakunde baten eskura baliabide egokiak jarri behar-ko lirateke, lehenik eta behin kasuistikaren benetako dimentsioak zehaztu ahal izateko, txosten hau egiteko izan ditugunak baino denbora eta baliabide gehiagorekin, eta, horren ildotik, gune berezi bat gaitzeko, biktimek bertan erregistratzeko aukera izan dezaten, beren kasuak behar bezala dokumentatu ahal izateko aurrerantzean errekonozimenduko eta kalte-ordainketako neurri egokiak hartu ahal izateko.

8.2. Biktimei kontsultatzeko eta laguntzeko mekanismoak sortzea

Euskadiren kasuan, dirudienek argi dago mota guztietako indarkeria desagertzen ez den bitartean, eta horrenbestez gizartearen eta politikaren giroa baretu artean, ia ezinezkoa izango dela behar adinako bermeak izango dituen ikerketa-batzordea eratzea. Haatik, Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak eta Giza Eskubideen Zuzendaritzak neurriak har ditzakete biktimak babesteko eta biktimei entzuteko, beharrezkoa denean kasuak argitu eta dokumentatzeko, biktimei laguntzeko neurriak sustatzeko eta neurri horien emaitzak gizartearen hedatzeko, etorkizunean indarkeria prebenitze aldera.

Horretarako, bere aginduan bildutako

giza eskubideen urraketen (tortura, erailketa, bortxaketa eta abar) alde aurreko definizio bat baliatu beharko du Eusko Jaurlaritzak, baina ez biktimei buruzko definizio itxi bat. Xede horri begira, giza eskubideen urraketek buruzko irizpideak ezarri behar dira, alde aurretik eta argi eta garbi ezarri ere. Nolanahi ere, horrek ez du esan nahi definizio zabalegia egin behar denik; aitzitik, hasiera batean behintzat, indarkeriaren eta osotasun fisikoaren aurkako mehatxuen ondorioz kalte larriak jasan dituztenak bakarrik hartu behar dira aintzat.

Xede horretarako, komenigarria litza-teke Giza Eskubideen Zuzendaritzak eta/edo Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak biktimei laguntzeko edo ikertzeko diziplina anitzeko mekanismoak ezartzea, ikuspegi guztiak (juridikoa, psikosoziala eta abar) aintzat hartu ahal izateko. Ahal dela, bi zuzendaritzak koordinatu behar dira, zenbait biktimek, gertaerekin edo urraketen frogarekin zerikusirik ez duten arrazoiak direla medio, beharrezko babesak gal ez dezaten.

Arlo honetan egin daitekeen lana modu estentsiboan presta liteke, txosten honetan bilduriko bitiken tipologiako pertsona edo elkarteek osatutako lan-taldearen bitartez.

Alabaina, horrelako edo bestelako laguntza-mekanismoak sortzeko ez du esan nahi biktima guztiek horien laguntza jaso behar dutenik. Prestaketan, kontsultan, inplikazioan eta abar estrategia aktiboak jarri behar dira abian, nahiz eta batzuetan izugarri zaila izan kasuen jarraipen indibiduala egitea eta biktimen iritzi guztiak kontuan hartzea.

Prozesu horretan, eta biktima horietako askok errekonozimendurik

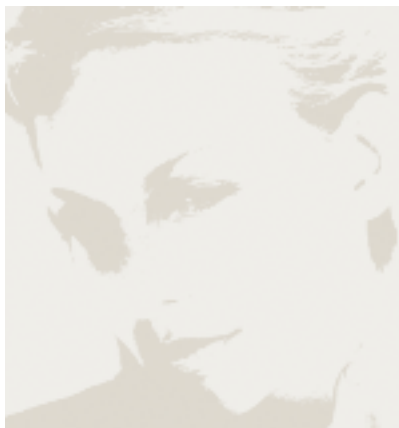
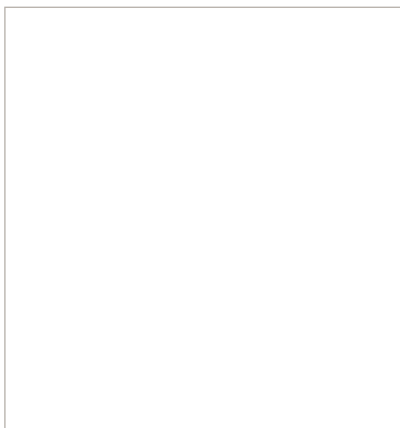
jasotzeko eta erakundeetara jotzeko aukerarik ez dutela izan ikusirik, behar-beharrezkoa da Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak eta Giza Eskubideen Zuzendaritzak:

1. Biktimen premiei erantzuteko eginkizuna betetzen dutela argi eta garbi uztea.
2. Biktimen eta biziraun dutenen iritziak eta iritzi horien garrantzia kontuan hartzea.
3. Neurri batean indarkeriaren biktima izan direnen amorrua eta ezintasuna xurgatzeko zeregina betetzen dutela onartzea.
4. Pertsonen beren premietan laguntzea.

Hainbat neurri balioetsi behar dira. Besteak beste, kalte-ordainarekin zerikusia duten neurriak, hau da, senitarteko eta biktimei laguntza ekonomikoa eta soziala ematea, indarkeriaren inpaktutik eratorritako gizarte-premiei aurre egiteko zeregina errazteko. Bestetik, errehabilitazio eta osasun-laguntzako neurriak daude. Eta errekonozimenduko eta ikerketako neurriak ere kontuan hartzekoak dira, besteak beste.

Kalte-ordainketa neurrien irizpideak ezartzerakoan gardentasunez eta argitasunez jokatu behar da, talde edo senitartekoen arteko gatazkak saihesteko eta konparaziozko bidegabekeriarik ez egiteko. Neurrien norainokoa agerian geratu beharko litzateke, hartara neurriek eraginpean zer biktima hartu dituzten edo hartuko dituzten jakiteko, horrela biktima guztiek errekonozimendua jaso dezaten bermatzeko.

Hori ez ezik, Eusko Jaurlaritzaren eskura aurrekontu-partida jakin batzuk jarri behar dira, txosten honetan bilduta badaude ere

Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legeak edo erkidegoko arauak eraginpean hartzen ez dituzten biktimei laguntza hori eskaintzeko aukera izan dezan, betiere berdintasun-irizpidea erabiliz urraketa motaren arabera. Zenbait erakundek —Amnesty Internationalek, esaterako— aspaldi proposatu zuten 1968. urteaz geroztik torturen biktima izan direnei eta haien senitartekoei gainerako biktimei ematen zaien tratua ematea¹⁵³.

Nolanahi ere, kalte-ordain ekonomikoa ez da nahikoa kaltea ordaintzeko, eta gainera, bakarrik aplikatzen bada, beste neurri batzuetatik aparte, alegia, bere arriskuak ere baditu. Bestetik, laguntza psikosozialeko programa gehiago behar dira. Biktimak gizarteratzearen eta hezkuntzan txertatzearen aldeko neurriak ere kontuan har litezke, berdintasuna azpimarratuz, baina premia handiena dutenei eta belaunaldi berriei ere (haurrak eta nerabeak, bereziki) garrantzi berezia emanez.

8.3. Indarkeriaren prebentzioa eta memoria kolektiboaren balioa

Memoria kolektiboaren gaineko lana lagungarri izan daiteke indarkeria neurri batean prebenitzeko, biktimen minarekiko eta sufrimenduarekiko errespetua sustatuz eta etorkizunera ikaskuntzak erraztuz. Besteak beste, honako hauetarako izan daiteke lagungarri:

- Sufrimenduaren bidegabekeria eta biktima guztiekiko eta biktima guztien esperientziekiko enpatia jendaurrean onartzeko.
- Biktimizatuen dauden taldeek mina onartzen zaiela eta eskubideak errespetatzen zaizkiela senti dezaten.

- Urraketak ahalbidetu dituzten mekanismoekiko kritika morala sustatzeko.
- Historia barne-hartzaile bat eraikitzeko lanean aurrera egiteko, esperientzia guztiak nolabait jaso eta belaunaldi berriei ikaskuntzak helarazte aldera.
- Giza eskubideekiko errespetuzko jarrerak sustatuko dituen lan pedagogikoa egituratzeko.
- Politikan borrokatzeko moduak eraldatzeko, giza eskubideekiko errespetuarekin bat etorriz.

Txosten hau ekarpen bat izan daiteke bide horretan. Azken urte hauetan, ETArek biktimen aldeko errekonozimendu moraleko hainbat ekitaldi burutu dira, errekonozimenduko zor historikoaren zati bat kitatzeko. Alabaina, eskubideak urratu dizkieten beste biktima batzuek ez dute inolako errekonozimendurik jaso instituzioen aldetik, eskuin muturreko taldeen biktima bat bildu zuen eta gorago aipatu dugun ekitaldian izan ezik. Errekonozimenduko ekitaldi horiek bideratzeko, lehenik ere behin, ordezkari politiko eta instituzionalek jendaurreko adierazpenak egin beharko litzukete gertaerak, biktimen duintasuna eta argitzearen eta kalte-ordainketaren aldeko konpromisoa onartuz, betiere biktimen iritziak kontuan hartzen badituzte eta biktimenzako baliagarri badira.

Bide hori ez da erraza, ordea, kontraesan politiko edo etikoak eta hainbat interes sozial edo politiko nabari baitira. Azken urte hauetan zenbait ahalegin egin dira alde guztietako biktimak bilduko litzuketen errekonozimendu-ekitaldiak antolatzeko, baina, oro har, ez dute arrakastarik eduki, toki-mailan bereziki. Gaur egun indarkeriak indarrean jarraitzen du, eta hori traba da prozesu horiek aurrera eramateko.

Bestetik, memoria traumatikoak eta gatazkatsuak dira, eta biktima onartzeko moduak alde bateko edo beste-ko errekonozimendutzat edo akordio politikotzat jo daitezke testuinguru horretan.

Kontu handiz ibili behar da errekonozimendu moduek gizartearen polarizazioan eraginik izan ez dezaten, eta inork ere beste biktima edo sektore politikoen aurka erabil ez ditzan. Aldi berean, biktimenzat zentzurik ez duten ekintzak alde batera utzi behar dira. Errekonozimendu anitzeko moduak egitea ez da egintza soil bat, prozesu zail eta ireki baten parte baizik, eta ahalik eta errespeturik eta arretarik handienarekin jardun behar da zeregin horretan.

Batetik, biktima-sektore batzuetan eta gizarte-sektore batzuetan beste biktimak ez onartzeko joera nagusitu da, erakunde armatu edo terroristetako kideak direlako, nahiz eta pertsona horiek, aldi berean, judizioz kanpoko exekuzioen jomuga izan diren, Estatuko agenteen edo askotariko talde parapolizialen eskutik.

Horren haritik, biktima jakin batzuen omenezko ekintzak ETArek indarkeriaren gorespentzat hartu dituzte Estatuko aparatuen edo talde terroristen biktima izan zirenentzako errekonozimendutzat hartu beharrean, eta horrek oztopatu ditu urraketan ondorioak eta gertaera horietako askoren inpunitatea jasan dituzten senitartekoak onartzeko aukerak. Beste kasu batzuetan, errekonozimendu mota horiek ez dira inondik inora ageri, senitartekoei horretarako laguntzarik izan ez dutelako edo ekimen hori zentzugabetzat jo dutelako.

Berriki, ekintza jakin batzuk —giza

...Gainera, nik uste kontrakoa dela, lizuna ere badela diru hori eskuratzea... ez dakit zer ordaintzeko. Ez dakit, ez da polita dirua hartzea. Nolanahi ere, bide horretatik ez bazoaz, dena ezkutuan geratzen da. Hortaz, kalte-ordaina diruarengatik bakarrik, ez. Baina zerbait gaizki egin dela agerian jartzeko bide bakarra baldin bada, orduan bai". Miren Salegi

eskubideen urraketen biktima izateaz gain ETako edo antzeko taldeetako kideak izan ziren pertsonen kalte baten izena ematea edo haien ome-nezko monumentuak jartzea, esaterako— oztopatzeko irizpide judizial murriztaileak aplikatzearen ondorioz etorri dira zailtasunak.

Ahalmen barne-hartzailea eduki dezaketen errekonozimendurik ezean, garrantzi handikoa da bestea onartzeko moduak garatzea, baita norberaren errekonozimenduko ekitaldietan kontu handiz ibiltzea, besteak probokazio gisa ikusteko aukerarik izan ez dezan.

Horrek guztiak agertoki gatazkatsua uzten du agerian, eta, gauzak horrela, hobe da prozesurik ez behartzea edo judizializatzea. Zizurkilgo Udalean berriki gertaturikoa dugu horren adierazgarri. 2008ko apirilaren 14an, Udalaren osoko bilkurak Joxe Arregiren eta Jose Luis Gerestaren alde plaketan ezarritako plakak eta monolitoak kentzeko erabakia hartu zuen. Joxe Arregi 1981ean hil zen, poliziaren dependenzietan jasandako torturen ondorioz; Geresta, berriz, guztiz argitu gabeko zirkunstantzietan hil zen, eta haren gorpua Erretereriako eremu batean ageri zen. Maiatzaren 20ko osoko bilkuran, Udal horrek Giza Eskubideen Zuzendaritzari pertsona horiek txosten honetan biltzeko eskaera egin zion, giza eskubideen urraketen biktimak diren heinean¹⁵⁴. Txosten honetan, Joxe Arregiren kasua bildu da; José Luis Gerestarena, ordea, ez da aintzat hartu, haren heriotzaren zirkunstantziak ilunak direnez ezinezkoa gertatu delako giza eskubideen urraketatzat hartzea. Txosten honen hasieran nabarmendu denez, badira zenbait kasu oraindik argitu ez direnak.

8.4. Gizartearen kontzientzia morala berrezartzea

Historia guztien errekonozimendua, indarkeriari buruzko hausnarketa etikoa eta gertaeren kondena morala lagungarri gerta daitezke "ongiari eta gaizkiari" buruzko kontzientzia soziala berrezartzeko. Gezurrak edo konplizitateak ezin izango dute kontzientzia hori baldintzatu, ezta edozein indarkeria motaren justifikazioak ere.

Inpunitatea ezarri den herrialdeetan, inpunitatearen eraginak izugarri kaltegarriak izan dira, indarkeria mota berriak sortzea ahalbidetu duelako edo boterean jardun zutenak legeztatu dituelako. Beste egoera batzuetan, ordea, indarkeria ez ezik, proiektu politiko desberdinen arteko borroka nabari da; kasu horietan, bestearen historia onartzea lagungarri gerta daiteke giza eskubideak errespetatzearen aldeko kontzientzia orokorra berrezartzeko, aukera alderdikoen legezkotasunaren gainetik. Hori are garrantzitsuagoa da eragindako sufrimendua ukatzea edo saihestea norberaren jarrera legeztatze baliatzen bada, hau da, gertaeren (ETaren atentatuak) ondorioei aurre egitea saihesteko edo ekintzak zuzenean ezkutatzeko (gera zikinen kasuan, esaterako) erabiltzen bada.

Biktimizazio-pertzepzioaren eta indarkeriaren justifikazioaren gorpil zoroa hausteko, giza eskubideen errespetuaren aldeko kultura eta koherentzia politikoa berrezarri behar dira, gezurra, erabilera alderdikoa eta justifikazioa funtsezko balioak diren gatazkaren dinamikatik aparte. Indarkeriari dagokionez dinamika horiek euskal gizartearen (eta, neurri batean, Espainiakoan) barneratzen direnez, buru politikoen jarre-

ra-aldaketak lagungarri gertatuko lirakeke gizartearen dinamikak modu orokorragoan aldatzeko.

Giro politikoa baretzearekin batera egiaren eta biktimei laguntzearen gaineko lan hori abian jarri den herrialdeetan, ordura artean sistematikoki ukatzen ziren esperientziak onartzeko eta esperientzia horiei buruz hitz egiteko aukera izan da. Eta horixe izan da, hain zuzen ere, ahalegin horren eragin garrantzitsuenetako bat. Horrek minari edo basakeriei aurre egitea eska dezake, baina arazo politikoei buruzko elkarrizketa errazago egin dezake, indarkeria politikoaren eta terrorerearen dinamikak agindutako kliseak alde batera utzita, eta gizarte-arazoei buruzko eztabaidari ikuspegi konstruktiboago batetik helduz. Eusko Jaurlaritzak lehen urratsak eman ditzake norabide horretan, baina urrats horien norainokoa mugatuko litzateke egungo indarkeria-egoera aldatu ezean. Edonola ere, garrantzi handikoa litzateke norabide horretan urratsak egitea ahalik eta adostasun handienarekin.

ONDORIOAK ETA GOMENDIOAK

1. Indarkeria politikoaren ondorioz izandako biktimen bulegoa.

Eusko Jaurlaritzak Bulego bat eratu behar du, indarkeria politikoaren ondorioz izandako biktimei laguntzeko. Honako eginkizun hauek izango ditu:

- 1) Egindako lana baliozkotzea
- 2) Zabaltzea edo murrizketa ahalbidetzea, kasuen arabera, azterketa egin ondoren.
- 3) Lehen fase batean, eraginpean hartu beharreko behin betiko biktima multzoari buruzko era-

bakia atzeratzea (behin betiko baliozkotze-fasea)

Bulego hori abian jartzea premiazko neurria da, administrazioak urte askoan ahaztu duen kolektibo batentzat. Prentsan, irratan eta telebistan eman behar da Bulegoa abian jartzearen berri, baita administrazioaren komunikazio-euskarri guztietan ere, interesdun orok Bulegoaren berri izateko aukera izan dezan.

Bulegoak honako zeregin hauek bete behar ditu, besteak beste:

- Txosten honetan emandako definizioari jarraiki, indarkeria politikoa-ren ondorioz bizitzeko eskubideari eta osotasun fisikorako eta psikikorako eskubideari eragindako urraketa-kasuak dokumentatzea, lehenetasunez. Eta hori kalte-ordainketa neurri egokien eta errekonozimendu-neurri kolektiboagoen onuradun izan daitezkeen pertsonak identifikatzeko.
- Bulego honek honako helburu hauek bete behar ditu, besteak beste: beharrezkoa denean, kasuak dokumentatu eta argitzea; biktimei laguntzeko neurriak sustatzea; eta neurri horien emaitzak gizartearen hedatzea, etorkizunean indarkeria prebenitzeko. Bulegoak mekanismo bat jarri behar du eraginpekoen eskura, horren bitartez iradokizunak egiteko aukera izan dezaten. Bulegoak argi eta garbi utzi behar du bere zeregina zein den, eta errespetuz, koherentziaz eta berdintasunez jardun behar du betiere.
- Barreiatze geografikoaren eta irisgarritasunaren ondorioz, biktima askoren esperientzia kanpoan gera

liteke; hori saihesteko, Bulegoak mekanismo egokia ezarri behar du. Bulegoak gizarte-sareetara hurbiltzeko eta sare horiekin elkarlanean aritzeko mekanismoak ezarri behar ditu, sare horiek lan honetan zeresan handia izan dezaketela aintzat hartuta.

- Indarkeria-egoerak eragin duen sufrimenduari aurre egitearen aldeko politika aktiboa planteatzea. Biktimei kontsultatzeko politikari jarraiki, biktimei laguntzeko neurriak ezartzea, baita kaltea onartzeko neurriak ere. Bulego horrek, ondorengo faseei aurrea hartuz, indarkeriak hautsitako gizarte-harremanak berreraikitzeke proposamenak egin beharko ditu. Horretarako, gizartearen errekonozimendua duten eta adostasunaren aldekoak diren pertsonen aholkularitza bila dezake. Pertsona horiek ezin dira polarizazio politikoaren dinamikaren eraginpean egon; hortaz, hobe liteke ordezkari politikoak ez izatea. Gizartearen polarizazioa nagusi dela aintzat hartuta, hobe liteke, errekonozimendu soziala duten bertako pertsonak ez ezik, nazioartean ospea duten beste zenbait pertsona ere bulegora biltzea. Jasotako aholkularitzak diziplina anitzekoa behar du, ikuspegi guztiak (juridikoa, psikosoziala eta abar) bildu ahal izateko, eta ahalik eta adostasunik zabalena bilatu behar du. Proposamenak jendaurrean eztabaidatu behar dira, ahalik eta modurik irekienean planteatuta.
- Bulegoak urteko txostenak egin behar ditu, eta Eusko Jaurlaritzaren dagokion Zuzendaritzak Giza Eskubideen eta Herriarren Eskaren Batzordeari

aurkeztu behar dizkio, batzorde horrek presiorik gabe lan egiteko eta emaitzak zuhurtziazko denboran eskaintzeko aukera izan dezan. Lekukotzak biltzerakoan, ziurtatu beharra dago parte hartu nahi duten biktima guztien lekukotza entzungo dela. Ondoren, jarraipen-mekanismo bat antolatu beharko da, biktimen premiei eta gomendioen aplikazioari dagokienez.

- Bulegoaren txostenek honako helburu hauek eduki behar dituzte:
 - sufrimenduaren bidegabekeria jendaurrean onartzea;
 - biktimizatuen dauden taldeek mina onartzen zaiela eta eskubideak errespetatzen zaizkiela sentitzea;
 - indarkeria ahalbidetu duten mekanismoak agerian uztea eta desagitea;
 - bakerako beharrezko aldaketak planteatzea (parte.-hartze demokratikoa, kultura politikoa aldatzea eta abar);
 - ikuspegi guztiak nolabait bilduko dituen, ezkutuko gertaerak onartuko dituen eta ikaskuntzak transmitituko dituen historia barne-hartzailearen bertsio bat lantzea.
- Lekukotzen bilketak eta azken txostenak honako hiru helburu hauek betetzea ahalbidetu behar dute gutxienez:
 - Lekuko eta biktimen esperientziarekiko enpatia, errekonozimendua eta baliozkotzea adieraztea. Sufrimendu hori jendaurrean adierazi eta konpartitu behar da, esperientzia kolektiboa den heinean.
 - Komenigarria litzateke, halaber,

“Min hori sendatzeko, gertatu zena onartzea nahi nuke, zer punturaino torturatu zuten onartzea. Eta ez ahaztea, ondorengoek jakin dezatela pertsona horrekin zer egin zuten. Eta errekonozimendu hori Estatuak egin dezala. Alferrikakoa da arduradunak zigortzea eskatzea, baina ikertzea eskatuko nuke. Izan ere, kolpeak eta ubeldurak eskaileratik erortzerakoan egin omen zituela esan baitzuten garai hartan”.

Maribi Arregi

erailketa, tratu txar eta torturen ezaugarri eta erantzukizunak argitzea, luzapen juridikoak izan edo ez.

- Biktimei aholku ematea, har litezkeen ikerketa-neurrien inguruan.

- Tortura-kasuetarako ikerketa-metodologiak ebaluatzea

Torturaren gaian zailtasun espezifikoak nabari dira, salaketak baliozkozteari, kasuak zehazteari eta sarritan igarotako denborari dago-kienez. Hori dela-eta, alde aurreko azterketa bat egin behar da, nazioar-tean prozesu horiek abian jartzeko baliatu diren eta Euskadin ere erabil daitezkeen esperientzien inguruan. Bereziki garrantzitsua da gizarte zibiletik eratorritako ikerketa inde-pendentearen esperientzia-iradoki-zunak bilduko dituen txostena edu-kitzea. Horren haritik, zenbait era-kundek —Amnesty International, esaterako— eta gobernu arteko era-kundek —CPT, esaterako— eginiko lanak hartu behar dira kontuan, baita tortura-kasuen atzera begirako ebaluazioa egiteko nazioartean abian jarritako esperientzia batzuk ere —Txileko Valech Batzordearena bere-ziki, gai hori berariaz lantzen duen bakarra dela aintzat hartuta—.

2. Legebiltzarraren ponentzia

Eusko Legebiltzarrak Indarkeria Politikoaren ondorioz izandako Biktimen Ponentzia eratu behar du; besteak beste, honako eskumen hauek eduki behar ditu ponentzia horrek:

- 1) Eraginpeko pertsonen jendaurrean entzutea, errekonozimendurako hasierako neurri gisa;

- 2) Nazioarteko eta tokiko adituen dokumentazioa eta aholkularitza, indarkeria politikoaren ondorioz izandako biktimen alorreko jardunen inguruan.

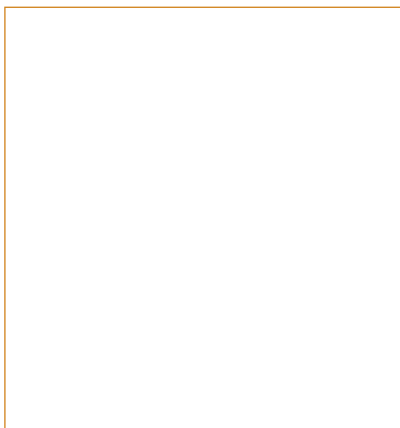
3. Indarkeria Politikoaren ondorioz izandako Biktimei Laguntzeko Euskal Legea egitea

Eusko Legebiltzarrak Indarkeria Politikoaren ondorioz izandako Biktimei Laguntzeko Euskal Legea landu eta idatzi behar du. Biktima horien errekonozimendua eta kalte-ordainketa bilatu behar ditu lege horrek, hartara ahanztura-urteen eragina ahal den neurrian arintzeko. Ahalik eta adostasun politiko zabalenaren ondorio behar du legeak. Aldez aurretik, lege horretan inplikaturiko alderdi politiko eta gizarte-eragileen arteko eztabaida eta kont-sultarako denbora ezarri behar da. Aginduan bilduriko urraketen (tortura, erailketa, bortxaketa eta abar) alde aurreko definizioa ezarri behar du lege horrek, baita biktimei buruzko definizio zabala ere. Hori lagun-garria litzateke pertsona gehiagoren sufrimendua entzun eta jaso ahal izateko. Ondoren, lekukotza horiek dagozkien txosten edo gomendioetan bildu behar diren edo ez ebaluatuko da. Osotasun fisikoaren aurkako indarkeriaren eta mehatxuen ondorioz kalte larriak jasan dituzten pertsona guztiak bildu behar ditu bikti-men definizioak, nahasmendurik sortu gabe.

Eusko Legebiltzarrak Euskal Autonomia Erkidegoko aurrekontue-tako partida bat esleitu behar du legeak onarturiko neurriak finantzatzeko.

09

LISTADOS

Aginduari dagozkion kasuak bakarrik bildu dira zerrenda honetan. Ahalik eta zerrendarik zehatzena egin da, txostenaren testuan aipatu diren bizitzeko eskubidearen eta osotasun fisikorako eta psikikorako eskubidearen urraketan inguruan. Kategoria bakoitzean bi urraketak hartu dira aintzat, 5. atalean deskribaturiko tipologiekin bat etorritik. Txostenaren puntu horretan adierazidenez, urraketan parte izan ziren testuinguru eta ereduak deskribatzen dituzte tipologia horiek, baina esan beharra dago ezinezkoa gertatu dela gertaera eta erantzukizun guztiak kasuan kasu eta zehatz-mehatz ikertzea. Nolanahi ere, kasuistika zabala da, eta indarkeria politikoaren testuinguruan denbora-tarte jakin batean eta maiztasun jakin batekin errepikatu diren gertaeren deskribapenak hartu dira aintzat.

Zerrenda hau lantzeko informazioa egunkarietatik eta askotariko agerarietatik atera da. Informazio horiek egiaztatu dira, eta biktimei laguntzeko eta giza eskubideen arloko zenbait erakundek —Eusko Jaurlaritza barne— argitaraturiko beste zerrenda batzuekin alderatu dira.

Beste iturri batzuetatik eratorritako zerrenda horiek aztertzerakoan akats batzuk atzeman dira (kontzeptua, izenak, datak, gertaeren zirkunstantziak, eta egiletzak edo errebindikazioak), eta aipaturiko kontrastea egin ondoren akats horiek zuzentzeko ahalegina egin dugu. Oso litekeena da akats horietako batzuk guztiz zuzendu ez izana. Gure usteetan, eskaturiko zorrotasuna lortzeko datu-bilketa pertsonalizatua egin beharko litzateke, kasuan kasukoa, egiaren batzorde batek bezala jardunez, hau da, datuak zuzenean eskuratzeko aukera emanez eta zuzeneko iturrien lekukotza guztiak entzunez; gainera, ikerketa-talde handiagoak eta zuzeneko iturrietara edo artxibo judi-

zialetara jotzeko aukerak handitu behar dira.

Ezinbesteko absentsiak eta akats posibleak etorkizuneko txostenetan zuzendu beharko dira. Beste kasu batzuetara iristeko aukerarik ez dugu izan, prentsan jaso ez zirelako edo zerrenda honetan bildu ahal izateko oinarritzko datuak falta zaizkielako. Horrenbestez, oraingoz behintzat, lana osatu gabe geratu da. Hau lehen urratsa baino ez da, beraz, benetako argazki osoa ahalik eta lasterren egiteko egin beharreko urratsa.

Kasu batzuetan litekeena da informazioa zehaztugabea izatea, eta beste batzuetan, berriz, informazioan ageri diren hutsuneak argi eta garbi adierazi dira. Hala eta guztiz ere, txostenak ideia orokor bat ematen du biktimek eta gizartearen zati batek jasandako giza eskubideen urraketan maiztasunaren eta garrantziaren inguruan. Merezi duten garrantzia eman behar zaie, benetako kontu-emate demokratikoa gerta dadin, giza eskubideen urraketa berriak prebenitzeko. Bidegabeko jokabideak aztertzen diren guztietan bezala, kontuan hartu beharra dago berrogei urteko denbora-tarte batean zenbait testuinguru politiko gertatu direla, horrela gertaeren inpaktua eta esanahia ulertu ahal izateko. Hortaz, kontua ez da gertaera edo biktima bakartuen multzoa osatzea, baizik eta kasuen multzoa osatzea, une jakin batzuetan, biktimen identifikazioa eta egoera balioesteko ez ezik, ekintzen esanahi politikoa ulertzeko ere baliagarri izan daitekeela agerian uztea.

Txosten honek Eusko Legebiltzarraren eskaerari erantzun nahi dio, hau da, biktimen identifikazio zehatza egin nahi izan du, eta txostenak aurre egin behar izan dion problematikaren tamaina ematen du aditzera zerrendak.

9.1. Segurtasun-indarren esku-hartzeak

Hildakoak

- 9.1.1. Poliziaren zaintzapean.
- 9.1.2. Errepideko kontroletan edo antzekoetan
- 9.1.3. Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz
- 9.1.4. Istiluetan.
- 9.1.5. Manifestazio edo protestetan.

Zaurituak

- 9.1.6. Poliziaren zaintzapean jasandako torturen salaketa.
* Sexu-osagaia duten torturen salaketa.
- 9.1.7. Eskubide-urraketak espetxeetan.
- 9.1.8. Kontroletan.
- 9.1.9. Nahasteen, abusuen eta bestelakoen ondorioz
- 9.1.10. Istiluetan.
- 9.1.11. Manifestazio edo protestetan.

9.2. Talde parapolizialak, ultrak eta abar.

Hildakoak

- 9.2.1. Atentatueta.
- 9.2.2. Bahituak eta hildakoak.
- 9.2.2. Bortxatuak eta hildakoak.
- 9.2.4. Manifestazioetan.

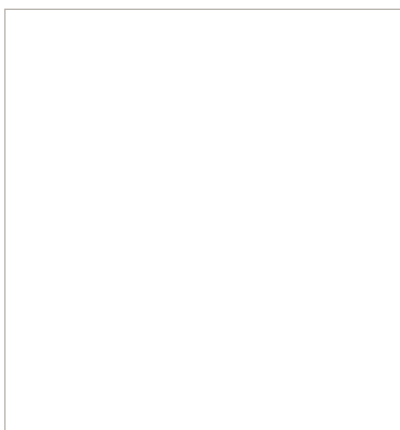
Zaurituak

- 9.2.5. Sexualki bortxatuak, errebindikazio politikoarekin.
- 9.2.6. Bahituak, galdekatuak eta kolpatuak.
- 9.2.7. Erasotuak eta kolpatuak.
Atentatu frustratuen kasuak ere bildu dira.
- 9.2.8. Manifestazioetan.

9.3. Fusilatuak

9.4. Are kontraste eta argi handiagoa behar duten beste kasu batzuk.

- 9.4.1. Hildakoak eta desagertuak.
- 9.4.2. Zaurituak

9.1. Segurtasun-indarren esku-hartzeak

Hildakoak

9.1.1. Poliziaren zaintzapean

1975/05/23. **Koldo Arriola.**

Ondarroan. 18 urtekoa, seme bakarra. Lekukoen eta COUko irakasle eta ikasleen arabera, afaltzera joan ziren Saturrarango Venecia jatetxera, azterketen amaiera ospatzeko. Afaritik irtendakoan, Ondarroako kaleetan barrera ibili ziren, euskal kantak kantatzen. Guardia Zibilaren kuartelaren aurretik igarotakoan, zaintza-agente batek hurbiltzeko agindua eman zien haietako hiruri, eta Arriola kuartelaren barrura sartu arazi zuen, gazteak "Nik ez dut ezer egin, nik ez dut ezer egin" oihu egiten zuen bitartean. Jarraian tiro-hotsa entzun zen. Pedro Rodríguez guardia zibilak egin zuen tiroa¹⁵⁵. Taldea handik alde egitera behartu zuten. Goizeko 8:00etan, aguazil bat familiaren etxera joan zen, semea hilda zegoela abisatzeko.

1979/01/06. **Felipe Baz González.**

Gueñesen eta Galdamesen artean, Bilbon. 19 urtekoa. Tiro batez hil zen Guardia Zibilaren Land Rover baten barnean, agenteek lagun batzuekin batera bertara eraman ondoren. "Poliziaren zenbait ibilgailutan banaturik eta jasandako mehatxuen aurrean, gazteetako batek eskuak belarrietara eraman ditu, eta guardia zibilak bi tiro bota dizkio Cetme batekin, buruan eta bularrean; horren ondorioz gaztea hil egin da"¹⁵⁶.

1981/02/13. **Joxe Arregi Izagirre.**

Madrilgo DGSn. Zizurkilgoa zen, eta 30 urte zituen. 4an atxilotu zuten, eta Segurtasuneko Zuzendaritza Nagusitik Carabancheleko espetxe-ospitalera eraman zuten egoera

larrian. Haren heriotzarengatik bi polizia baino ez zituzten akusatu, Juan Antonio Gil eta Julián Marín. Lehena 1983/12/05ean absolbitu zuten; bigarrena, berriz, Madrilgo Probintzia Auzitegiak absolbitu zuen, 1985/09/23an¹⁵⁷. Horietako bat komisario izendatu zuten, 2005/03/31n.

1985/12/15. **Mikel Zabalza Garate.**

Bidasoa-Intxaurrondon. Orbaiztakoa zen. Donostiako hiri-autobusetako langilea. Atxilotu eta Intxaurrondoko kuartelera eraman. Guardia Zibilaren arabera, ihes egitea lortu zuen. Hogei egun geroago, gorpua Bidasoa ibaian agertu zen, ur gainean, haren bila zebiltzanek ia egunero miatua zuten toki berean. Pedro Gómez Nieto agenteak CESIDeko koronel Alberto Perote jaunari emandako informazioak Zabalza kuartelean hil zela frogatu zuen: "Zabalza eskuetatik joan zaie, galdeketa geratu da. Inoiz ez dute atzemango zer gertatu den. Litekeena da bihotza gelditu izana buruan plastikozko poltsa jartzearen ondorioz". Guardia Zibileko teniente Arturo Espejok, Fernando Castañedak eta Gonzalo Pérez Garcíaik zaindu zuten Zabalza¹⁵⁸. Azken hori komandante-mailara igo zuten.

1993/09/24. **Gurutze Yanzi Igarategi.**

Guardia Zibilaren dependenzietan, Tres Cantosen, Madrilén. Urnietakoa, 31 urtekoa, HBko militantea. Bihotz-gelditzearen ondorioz hil zen, Guardia Zibilak galdekatzen zion bitartean, aurreko egunean atxilotu ondoren, kargurik gabe libre geratu ziren senarrarekin eta beste zenbaitekin batera.

1993/09/26. **Xabier Kalparsoro**

Golmaio "Anuk" eta "Txato". Indautxuko Polizia-etxean. Zumaiakoa. 27 urtekoa. Polizia-etxe-ko leihotik erori zen, 24an, atxilotua

egonik Poliziak galdekatzen zion bitartean. Bi egun geroago hil zen. 2000an lau polizia prozesatu zituzten, eta horietako biri sei hilabeteko zigorra ezarri zieten.

[Jarraian azaltzen diren kasuetan, heriotza atxilotzealdia amaitu eta berehala gertatu zen, edo atxilotze-egunetan gertaturikoaren ondorioz](#)

1970/03/11. **Javier Escalada**

Navaridas. Iruñean. 21 urtekoa. Ikasleen buru historikoa. 4an atxilotu zuten, Hezkuntzaren Legearen aurkako manifestazio batean, eta Ospitalean hil zen bihotz-gelditzearen ondorioz, Poliziaren Polizia-etxean igarotze traumatikoa izan ondoren. Ez zen atxilotu zuten lehen aldia. Zenbait iturriren arabera, "poliziaren dependenzietan jasandako torturen ondorioz" hil zen¹⁵⁹.

1970/12/21. **Antonio Goñi Igoa.**

Donostian. Etxarri Aranazkoa zen, eta Donostiako Sagues auzoan bizi zen. 39 urtekoa. Polizia Armatuak abenduaren 10ean atxilotu zuen, salbuespen-egoeraren esparruan, Burgosko Epaiketaren aurkako protesta batean, "Gora Euskadi Askatuta!" oihu egin izana leporatuta. Haren emazteak, Carmen Urmenetak, 20.000 pezetako isuna ordaindu behar izan zuen senarra askatzeko. Emaztearen esanetan, depresio gogor batean erori zen polizia-etxean jasandako tratu txarren ondorioz, eta horrek bere buruaz beste egitera eraman zuen, egun gutxiren buruan.

1982/03/29. **Esteban Muruetagoiena**

Scola. Oiartzunen. 38 urtekoa. Ondarroakoa zen, eta Oiartzungo mediku titularra zen. Etxean hil zen, Terrorismoaren aurkako Legea ezarrita Madrilgo poliziaren dependenzietan bederatzi egun atxilotuta

"Nik uste biktima anonimoei, errepresio gordina eta askotan zuzen-zuzena jasan duten horiei, errekonozimendu publikoa egin beharko litzaiekeela. Kalte-ordain ekonomikoa ez ezik, errekonozimendu publikoa ere egin behar zaie-la uste dut, hau da, pertsona horiek guztiak garai jakin batean —Trantsizioan— erabili zen taktika frankista baten, gerra zikinaren —faxista, neurri batean— biktima izan zirela onartzea, eta hori jendaurrean argi eta garbi uztea. Pertsona horiek gerra zikinaren edo asmo politiko argia zuten ekintza jakin batzuen biktima izan direla uste dut nik.
(...)

Amparo Lasheras

eman eta kargurik gabe libre geratu ondoren. Bigarren aldia zen arrazoi berarengatik, hain zuzen ere ETako kide zauritu bati laguntzegtatik, atxilotu zutela. Espetxetik irtendakoan, familiak adierazi zuen egoera "negargarrian" zegoela, haluzinazioak eta guzti¹⁶⁰.

9.1.2. Errepideko kontroletan edo antzekoetan

1970/07/17. **Manuel Andueza Elizalde**. Berakoa. Zenbait tiro jaso zituen Donostiako inguruetan, Guardia Zibilaren ustezko kontrol batean.

1973/10/16. **Jokin Diestre Barroso**. Fruniztik Mungiarako errepidean. Guardia Zibilaren kontrol batean hil zen, egunsentian.

1974/12/18. **Mikel Salegi Urbieto**. Errekalde-Añorgan, Donostian. 17 bala-tiro jaso zituen Guardia Zibilaren kontrol batean; geldirik zeuden beste zenbait autok oztopatzen zuten kontrola. Gidaria, Rafael Luque, onik atera zen.

1975/06/02. **Felicitas María Alexandra Leckett**. Donostian. Bilbao-Behobia autobidetik zihoan automobilean, errainarekin; biak alemanak ziren. Polizia Armatuak botatako tiroa jaso zuen buruan. Antza, kontrola ezarria zuen Poliziak, baina ez zuten garaiz ikusi. Maiatzaren 27an zauritu zuten, eta Gurutze Gorrian hil zen.

1975/10/03. **Kepa Josu Etxandi**. Luzaiden. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, Luzaiden ezarri omen zuten kontrol batean.

1975/11/25. **Ángel Esparza Basterra**. Legutien. 29 urte zituen, eta Dimakoa zen. Guardia Zibilak

Bizkaiko herri horretan ezarritako kontrol batean hil zen.

1975/12/04. **José Ramón Rekarte**. Gasteizen. Bertsio ofizialaren arabera, ez zen gelditu, Guardia Zibilak errepide-kontrol batean gelditzeko agindua eman zion arren.

1975/12/09. **Kepa Tolosa Goikoetxea**. Beasainen. 28 urtekoa. Neska-lagunarekin zegoen autoan, eta norbait inguratzen ari zela ikusi zuten. Lapurtzeko asmoa zuten gaizkileak zirelakoan, motorra abiarazi zuten handik urruntzeko. Horren ondorioz, kale-jantzia zihoazen bi guardia zibilek tiro egin zieten. Agenteen esanetan, "gelditzeko" agindua eman zieten; neska-lagunak, aldiz, motorraren zarata zela-eta ezer ere ez zutela entzun adierazi zuen. Guardia Zibilak onartu zuenez, aurrekaririk ez zuten, eta ibilgailuan ez zuten delituzko ezer aurkitu.

1976/04/12. **Felipe Suárez Delgado**. Zarautzen. Ezkonduta, eta bi seme-alabaren aita. Zestoako Posta eta Telegrafoetako Bulegoko burua zen. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, kontrol batean. Autoan zihoazen beste bi zauritu zituzten, bi egun lehenago gertaturiko gertaera berean.

1977/10/14. **Gonzalo Pequeño Morato**. Lutanxan, Barakaldon. 21 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen. Gertaera berean, ibilgailuan harekin zihoan anaiak zauri arinak jasan zituen.

1978/01/24. **Efrén Torres Abrisketa**. Arrigorriagan. Barakaldokoa zen eta Bilbon bizi zen; 18 urte zituen. Errepideko kontrol batean hil zen, Guardia Zibilaren tiroen ondorioz; autoan zihoazen beste biak balaz zaurituta gertatu ziren.

1978/06/24. **José Emilio Fernández Pérez**. Apatamonasterion.

Elorriokoa, 17 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen. Ibilgailuan zihoazen beste biak zauriturik suertatu ziren. Francisco Letamendiak minutu bateko isilunea eskatu zuen Espainiako Kongresuan, gertaera horiek zirela-eta.

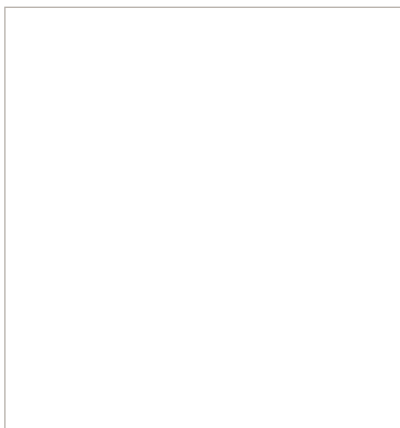
1978/06/26. **Felipe Carro Flores**. Sestaon. Barakaldoko Gurutzetakoa zen. 15 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, Apatamonasteriokoa gertatu eta bi egunetara.

1979/06/22. **Diego Alfaro**. Basaurin. Orihuelako agente komertziala, Sevillan bizi zena, 49 urtekoa. A-8tik zihoan ibilgailu batean, enpresako beste hiru kideekin, Basauriko Polizia Nazionalaren kuartelaren parean tiro bat jaso zuenean.

1979/11/06. **Francisco Caballero Quijera**. Bilbon. Zamorakoa zen, eta Ortuellan bizi zen. PCEko militantea zen. Furgoneta batean zihoan Las Cortes auzotik, kale-jantzia zihoazen polizietik tiro egin ziotenean. Greba orokorra egin zen gertaera salatzeke.

1979/11/11. **Mikel Arregi Marin**. Etxarri Aranatzen. Lakuntzako zinegotzia HBtik, 32 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroek harrapatu zuten, eta ordu gutxiren buruan hil zen. Kidego horretako agente bati bi hilabeteko espetxe-zigorra ezarri zioten, 1981/09/15ean.

1982/10/16. **María Ángeles Barandiaran Larrañaga**. Gasteizen. 52 urtekoa. Senarrarekin zihoan Poliziak Gamarrako kontrol batetik botatako tiroak jaso zituztenean.

1982/10/16. **Victoriano Aguiriano Cortazar**. Gasteizen. 59 urtekoa, M. Ángeles Barandiaranen senarra. Poliziaren kontrol batean tirokatu zituzten, Gamarran. Biak hil ziren.

1982/10/19. **Marcelo Garziandia**. Lasarte-Orian. Alegiako zen, eta Tolosan bizi zen. Polizia batek tiro egin zion Lasarteko inguruetan, txiza egiteko ibilgailutik jaitsi zenean, 16an. Hiru egun geroago hil zen, inolako kontrolik ez zuela ikusi adierazi ondoren.

9.1.3. Nahasteen, abusuen eta bestelako onorioz

1969/05/15. **Segundo Urteaga Unzueta**. Urabainen. Arabako herri horretako sakristaua. 58 urtekoa. Fernando Montolio Millán inspektoreak Elizako kanpandorrean tirokatu zuen. Bi urteko espetxe-zigorra ezarri zioten, baina libre irten zen, fidantza ordaindu ondoren¹⁶¹.

1973/11/21. **Pedro Barrios González. Madrilén**. Velázquez kaleko Drugstoreko langilea. 15 egunen buruan hil zen. Poliziak ETAko militante Iñaki Mujikarekin nahastu zuen; Carrero Blanco almirantearen aurkako atentatuan parte hartu izana leporatzen zioten Iñaki Mujikari. 1979/04/30ean, Auzitegi Gorenak familiari 3 milioi pezetako kalte-ordaina ematea erabaki zuen.

1975/12/02. **Henri Etxeberri**. Madril. Poliza Armatuak tiro egin zion, gelditzeko aginduari kasurik egin ez ziolako.

1978/11/15. **Emilia Larrea Sáez de Adacia**. Arrasaten. 52 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, Komando Autonomo Antikapitalistetako hiru kideren aurkako operazio batean. Herritarren

Ikertze Batzordearen txostenek eta Giza Eskubideen Saileko zuzendari José Ramón Rekalde jaunak bertan bildutako datuak oinarritzat hartuta Eusko Kontseilu Nagusiko Herrizaingo Sailak eginiko txostenak Guardia Zibilari egotzi zioten Emilia Larrearen heriotza. Eusko Kontseilu Nagusiko Herrizaingo Sailak gogor kritikatu zuen indar publikoaren jarduna, eta "ulertezintzat ere jo zuen, bidegabe tiroka hasi zirelako, eta, horren ondorioz, hildako bat eta zenbait zauritu eragin zituelako herritar zibilen artean"¹⁶².

1980/09/06. **Luis Quintana Monasterio**. Bilbon. 46 urtekoa. PSOEko eta UGTko militantea. Kale-jantzian zihoan polizia baten tiroen ondorioz hil zen, Bilboko Aintzira kalean. Hiru pertsona gehiago zauritu ziren gertaera berean¹⁶³.

1981/05/10. **Juan Mañas Morales**. Roquetas del Mar herrian, Almerian. Pechinakoa zen. Almeriara joan zen bi lagunekin, anaiaren lehen jaunartzea ospatzeko. ETAko kideekin nahastu zituzten, eta Guardia Zibilak hil egin zituen, gertaera ilun baten ondorioz¹⁶⁴.

1981/05/10. **Luis Cobo Mier**. Roquetas del Mar herrian, Almerian. Santanderrekoa zen. Haren heriotzaren ondoren, Herrizaingo ministro Juan J. Rosón jaunak maiatzaren 22an egindako agerraldian, PSOEko parlamentari San Juan jaunak "desitxuratutzat" jo zituen bertsio ofiziala eta ministroaren azalpenak, eta Gobernuazteko eskatu zion.

1981/05/10. **Luis Montero García**. Roquetas del Mar herrian, Almerian. Salamancakoa zen, eta Santanderren bizi zen. Almeriara joan zen bi lagunekin, eta Guardia Zibilak ETAko komando bateko kide-

ekin nahastu zituen. Hiru hildakoen familiak semeak "terrorismoaren biktimatzat" hartzeko eskaera egin dute¹⁶⁵.

9.1.4. Istilueta

1975/06/15. **Alfredo San Sebastián Zaldívar**. Mungian. 24 urtekoa, Algortakoa eta 6 hilabeteko seme baten aita. Hogei lagun inguru Plasenciako Mugimenduko toki-buruaren ilobaren omenezko agur-afaritik zetozen. Zigor dantzalekuan sartzen ahalegintzen ari zirela, kale-jantzian zihoazen bi guardia zibil agertu ziren, eta agur-afariaren taldeko batek, Martín García, "hemen ez da ezer gertatzen" adierazi zien. Agenteak kulatarekin jo zion gazteari, buruan. Horren aurrean, Alfredo San Sebastiánek, honako hau esan zion, mindurik: "Aizu, ez da horrenbesterako izan. Ba al da eskubiderik hori egiteko?". Erantzuna tiro bat izan zen. Odolustuta hil zen. Gaueko 3:30ean gutxi gorabehera Guardia zibilaren jeep batean sartu zuten, hilik.

1976/06/12. **Alberto Soliño Mazas**. Eibarren. 33 urtekoa, Pasaikoa. Lanbidez musikaria. Euskal kantaren lehiaketaren irteeran hil zen, Eibarko Jai Alai. Kale-jantzian zihoan guardia zibil batek, Luis Carpinterok, egin zituen tiroak¹⁶⁶. Iñaki Egaña historialariaren arabera, familia behartu egin zuten eskelan "istripuz hil zen" jartzera.

1976/10/10. **Francisco Javier Alonso Castillejos**. Burlatan. Herri horretakoa zen. Guardia Zibilaren Informazio Zerbitzuko kalez jantzitako kideen tiroen ondorioz hil zen.

1976/11/28. **Santiago Navas Agirre**. 21 urtekoa. Bordatxo dantzalekuan, Donezteben. Kale-jantzian zihoan

...Eta horrek esparru politikoaren aldaketa ekarri beharko luke berekin. (...) Gainera, begira, ni amnistiaren aldeko borrokan hasi nintzen. Nik garai hartan garbi ikusten nuen amnistia edukitzeko legeak aldatu behar zirela. Gainerako guztiak indultuak baino ez direlako. Presoak askatzea, besterik ez...

Amparo Lasheras

José Roca Díez guardia zibilaren tiroen ondorioz hil zen; 1978/09/18an Burgosen eginiko gerra-kontseiluan absolbitu egin zuten agentea. Bi hildako eta zauritu bat eragin zituen gertaerak¹⁶⁷.

1976/12/17. **José Javier Nuin** Azkarate. Bordatxo dantzalekuan, Donezteben. 18 urtekoa. 28an zauriturik suertatu zen, kale-jantzian zihoan guardia zibil baten tiroen ondorioz.

1979/06/10. **Vicente Vadillo Santamaría**, "Francis". Erreenterian. Jaengoa zen, eta Erreenterian bizi zen. Apolo dantzalekuan kale-jantzian zihoan polizia batek buruan botatako tiro baten ondorioz hil zen; lekukoen arabera, erasotzailearen aurrean euskaldunen defentsan atera zenean eman zion tiroa.

1979/08/25. **Justo López de Zubiria**. Gasteizen. Las Vegas tabernako jabea, 43 urtekoa. Mozkortuta zegoen Antonio Macía Benítez poliziaren tiroen ondorioz hil zen, bezero batekin batera. Gutxitan bezala, erasotzailearen aurkako kondena-zigorra eman zen, 1980/11/06an egindako epaiketan.

1979/08/25. **Félix Mingueta Sanz**. Gasteizen. Las Vegas tabernako bezeroa, 39 urtekoa. Establezimenduko jabearen defentsan atera zen, zeharo mozkortuta zegoen polizia batek arma eskuratu zuenean.

1980/06/30. **Manuel Luciano Pérez Gómez**, "Xamin". Haron, Errioxan. Labastidakoa. Anaiarekin eta bi lagunekin zegoen Haroko La Masía dantzalekuan, kale-jantzian zihoan Lorenzo Herranz guardia zibilak tiroa bota zionean. Familia ez zuten deitu epaiketan parte har zezan.

1982/10/23an egin zen epaiketa, eta jurisdikzio militarretik bideratu zen.

1980/07/30. **Domingo Hernando García**. Bilbon. 17 urtekoa. Barakaldokoa zen eta Otxarkoagan bizi zen. Kale-jantzian zihoan poliza batek tiro egin zion, Las Cortes auzoan liskarra izan ondoren.

1980/10/16. **José Luis Sancha Lasa**. Barakaldon. Barakaldokoa zen, eta 17 urte zituen. Polizia batek herri horretako Los Arcos tabernan egindako tiroen ondorioz hil zen⁶⁸.

1981/06/01. **María Encarnación Ayúcar García**. Bilbon. 20 urtekoa. Kale-jantzian eta mozkortuta zihoan polizia batek tiro egin zion, Deustuko Garden dantzalekuko atean. Jarraian, poliziak bere buruaz beste egin zuen, buruan bi tiro emanda.

1987/11/25. **Henk Eric Anton Haelewyn**. Irunen. Belgikako herritarra, 25 urtekoa. Bertsio ofizialaren arabera, Dimas Clemente Martínez eta Fernando Martínez Hermoso guardia zibilek hil zuten tiro batez, herri horretako Gwendolyne dantza-lekuan⁶⁹.

1988/06/29. **Ángel González**. Barakaldon. Coromoto tabernako jabea. Pato López guardia zibil ohiak hil zuen, tiro batez.

2004/03/13. **Ángel Berrueta Legaz**. Iruñean. Gurasoak elkarteko kidea, 60 urtekoa. 4 seme-alabaren aita. Auzoko emakume batek eskatu zion okindegian kartel bat jar zezan M-11ko atentatuaren egiletza ETari leporatzeko. Eztabaidan aritu ondoren, emakumearen senarra, polizia zena, eta haren semea bertaratu ziren, eta pistolaz eta labanaz erail zuten. Epaiketa 2005eko ekainean egin zen. Auzitegiak "motibazio ideo-

logikoa" ikusi zuen Berruetaren heriotzan, eta hiru prozesatuak gertaeren erredun jo zituen, "erailketa-rengatik" eta "probokazioarengatik". Nafarroako Probintzia Auzitegiak 20 urteko, 15 urteko eta 10 urteko espetxe-zigorra ezarri zien Valeriano de la Peña poliziar, haren seme Miguel Joséri eta Pilar Rubiori, baina Nafarroako Auzitegi Gorenak Pilar Rubio absolbitu egin zuen heriotza proposatze kargutik, eta haren kondena baliogabetu egin zuen.

9.1.5. Manifestazio edo protestetan

1969/10/30. **Jesús María Murueta Moratilla**. Erandion. Polizia Armatuaren agente batek aldamenetik botatako tiro baten ondorioz hil zen; agente hori guardian zegoen goizaldean, atmosfera-kutsaduraren aurka herriko lantegiek egindako greba orokorrean.

1969/11/12. **Antonio Fernández Elorriaga**. Erandion. Hilaren 30ean Guardia Zibilak larriki zauritu zuen, auzokoek atmosfera-kutsaduraren aurka eginiko greba-egun batean.

1970/12/08. **Roberto Pérez Jauregi**. Eibarren. Metalurgiako langile gaztea, PCIko kidea. Kale-jantzian zihoan polizia batek balaz zauritu zuen 4an, Burgosko Epaietaren aurka protestatzeko manifestazio batean. Ondoren, kategoriaz igo zuten polizia hori, eta Valladolidera eraman. Greba orokorraren bigarren eguna zen.

1975/08/31. **Jesús García Ripalda**. Grosen, Donostian. 23 urtekoa, EMKko kidea. Polizia Armatuaren sarjentu batek, Listón⁷⁰ deitura zuenak eta Marianistak ikastetxean Gorputz Hezkuntzako irakaslea zenak, tiro egin zion, Garmendiaren, Txikiren eta Otaegiren epaiketen aurka pro-

testatzeko pankarta bat zeramanean.

1976/03/03. **Romualdo Barroso Chaparro.** Gasteizen. Agrator enpresako langilea, 22 urtekoa. Polizia Armatuaren zenbait taldek tiro egin zuten San Frantzisko Asiskoaren elizatik irteten ari ziren langileen aurka, M-3ko greba orokorraren egunean.

1976/03/03. **Francisco Aznar Clemente.** Gasteizen. Ikaslea zen, eta aldi berean okindegi batean lan egiten zuen; 17 urte zituen. Polizia Armatuaren tiroen ondorioz hil zen San Frantzisko Asiskoaren elizatik irtetean, M-3ko greba orokorraren egunean.

1976/03/03. **Pedro Martínez Ocio.** Gasteizen. Forjas Alavesas enpresako langilea, 27 urtekoa. Polizia Armatuaren tiro baten ondorioz hil zen, San Frantzisko Asiskoaren elizatik irtetean.

1976/03/06. **José Castillo García.** Gasteizen. Basa enpresako langilea, 32 urtekoa. Polizia Armatuak larriki zauritu zuen 3an, greba orokorraren egunean.

1976/03/08. **Vicente Antón Ferrero.** Basaurin. 18 urte zituen, eta Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, Gasteizko M-3ko heriotzak salatzeako protesta-manifestazio batean.

1976/03/08. **Juan Gabriel Rodrigo.** Tarragonan. 19 urtekoa. Dirudienez, goialde batetik erortzean hil zen, Gasteizetik manifestazio solidario baten aurkako polizia-karga batetik ihes egitean¹⁷¹. 52 urteko Mario Marotta arrazoi berarengatik hil zen Erroman, 1976/03/14an, Espainiako enbaxadaren aurrean protestatzen ari zela.

1976/04/06. **Bienvenido Pereda Moral.** Gasteizen. Grupos Diferenciales taldeko langilea, 30 urtekoa. Hilabete geroago hil zen, M-3an Polizia Armatuak eragindako zaurien ondorioz.

1976/09/08. **Josu Zabala Erasun.** Hondarribian. 24 urtekoa, delineatzailea. Amnistiaren aldeko manifestazio batean, jaietan. Tiroak egin zituen Enrique Pascual guardia zibila¹⁷² 1977/11/29an amnistiatu zuten, eta 1977/12/01ean kausa artxiatu egin zuten.

1976/10/09. **Vicente Velasco Garran.** Basurtoko Ospitalean. Laudiokoa zen. Irailaren 27an Guardia Zibilak zauritu zuen, Txikiren eta Otaegiren fusilamenduen urteurrenean deitutako grebaren egunean.

1977/01/09. **Juan Manuel Iglesias Sánchez.** Sestaon. 16 urtekoa. Bihotzekoaren ondorioz hil zen, polizia manifestazio baten aurka oldartu ostean. Ikaraturik, taberna batean sartua zen, babes bila.

1977/03/14. **José Luis Aristizabal Lasa.** Donostian. 20 urtekoa. Bi egun lehenago, Polizia Armatuak botatako gomazko pilota batek larriki zauritu zuen, auto barruan zegoela, eta horren ondorioz hil zen.

1977/03/30. **Isidro Susperregi Aldako.** Donostian. 68 urtekoa, ANVko kidea; 15ean Polizia Armatuak manifestazio batean zihoazenen aurka botatako gomazko pilota batek zauritu zuen, Donostiako Kursaalaren parean.

1977/05/12. **Rafael Gómez Jáuregui.** Errenterian. Erretiratu, 68 urtekoa. ELAko kidea izandakoa, eta nazien aurkako erresistentzian jarduteagatik kondekoratua. Zumardian hil zen,

Panier Fleuri jatetxearen ondoan pilotutako guardia zibilen tiro baten ondorioz, greba orokorreko egun batean. Inoiz ez zen jakin tiroen egilea nor izan zen, nahiz eta gobernadoreak gertaerak argituko zituela agindu.

1977/05/13. **Luis Santamaría Mikelena.** Iruñean. 72 urtekoa. Bihotzeko baten ondorioz hil zen, tiro batek balkoian jo ondoren. Sekulan ez zen jakin tiroa egin zuen polizia-aren izena.

1977/05/23. **Gregorio Marichalar Ayestarán.** Errenterian. 63 urtekoa, 13an balaz zauritu zuten bularrean, Biteri kaleko bere etxeko balkoian zegoela, greba orokorraren bigarren egunean. 22:30ak ziren, eta istilurik ez zegoen. Gobernadoreak kasua argituko zuelako hitza eman zuen, baina inoiz ez zen jakin tiroa nork egin zuen.

1977/05/13. **José Luis Cano Pérez.** Iruñean. 28 urtekoa. Aranjuezeko zen, eta haren familia Beraunen bizi zen, Errenterian. Tipografo gisa jarduten zuen "La Voz de España" egunkariaren tailerretan. CCOOko txartela zuen. Gertaeraren lekukoena arabera —Antsoaingo alkate ohia, besteak beste— tiro bat jaso zuen lepoan Nafarroako hiriburuko taberna baten sarreran, lurrean zegoela polizia batek kolpatzen zuen bitartean. Lekukoek egilea identifikatu zuten (kabo-maila zuen), baina ez zuten prozesatu¹⁷³.

1977/05/14. **Manuel Fuentes Mesa.** Ortuellan. 30 urtekoa; ezkondua zegoen eta hurrengo hilabetean aita izan behar zuen. Mavisa faktoriako enpresako zinpekoa zen, eta Euskadiko CCOOko korrante baterako kidea. Guardia zibil batek kultzatzen jo zuen, buruan.

...Amnistiak sistema aldatzea esan nahi du. Legeak aldatzea. Legeria aldatzea. Aldaketa politikoa da, eta gainerako pertsonen eskubide jakin batzuk onartzen dizkie, eta garai hartan eslogan hori erabiltzen genuen, zerbait alda zitekeela uste genuelako. Orain jada, ez dakit, baina azken batean esan nahi dut sakoneko aldaketak egin behar direla. Aldaketa hori abian jarri artean, ezinezkoa da gauza horiek berriz ere gertatuko ez direla bermatzea”.

Amparo Lasheras

1978/07/08. **Germán Rodríguez**

Sainz. Iruñean. 22 urtekoa, LKlko eta ikasleen CENeko kidea. Poliziaren tiroen ondorioz hil zen. Sanferminetan, polizia zezen-plazan sartu zen, eta jarraian istilu larriak izan ziren hiri osoan barrena; zauritu ugari ere izan ziren.

1978/07/11. **Joseba Barandiaran**

Urkola. Donostian. Astigarragakoa. 19 urtekoa. Nuklearren aurkako Batzordeetako kidea izandakoa. Germán Rodríguezen heriotzaren aurkako protesta batean parte hartzen ari zen, kale-jantzia zihoan polizia batek Aldapetako aldapatik pistolarekin tiro egin zionean.

1979/06/03. **Gladys del Estal**

Ferreño. Tuteran. Ikaslea eta langilea, 23 urtekoa. Donostiako Nuklearren aurkako Batzordeetako kidea. Energia nuklearren aurkako eta Bardeetako tiro-eremuaren aurkako nazioarteko eguna zen. Tiroa egin zuen guardia zibil José Martínez Salasi 18 hilabeteko espetxe-zigorra ezarri zioten. Urte gutxiren buruan kondekoratu egin zuten.

1979/06/29. **Teodora Sánchez**

Ofretorio. Errenterian. 78 urtekoa. Poliziaren ibilgailu batek harrapatu zuen ibilgailua manifestazio bati aurre egitera zihoanean.

1979/09/01. **Iñaki Kijera Zelarain.**

Donostian. Antigua auzokoa, 18 urtekoa. Kale-jantzia zihoan polizia batek tiroa eman zion bularrean, udaletxearen ondoko barrikada batean zegoela, eta horren ondorioz hil zen.

1984/11/23. **Pablo González**

Larrazabal. Bilbon. 53 urtekoa. Euskalduna Ontzioletako langilea. Tentsioak eragindako bihotzekoak jota hil zen, ontziolen eremuaren

barnean polizaren kargatik ihesi zebilela. Langileek itsasadarreko ontzi batera jo zuten babes bila. Poliziak “galarazi zuen inor ontzitik ateratzea, hari laguntzeko” eta “atera genuenerako ezin izan genuen bizkortu, eta hil egin zen”¹⁷⁴.

1994/05/14. **Alejandro Gorraiz.**

Iruñean. Iruñeakoa, eta 77 urtekoa. Apirilaren 17an ospitaleratu zuten bihotz-biriketako gelditze baten ondorioz, Polizia manifestazio bat sakabanatzen ari zela jaurtitako ke-poto bat haren etxebizitzan sartu ondoren. Poliziak ez zuen tiroaren egilea identifikatu, eta Probintzia Auzitegiak salaketa artxibatu egin zuen.

1995/02/09. **Imanol Lertxundi,**

“Porru”. Ondarroan. Herri horretakoa zen, eta 68 urte zituen. Bihotzekoak jota hil zen Ertzaintzako zenbait kidek herriko polizia-etxetik gertu astindu ostean. Amnistiaren aldeko batzordeetako kide bat aste-ko batzarra deitzera zihoan ibilgailu baten megafoniatik; ertzainek ahalegin hori oztopatu nahi izan zuten, eta Lertxundi gaztearen defentsan atera zen.

1995/06/30. **Rosa Zarra Marín.**

Donostian. Gipuzkoako hiriburukoa, 58 urtekoa. Ekainaren 22an Ertzaintzak botatako pilotakada bat jaso zuen, Amarako Bakearen Usoaren aurreko kontzentrazio batean, eta Donostiako Osasun Egoitzan hil zen.

2004/03/14. **Kontxi Sanchiz.**

Hernanin. Herri horretakoa eta 58 urtekoa; hiru alaben ama. Bihotzekoa jasan zuen, Ertzaintzak aurreko eguneko Ángel Berruetaren heriotzarengatik protestatzeko manifestazio baten aurka karga egin ondoren. Herrizaingo Sailak ukatu

egin zuen kausa-efektua erlazioa. Lekukoek, aldiz, karga “basatia” izan zela adierazi zuten, eta “ateratzeko astirik ez zutela izan”. Biktimak atari batera jo zuen babes bila, eta bertan “zerraldo erori zen”. Alabak adierazi zuenez, ertzain bati laguntza eskatu zion, baina ertzainak ukatu egin zion. Jarraian, Kontxi bizkortzen ahalegin- du ziren, eta anbulantzia ere etorri zen, baina alferrik. Familiari ukatu egin zioten, halaber, autopsian mediku partikular bat egotea. Karga noiz hasi zen eta nola garatu zen jakin daiteke, horren frogak grafikoak baitaude¹⁷⁵.

Zaurituak

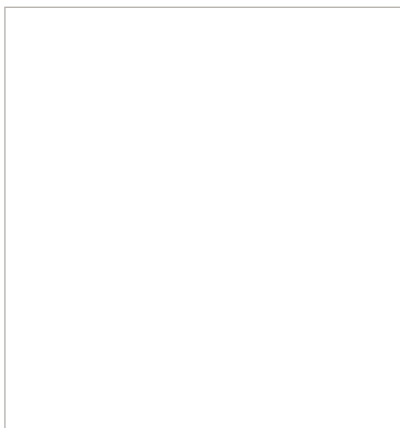
9.1.6. Poliziaren zaintzapean jasan-dako torturen salaketa

Milaka dira aztergai ditugun urteetan tortura eta tratu txarrak jasan izana salatu duten pertsonak. Zenbait erakundek ere bat egin dute salaketa horrekin, hala nola CPT, AI eta TAT, baita Eusko Legebiltzarra — 2008/05/16ko bilkuran — eta NBERen torturari buruzko Errelatore bereziak ere, besteak beste. Luzea litzateke salaketa guztiak aipatzea, eta horrenbestez lekukotza batzuk baino ez dira bildu, denbora-tarte desberdinetakoak.

Hona hemen adibideak:

1968/08/18. **Andoni Arrizabalaga.**

Ondarroakoa. Zortzi egunez atxiloturik eduki zuten Guardia Zibila Zarauzko kuartelean, salbuespen-egoeran. Jada espetxean zegoela, berriz ere Antiguako Komandantziara eraman zuten, beste 13 egunez saioekin jarraitze-ko¹⁷⁶. Monzónek kasu hori hatu zuen oinarritzat, Pantxoak eta Peiok kantatu ohi duten “Itziarren semea” kantaren letra egiteko.

1973/06/23. **José Ramón Insausti Ansa.** Donostiako Gobernu Zibilean. Hernanikoa. Ospitaleratu zutenean, zauri larriak zituen buruan. Poliziaren arabera, zutabe baten aurka jo zuen bere burua, polizia-etxean galdekatzen zuten bitartean.

1974/03/26. **Francisco Javier Cenzano López.** Donostiako Gobernu Zibilean. MCEko CERG ikasle-elkar-teko kidea. Polizia-etxeko lehen solairuko leihotik behera erori zen galdekatzen ari zirenean, eta bi hantak hautsi zituen.

1974/04/03. **Koldo Iztueta Irrisarri.** Iruñean. ETAko ustezko kidea. Donostiakoa, eta Ordizian bizi zena. Salatzen duenez, bosgarren solairutik behera bota zuten, barne-patio batera, larriki zaurituta eta zaintza-pean zegoela. Hilabete eman zuen koma-egoeran.

1975/05/08. **Tasio Erkizia.** Bilboko Polizia-etxean. 31 urteko apaiza. Lesakakoa, eta Santutxun bizi zena. Salbuespen-egoeran atxilotu zuten, eta biharamunean ospitaleratu behar izan zuten, oso egoera larrian zegoelako. Parte medikoaren arabera, hainbat kalte zituen gorputzaren barnean, jasandako kolpeen ondorioz: hematoma gorputz osoan, sabelaldea zapaldua, bareta hautsia, eta lesio larriak uzkie, bortxaketen ondorioz. Bi hilabete eman zuen hil zorian, dialisi-tratamendu bati jarraiki¹⁷⁷.

1975/09/18. **Miguel San Sebastián Lopetegí.** Donostiako Gobernu Zibilean. Polizia-etxeko leihotik behera erori zen, galdekatzen ari zirenean. Ondoren, ospitaleratu zuten, zauriturik.

1975/09/23. **Agurtzane Juanena Alustiza.** Donostiako Gobernu

Zibilean. Polizia-etxeko bigarren solairuko leiho batetik behera erori zen, Brigada Politiko eta Sozialeko kideek galdekatzen zuten bitartean. Jarraian, ospitaleratu egin zuten. Urte batzuk geroago, liburu bat idatzi zuen gertaera horren inguruan.

1975/09/26. **Julio Perurena.** Donostiako Gobernu Zibilean. Polizia-etxeko eskaileretatik behera erori zen Poliziak galdekatzen zuten bitartean, bertsio ofizialaren arabera. Zauri larriak jasan zituen.

1976/04/14. **Amparo Arangoa Satrustegi.** Tolosako kuartelean. Leitza atxilotu zuten, eta jarraian Donostiako Osasun Egoitzan sartu behar izan zuten, oso egoera larrian zegoelako. Haren gorputz biluztu ubelduaren argazkiak argitaratu ziren. Tolosako Guardia Zibilaren kapitaina kargugabetu zuten.

1979/06/13. **Xabier Onaindia.** Indautxuko polizia-etxean. Medikua. Barakaldon atxilotu zuten, eta zortzi egunez galdekatu ostean askatu zuten, kargurik gabe. Epailearen aurrean eta prentsaurrekoan torturak salatu zituen, eta polizien aurka kereila aurkeztu zuen. Bilboko Poliziaren Buruzagitza Nagusiko hiru funtzionario prozesatu zituzten, eta 1983/03/23 epaitu zituzten, Bilboko Auzitegian. Torturak egotzita polizien aurka egindako lehen epaiketa izan zen.

1983/07/30. **Jokin Olano Balda.** Guardia Zibilaren Antiguako Komandantzian. Lasartekoa. 30 orduz atxilotuta egon ondoren, larriki zaurituta eraman zuten Donostiako Gurutze Gorrira, denbora-tarte horretan jasandako torturen ondorioz. Kargurik gabe askatu zuten. 1992/10/09an, Donostiako Probintzia Auzitegiak bost guardia

zibil kondenatu zituen tortura horientzat.

2002/02/28. **Alberto Viedma.** Iruñean. Guardia Zibilak torturatu izana salatu zuen, baina salaketa ezetsi zuten, "sinesgaitza zelako". Haatik, Konstituzio Auzitegiak, orain gutxi, hain zuzen ere 2008/04/22an jakinarazitako epaian, babesa eman dio, eta torturak jasan ote zituen ikertzeko agindua eman du, aurkeztutako salaketa ez zela "eraginkortasunez" ikertu aintzat hartu duelako¹⁷⁸.

2001/09/06. **Unai Romano Igartua.** Gasteizkoa. Ruiz Polanco epaileak aitorpena hartu zionean, aurpegia handituta eta begiak ubelduta zeuzkan, eta lepokoa zeraman. Nolanahi ere, ez zen inolako eginbiderik egin, 2004/10/11n auzitegi-mediku batek salaketa babestu arte, lesio guztiak traumatismo bakar baten ondorio izatea ezinezkoa zela adierazita. 2005/06/03an Madrilgo Epaitegiak salaketa artxibatu egin zuen, eta Romanok bere burua lesionatu izana litekeena zela adierazi¹⁷⁹.

2002/02/21. **Mikel Soto Nolasko.** Iruñeakoa. Ainara Gorostiagarekin, Jorge Txokarrokekin eta Aurken Solarekin batera atxilotu zuten, ETAko kide izatea leporatuta. 27an Mikel Soto polizia-etxetik espetxera eraman zuten, eta erizaintzan atxilotu eta inkomunikatu egin zuten, medikuak deklarazioa egiteko egoera penagarrian zegoela ohartarazi ondoren. Atxilotuen arabera, jasandako tratuaeren ondorioz beren burua erruduntzat jo zuten, eta beste zenbait pertsona ere erruztatu zituzten. Ondorengo egunetan, bost pertsona gehiago atxilotu zituzten. 2004/03/29an, espetxean bi urte eman ondoren, denak askatu egin zituzten¹⁸⁰.

“Biktimei buruz asko hitz egiten da gaur egun, baina gu alde batera uzten gaituzte, eta, horren ondorioz, zauriak are irekiagoak dauzkat nik, jokaera hori izugarri mingarria delako. (...) Gustatuko litzaidake, bai, monolito bat jartzea, edo pertsona horiek gatazka politiko baten biktima izan direla eta erail dituztela onartzea....Ez dakit nola esan...”

Belén Aguilar

2003/02/20. **Iñaki Uria Manterola.** Guardia Zibilaren dependenzietan, Madrilén. Zarauzkoa, 42 urtekoa, Del Olmo epailearen aginduz egun horretan itxitako Egunkaria egunkariko kontseilaria. 25ean espetxeratu zuten, egunkariko beste lau kideekin batera; beste bost, aldiz, askatu egin zituzten. Batzuek —Martxelo Otamendi zuzendariak, esaterako— torturak salatu zituzten. 2008ko ekainean, Uriaren salaketa ezetsi egin zuten.

2008/01/07. **Igor Portu Jaunarena.** Arrasaten. Atxilotetaren ostean 16 ordu igarotakoan premiaz sartu zuten Donostia Ospitaleko Zainketa Berezien Unitatean. Salatu zuenez, Guardia Zibilak hasiera-hasieratik torturatu zuen, burua ibaian sartuaz, torturak ere salatu zituen Mattin Sarasolarekin batera atxilotu zutenean. Parte medikoak honako hauek utzi zituen agerian: larruazalpeko enfisema, birika-zulaketa, saihets hautsi bat, hemorragia begi batean eta hematoma gorputz osoan. Kasua ikerketa judizialaren eraginpean dago.

Sexu-osagaia duten torturen salaketa.

Zenbait adibide:

1979/10/11. **I.A.M.** Donostiako kuartelean. 25 urtekoa, Zestoakoa. Gizarte Segurantzaren anbulatorioan lan egiten zuen. Grosen atxilotu zuten, eta Intxaurrendoko kuartelera eramana. Salatu zuenez, “operazio-gelaren” tortura eta beste hainbat kolpe jasan zituen; jarraian, eremu batera eramana zuten, beige koloreko eta SS matrikulako 127 batean. Bertan bi tiro bota izanaren itxura egin zuten poliziek, titiburuetan atximurka egin zioten, pubis-ileak erauzi zizkioten, eta baginan hatza sartu zioten.

1987/10/16. **Begoña Sagarzazu.** Guardia Zibilaren dependenzietan, Bartzelonan. Audientzia Nazionalean salatu zuenez, agenteetako bat hura bortxatzen ahalegindu zen Guardia Zibilaren dependenzietan, urriaren 1ean Bartzelonan atxilotu ondoren.

1999/03/09. **Nekane Txapartegi.** Guardia Zibilaren dependenzietan, Madrilén. Asteasukoa. Tolosan atxilotu zuten, 1999/03/09an, eta bost egunez inkomunikaturik eduki zuten, Tres Cantosen. Adierazi zuenez, bi aldiz bortxatu zuten dependenzia horietan. Sotoko medikuak aztertu zuen, eta ziurtatu zuenez, hainbat marka zituen eskumuturretan, hantketan, besoetan eta bularrean, eta hainbat ubeldura bizkarrean; gainera, ezkerreko besoa altxatu ezinean zegoen. 1999/06/15ean salaketa aurkeztu zuen, eta 2001/06/06an artxiatu egin zuten. Berriz ere ireki zuten, eta 2006/01/13an deklaratu zuen Madrilgo Instrukzioko Epaitegian. 18/98 epaiketari, zer egin zioten argi eta garbi azaldu zuen, epaimahaiaren eta Estatuko fiskalaren aurrean: “Bi aldiz biluztu ninduten, ipurdia, bularrak eta beste gorputz atal batzuk ukitu zizkidaten. ‘Qué buena estás’ (Ze ona zauden!) eta horrelakoak esaten zizkidaten. Emakume gisa deuseztatu nahi ninduten. Bi aldiz bortxatu ninduten, eta guardia zibil batek hatzak bagina barruan sartu zizkidan”¹⁸¹.

2001/03/30. **Iratxe Sorzabal Díaz.** Guardia Zibilaren dependenzietan, Madrilén. Hernanin atxilotu zuten. Polizia-etxean egon ondoren, Madrilgo San Carlos Ospitale Klinikokoan sartu zuten, eta bertan eginiko argazkiak argitaratu ziren; tratatu txarrak jasan zituela argi eta garbi erakusten zuten. Lekukotza ematean, torturatu egin zutela eta sexu-erasoa jasan zuela adierazi

zuen¹⁸².

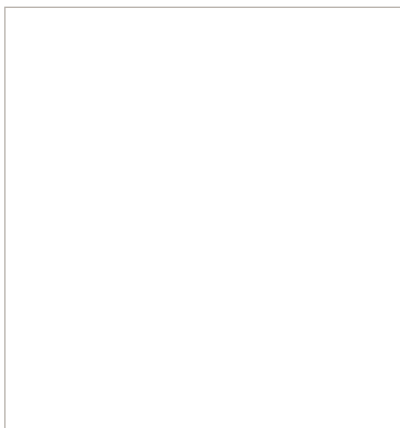
2004/10/25. **Amaia Urizar de Paz.** Guardia Zibilaren dependenzietan. Hernanikoa, 22 urtekoa. Arma batez bortxatu zutela salatu zuen. Torturaren Aurkako Taldearen arabera, Guardia Zibilaren dependenzietan inkomunikaturik eduki zuten bost egunetan, “hainbat tortura modu jasan zituen, bortxaketa barne, kargatutako pistola bat sartu ziotelako”¹⁸³.

2007/12/05. **Gorka Lupiañez Mintegi.** Durangokoa, 26 urtekoa. Guardia Zibilaren dependenzietan bi egun atxilotuta zeramanean izan zen horren berri. 14ra arte inkomunikaturik egon zen, eta, epaileari adierazi zionez, torturak jasan zituen, sexu-umiliazioa eta guzti¹⁸⁴.

9.1.7. Eskubide-urraketak espetxeetan

5.1.2 atalean aldeztu aurretik adierazi dugunez, lan espezifikoago bat egin beharko litzateke espetxeetan edo espetxe-lekualdatzeetan izandako giza eskubideen urraketen inguruan, eta lan horrek ikerketa zehatzagoa eskatuko luke, txosten honen garapen-eremua gaindituz. Nolanahi ere, garai desberdinetan gertaturiko lau kasu bildu nahi izan ditugu hemen:

Herrerako presoak. 1980ko lehen hilabeteetan, Herrera de la Manchako presoek hainbat jipoi salatu zituzten, eta, horren ondorioz, tratatu txarren inguruko zenbait kereila aurkeztu zituzten. Horietako batean, urte horretako martxoaren 5ean, 54 abokatuk tratatu txarren inguruko beste kereila bat aurkeztu zuten Herrera de la Manchako zuzendariaren, zuzendariordearen hiru atalburuen eta hamazazpi funtzionarioen aurka.

Mitxel Sarasketa. 1985/10/17an bost guardia zibil epaitu zituzten, Herrera de la Manchán preso horri tratatu txarrak eragiteagatik. Salaketan adierazi zuenez, Guardia Zibilaren sarjentu batek, kabo batek eta hiru agentek borra elektrikoez eta zurezko borrez jo zuten, miaketa baterako biluzteari uko egin zionean. Zenbait egun behar izan zituen lesio fisikoak sendatzeko.

Joseba Koldobika Arrese. Darocako espetxean. Preso horrek aurkezturiko salaketa baten ondorioz, Zaragozako Epaitegiak jipoi bikoitzarengatik kondenatu zuen espetxe-funtzionario Gonzalo Luis Fontela Vázquez, 1995/07/07an, eta 1997/01/05ean epai irmoa eman zen. Epaian jasota geratu zenez, zenbait guardia zibilek parte hartu zuten jipoian, funtzionario horrekin batera¹⁸⁵.

Anjel Cruz Arrospide. Ziurtatu duenez, 2005/03/03an, funtzionarioek jipoitu egin zuten dutxetarako bidean, eta horren ondorioz masailalbohezurra hautsi zioten. Etxeraten arabera, urte horretan beste lau jipoi salatu zituzten, Arrospiderenaz gain. Joan den urtean, 2004an, espetxeetan izandako beste 40 jipoi salatu zituen Etxeratek.

9.1.8. Kontroletan

1974/09/12. **Pedro Bilbao Monasterio.** Gernikan. Larriki zauritua, Guardia Zibilaren kontrol bateko kideek haren ibilgailuaren aurka tiro egitean, herritik gertu.

1975/06/07. **Manuel González Fernández.** Arrasate eta Bergara arteko errepedean. Balaz zauritu zuten hanka batean, Guardia Zibilaren kontrol batean. Juan Moreno Alvarado zen gidaria.

1976/04/06. **Iñaki Errandonea.** Endarlatzan. Guardia Zibilak tirokatu egin zuen eta zauritu, Bidasoaren ertzetik doan errepidetik autoan zihoala.

1977/04/10. **Oscar Basterra López Tapia.** Bilbon. 16 urtekoa. Larriki zauritua suertatu zen Bizkaiko hiri-buruko kontrol batean, Poliziaren tiroen ondorioz.

1977/10/14. **Javier Pequeño Morato.** Barakaldon. Zauriturik gertatu zen Guardia Zibilak kontrol batean egin-dako tiroen ondorioz; haren anaia Gonzalo hil zen gertaera berean.

1977/10/14. **Juan Antonio Igarza.** Galdakaon. Bergarakoa, 30 urtekoa. Tiro bat jaso zuen lepoan, Guardia Zibilaren kontrol batean.

1978/01/24. **Pablo Ramírez Arrigorriagan.** Balaz zauritua, Guardia Zibilaren tiroen ondorioz. Autoan zihoazenetako beste bat, Efrén Torres, hil egin zen, eta Roberto Hernando zauritu.

1978/01/24. **Roberto Hernando Herrero.** Arrigorriagan. Balaz zauritua, Guardia Zibilaren tiroen ondorioz.

1978/02/03. **Bernardo Azpiolea Arruti.** Ordizian. 22 urtekoa. Guardia Zibilaren tiroen ondorioz hil zen, autoan zihoanean.

1978/04/30. **Enrique Aced.** Bilbon. Kontrol batean, agenteek autoko gurpilak zulatu zituztenez, eta, jardun horrengatik, Poliziaren aurkako salaketa aurkeztu zuen¹⁸⁶.

1978/06/24. **Koldo Zenitagoia.** Apatamonasterion. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen. Ibilgailuan zihoazenetako bat hil egin zen. Adierazi zutenez, ez zuten inolako kontrol-

seinalerik ikusi.

1978/06/24. **José Félix Marías Maturana.** Apatamonasterion. Guardia Zibilak zauritu zuen. Autoan zihoan beste bat hil egin zen, eta beste bat zauritu. Autoak bala-tiro ugari jaso zituen.

1978/10/16. **Juan Antonio Jauregi Azurmendi.** Markinan. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen. Egund berean, beste auto bat tirokatu zuten, Elorrión jarritako beste kontrol batean.

1978/11/09. **Ignacio Salazar Mardones.** Bilbon. Poliziak tiro egin zuen gelditzeko aginduari kasurik egin ez zion ibilgailu baten aurka, Burtzenako zubian jarritako kontrol batean, eta horren ondorioz gaztea zauritu zuten.

1978/12/08. **María Pilar Viejo Roma.** Bilboko inguruetan. Poliziaren tiroen ondorioz zauriturik suertatu zen, senarrarekin autoan zihoala.

1978/12/08. **Ángel Fernández Pardo.** Bilboko inguruetan. Poliziak arinki zauritu zuen.

1979/03/19. **Diego Plata Doncel.** Elgoibarren. Balaz zauritua, Guardia Zibilaren tiroen ondorioz. Ibilgailuan zihoan hiru lagunekin, Pelouse dantzalekutik bueltan.

1979/03/19. **Francisco Fernández González.** Elgoibarren. Balaz zauritu zuten gertaera berean.

1979/03/19. **Daniel Campello.** Elgoibarren. Gertaera berean zauritu zuten, dantzalekutik bueltan etxera zihoazenean. Ibilgailuko laugarren bidaiaria onik atera zen.

1979/05/24. **Juan Carlos Olabarriaga**

Argi dagoena zera da, Espainiako gobernuko hainbat pertsona tartean sartuta zeudela. Espainiako gobernuak ordaintzen zien nire senarra erail zutenei. Dirua erruz ibiltzen zuten, hotelik onenak erabiltzen zituzten eta diru-kopuru izugarriak xahutzen zituzten egunero. Horregatik, nik hori guztia onar dezatela nahi dut, sare horren inplikazio politikoa onar dezatela, alegia". **Belén Aguilar**

Gerrikabeitia. Zugastietan. Guardia Zibilak larriki zauritu zuen. Adierazi zuenez, toki hartan ez zuen inolako kontrolik ikusi. Egun berean beste bi metrailaketa izan ziren, Portugaleten eta Basaurin, eta horietako batean beste pertsona bat larriki zauritu zuten.

1979/06/08. **José Luis Cid González.** Donostian. Poliziaren kontrol batean balaz zauritu zuten izter batean, bere ibilgailuan saihebidetik zihoanean.

1979/06/09. **Belinda Isasi.** Durangon. Guardia Zibilak botatako bi balen ondorioz zauritu zen, Eubarantz zihoanean. Haren mutil-laguna, Ignacio Borja, onik atera zen.

1979/06/15. **Enrique Espinosa.** Leioan. 17 urtekoa. Guardia Zibilaren tiro bat jaso zuen, Bizkaiko herri horretan jarritako errepide-kontrol batean.

1979/09/17. **Julián González Martín.** Gallartan. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen. Hark eta lekukoek adierazitakoaren arabera, Guardia Zibilak tiro egin zuen gelditzeko agindua eman baino lehen.

1979/09/29. **Pedro Ignacio Olabarrieta Ruiz.** Bilbon. Poliziak balaz zauritu zuen, "gelditzeko aginduari ez ziolako kasurik egin", poliziaren esanetan. Zaurituak eta harekin zihoazen beste biek inolako kontrol-seinalerik ez zutela ikusi adierazi zuten, baina hala eta guztiz ere atxilotu egin zituzten.

1980/01/12. **José María García Pérez.** Trebiñun. Gasteizkoa, 20 urtekoa. Guardia Zibilaren tiro bat jaso zuen errepide-kontrol batean.

1980/02/03. **Juan Carlos Lentijo Ortega.** Leioan. Guardia Zibilaren

tiroen ondorioz. Bertsio ofizialaren arabera, lapurtutako auto batean omen zihoan.

1980/07/28. **Gazte bat,** 15 urtekoa. Bilbon. Poliziak balaz zauritu zuen Bizkaiko hiriburuan jarritako kontrol batean. Bertsio ofizialaren arabera, lapurtutako auto batean zihoan¹⁸⁷.

1980/07/28. **Martín Zubizarreta Zumeta.** Zarautzen. Aizarnazabalgoa. Guardia Zibilaren bala batek zauritu egin zuen bere ibilgailuan Zarautz aldera zihoanean.

1982/05/28. **Jesús Izar Etxaniz.** Eibarren. 31 urtekoa. Guardia Zibilaren kontrol batean zauritu zuten.

1984/11/01. **José Villanueva Sola.** Iruñean. 24 urtekoa, Camelsa enpresako langilea. Goizaldean ibilgailuaren barruan zegoen neska-lagunarekin (Juana Parra, 21 urtekoa). Bat-batean, ezezagun batzuk hurbildu zitzaizkien, aldezturik beren burua aurkeztu gabe, eta ihes egin zuten. Kale-jantzia zihoazen poliziek, ordea, tiro egin eta balaz zauritu zuten.

1990/01/21. **Enrique Borda.** Irunen. Goizaldean, irundarra neska-lagunarekin zihoan ibilgailuan, eta bat-batean kolpe lehor bat sentitu zuen, bizkarrean zauritu zuen bala baten ondorioz. Bidaiaiek adierazi zuten ez zutela inolako kontrolik ikusi. 1994/03/14an, Luis Navajas fiskalak lau guardia zibilen aurkako akusazioa kendu zuen, tiroa nork egin zuen ezin izan zuelako zehaztu. Zuhurtziagabekeria ausartegiko delitua leporatu zieten, eta atzipenaldi handiko bi hilabeteko espetxe-zigorra eskatu zen, baita, guztira, 2.600.000 pezetako kalte-ordaina ere. Prozesatuek uko egin zioten

epaiketan deklaratzeari, eta ordura arte adierazitakoa berretsi zuten, hau da, landa-bide batean terrorismoaren aurkako kontrol bat jarri zutela, San Martzial ermitaren eta Irungo L-121 toki-errepidearen artean, eta auto baten behealdean tirokatu zutela, gidariak gelditzeko aginduari men egin ez ziolako.

9.1.9. Nahasteen, abusuen eta bestelako onorioz

1971/07/28. **Jesús Ruiz Santamaría.** Iruñean. Greban bi hilabete eman zituen Eaton Ibérica enpresako langileen batzordeko kide ohia. Adierazi zuenez, ibilgailua martxan jartzera zihoanean, kale-jantzia zihoazen bi poliziek tiro egin zioten. Autoak sei bala-tiro jaso zituen, baina bera onik atera zen.

1974/11/23. **Carlos Alberto Robles Blanco.** Leitzan. Sevillakoa. Dirudienez, Guardia Zibileko kideek balaz zauritu zuten Nafarroako herri horretan, arrazoi justifikaturik gabe.

1976/03/11. **Primitivo del Rico.** Donostian. Poliziak balaz zauritu zuen, goizaldean jazartzen ari zen eta azkenean ihes egitea lortu zuen hirugarren baten kontra tiro egitean.

1976/04/02. **Delfín Andrade López.** Ordizian. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen. Bertsio ofizialaren arabera, Kidego horretako agente baten armak tiro egin zuen ustekabean, agenteak eragin gabe.

1976/04/13. **José Manuel Toracido Díaz.** Sestaon. Udaltzain baten tiroek oso larriki zauritu zuten, herrian pintada bat egiten ari zenean.

1976/04/17. **Javier Basarrate Bengoetxea.** Algortan. Polizia batek balaz zauritu zuen.

1976/08/25. **Jesús Vázquez Álvarez.** Durangon. 24 urtekoa. Bertsio ofizialaren arabera, guardia zibil baten arauzko armak ustekabeen (agenteak nahi gabe) tiro egitean zauritu zen. 1977/05/09. **Francisco Nuñez Díaz.** Altzan, Donostian. Polizia Armatua dantzaldian bat-batean sartu zen, eta bi pertsona balaz zauritu zituen. Nuñezek hiru bala jaso zituen, eta izterrezurra ere hautsi zituen.

1977/08/27. **Francisco Xabier de Benito** eta **beste gazte bat.** Irunen. Balaz zauritu zituzten euskal kantak kantatzen ari zirenean, Germán Canosa guardia zibilak bota zituen tiroak¹⁸⁸.

1978/05/13. **María Julia González.** Galdakaon. Bere balkoian zegoela, bala batek lepoan zauritu zuen, Guardia Zibilak, ETArek eraso bati erantzuteko, kuartelaren aurreko zenbait eraikinen aurka tiro egitean¹⁸⁹.

1976/11/11. **Jesús Mari Gorostiza** eta **Javier Conde.** Eibarren. CCOOk militanteak. Guardia Zibilak ustekabeen harrapatu zituen, sindikatuko kartelak, erreferendumari buruzkoak, hormetan itsasten ari zirela, eta ihes egitean zauritu zituzten.

1978/11/15. **Juana Martín.** Arrasaten. Buruko ile-larruan zauritu zuten, eta zenbait jostura-puntu behar izan zituen, Komando Autonomo Antikapitalistetak kide Kike Zurutuzaren atzetik herriko kaleetatik zihoazen guardia zibilen tiroen ondorioz.

1978/11/15. **Crescencia Bidaurreta.** Arrasaten. Balaz zauritu zuten izterrean (bala sartu eta atera zen), Kike Zurutuzaren atzetik zihoazen guardia zibilen tiroen ondorioz. Osasun-egoitzan sartu zuten. Kalera aterat-

zen zen lehen eguna zen, gaixotasun baten ondoren.

1978/11/15. **Alberto Beltrán de Heredia.** Arrasaten. Bi balak ezkerreko sorbaldan zauritu zuten, humeroaren burua hautsiz. Aurrekoen gertaera berean.

1979/07/31. **Francisco Javier Añorga Azpiazu.** Usurbilen. Antza, balaz zauritu zuten bizkarrean, Lemoizerako Martxa igarotakoan nuklearren aurkako pankarta bat jarri ondoren; kale-jantzian zihoazen hiru guardia zibilek jazarri zuten.

1980/03/22. **Francisco Artatxo.** Donostian. Balaz zauritua, Guardia Zibilaren Intxaurrondoko kuarteleko zelatarietako baten tiroen ondorioz. Harekin zegoen Jesús Irazabalbeitia ere zauritu zuten.

1980/03/22. **Jesús Irazabalbeitia.** Donostian. Balaz zauritu zuten, Intxaurrondoko Guardia zibilaren kuartelaren aldamenetik igarotakoan zelatarietako batek tiro egin baitzuen.

1980/03/29. **Juan Jesús Goñi Markolegi.** Iruñean. 17 urtekoa. Salatu zuenez, Poliziaren inspektore batek egindako hiru tirok zauritu egin zuten.

1980/09/06. **Manuel María Urbizu Ortuzar,** 26 urtekoa, lanbidez muntatzailea eta garai hartan Basaurin bizi zena; bala batek ezkerreko sorbaldan zauritu zuen, sartu eta ateraz (pronostiko larria). Rafael Carrasco González, 25 urtekoa, eta garai hartan Bilboko Otxarkoaga auzoan bizi zena; bala-zauria ezker-raldean (larria). Eta Juan Diego Bernardo Mogado, 24 urtekoa eta auzo berean bizi zena; eskuineko hankan zauritu zuten, tibia hautsiz

(arinagoa). Bilbon. Kale-jantzian zihoan polizia batek tirokatu eta zauritu zituen, Bilboko Aintzira kalean. PSOEko eta UGTko kide Luis Quintana hil zen gertaera berean¹⁹⁰.

1980/10/24. **Guillermo Martín.** Hernanin. Hernaniko Orbegozo faktoriako langilea. Adierazi zuenez, kale-jantzian zihoazen hiru guardia zibilek zauritu zuten, eta gainera agenteek ez zuten beren burua aurkeztu.

1982/02/18. **José Luis Sánchez.** Donostian. 15 urtekoa. Poliziak larriki zauritu zuen.

1984/11/25. **Jon Idigoras.** Zornotzan. HBko legebiltzarkidea. Salatu zuenez, Guardia Zibileko kide batek tiro egin zion kalearen erdian¹⁹¹.

1990/09/24. **Félix Arraiza Muro.** Iruñean. Garesekoa. Adierazi zuenez, uniforme zeramaten (batzuek txanoa ere zeramaten) guardia zibil batzuek kolpatu egin zuten, eta gainera matxete batez ile-xerloak ebaki zizkieten eta irentsi arazi. Nafarroako Ospitalean sartu zuten, eta, bertan ziurtatu zuten, "zenbait lesio jasan zituen erasoaren ondorioz, kopetan, lepoan eta bizkarrean".

1992/10/27. **Santiago García.** Bilbon. 74 urtekoa, Jarraiko militante David Garcíaaren aita. Adierazi zuenez, Guardia Zibila etxean semea atxilotzeko asmotan agertu zenean, lepotik heldu zituen, eta pistola baten kanoia ahotik sartu, familiari buruz galdekatzen zuten bitartean. Auzitegi-medikuak ziurtatu zuen, halaber, eskuineko besoa guztiz ubelduta zeukala¹⁹².

1992/11/25. **Aitor Sampedro** eta **Aitor Rojas.** Kontrol batean,

“Gaur egun ere, agenteek, edozein kidegotakoak izanik ere, garai hartako agenteen jarrerari eusten diote, hori garbi dago, gauza nabaria da. Erabateko inpunitatearekin jarduten dute. Gainera, sistema judizialera jotzen baduzu kalte-ordainketaren bila, biktima akusatu bihurtzen da normalean, eta akusatzailea, beste pertsona batenganako indarkeriazko egoera sorrarazi duena, biktima gisa agertzen da azkenean. (...)”

Oskar Padura

Arabako Marieta eta Ozaeta herrien artean. Adierazi zutenez, Guardia Zibilaren agente batek Sampedro kolpatu zuen bizkarrean armaren kulataz, mehatxu egiten zion bitartean, “nadie se va a enterar si desaparecéis” (“desagertzen bazarete, inork ez du horren berri izango”) eta antzeko esamoldeak erabiliz. Rojas ere buruan kolpatu zuten, linterna batez, antza, eta lurrera bota zuten eta mehatxu egin zioten. Gaineratu zutenez, azkenean alde egiten utzi zituztenean, zenbait guardia zibilek armak kargatu zituzten eta apuntatu egin zieten, fusilamendu baten itxura eginez¹⁹³.

1993/11/10. **Imanol Larrañaga**. Beran jarritako kontrol batean. Hark adierazitakoaren arabera, Guardia Zibileko agenteek geldiarazi egin zuten eta aldameneko ermita batera eraman, sei Patrolekin batera. Bertan, 40 minutuz, astindu egin zituzten eta galdekatu, militate eta senitarteko abertzaleen inguruan¹⁹⁴.

1993/12/30. **Juan Carlos Leturia**. Kontrol batean, Beasaindik gertu. Ormaiztegiako alkatea PNVtik. Herriko pertsona bat ikusi zuen Guardia Zibilaren kontrol batean, eta agenteengana joan zen, alkatea zela esateko eta herrikiidearen egoeraren berri izateko. Lekukotza: “Agenteetako batek kolpatu egin ninduen, gainerako guztiek apuntatzen zidaten bitartean. (...) Errieta egiten jarraitu zuten (...) Ezagun bati nire familiari deitzeko eskatu nionean, agenteek bortizki kolpatu ninduten, hanketan, buruan eta barrabiletan, lurrera bota arte”. Horren ostean, hamabost minutuz eduki zuten horma baten kontra¹⁹⁵.

1994/03/19. **Beatriz Rodríguez Rupérez**. Iruñean. Gesto por la Paz

taldeko kidea. Deklaratu zuenez, Navarrería kaleko El Alemán tabernan zegoen; bat-batean, polizia nazional bat oldarka sartu, eta borraz jo zuen. Egun horretan bertan salaketa aurkeztu zuen.

1994/11/18. **Oscar González Barandalla**. Iruñean. Azaroaren 26an salaketa bat aurkeztu zuen. Horren arabera, “eraso basatia” jasan zuen, kolpe gogorak eta guzti, zenbait poliziaren eskutik, taberna batetik indarrez atera zutenean, identifikatzeko eta atxilotzeko ahaleginik egin gabe.

1995/06/18. **César Miguélez**. Iruñean. Adierazi zuenez, 06:30ean, Errotxapea auzoko bere etxera zihon, agente bat polizia-autotik jaitsi zen, ostiko bat eman zion eta pilotakada bat jaurti, metro bateko distantziatik. Bi saihestu hautsita zituela iritsi zen Miguélez ospitalera, ahotik odola zeriola. Birika batean ere arazoak zeuzkan, baita giltzurrun bat galtzeko arriskua ere. Gau hartan istilu ugari gertatu ziren, Jabi Gorostizaren heriotza zela-eta.

1995/06/26. **Gotzon Iparragirre**. Ondarroan. Intsumisioa. Adierazi zuenez, atxilotu egin zuten, Ertzaintzaren polizia-etxearen aurretik ibilgailuan pasatzerakoan. Behin immobilizatu ondoren arrastaka sartu zuten poliziaren dependentzietan, ostikoka eta bultzaka. Salaketaren arabera, barruan eman zioten ostiko batek traumatismo kraneoentzefalikoa eragin zion. Epaileak askatu egin zuen, haren aurkako atxiloteta-agindurik ez zegoelako. 2004ko irailean hamar ertzain epaitu zituzten, eskuburdinen presioaren eraginez gazteari eskumuturra hautsi izana leporatuta. Bestetik, ertzainek ere haren aurkako salaketa aurkeztu zuten, handik bi urtera, “agin-

tariei jarkitzea, atentatua eta irainak” leporatuta¹⁹⁶.

1995/10/12. **Karmele Galarza** eta haren **hiru seme-alabak**. Iruñean. Aribekoa. Adierazi zuenez, hiru seme-alaba txikiekin ibilgailuaren bila zihon, polizia talde batek jipoitu egin zuen, Príncipe de Viana zineen ondoan, eta horren ondorioz osasun-laguntza behar izan zuten. Seme-alabetako batek bere burua babestu behar izan zuen auto baten azpian, kolpe gehiago ez jasateko.

9.1.10. Istiluetan

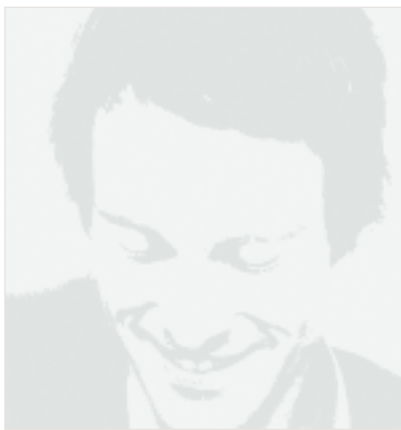
1976/11/28. **José Antonio Díaz**. Donezteben. Ultzamako Bailarakoa. Kale-jantzian zihon guardia zibil batek tiro egin zuen lau lagunengan, Bordatxo dantzalekuko sarrean. Horren ondorioz, bi lagun hil ziren, eta José Antonio Díaz zauritu.

1978/01/06. **Manuel Varela Reyes**. Gernikan. Kale-jantzian zihon Darío Puertas guardia zibilak tiro bat bota zion herri horretako taberna batean, eta larriki zauritu zuen. Giltzurrun bat erauzi behar izan zioten¹⁹⁷.

1978/02/14. **Gazte bat**. Bilbon. Kale-jantzian zihon polizia batek tiro egin zion Bizkaiko hiriburuko Hollywood tabernako langile bati.

1978/07/24. **Miguel Ángel Eizagirre**. Bilbon. Zazpi tiro jaso zituen, zerbitzutik kanpo zegoen polizia baten eskutik. 1982/10/25ean egin zen epaiketan, poliziaren defentsak adierazi zuen “aspaldiko izaera-arazoak” zeuzkala, eta “une hartan antsietate-arazoak eragin zizkiotela”.

1980/11/22. **César Sotoluengo Vázquez**. Gasteizen. Mozkortuta zegoen polizia batek larriki zauritu zuen arauzko arma erabiliz. Javier

Iturbe gaztea ere zauritu zuen gertaera berean.

1980/11/22. **Javier Iturbe Olano.** Gasteizen. Mozkortuta zegoen polizia batek larriki zauritu zuen. César Sotoluengo gaztea ere zauriturik gertatu zen.

1983/09/02. **Hiru pertsona.** Gasteizen. Victoriano Valero Jiménez guardia zibilaren tiroen ondorioz zauriturik suertatu ziren, Arabako hiriburuko dantzaleku batean. 1985/05/09an, Bizkaiko Auzitegiko fiskalak sei urte eta egun bateko espetxe-zigorra eskatu zuen ordura-ko guardia zibil ohia zenarentzat.

1985/06/18. Beste Bat **tabernako jabea.** Lasarte-Orian. Polizia nazional batek bezero guztiak zutitu arazi zituen, barraren ondoan eta eskuak gora, dokumentazioa eskatu eta edari alkoholodunak kontsumitu ondoren. Gainera, tabernako jabeari tiro egin zion. 1988/02/15ean Probintzia Auzitegiak zazpi urteko espetxe-zigorra ezarri zion Luis Nuñez Solanari, erailketa delitua — maltzurkeriaz, eta frustratua — eta jabeari mehatxu egiteko delitua egin izanagatik.

1988/06/04. **Bikote bat, gazte bat** eta The End dantzalekuko **atezaina.** Lekukoen arabera, kale-jantzian zihoazen lau poliziak dantzalekuko atezaina iraindu eta jipoitu zuten, eta kanpora atera zuten indarrez, sarre-
ra eskatu zienean. Jende gehiago hurbiltzean, polizietako batek tiro egin zuen, eta bala lokalaren ondoan aparkaturiko furgoneta batean sartu zen. Lehentxeago, gazte bat jipoitu zuten Bardaia kalean, eta, geroago, pertsona berberak bikote bat kolpatu zuten La Palma tabernan. Erasotzaileetako bi identifikatu zituzten, egun batzuk lehenago Alde

Zaharreko "drogaren aurkako kanpaina" batean parte hartu baitzuten¹⁹⁸.

1989/11/22. **Antonio Estébanez.** Gasteizen. 35 urtekoa. Salatu zuenez, Polizia Nazionaleko agente batek balaz zauritu zuen, Arabako hiriburuko taberna baten barruan.

9.1.11. Manifestazio edo protestetan

Bala-tiroen ondorioz, ospitale-arreta eragin duten kolpeen ondorioz eta abar pertsonak zauri larriak jasan dituzten kasuak baino ez dira bildu, kasu guztiak argitaratzea ezinezkoa delako.

1969/04/14. **Jesús Omeñaca.** Bilbon. Zaurituta gertatu zen, beste pertsona batzuekin batera, Poliziak atxilotutako azken pertsonak askatzea eskatzen zuen ikasle-manifestazio batean.

1969/10/27. Balaz zauritutako **hiru pertsona.** Ondarroan. Bost ondarrutarren aurkako gerra-kontseilua zela-eta antolaturiko protesta-manifestazio batean. Andoni Arrizabalagarentzat heriotza-zigorra eskatzen zuten gerra-kontseilu horretan.

1970/11/28. **Manuel Arredondo Ezenarro.** Hernanin. Lasartekoa. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, Burgosko Epaiketaren aurkako manifestazio batean. 1972/03/07an, gerra-kontseilu batean zazpi hilabetezko zigorra ezarri zioten, legearen aurkako manifestazio batean parte hartzeagatik eta "indar armatuari iraintzeko joera duten" egintzak egi-teagatik.

1970/11/28. **Errazkin Izagirre.** Hernanin. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, egitekotan ziren Burgosko

Epaiketaren aurkako manifestazio batean.

1970/12/04. **José Manuel Gil Uriarte.** Eibarren. Poliziak tirokatu zuen Burgosko Epaiketaren aurka protestatzeko greba orokorreko egunean. Gertaera berean, Roberto Pérez Jauregui hil zuten.

1974/12/11. **Jesús Mari Irazu Garmendia.** Hernanin. Herri horretakoa zen. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, presoekiko elkartasunezko greba orokorraren esparruan.

1974/12/20. **Marisa Urbieta Elozegi.** Donostian. Guardia Zibilaren kontrol batean hildako Mikel Salegiren ama. Haren hiletetatik irteten ari zen. Elizatik irtetea, Poliziak hura eta beste jende asko kolpatu zuen. Haurdun zegoen emakume batek haurra galdu zuen jasandako kolpeen ondorioz, familiaren lekukotzaren arabera. Guerrilleros de Cristo Rey taldekoek ere jardun zuten; Carrero Blancoren heriotzaren urteurrena zen.

1975/08/28. Balaz zauritutako **pertsona ugari.** Ángel Otaegiren eta José Antonio Garmendiaren epaiketaren aurkako greba orokorrean. Gipuzkoako Probintzia Ospitalean, medikuek lanuztea egin zuten polizien jarrera zela-eta protestatzeko. Izan ere, operazio-gelan sartu nahi zuten, Donostian propaganda banatzen ari zela zauritu zuten gazte bati bala erauzten zioten bitartean.

1975/09/27. Balaz zauritutako **pertsona ugari.** Txikiren, Otaegiren, Garciaren, Baenaren eta Sánchezen heriotza-zigorren aurkako greba orokorrean. Donostian, Ignacio Iturriza, 9 urteko haurra, zauriturik gertatu zen, Poliziaren bala batek Donostiako Londres hoteleko erlait-

...Kalteak benetan ordaintzeko onartu beharko litzateke herri honetako biktimak bi aldeetakoak direla, eta alde bakoitzak bere konpromiso-maila onartu beharko luke min hori eragin izanagatik. Eta, behin eginikoa onartuta, biktima guztientzako kalteak ordaintzeko egoera baterantz abiatzea. Nik behintzat ez dut eskatzen monumenturik edo diru-konpentsazio handiagorik. Garai hartako arduradunek haiek ere sufrimendua, mina eta biktimak sorrarazi dituztela onartzea, hori baino ez dut eskatzen". **Oskar Padura**

zaren kontra jo ondoren mutikoaren gainean erori baitzen. Erreterian, Guardia Zibilaren bala bat etxebizitza batean sartu zen, eta 10 urteko neska zauritu zuen. Algortan, sei pertsona balaz zauritu zituzten.

1976/01/20. **Ramón Jauregi**. Tolosan. Belauntzako taxi-gidaria. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, bizitzaren garestitasunaren aurkako manifestazio batean. Bertsio ofizialaren arabera, agente baten armak tiro egin zuen, ustekabea eta agenteak eragin gabe, jeepetik jaistean.

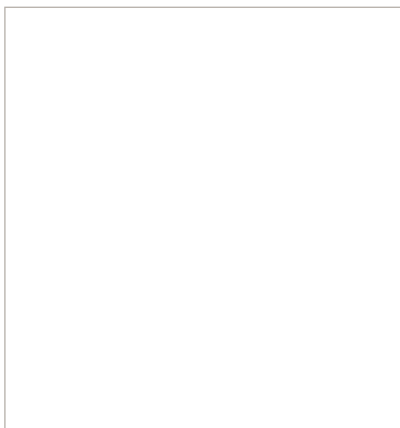
1976/03/03. **M-3**. Gasteizen. Eusko Legebiltzarraren M-3ari buruzko batzorde bereziaren irizpenak **103 zauritu** zerrendatu ditu: 47 ospitaleratu, 26 balaz zaurituak eta beste 30 bestelako zauriak zituztenak¹⁹⁹, ekintza indiskriminatua izan zelako seinale. **Luis María Sáenz de Ibarra** (tiro bat belaunean), **Teodoro Vadillo** (eskuineko begiaren ikusmena galdu zuen), **José Luis Bóveda Zalduendo** (larriki zauritua, lobuluan, hemotoraxean, pleuran, saiheartsu arteko arkuan eta lepoan; dagoeneko hil da), **Andoni Txasko Díaz** (ikusmenaren % 90etik gora galdu zuen, eta zortzi ebakuntza egin dizkiote), **José Ignacio Iturrixa** (kontusioak eskualde okzipitalean eta hematoma handia bizkarrean), **Pedro Díaz** (zauria buruan), **Eusebio Nevado** (buruan), **Jesús María Ormaetxea** (zauriak masailalbo-hezurrean eta garuneko kommozioa), **Juan Carrasco** (ebakiak eta kontusioak, eta zapalketa, hematoma eta ehunen urradura hanka batean), **Luis Lobera** (bala-zauria belaunean), **Miguel Angel López** (bala-zauria izterrezurrean), **José Antonio Guitián** (eskuineko hemitoraxean), **Consuelo Lastra** (bala-zauria etxebizitzaren barnean), **Amelia González** (bala-zauria sorbaldan), **Florencio Guillén Moreno** (bala-zau-

ria toraxean eta besoan), **Marcelino Santamaría** (bala-zauria eskuan), **Faustina Merino** (hematoma handia hankan), **Arcadio Mayor** (eskuan), **Ignacio del Valle** (eskumuturrean), **Santiago Arrausi** (eskuan), **Juan Bollero** (bala zauria orkatilan), **Javier Martínez** (bala-zauria; masailazurretik sartu zen, eta lepoaldean geratu zen), **Angel Fernández** (eskuan), **Francisco San Juan** (bala-zauria hanka batean), **Jesús Mari Sáez** (bala-zauria belaunean), **José Urbina** (frontalean), **Miguel Angel Ortiz** (bala-zauria hankan), **María Carmen Seoane** (eskuan), **Pedro Galán** (begi-kontusioa, eta hemorragia begiaren aurreko ganberan), **Ladislao Millán** (goi-ezpainean, epistasiarekin), **José Abel** (kontusioa lepoaldean eta bizkaraldean, toraxaren parean), **Rakel Albizu** (ukondoan), **José Luis Maestro** (arteria eta zainen haustura, bala-tiroen ondorioz), **Pedro Miranda** (besoan, gomazko pilota baten eraginez), **María Kortabarria** (erredurak aurpegian eta kontusioa, leherketaren ondorioz), **Rafaela Galán** (eskumuturrean), **Mari Carmen Fernández** (ukondoan), **Javier Carlos García** (eskualde okzipitalean), **José Antonio Martínez** (bala-zauria sabealdean), **Isidro Bartolomé** (kontusioa lepoaldean), **Cristóbal Treviño** (hanka batean), **José Sáez de Ugarte** (bi bala-zauri, peronean eta besoan), **Laurentino Bustillos** (bala zauria bi zulorekin, oin batean), **José María Ortiz** (bala-zauria bi zulorekin, hanka batean), **Justino Rodríguez** (bala-zauria gerrialdean), **Francisco Javier Manzanos** (barrabiletan), **Félix Alvarado** (bala-zauriak; balak giltzurrun-hobitik atera ziren), **Pedro María Ortiz** (eskrotoan, erredura izterrean), **Francisco Javier Fraile** (bi bala-zulo besaurrean), **Sixto Tamargo** (eskrototik sartu zen bala, eta zakilaren oinarritik atera),

Gonzalo Castellano (kontusio handia aurpegian, higadurak eskuineko eskumuturrekoan eta hanketan, sudur-trenkada hautsia, 15 puntu ezkerreko eskumuturrean, eta hematoma begietan, hemorragia orokorrarekin), **Ramón Briñas** (garezurrean eta eskumuturrean), **Antonio Ruiz** (bi bala-zauri eskuineko izterrean), **Norberto Mujika** (bi bala-zauri eskuineko besoan), **Daniel Antolín** (izterrean, eta metraila-hondarrak izterrezurrearen heren batean), **Julián Ucejo** (bi bala-zauri izterrean), **José María Fuentes** (bi bala-zauri sorbaldan), **Agustín Plaza** (begian), **Luis García** (zenbait higadura), **Alberto Olalde** (kontusioak), **Máximo Rodríguez** (kontusioak), **Guillermo González Prieto** (bala-zauriak —lepotik sartu ziren balak—, eta hausturak saiheartsu, pleuran, parietalean, saiheartsu arteko arkuan eta hemotoraxean), **Luis Fuente** (bala-zauria erradio-dialisian), **Santiago Durán** (konjuntibitisa eta sudurreko eta ahoko afekzioa, gasen intoxikazioa eta pneumonia basala), **Juan Carrasco** (bala-zauria hankan)²⁰⁰ eta beste hainbat zauritu lan-eta demokrazia-errebindikazioak zirela-eta antolaturiko greba orokorrean. Poliziak 24 ke-poto jaurti zituen San Frantzisko Asiskoaren elizaren barrura (bertan, batzarra egiten ari zen), eta gutxienez 2.000 tiro egin zituen, zenbaketa ofizialaren arabera. Bost langile hil ziren. Hurrengo egunean, beste hainbat pertsona zauritu zituzten manifestazioetan, eta Armadak ere esku hartu zuen.

1976/03/05. Balaz zauritutako **zenbait pertsona**. Pasaian. Gasteizetik elkartasunezko greban. Gertaera horiei buruzko informazioa modu generikoan argitaratu zen.

1976/03/27. **Agustina Etxebarria**.

Gasteizen. 45 urtekoa, garbiketa-enpresa batean lan egiten zuen, orduka. Leihora ateratzean, gomazko bola batek begian jo zion, eta begia galdu zuen.

1976/09/05. **Arantza Kortabarria Maestre.** Donostian. Hernanikoa, 38 urtekoa. Poliziak balaz zauritu zuen amnistiaren aldeko manifestazio batean, estropadak amaitutakoan.

1976/09/08. **José Murua Etxabe.** Pasaian. Victorio Luzuriaga enpresa-ko langilea. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, Josu Zabalaeren heriotza zela-eta langileek eginiko manifestazio batean.

1976/09/13. **Pedro Hoyos Gutiérrez** eta **Benito de Pedro.** Basaurin. Biak zaurituta gertatu ziren. Lehenak tiro bat jaso zuen lepoan, orden publikoaren indarrek manifestazio bati aurre egitean, Josu Zabalaeren heriotzarengatik greban.

1976/09/27. **María Jesús Gurrutxaga Artetxe.** Azkoitian. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, Txikiren eta Otaegiren fusilamenduen urteurrenean egindako greban.

1976/11/24. **Hainbat langile.** Barakaldon. Polizia indarrez sartu zen, pilotak eta ke-potoak jaurtiz, milaka langile batzarra egiten ari ziren eliza batean. Horren ondorioz, hainbat pertsona zauritu ziren.

1976/11/27. **Pedro Oller.** Sestaon. Polizia Armatuak kargatu egin zuen erreferendumean botorik ez ematearen aldeko manifestari batzuen aurka. José Bretos ere zauritu zen, Algortan²⁰¹.

1976/12/05. **Artemio Zarco Apaolaza.** Donostian. Abokatua. Athleticen eta Realaren arteko futbol-partiduaren

amaieran, manifestazio bat sortu zen, eta Poliziak haren aurka kargatu zuen; horren ondorioz, zenbait pertsona zauritu ziren. Partidua hasi aurretik, jokalariek ikurrina bat zelairatu zuten.

1976/12/24. **Ricardo Rekarte.** Iruñean. Olentzeroaren desfilean zihoan, Poliziak kargatu zuenean; ondorioz, zenbait pertsona zauritu ziren. Garuneko kommozioa jasan zuen, gomazko jaurtigaiaren ondorioz.

1976/12/30. **José Luis Osoro.** Eibarren. 52 urtekoa. Larriki zauritua. Ospitaleratu behar izan zuten, manifestazio bat erreprimitzeraz zihoan Guardia Zibilaren jeep batek harrapatu baitzuen.

1977/01/10. **Cristina Aizpurua** (6 urteko neska, begietan zauritua) eta Luis Pérez Nanclares (masailezurra hautsia). Sestaon eta Portugaleten. Beste hainbat zauritu izan ziren.

1977/01/21. **Fermín Orkoien Arostegi.** Iruñean. Poliziaren ibilgailu batetik balaz zauritu zuten, Poliziak eliza batetik informazio-batzarra egiten ari zen jendea irtenarazi ondoren.

1977/01/26. **Antxoni Telleria.** Lekeition. Oso zauri larriak izan zituen zenbait kulata-kolperen ondorioz, Poliziak jendea elizatik indarke-riaz irtenarazi ondoren; informazio-ekitaldi batean parte hartzen ari ziren elizan bildutakoak.

1977/03/11. **Concepción Uriona, Vicente Elorza Gorosabel, Esperanza Iñarra, Fermín Díaz Padilla, Adela López, Jon Goikoetxea, Andoni Bereziartua, José Medrano, Vicente Zeziaga.** Arrasaten. Guardia Zibilak zauritu zituen, manifestazio bati aurre egitean²⁰².

1977/03/13. **Juan Santos Ibarra Mendia.** Zarautzen. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, manifestazio baten amaieran. Hainbat establezimendutan bala-tiroen arrastoak nabari ziren.

1977/04/10. **Javier Lejarazu** (Francisco Javier Lejonaza Ayarzabuenak)²⁰³. Durangon. 23 urtekoa. Garezurra hautsi zioten eta ikusmena galdu zuen, Guardia Zibilaren kolpeen ondorioz; gazte bati, berriz, masailezurra hautsi zioten kulata-kolpe batez.

1977/04/10. **Emmanuel Bonmariage.** Gasteizen. Belgikako irrati-telebis-tako kameralaria. Aberri Egunaren jarraipena egiten ari zela, polizia armatu batek harengana hurbiltze-ko keinua egin zion. Hurbiltzen ari zela, beste batek tiro egin zion hogeit metroko distantziaz, gutxi gorabehera. Gomazko balak bularrean jo zion, eta odol-gorakoa eragin zion²⁰⁴. Kazetarien taldeko beste bat, **Xabier Landaburu**, atxilotu egin zuten eta jeep baten barruan kolpatsu, polizia-etxera zeramaten bitartean.

1977/04/10. **Mikel Agirre** (garuneko kommozioa), Luis Murriondo (Murgiondo) (traumatismo frontala), J. Iñaki Bastida (begi batean zauritua), José Manuel S. (leskuineko eskua hautsia). Donostian.

1977/05/04. **Miguel Ángel Cañas.** Iurretan. Egun horretan "Punto y Hora" aldizkariak argitaratu zuenez, Polizia Armatuak kargatu egin zuen eta Arratiako Ama Lur eta Club Alai tabernetatik jendea irtenarazi. Horren ondorioz, adierazi zutenez Miguel Ángel Cañasek "begi baten ikusmena galduko duela ematen du".

1977/05/12. **Cándido Peña Francisco.**

“Erregeak, Estatu espainoleko goreneko agintaria den aldetik, barkamena eskatu beharko luke gertaera harengatik. Eta guardia zibil boluntarioek ere aurpegia eman beharko lukete, esan diezagutela nola liteke lasai askoan ibiltzea, frogarik gabe, bermerik gabe epaituriko pertsona bat fusilatu ondoren. Diruarekin ezin da ezer ordaindu. Nik ez dut kalte-ordainik nahi, errudunek beren erantzukizunak ordaintzea baizik, barkamena eska dezatela, eta, hala badagokio, kondena ditzatela”. **Diego Paredes**

Erreterian. 17 urtekoa. Oso larriki zauritu zen, Udaletxeko Plazan zegoela bularrean jasotako tiro baten ondorioz, Amnistiaren aldeko Astean. Une hartan, herrian ez zegoen inolako istilurik.

1977/05/12tik 16ra. Guardia Zibilak eta Poliziak beste **hainbat pertsona** zauritu zituzten Erreterian, Donostian eta inguruetan, Amnistiaren aldeko Astean: **Pakita Villa** (balaz zauritua beso batean, etxean zegoela), **Josu Askasibar Sanmartín** (22 urtekoa, balaz zauritua), **Alberto Bidaurre Ortuño** (16 urtekoa, balaz zauritua izterrean), **Julio Marqués Sein** (21 urtekoa, bala batek hanka urratu zion, eta hamar hilabete eman zituen ospitalean), **José María Tolosa** (balaz zauritua hanka batean), **Pedro Olaizola** (balaz zauritua), **Rafael Madariaga Zabaleta** (20 urtekoa, toraxean zauritua gomazko pilota batez), **Iñaki Lertxundi** (garezurreko traumatismoa), **Carlos Urbina León** (17 urtekoa, zauri parietala eta tenporala, zazpi zentimetrokoa), **Mikel Amundarain** (balaz zauritua), **Gregorio Manso** (balaz zauritua), **Patxi Aranburu Lete** (19 urtekoa, egoera larrian sartu zuten neurokirurgia-sailean), **Iñaki Mendaraz Lazkano** (16 urtekoa, traumatismo kraneoentzefalikoa, gomazko pilotakada baten ondorioz), **Segundo Uriarte** (garezurreko traumatismoa, kulata-kolpe baten ondorioz), **Jesús Mari Burguete** (garezur-leherketa eta garun-kontusioa), **Manuel Mateos Andrade** (34 urtekoa, eskuineko eskapula hautsia), **Alfonso Salazar** (gomazko balaz zauritua), **Isidro Esteban** (garunkommozioa eta hausturak), **Rafael Avendaño** (Basauriko udal-epailea), **Víctor Fernández González** (garezurra hautsia; itsu geratu zen), **Tomás Asensio** (balaz zauritu

zuten), **Jesús Ignacio Rodríguez** (gomazko pilotakada baten ondorioz ospitaleratua), **Kepa Akizu** (argazkilaria, jipoitua), **Montserrat López** (10 urteko neska, gomazko pilotakada baten ondorioz zauritua), **Iñaki Rodríguez** eta beste zenbait zauritu. Gamarraren arabera, 200 zauritu izan ziren guztira²⁰⁵.

11977/05/13. **Manuel Larrañaga Yarritu**. Beasainen. Lazkaokoa, 17 urtekoa. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, Amnistiaren aldeko Astean.

1977/08/20. **Izaskun Lazkano** eta **Ángel Valencia**. Donostian. Larriki zauritua, beste 11 pertsonarekin batera.

1977/08/25. **José Miguel Iparragirre**. Donostian. 18 urtekoa. Bala batez zauritua, hanka batean.

1977/08/26. **José Mari Pérez** (erredurak hanketan, ke-poto baten ondorioz), **Florencio Herrero** (gertutik botatako pilota baten ondorioz) eta **Pedro Petite** (gomazko pilotaz zauritua). Donostian.

1977/10/12. **Lau pertsona**. Lezon. Poliza indarrez sartu zen euskal jai batean. Gutxienez, lau pertsona zaindu behar izan zituzten ospitaleetan²⁰⁶.

1977/11/12. **Henri Cointet**. Donostian. Frantziako Armadako koronela. Poliziaren inspektore batek balaz zauritu zuen, Gipuzkoako hiriburutik familiarekin pasieran zebilela; aldi berean, manifestazio bat deitua zegoen, HASI alderdia legez kanpo uztearen aurka protestatzeko.

1978/05/01. **Hogei zauritu**. Iruñean. Lehen Maiatzaren 1.a legeztatua 1936tik. Hala eta guztiz ere, Poliziak gomazko 225 pilota eta 170 ke-poto jaurti zituen, Barne Sailaren arabera.

1978/06/11. **Dolores Arruti**. Tolosan. Poliziak balaz zauritu zuen, Benta Haunditik gertu.

1978/06/11. **Jon Gurrutxaga**. Tolosan. Pilotakada baten ondorioz garezurra hautsi zioten eta begia galdu zuen, Poliziak, Benta Haundin, Txabi Etxebarrietaren omenezko ibilaldi bat desgitean.

1978/06/11. **Abascal**. Tolosan. Benta Haundin balaz zauritu zuten gaztea.

1978/07/08. Iruñean. Sanferminetan. **80 pertsona baina gehiago** zaindu zituzten ospitaleetan, batzuk balaz zauritua, Poliziak Zezen Plazan esku hartu ondoko istiluetan; eskuhartze horren ondorioz, Germán Rodríguez hil zen. Besteak beste, honako hauek zauritu zituzten balaz: **Ricardo Azcona Latasa** (ezkerreko belaunean), **Fermín Ilundain** (besoan), **Philippe Bidegain** (bizkarrezurrean), **José Ramón Vélez de Mendizabal** (urdailaren zulaketa bikoitza eta jeiuoaren zulaketa bikoitza —azken horrek pankreaki ere kalte egin zion—), **Javier Arteta Pascual** (ezkerreko esku), **Javier Ibarrola Baranda** (iztondoan), **Miguel Fernández Díaz de Cerio** (toraxean), **Tomás Saso Clemente** (gluteoan), **Jesús García Martínez** (besoan, humeroa hautsita)... **Mikel Legorburuk** begi bat galdu zuen gomazko pilotakada baten ondorioz.

1978/07/12. **Ángel Arévalo Bilbao**. Bilbon. Begi bat galdu zuen pilotakada baten ondorioz, Sanferminetako eta Donostiako gertaerengatik protesta-mobilizazioetan.

1978/07/12. **Julián Hernández Centeno**. Erreterian. 17 urtekoa. Balaz zauritu zuten, Germán Rodríguez eta Joseba Barandiaranen heriotzengatik protestaetan.

1978/07/12. **Joseba Zabala**. Bilbon. Begi bat galdu zuen gomazko pilota-kada baten ondorioz.

1978/07/12. **José Luis Jiménez Ruiz**. Donostian. Tiro bat jaso zuen hankan Larratxo auzoan, Germán Rodríguez-en eta Joseba Barandiaranen heriotzengatik protestetan.

1978/11/16. **Pedro María Miguelez**. Donostian. Lesio larri ugari jasan zituen Poliziaren kolpeen ondorioz, Arrasateko gertaerengatik protestatzeko greban. Ospitaleratu behar izan zuten.

1979/01/14. **Jaime Chivite**. Donostian. Nuklearren aurkako manifestazio baten aurka egitean, Poliziak jipoitu egin zuen, eta horren ondorioz garun-lesio larriak jasan zituen; koman ere egon zen, zenbait egunetan.

1979/01/15. **María Luisa García Pikabea**. Erreenterian. Zauritu egin zuten, Ipar Euskal Herriko errefuxiatuen aurkako atentatuak salatzeke protesta-ekitaldi batean.

1979/01/15. **José Javier Arrese**. Donostian. Polizia Armatuak zauritu zuen errefuxiatuen aldeko manifestazio batean, José Manuel Pagoaga "Peixoto"-ren aurkako atentatuaren ondoren.

1979/03/03. **Ricardo Larrañeta**. Iruñean. Gomazko pilota batek larriki zauritu zuen.

1979/03/05. **Jesús García Rodríguez**. Tiro bat jaso zuen bularrean, Gladys del Estal Tuteran hil ondoren, heriotza horrengatik protestatzeko deitutako greba orokorrean.

1979/04/08. **Juan Antonio de Heredia**. Donostian. Soldadua. Ospitaleratu behar izan zuten Poliziak Boulevardean nuklearren

aurkako manifestazio bat desagitean botatako bala batek zauritu zuelako.

1979/06/05. **Xabier Arratibel Zurutuza**. Donostian. Begi bat galdu zuen Poliziak atari batean emandako kolpeen ondorioz. Bertan babestu zen, Egia auzoan, Gladys del Estalen omenezko hiletaren ondoren.

1979/06/05. **Ildefonso Urrea**. Donostian. Gomazko pilota batek belarrian zauritu zuen Gladys del Estalen hiletaren osteko istiluetan.

1979/09/05. **Lisardo Cano Calvo**. Donostian. Balaz zauritu zuten Iñaki Kijeraren heriotzarenatik deitutako protesta-manifestazio batean (bezeran hil zen Iñaki Kijera, indar publikoen eskutik).

1980/04/27. **Gazte bat**. Bilbon. Basurtoko Ospitalean sartu behar izan zuten, Poliziak Areatzan nuklearrren aurkako txirrindulari-ibilaldi baten aurka kargatzean jasandako lesioen ondorioz. Eskuragarri dagoen informazioan ez da izenaren edo jasandako lesioen larritasunaren inguruko aipamenik ageri.

1980/05/11. **Gazte bat**. Bilbon. Koma-egoeran, indar publikoek, Mari José Bravoren bortxaketaren aurkako manifestazio batean, jaurtitako kepoto baten ondorioz. Eskuragarri dagoen informazioan ez da izenaren edo jasandako lesioen larritasunaren inguruko aipamenik ageri.

1980/06/21. **Itsasondoko alkatea**. Indar publikoek kolpatu zuten Udaletxean, Lemoizko zentral nuklearraren aurkako pankarta kentzearekin batera.

1981/02/15. **J. Juan Lezo**. Bilbon. Indautxuko Nuklearren aurkako Batzordeko kidea. Begi bat galdu

zuen pilotakada baten ondorioz, Joxe Arregiren heriotzarenatik protestatzeko manifestazio batean.

1981/08/30. **Pilar Loinaz**. Plentzian. Iruñeakoa. Gomazko pilotakada bat jaso zuen ahoan, Lemoizen aurkako Nazioarteko Jardunaldien azken egunean antolatutako Lemoizerako ibilaldian.

1982/01/01. **Manuel Cosano Cuenca**. Erreenterian. 68 urtekoa. Guardia Zibilak balaz zauritu zuen, amnistiaren aldeko manifestazio bat amaitzean.

1982/01/01. **Daniel Muñoz**. Erreenterian. 7 urtekoa. Amnistiaren aldeko mobilizazio bat amaitzean Guardia Zibilak botatako bala batek haurra harrapatu zuen.

1982/02/07. **José Ignacio Lizoain**. Zubirin. Iruñeako Ospitalean sartu zuten, Guardia Zibilak azken atxilotketen aurka protestatzeko manifestazio baten aurka kargatu ondoren.

1982/04/11. **José López Apeztegia**. Lizarran. Ziraukiko zinegotzia. Aberri Egunean gomazko pilotakada bat jaso zuen hiru metro baino gertuagotik, eta horrek kalte larriak eragin zizkion giltzurrunetan.

1983/05/15. **Jesús María Lizarraga**. Tafallan. Barea erauzi behar izan zioten, Guardia Zibileko kideek herriko preso baten askatasunaren aldeko manifestazio baten aurka kargatzean emandako kolpeen ondorioz. Beste 20 pertsona ere zauritu zituzten.

1983/07/22. **Peio Mindegia**. Erreenterian. Umetan eskuineko begia galdua zuen, eta gertaera honetan ezkerrekoa ere galdu zuen, poliziak kargatu egin zuenean jaien hasieran ikurrina udaletxeko bal-koian jartzea eskatzen zuen mani-

“Benetako omenaldia izatea, ez omenaldi folkloriko bat. Hemen hau gertatu da, oraindik ere gertatzen da, eta latza izan zen guztiontzat, baina guztiontzat, guztiontzat. Batzuontzat gordinagoa izan da, baina jende guztiarentzat izan da gogorra. Hortaz, hiru guardia zibil horiei erantzukizuna eskatzea, orain ordainaraztea... ez dakit bada, garai hartan bai, horregatik nahi genuen zigor-arloko epaiketa eta ez epaiketa zibila. Orain, ordea, ez luke zentzurik izango, niretzat behintzat. Alabaina, instituzioek beren errua onartu beharko lukete.

Miren Salegi

festazio baten aurka. Ehun pertsona inguruk laguntza medikoa behar izan zuten, eta bost ospitaleratu zituzten.

1983/11/20. **Oskar Padura Unanue.** Bilbon. Donostiakoa, 22 urtekoa. Borraz jo zuten begian, poliziak NATOren aurkako legezko manifestazio baketsu baten aurka kargatu ondoren. 14 egun eman zituen Gurutzetako ospitalean, eta sei hila-bete gehiago ohean. Horren guztia-
ren ondorioz, % 80ko ikusmena galdu zuen Ondoren, administrazioa-
rekiko auzia aurkeztu eta irabazi zuen.

1984/05/07. **José Portu Espina.** Errenterian. Oizartzungoa. Barrikada baten atzean zegoela, kale-jantzian zihoan polizia batek balaz zauritu zuen.

1987/09/24. **Oskar Martínez.** Donostian. Jipoi gogorra jaso zuen Joserra Iriarteren eta Agustín Celihuetaren aurkako erasoengatik protestatzen ari zen manifestazio batean Poliziak atxilotu ondoren.

1987/07/18. **Joserra Antxía Zelaia.** Bilbokoa, 25 urtekoa. Abokatua. Hasiera batean itsu geratu zen pilotakada baten ondorioz, poliziak Donostiako Amnistiaren aldeko Batzordeek antolatutako giza katearen aurka kargatu ostean. Zenbait ebakuntza egin zizkieten, eta handik sei hilabetera hasi zen begi baten ikusmena berreskuratzen; bestea, aldiz, betiko galdu zuen, begi-globoa lehertu baitzieten.

1987/10/04. **Gazte** batek begi bat galdu zuen, poliziak Gasteizen errefuxiatu-entregengatik eta atxilotetengatik protestatzen ari zen manifestazio baten aurka kargatu zuenean.

1988/03/05. **Gazte bat.** Tolosan.

Ospitaleratu behar izan zuten, Mikel Lopetegi espetxean hil izana salatze-ko manifestazio batean Ertzaintzak emandako kolpeen ondorioz.

1988/05/05. **Irakasle bat.** Ertzaintzak kargatu egin zuen Lakuan beren erre-bindikazioengatik bilduriko irakasleen aurka, eta horren ondorioz besoa hautsi zitzaion. Beste lau pertsona zauritu zituzten gertaera horretan.

1989/08/14. **Josetxo Ibazeta** eta beste **bi zauritu**, posta-tiroen ondorioz hirurak (beste 80 zauritu zaindu behar izan zituzten osasun-zentroetan), Espainiako Poliziaren, Ertzaintzaren eta Udaltzaingoaren tiroen ondorioz, Salbearen prozesioaren inguruan sortutako gertaeretan.

1989/09/21. **Félix García Rivera.** Errenterian. Balaz zauritu zuten, José Antonio Cardosa postariaren aldeko hiletak amaitzean (HBko kide bati pakete bat entregatzean hil zen postaria). Amaieran istiluak izan ziren gobernadore zibil Goñi Tirapuren bizkartzainekin.

1991/05/31. **José María Aristimuño Mendizabal.** Hernanin. Kubitua hautsi zitzaion Juan María Ugarte Agirreurreta ertzainaren kolpeen ondorioz. 1991/12/12an Ertzainak epailearen aurrean onartu zuen gaztea jo izana, “manifestariekin bat egin ez zezan galarazteko”. Bestetik, egun berean hiru pertsona balaz zauritu zituzten Basaurin, beste manifestazio batean.

1991/12/14. **Mikel Iribarren.** Iruñean. ZIUan sartu behar izan zuten, koman geratu baitzen ke-poto batek aurpegian jo ostean. Bi metrotik jaurti zioten, espetxerako ibilaldi batean.

1993/05/22. **Txuma Olaberri.**

Iruñean. Poliziaren pilotakada jaso zuen buruan, Peio Mariñelarenaren oroimenezko manifestazioan, eta ZIUan sartu zuten, larri. Ekainaren 13an komatik irten zen, eta uztailearen 17an mintzarena berreskuratu zuen, errehabilitazioan.

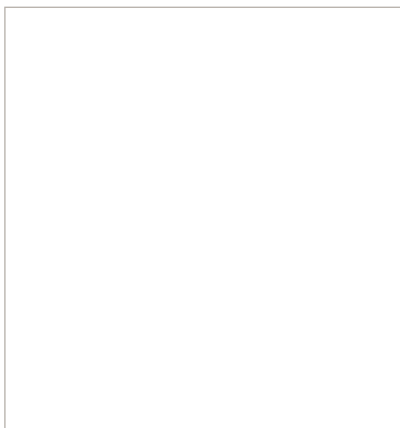
1994/05/29. **Jon Otaño.** Donostian. Ertzaintzaren Talde Mugikorraren kargak ustekabean harrapatu zuen, eta jasandako kolpe ugarien ondorioz larriki zauritu zen, eta Gurutze Gorria eraman behar izan zuten, anbulantzia. 1994/06/03an salaketa jarri zuen Epaietan.

1994/06/16. **Juantxu Molina.** Iruñean. Begi bat galdu zuen, Poliziaren gomazko pilotakada baten ondorioz.

1994/08/14. **Tomás Martínez Ferrando, Miguel Ángel Benito eta Jose Mari Mitxelena.** Donostian. Salbearen egunean. Abuztuaren 24an salaketa aurkeztu zuten Donostiako Epaietan, Ertzaintzaren “istiluen aurkako taldeen” eskutik jasandako eraso eta tratu txarrengatik. Horietako bat bost egunez ospitaleratu zuten.

1994/09/27. **Petra Etxeberria, José Antonio Jauregi eta Lorenzo Jauregi,** Ekaitz Jauregiren amona, aita eta osaba, hurrenez hurren. Ekaitz Donostiako Boulevardean atxilotu zuten, Gudari Egunean izandako istiluetan, eta aipaturiko senitartekoak ertzainengana joan ziren, Ekaitz adingabea zela adierazteko asmotan. Amonak kolpe gogor bat jasan zuen ezkerreko begian; aitari hamar puntu josi behar izan zizkieten buruan, eta osabari bost kope-tan. Osabak, gainera, hematoma handi bat izan zuen, gertutik botatako gomazko pilotakadaren ondorioz.

1995/06/22. **Izaskun González.**

Donostian. Ezkerreko eskuaren hiru-garren metakarpianoaren haustura, min handia bizkarrean eta ubeldurak masailezur eta belaunetan, Amara auzoan zebilela Ertzaintzak kargatu ostean. Epaiketari salatu zituen gertaerak.

1995/06/22. **Julen Arzuaga.**

Donostian. Ertzaintzaren agente batek botatako pilotakada jaso zuen lurrera eroritako neska-lagunari laguntzera zihoanenean. Beste kolpe bat jaso ondoren, erakusleio baten gainean erori zen, eta kristala hautsi zen. Hainbat kolpe jasan zituen, eta konortetik gabe geratu zen. Egoitzan ospitaleratu behar izan zuten, hiru egunez, sudur-trenkada hautsita eta eskuineko eskua eta ezpainak paralizatuta, kontusioez gain.

2000/06/24. **Victor Iriarte.** Lizarran. EH-CUEko zinegotzia. Guardia Zibileko kapitainarekin negoziatzeko ahalegindu zen, gartzetxearen aldeko mobilizazio batean kargarik egin ez zezaten. Adierazi zuenez, atzera egitean zenbait guardia zibilek lurrera bota zuten eta bertan kolpatu. Hamar egun behar izan zituen jasandako zauriak sendatzeko. 2004ko irailean, hiru guardia zibil kondenatu zituzten hilabeteko isuna ordaintzera eta zinegotziari 250 euroko kalte-ordaina ordaintzera.

2002/09/01. **José Ramón Antolín.** Donostian. Pasieran zebilen familiarekin, estropada egunean jendez gainezka zegoen Alde Zaharretik. Bat-batean, Ertzaintzak botatako gomazko pilotak begian jo zuen. Horren ondorioz, begi baten ikusmena galdu zuen.

2002/09/14. **J.M. C. M.** Bilbon. Hiri horretakoa. Begia galdu zuen, "Gora Euskal Herria" manifestazioan parte hartzen ari zenean. Ertzaintzak pre-

siozko ura erabili zuen kargatzera-koan, eta kargaren ondorioz 40 pertsona zauritu zituen; Jaurilaritzak "neurritzkotzat" jo zuen karga hori. Epaileak kasua artxibatu egin zuen.

2004/09/12. **BI gazte.** Donostian. Gazteek udal-lokal bat okupatu zuten sinbolikoki, gazteentzako lokalak errebindikatzeko, eta Udaltzaingoa indarkeriaz irtenarazi zituen. Horren ondorioz, kontusio larriak jasan zituzten, eta Donostia Ospitalera eraman behar izan zituzten. Hamabost gazte kolpatu zituzten, eta, ondoko protesta-manifestazioan zazpi pertsonak kontuan hartzeko moduko zauriak jaso zituzten; Ester izeneko emakume bati, esaterako, besoa hautsi zioten.

2004/10/20. **Bost ospitaleratu.** Eskoriatzan. Gudari Egunean Ertzaintzak eginiko kargen ondorioz, 15 pertsona zauritu ziren, eta horietatik bost ospitaleratu egin behar izan zituzten.

9.2. Talde parapolizialak, ultrak eta abar

Hildakoak

9.2.1. Atentatueta

1975/01/20. **Victor Manuel Pérez Elexpe.** Sestaon. 24 urtekoa. PClren (gero PTE) panfletoak, Nafarroako Potasaseko meatzarien grebari buruzkoak, banatzen ari zela erail zuten. Iturri batzuen arabera, inkontrolatuak izan ziren; beste batzuen arabera aldiz, kale-jantzia zihoazen guardia zibilak. Erasotzaile batek gabardina zeraman, eta dirudienez udaltzain batekin zihoan.

1979/06/28. **Francisco Javier Martín Eizaguirre.** Parisen. Erandiokoa, 42

urtekoa. PCE(r)-ko kidea, OMLeren eta Sorospen Gorriaren fundatzailea. Taberna vietnamdar batean afaltzen ari zen Aurelio Fernándezekin; BVEko kideek tirokatu egin zituzten eta erail

1979/06/28. **Aurelio Fernández Caro.** Parisen. PCE(r)-ko militantea. Frantziako hiriburuko taberna batean tirokatu zuten, Francisco Javier Martín Eizaguirrekin afaltzen ari zenean.

1979/09/20. **Pierre Goldman.** Parisen. Artista eta euskaltzale ezkertiarra. Frantziako hiriburuan hil zen, GAE taldeak bere gain hartutako atentatu batean²⁰⁷.

1998/12/08. **Aitor Zabaleta.** Madril. Real Sociedad taldearen jarraitzailea. Bastión talde naziko kideek puñalez erail zuten, Vicente Calderón estadioaren ondoan, euskal ikurra zeramatenean aurkako jazarpen batean. 2000/04/24an Ricardo Guerra epaitu zuten, eta 17 urteko espetxe-zigorra ezarri zioten. Aitorren anai-arrebek, Mirenek eta Javierrek, zera deklaratu zuten Giza Eskubideen Batzordearen 2000ko Biktimen Ponentzian, Ricardo Guerrak euskaldunak erailtzaren aldeko oihua egin zuela²⁰⁸. Zabaleta familiak eta Tolerantziaren aldeko Elkarteak salatu zuten, horrelako eraso antolatua ez dira epaian banda armatuaren egintzat hartzen, eta horrek inpunitatea dakar berekin.

9.2.2. Bahituak eta hildakoak

1980/02/01. **Yolanda González Martín.** Madril. Deustuan jaioa. 18 urtekoa. Elektronikako ikaslea. PSTko eta Ikasleen Koordinakundeko kidea. Hilik agertu zen, buruan tiro bat zuela, Valdeiglesias herriko eremu batean.

...Eta errekonozimenduak publikoa beharko luke, jendaurrekoa, memoria historikoa ezin baitaiteke errekonozimendu pertsonal batera, "zuk eskatuta, nik erantzuten dizut" batera, mugatu... ez, gaia gizarteratu behar da, publikizitatea eman beharko litzaioke, eta hildako eta biktima guztiei merezi duten omenaldia eskaini. Eta nik, hasiera batean behintzat, ez nituzke alde bateko eta besteko biktimak elkartuko...

Miren Salegi

BVEk bere gain hartu zuen erailketa, eta IASE (IAMen eta Ikasle Abertzaleak-en aurrekaria) ikasleen erakunde abertzaleko kide izatea leporatu zioten. Egun berean, BVEk Jesús Mari Zubikarai Badiola "Jhisa" bahitu eta erail zuen, Ondarroan.

9.2.3. Sexualki bortxatuak, errebindikazio politikoarekin

1980/01/09. **Ane Tere Barrueta Álvarez.** Loioan. 17 urtekoa. Algortan haurrak zaintzen zituen, eta, aldi berean, euskara irakasten zien. Bere etxetik ehun metrora bahitu eta erail zuten. Ez zioten ezer ere lapurtu, eta kru-delki torturatu zuten. GAE taldeak bere gain hartu zuen gertaera. Bortxaketa hori argitzeko, ikerketabat-zordea osatu zen. Ana Ereño bat-zorde horretako kidea zen, eta artikulatu bat idatzia zuen kasuaren inguruan. Ezezagun batzuk etxean indarrez sartu zitzaizkion, Bilboko Alde zaharrean, eta etxea miatu eta horman "Marxista. Cerda. Te vamos a violar" ("Marxista. Marizikina. Bortxatu egingo zaitugu") pintatu zioten, FN (Fuerza Nueva) siglak eta guzti. Urte bereko maiatzaren 8an, 16 urteko María José Bravo del Valle hil zen antzeko zirkunstantzietan, Donostian. Kasu horretan, BVEk hartu zuen bere gain atentatua.

9.2.4. Manifestazioetan

1976/05/09. **Ricardo García Pellejero.** Montejurran. Lizarrakoa. Hainbat faxista (Sixto Borboiren jarraitzaile italiar eta argentinarrek, tartean) antolatuta eta indarrak batu zituzten, karlistek urteko ekitaldia egin zezaten galarazteko.

1976/05/13. **Aniano Jiménez Santos.** Montejurran. 9an zauritu zuten, Luis Marín García komandante militar erretiratuaren tiroen ondorioz,

Guardia Zibilaren aurrean (guardia zibilek ez zuten esku hartzeko inolako ahaleginik egin). Erasotzaileari 1977an eman zioten amnistia, epaitu gabe²⁰⁹.

Zaurituak

9.2.5. Sexualki bortxatuak, errebindikazio politikoarekin

1978/01/19. **Zenbait bortxaketa.** Iruñean. Hainbat kolektibok (herritarren taldeak, elkarte feministak, sindikatuak, alderdi politikoak, gazte taldeak eta auzo-elkarteak) manifestu bat kaleratu zuten, Nafarroako iritziz publikoari ohartarazteko jarrerara egokia har zezan "Iruñean gertatzen ari diren bortxaketa basati eta traumatizagarrien aurka, are gehiago kontuan hartuta bortxatzaileen banda edo bandak zigorgabe geratzen ari direla". Idatzia sinatu dutenen ustetan, inpunitatea are susmagarriagoa da "kontuan hartzen badugu gertaera horietan ezaugarri ultraeskuindarrak nabari direla"²¹⁰.

1979/11/14. **M.A..** Errenterian. 16 urtekoa. Bikotekidearekin zegoen Sorginzulo auzoan. Bat-batean, bi pertsona armatuk miatu zituzten, eta nortasun-agiria eskatu zieten. Jarraian, neska eraman egin zuten 850 urdin batean, Lezoko kaira. Bertan lotu egin zuten, ETAr buruz galdekatu zuten (bere eta familiaren ideologia politikoari buruzko galderak ere egin zizkieten), eta biek bortxatu zuten. GAE taldeak bortxaketa hori eta beste zenbait beren gain hartu zituen, urtarilaren 15an hedatutako komunikatuan²¹¹.

1979/12/15. **Maite Cerezo Cuadrado.** 14 urtekoa. Errenterian. Herrian ez zen bereziki nabarmendu. Gaueko lehen orduetan, bi gizon armatuk herriko eremu batera eraman zuten

eta bortxatu egin zuten. Antzeko ekintzak iragarri zituzten. Abenduaren 22an, Udalaren batzorde ofiziala, Errenteriako Emakume Taldea eta gaztearen senitartekoak gobernadorearekin bildu ziren, eta bortxatzaileak "poliziak edo talde parapolizialeko kideak" zirela uste zutela adierazi zioten.

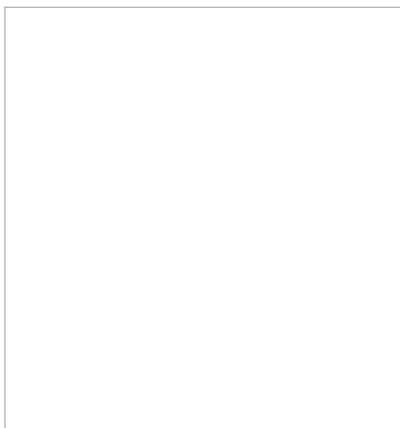
1980/01/04. **Neska gaztea,** 19 urtekoa. Irunen. Auto zuri batean sartu eta bortxatu egin zuten. Ordu batzuk geroago, Iruongo biltegi zaharrean abandonatu zuten.

1980/01/13. **Neska gaztea,** 18 urtekoa. Errenterian. Renferen geltokiaren ondoan zegoen mutil-lagunarekin, mutilaren automobilaren barruan; bat-batean, bi pertsona armatu inguratu, eta neska autotik irtenarazi eta Seat 128 batean sartu arazi zuten. Hirugarren batek mutilarekin jarraitu zuen, eta mutikoaren eta haren gurasoen jardueren inguruan galde-tu zion. Beste biak, bitartean, neska Oiarzunera eraman zuten eta bertan bortxatu egin zuten, biluztu ondoren.

1980/01/13. **Neska gaztea,** 18 urtekoa. Pasaian. Bi pertsona, aurrekoaren oso modu antzekoan jardun zutenak. Grupos Armados Españoles (GAE) taldeak bere gain hartu zuen bortxaketa hori, baita Errenteriakoa eta Carlos Saldiseren erailketa ere (Lezon), eta aurrerantzean ildo bere-tik jarraituko zutela iragarri zuten.

1980/01/21. **Neska gaztea,** 18 urtekoa. Galdakaon. Bi pertsonak auto batean sartu zuten eta Elxaldeko kirolgunea-
ra eraman, herritik kilometro batera. Bertan bortxatu egin zuten.

1980/04/13. Bermeoko **bi neska** 16-18 urtekoak. Pertsona batek auto-stopean hartu zituen Mundakan, 22:00ak aldean, Bermeora eramate-

ko. Gidariak zer asmo zeukan ikustean, ordea, autotik irteten ahalegindu ziren, baina gizonak azeleratu egin zuen. Matxitxakoko talaia era eman zituen. Bertan, neska bat bortxatu zuen, besteari arma batekin apuntatzen zion bitartean. Hurrengo egunean, bortxatutako neska salaketa aurkeztera joan zen amarekin, eta, ustekabea, ibilgailua aurkitu zuten, Guardia Zibilararen kuartelean. Pedro García López guardia zibilarena zen. Apirilaren 25ean Gernikako Epaitegian ager zedin deitu zioten, baina ez zen agertu. Geroago jakin zenez, bere buruaz beste egin zuen, neska-lagunarekin batera, Guadalcanal herrian (Sevilla), bere arauzko arma erabiliz, ez baitzioten arma erretiratu.

1980/08/25. **Neska gazte bat.** Intxaurren, Donostian. Bi guardia zibil hura bortxatzen ahalegindu ziren. Bi agenteak Kidegotik kanporatu zituzten.

1982/11/03. **Goierriko gaztea.** Pistola zeraman pertsona bat hura bortxatzen ahalegindu zen Andoaingo harrobi batean (polizia zela esan zion). Aizan talde feministak salatu egin zuen. Bestetik, Donostiako Emakumeen Asanbladak beste ustezko polizia baten bortxaketa-ahalegina salatu zuen, azaroaren 8an gertaturikoa.

1995/06/13. **A.C.Z.** Iruñean. Lehenago, maiatzaren 30ean, beste eraso bat jasan zuen. Salaketa egin zuen, eta berriz ere mehatxu egin zioten. Bigarren aldian, auto batean sartu arazi zuten, erdialdeko aparkaleku batean. Begiak estali zizkieten, eta anpoila baten edukia edan arazi. 05:15ean, udaltzainek gasolindegian aurkitu zuten, lurrian, eta ospitaleratu behar izan zuten. Zenbait ebaki eta lesio zeuzkan, eta

baginan zenbait gorputz arrotz zituen, hain zuzen ere 3 eta 5 zentimetroko bi harri. Medikuek ziurtatu zutenez, sexu-erasoa jasan zuen²¹².

9.2.6. Bahiketak eta bahiketa-ahaleginak

1975/05/07. **Pedro Ibarra Güel eta familia.** Bilbon. Abokatua Burgosko Epaiketan. Guerrilleros de Cristo Rey taldeko kideak hura bahitzen ahalegindu ziren, eta hura eta haren familia kolpatu egin zuten.

1976/06/14. **Maite Amilibia.** Donostian. Guerrilleros de Cristo Rey taldeko kideak hura bahitzen ahalegindu ziren, Antigua auzoko atarian. Lehenago, martxoaren 13a baino lehen Donostiatik kanpora joateko agindua eman zioten. Javier Larreari gauza bera egin zioten lehenago, hau da, zenbait aldiz atarian harrapatu eta mehatxu egin zioten.

1976/09/14 eta 1976/10/01. **María del Mar Godoy.** Gasteizen. 40 urtekoa, CC00ko kidea, eta frankismoan 30 urteko espetxe-zigorra ezarri ziotena. Inkontrolatu talde batek bahitu zuen eta katez kolpatu, eta jarraian abandonatu egin zuten, larriki zauritua²¹³.

1976/12/13. **José Luis del Campo Estévez.** Ermuan. EGGko (MCEko Gazteriak) kidea. 18 urtekoa. Guerrilleros de Cristo Rey taldeko lau kidek bahitu zuten eta Simca 1000 urdin ilun batean sartu arazi. Jarraian, herriko gorrien zerrenda egiteko agindua eman zioten. Galdekatu egin zuten, eta zenbaite-tan sabelaldea zulatu zioten orratz batez.

1978/01/11. **Jesús Pérez.** Bilbon. UGTko kidea, 60 urtekoa. Ezezagun batek (ustez, kale-jantzian zihoan

polizia batek)²¹⁴ autoan sartu arazi zuen eta kolpatu.

1978/12/19. **Carlos Casarejo.** Durangon. ElAko militantea. Lau pertsonak bahitu egin zuten eta Durangora eraman; adierazi ziotenez, 5-10 milioi pezeta emango zizkieten Hego Euskadiko ETAko (pm) kideen izenak emanez gero²¹⁵.

1979/01/15. **Juan Antonio Goienetxea Fradua.** Bermeon. Zenbait pertsona armatuk bahitu egin zuten eta eremu batera eraman. Bertan, bost orduz galdekatu zuten, garai hartan erre-fuxiatua zegoen bere anaiaren inguruan bereziki.

1979/02/21. **Arantxa Sasiain.** Baionan. Errefuxiatua. Jean Pierre Cherid eta Mario Ricci hura bahitzen ahalegindu ziren.

1979/07/23. **Jose Martin Bengalaín.** Idiazabalen. EEko zinegotzia. Hiru pertsonak bahitu egin zuten eta zenbait euskal errefuxiatuen inguruan galdekatu; jarraian, askatu egin zuten²¹⁶.

1980/09/21. **Jaime Genetxea eta Iker Ibarluzea.** Etxebarrian. Guardia zibila zirela zioten ezezagun batzuek eraso egin zieten, taberna batean. 2000an, Biktimen Ponentziaren batzordearen aurrean deklaratu zuten, Arratera eraman zituzten eta bertan pistolez apuntatu zieten, baita "modu basatian" kolpatu eta 131 ibilgailu batez harrapatu ere. Gertaera horrek Genetxearen pilotari-karrera profesionala zapuztu zuen; Miamira jokatzera joateko asmoa zuen²¹⁷.

1981/01/04. **Andrés Erdozia.** Etxarrin. ETAko kide hildako baten anaia. Bahitu, galdekatu eta torturatu egin zutela salatu zuen, guardia zibiltzat jo zituen pertsona batzuek.

...Heriotza jakin batzuk isilarazi dituzte urte askotan, eta bel-dur naiz isilpean jarraituko dutela. Hortaz, nik ez nioke "denok biktimak" garelako ikuspegitik helduko, ez. Lehenik eta behin, ahazturiko jendearen kalteak ordaindu behar direla uste dut, jende hori nabarmendu behar dela mundu guztiaren aurrean. Gainera, egia da guztiok ere murgilduta gaudela gatazka horretan, mundu guztia, alde batekoak, bestekoak... Nolanahi ere, jipoituta egon garen guztiok lehen errekonozimendu bat merezi dugula uste dut, ezta? Eta gizarteak eta gazte-jendeak zer gertatu zen jakin dezala, orain artean beste alde batera begira egon denak onar dezala". **Miren Salegi**

1981/11/27. **Mendizabal Benito.** Itsasondon. "Txikia"-ren anaia. Armatuta zihoazen ezezagun batzuek bahitu egin zuten eta torturatu, hiru orduz.

1982/12/21. **Santi "La Madelon".** Erreterian. EHGAmeke kidea. Inkontrolatu talde batek bahitu egin zuen gaztea, bi orduz; gorputza kris-talez urratu zioten, eta gainera kol-patu egin zuten eta galdekatu.

1983/03/16. **Imanol Aizkorreta.** Erreterian. Zamalbideko Lanbide Heziketako Eskolako irakaslea. Armatuta zihoazen zazpi pertsonak bahitu egin zuten, eta, jarraian, "poltsaren" tortura eragin zioten eta bost orduz kolpatu zuten, konortea galdu arazteraino, Liho-Oihal lantegian. Bere ideologiari buruz galdekatu zuten, eta tiro bat emango ziotelako mehatxu egin zioten.

1983/10/19. **José María Larretxea Goñi.** Hendaian. Ezezagun batzuk hura bahitzen ahalegindu ziren. Azkenean bahitzaileak Espainiako poliziak zirela jakin zen, hain zuzen ere Javier López Mallén kapitaina, José María Rubio sarjentua eta Sebastián Sotos García sarjentua (hirurak GEO taldeetako espezialistak ziren), eta Jesús Alfredo Gutiérrez (Poliziaren Kidego Nagusiko kidea). Paun espetxeratu zituzten, baina jarraian aske utzi zituzten, Marey bahitua zutenen eskaerari jarraiki. Ez zuten zigorrik bete.

1986/02/23. **Juan Fernando Rico.** Erreterian. Amnistiaren aldeko Batzordeetako kidea. Bahitu egin zuten, eta Ergoingo Arditurriko meatzeetara eraman. Bertan, hiru edo lau orduz galdekatu zuten herriko hainbat pertsonaren inguruan, eta gainera kolpatu egin zuten, loki

ondoan tiroa bota zioten, eta burua ibaian sartu zioten, zenbait aldiz.

13/05/1987. **Agustín Celihueta** (edo Zeligueta, edo Celigüeta). Erreterian. HBko zinegotzia. Guardia Zibileko kideak zirela zioten zenbait pertsonak bahitu egin zuten eta torturatu. Herriko Udalak erasoak kondenatzea onartu zuen, aho batez.

1988/05/25. **Ángel Uriá.** Durangon. Udaleko zinegotzia HBtik. Zenbait pertsonak bahitu egin zuten, eta, bahiketan zehar, tratatu txarrak eta mehatxuak egin zizkieten.

1988/09/11. **Txema Concejo.** Bilbon. Santutxukoa. Pistolaz mehatxatuta, bost orduz bahituta eduki zuten. Denbora-tarte horretan ETARI buruz galdekatu zuten, torturatzen zuten bitartean.

1998/09/17. **Juan Ramón Osaba.** Bilbon. Zazpi Kaleetako HBko Batzordeko kidea. Hainbat gutun mehatxagarri jaso ondoren, bere etxeko atarian bahitu zuten bi pertsonak auto batean sartu ondoren. Haiekin kolaboratzeko esan zioten (Osabak diotenaren arabera, eman zioten telefonoa Guardia Zibilarena zen) eta kolaboratzen ez bazuen bere aurka eta bere alabaren aurka joko zutela mehatxatu zuten²¹⁸.

1988/09/27. **Marian Verdes.** Bilbon. LABeko Idazkaritza Nazonaleko kidea. Kanean zebilen hiru pertsonak auto batean sartzera behartu zuten eta ordu eta erdiz bahitu zuten. Denbora-tarte horretan galdekatu eta mehatxatu egin zuten. Salaketa jarri zuen Epaitegian.

1988/11/04. **Fermín Urtizberea.** Hondarribian. Hondarribiko HBko zinegotzia. Bahitu egin zuten eta hilaren seian askatu zuten Lezon,

nerbio shock larri baten eraginpean zegoen. Denbora horretan behin eta berriz kolpatu eta galdekatu zuten. GANEk mehatxatu zuen. Urtizbereak salatu zuen Víctor Manuel Navascués industrialariak bahiketa-rekin bazuela zerikusirik.

1989/08/26. **Antxon Ezponda.** Oiartzunen. Lau inkontrolatutako harri-patu zuten goizaldean bere etxera zihoanean, auto batean sartu zuten eta leku ageri batera eraman zuten; han kolpatu egin zuten herriko hainbat pertsonari eta haien jarduerari buruzko galderak egiten zizkieten bitartean.

1994/05/03. **Agustín O.G.** Irunen. 23 urtekoa. Epaitegian salatu zuen sei ezezagunek bahitu, mehatxatu eta jo egin zutela. Gazteak adierazi zuen bere bahitzaileek deskarga elektrikoak jarri zizkietela bizkarrean eta sabelean urtarrilean polizia gisa identifikatu ziren pertsona talde batek erabili zuen aparatuen antzeko ezaugarriak dituen aparatua batekin. Talde horrek Agustín eta haren lagun bat hartu zituen urtarri-lean²¹⁹.

1995/01/26. **Sergio Salaberria.** Donostian. Hiru pertsonak auto batean sartzera behartu zuten pistolaz eta Oiartzungo mendi batera eraman zuten. Han galdekatu eta kolpatu egin zuten. Salaketa bat jarri zuen epaitegian²²⁰.

1995/06/13. **Ana C.Z.** Iruñean. Ikus 9.2.3

9.2.7. Erasoak jasan dutenak. Atentatu frustratuen kasuak ere bildu dira

1970/12/13. **Aita Iturraran.** Ondarroan. Herri horretako parrokiako apaiza. Ultra taldeek eraso

egin zioten pistolez eta kateez bere etxean bertan. Apaiza bere lagunkidearekin zegoen eraso egin ziotenean.

1970/12/13. **Aita Garay.** Ondarroako parrokiako lagunkideari apaizarekin batera egin zioten eraso.

1973/03/15. Portugaleteko parrokiako **apaiza.** Pistola batez mehatxatu zuten, Guerrilleros de Cristo Rey taldeko hainbat kidek jipoitzen zuten bitartean.

1974/11/05. Merkataritza Zuzendaritzako **katedradun bat.** Donostian. Hainbat inkontrolatuk kolpatu egin zuten Donostiako Fakultetetik ateratzera zihoala, eta bere etxera eraman zuten. Han erasotzen jarraitu zuten.

1975eko maiatza. **Domingo Etxaniz.** Portugaleten. Apaiza. Hainbat inkontrolatuk zauritu zuten.

1975/08/27. Euskadiko errefuxiatu **talde bat** eta beren ahaideak metrailatut zituzten furgoneta batean zihoazela Bardozetik hurbil.

1975/11/04. **María Antonia Manotas,** Isabel Paredes Manotas eta José María Iribar. Zarautzen. Irailean fusilatut zuten "Txikiren" familia. Bi pertsona haien etxebizitzan sartu ziren, ama eta ahizpa jo zituzten, baita Eskola Kristaueko irakasle bat ere, etxe hartan zegoen bisita bat egitera joana zelako.

1975/11/16. **Maite Ormaetxea,** Txomin Iturbe eta bikotearen bi seme-alaba. Baionan. ATEK haien autoan jarri zuten lehergailuaren eztandaren ondorioz arinki zauritu ziren garaiz konturatu zirelako.

1976/04/26. **José Luis Cámara**

Barrochano. Bilbon. Indautxuko ikaslea. Falangista-estiloko uniforme zuen talde batek zauritu eta kolpatu zuen. Uniformeetan Fuerza Nueva alderdiko ikurrak zituzten.

1976/10/11. **Bost gazte.** Durangon. Inkontrolatu talde batzuk ezustean sartu ziren herriko jaietan kateak, porrak eta metraileta bat zituztela. Hainbat gazteri eraso zieten eta jai-batzordearen lokalari ere egin zioten eraso²²¹. Biharamunean itzuli ziren, baita hurrengo egunean ere, eta eraso gehiago egin zituzten Durangon (hamahiru eta zortzi zauritu Gasteizen) (lau eraso) eta Orozkon (eraso bat).

1976/10/11. **Gazte bat.** Santurtzin. Pertsona batek aurre egin zion pistola batez dantzaleku batean zegoen bikote bati "mutilak ikurrina txiki bat zeukan kaiku bat jantzita zuelako soilik". Erasotzaileak iraindu egin zuen eta lurreen kolpatu; horren ondorioz, zauriak eragin zizkion. Bertan zeuden batzuk lurreen zegoenari laguntzen eta erasotzaileari aurre egiten hasi zirenean, beste hiru pertsona iritsi ziren pistolak eskuan.

1976/10/11. **Amparo Lasheras Ganzarain.** Gasteizen. Abokatuen Elkargoko idazkaria. Hainbat inkontrolatuk bortizki jipoitu zuten makilaz. Azaroaren 6an heriotza-mehatxuak jaso zituen.

1976/11/28. **Ramón Zuazo Méndez, Jesús de la Fuente** eta **taxilari bat.** Bilbon. Inkontrolatu talde batek eraso egin zien, eta dirudienez, talde horretan hainbat polizia zeuden.

1977/06/18. **Angel Ramos Garate.** Errenterian. Ezkonduta zegoen eta bi seme-alaba txiki zituen. Hiru inkontrolatuk gogor kolpatu zuten eta hiru

saihets hautsi zizkioten. Antza denez, inkontrolatu horietako bat Ordena Publikoaren Indarretako kidea da.

1977/07/14. **José Fermín Arraiza.** Iruñean. Guerrilleros de Cristo Rey taldeko bi pertsona ezagunek eraso egin zioten Arraizari eta García Tabuencari bere etxeko atarian; horretaz gain, mehatxatu eta iraindu egin zituzten.

1977/07/14. **Luis Antonio García Tabuenca.** Iruñean. Arraizarekin zegoen Guerrilleros de Cristo Rey taldeko bi kidek eraso egin ziotenean.

1977/07/17. **Mikel Aizpurua.** ElAko kidea. Hainbat inkontrolatuk eraso egin zioten eta jipoitu egin zuten.

1977/08/05. **Alberto Domínguez.** Gasteizen. Larri zauritua. Inkontrolatu talde batzuek, horien artean kale-jantzian zihoan polizia bat zegoen, hainbat pertsonari eraso egin zieten Gasteizko jaietan. "No nos iremos sin matar a un vasco" ("Hemendik alde egin baino lehen euskaldun bat akabatuko dugu") esan zuten.

1977/08/30. **Javier de Benito Rubio.** Iruñen. Kaletik barrera beste lagun batzuekin batera euskaraz kantari zihoala balaz zauritu zuten hiru pertsona armatuk, mehatxu artean.

1977/10/03. **ORT taldeko kide bat.** Iruñean. Hainbat inkontrolatuk kolpatu zuten.

1977/10/19. **Jaietan parte hartzen ari zirenak.** Durangon. Lau inkontrolatuk armez, porrez eta kateez kolpatu zuten jendea, hilaren 10ean, goizean, egin zuten bezalaxe.

1977/11/10. Donostiako Alde

“Konpontzea... Nik uste gerorako gazteek jakin behar dutela zer gertatu zen. (...) Guk gure memoria bagenuen Zizurkilen. Joxe Arregiren monolitoa ez zen guk eskatuta jarri, baina ez dugu ulertzen zergatik kendu den. Beno, bai, nireztat da ahaztu nahi dutelako eta bake-bakean gelditzea. Kendu omen dute plaka horrek eta monolito horrek biktimen elkarteei min ematen zielako, beraiei mina area-gotzen zelako. Alabaina, beraiek badauzkate plazak beren izenean, monolitoak, ez dakit nongo plakak...Ematen du gure mina ez dela existitzen, ez dugula minik”. Maribi Arregi

Zaharreko **bizilagun bat**.

“Inkontrolatu” batzuek eraso egin zioten.

1977/11/28. **Fermín Goñi**. Iruñean. Deia egunkariako kazetaria eta El País egunkariako korrespontsala. Ezezagun talde batek eraso zion eta Gurutze Gorrian zaindu behar izan zuten.

1978/01/14. **Antonio Barrena**. Bilbon. El Correo Español egunkariaren zuzendaria. Inkontrolatu talde batek eraso egin zion eta kolpatu egin zuen.

1978/03/27. Inkontrolatu batzuek euskal bereizgarriak zituzten **hainbat pertsonen** aurkako eraso egin zuten Pazkoko festan Iruñeko Gaztelu Plazan²²².

1978/05/08. **Angel Ipiña Ibarretxe**. Ugaon. Bakiola tabernaren jabea. Zauritua CAAEk jarritako lehergai-luak eztanda egin zuen tabernan zegoen. Sigla horiek talde ultra bate-nak dira.

1978/05/09 edo 10. **Antonio Fernández** eta **Esteban Muñoz**. Iruñean. Eskuin muturreko talde batzuek eraso zieten, buruko trauma arina izan zuten, eta bietako bati bost jostura-puntu jarri zizkioten buruan. Bestalde, Foru Aldundiko liburutegian zeuden hainbat pertsona kolpeka aterarazi zituzten eta neska bat konorterik gabe geratu zen. Horretaz gain, hainbat inkontrolatu (pistolak zeramatzen) LKIn egoitza erasotzen ahalegindu zen, baina LKIk kideak autodefentsarako piketetan antolatu ziren egoitza atzera egiteko. Poliziak ke-bonbaz aterarazi zituen. Tilos tabernak heriotza-mehatxuak izan zituela salatu du, baita astearte gauean establezimendua metrailatu zutela

ere. Atean zazpi bat bala-zulo ikus zitezkeen²²³.

1978/05/21. **Miguel Angel Pascual**. Donostian. 16 urteko gaztea, Fuerza Nueva alderdiko militante batzuek hanka bat zauritu zioten balaz Amara auzoan Blas Piñarren mitin baten ondoren, Polizia Armatuaren aurrean²²⁴.

1978/11/20. **Francisco Letamendia Belzunze**, “Ortzi”. Bilbon. Euskal legebiltzarkidea, bonba-gutun bat jaso zuen. Poliziak leherrarazi zuen. Gutuna Bizkaiko Foru Aldundiaren bitartez bidali zuten²²⁵.

1979/01/18. **Esteban Gete Arrieta**. Donostian. Balaz zauritu zuten Bilindo tabernan, goizaldean. Erasoa OAMASEk (Marxismoaren eta Separatismoaren aurkako Askapen Nazionalerako Erakunde Armatua) hartu zuen bere gain.

1979/01/20. **Luis Durán Fernández**. Donostian. Gertakari larriak Danborradan. Inkontrolatu batzuek jaurtikitako tiro batez zauritu zuten hanka batean.

1979/01/29. **Juan Manuel Montalvillo Castillo**. Portugaleten. Tiroz zauritu zuten Trébol dantzalekuan²²⁶.

1979/02/05. **Jose Medina Sánchez**. Donostiako Loiola auzoan. Inkontrolatu batzuek balaz zauritu zuten taberna batean²²⁷.

1979/03/30. **Juan Alberto Uranga**. Villabonan. Inkontrolatu batzuek jaurtikitako tiroz zauritu zuten Or-Konpon tabernan, bertan zegoela zerbait edaten beste bezero batzuekin.

1979/04/02. **Juan Miguel Zugasti**. Hernanin. EAJko militantea, 51

urtekoa. Inkontrolatu batzuek eraso zioten.

1979/10/04. **Enrique Iraola**. Donostian. 41 urtekoa. Armatuta zegoen pertsona talde batek tiro batez zauritu zuen besaurrean eta sabelean. Dirudienez, pertsona horiek aurretik mehatxuak egin zituzten eta hormaren kontra jarri zituzten Bordatxo tabernako (Egia) bezeroak.

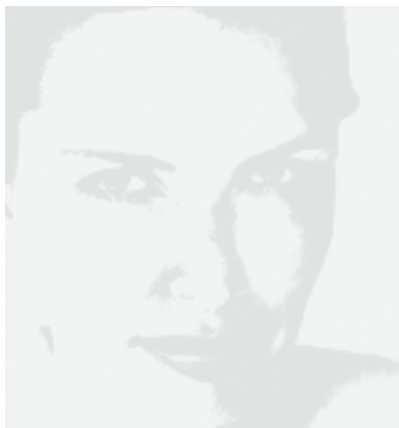
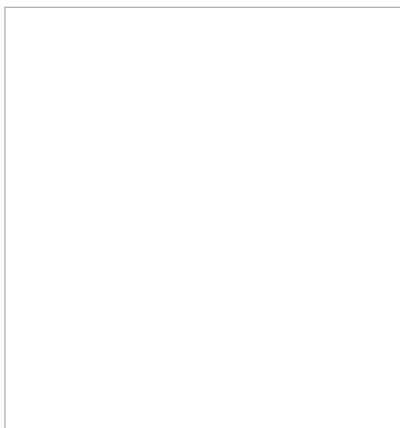
1979/04/10. **Jokin Guillenea Mujika**. Donostian. 17 urtekoa. Iraolaren aurka tiro bat jaurti zuten pertsona berberak egin zioten tiro sabelean, Bordatxora joan ziren Egiako bizilagunek inguratu zituztela ikusi zutenean. Tartean sartuta zegoen pertsona baten nortasun-agiria José Pajarón Rodríguez poliziarena zen. Nortasun-agiri hori bere ibilgailuan utzi zuen leku hartatik presaka ihes egin zuenean²²⁸.

1979/04/21. **Cándido Cuña Gonzalez**. Errenterian. Okina eta CC00ko militantea. Ultrek zauritu egin zuten larri²²⁹.

1979/05/04. 15 urteko **gazte bat**. Iruñean. Inkontrolatu talde batek gamma-gurutze bat grabatu zion gorputzean Txantrean.

1979/06/11. **Pako Ferreres**. Errenterian. F.C. Touringeko entrenatzailea. Herrian zehar kotxez zihoala inkontrolatu armatu batzuek eraso ziotela eta mehatxatu zutela adierazi du.

1979/08/15. **Teodoro Izar** eta **Santiago Otxoa**. Hendaian. BVEko talde batek haiek bizi ziren etxebizitza metrailatu zuten. Frantziako agintariak egoitza-agi-riak kendu zizkioten atentatuaren ondoren.

1979/09/30. **Emilio Goitia**. Euskadiko Ezkerrako militantea. Haren autoak 11 bala-tiro jaso zituen, baina bala horietako bakar batek zauritu zion arinki ipurmasaila²³⁰.

1979/09/24. **Juan José Uria Zubizarrain**. Hernanin. Herriko alkattea. BVEk jarritako lapa-bonbarekin egindako atentatua, huts egin zuen 5 kilo Goma 2ko lehengailuak.

1979/10/06. **Robert Mahler**. Hernanin. Alemaniakoa, hiru inkontrolatu armatuk egin zioten eraso pistolez. Beste pertsona batzuk ere zauritu zituzten.

1979/12/27. **Juan Luis Zabaleta**. Hernanin. 30 urtekoa, LABeko militantea eta Amnistiaren aldeko Batzordeekin zerikusia duena. BVEko talde batek tiro egin zion sabelean eta hilerrian utzi zuen. Donostiako ospitalera eraman zuten premiaz, eta bizkortze-sailean ospitaleratuta geratu zen.

1980/01/19. **16 pertsona** identifikatu gabe. Alonsotegin. GAEren atentatu berean zaurituak. Atentatu horretan honako pertsona hauek izan zituzten zauri larriak: Garbiñe Zarate Caminok, Carmen Coterónek, José Antonio Mendozak eta Jesús Portok. Horiek guztiak Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren aurretiko zerrendan identifikatuta daude.

1980/02/01. **Y. G.** Bilbon. Deustuko San Adrian Batxilergo Institutuko ikaslea zen, eta Ana Tere Barruetaren bortxaketa eta heriotza-rengatik protestatzeko egin zuen geldialdia. Jazarri zuten bost pertsonak kolpe bat eman zioten buruan harri batekin.

1980/03/17. **Ortzadar taldeko kideak**.

Bilbon. Inkontrolatu ultra batzuek Iruñeko Ortzadar folk-taldeko kideak jo zituzten.

1980/09/21. **Jon Uriarte, María Dolores Cuevas, Gotzone Sorrionalde** eta **beste bat**. Tiroz zauritu zituzten metrailaketa batean. Metrailaketa hori BVEk hartu zuen bere gain eta "HBko burukide" baten aurka egin zen.

1980/09/23. **Javier Uranga** eta **bere emaztea**. Zornotzan. 70 urtekoa eta 65 urtekoa. Haien establezimendua-ren aurka jarritako lehengailu batek eztanda egin ondoren, kristalek zauritu zituzten. Taberna horretan egin den laugarren atentatua da. Taberna hori Guardia Zibilaren kuarteletik 100 metrora dago. Talde ultraeskuindarrak egindako mehatxu ugari ere jaso zituzten.

1980/10/19. **Maite Lasa**. Erreenterian. Inkontrolatu batzuek kolpatu zuten konortea galdu ondoren. Beste txanda batean ere kolpatu zuten, eta 1981/02/25ean ere berriz kolpatuko dute.

1980/11/02. **Hainbat zauritu**. Gasteizen. Blas Piñarrek in batera dauden elementu ultra batzuek hainbat pertsona kolpatu zituzten eta eraso egin zieten. Guardia zibil bat eta kale-jantzian zihoan polizia bat atxilotu zituzten.

1980/08/11. **Zortzi zauritu**. Hendaian. Zortzi zauritu izan ziren L'Hendayais tabernaren aurka egindako atentatuan. Hor Jose Camio eta Jean Pierre Haramendi hil ziren, biak Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren zerrendan bilduta daude.

1981/01/07. **Miguel Castells** eta **Iñaki Esnaola**. Abokatuak. Biek turroi-

paperean bildutako pakete bana jaso zuten, lehengailuak ziren.

1981/01/24. **Zazpi zauritu**. Berrizen. Ganekoetxe tabernan bomba bat jarri zuten. Taberna horretan abertzale asko ibiltzen ziren. Triple Ak eta BVEk hartu zuten beren gain. Zauritu zituzten eta Gurutzetako ospitalera eraman zituzten zazpi lagunen arte-tik hiruk zenbait egun eman zituzten ospitaleratuta: **María Piedad Concepción Tena**, hamabi urtekoa, larri zauritu zuten begi batean; **Petra Concepción Tena** ezkerreko besoan zauritu zuten eta kontusio ugari izan zituen; eta **Lourdes Gorrotxategi**, jatetxeko zerbitzaria, kontusio orokor ez hain larriak izan zituen²³¹.

1981/03/17. **Mikel Lujua** eta **bere familia**. Hendaian. Errefuxiatuaren emaztea konturatu zen autoaren azpian bomba bat zegoela eta BVEren atentatua zapuztu zuen.

1981/03/21. **Eugenio Etxebeste**. Donibane Lohitzunen. BVEk haren aurka tiroak jaurti zituen, baina ez zuten zauritu. Erasotzailetakoa bat, Vladimir Vit, atxilotu zuten.

1982/01/04. Rafael Berastegi. Seguran. Herri horretako Euskadiko Ezkerrako zinegotzia. Inkontrolatu ultra talde batek mehatxatu eta jazarri zuten.

1982/02/19. Koldo. Berriatuko **gazte bat**, hamabi pertsonak (ustezko guardia zibilak) mehatxatu eta kolpatu egin zuten herri horretan.

1982/07/14. **Joseba Elosua**. Irunen. EAJko kidea. Tirokatu egin zuten, egileak polizia bat eta BVEko kide bat izan ziren.

1982/10/26. **J.R.**. Iruñean. Nafarroako hiriburukoa, 18 urtekoa. Fuerza

“Lehenik eta behin, trantsiziotik orain artean baztertuta egon diren hainbaten funtsezko eskubideak urratu zirela jasota gera dadin. (...) Eta politikariek irakur dezaten, gauzak hasiera batetik gaizki eginez gero ondorenean konpontzen ez badira edo arazoaren jatorria konpontzen ez bada, gauzak berriz ere errepikatzen direla kontura daitezzen. (...) Amparo Lasheras

Nueva alderdiaren FN siglak grabatu zizkieten gorputzean.

1983/02/07. **Bost gazte.** Iruñean. Biktimen artean bi lekuko zeuden. Lekuko horiek Juan Manuel Arza Foru Aldundiko presidentearen bizkartzainen aurka lekukotza egiteko bertaratu behar zuten; izan ere, 1982/12/02an Ziraukiko Monte Esquinza tabernako bezeroen aurka istilu bortitzak eragin zituzten. Lekukoak bortizki jo zituzten ezezagun batzuek; ekintza hori BVEk hartu zuen bere gain hilaren 17an eta EAJk bertako eskuinari leporatu zion.

1984/08/23. **Lau pertsona.** Baionan. Martxan zihoan auto batetik Etxabe tabernako bezeroaren aurka (Jokin Etxabe zen tabernaren jabea) GALEk egindako atentatua. Atentatu horretan lau bezero jo zituzten tiroz.

1984/11/21. **José Ignacio Arozena.** Portugaleten. Heriotza-mehatxuak etengabe egiten zizkietela salatu zuen.

1985/02/01. **Xabier Manterola.** Baionan. Errefuxiatuen Defentsarako Batzordeko kidea. Zauri arinak izan zituen GALEk haren auto azpian jarritako bomba lehertu zenean.

1985/07/16. **Fernando Egileor Iruarte.** Angelun. Autoa martxan jarri aurretik konturatu zen xasisaren azpian bomba bat zeukala jarrita, bi kilo dinamita zituen bomba. GAL. Epaiketa Pauko Epaitegiaren egin zuten: M. Morganti, Roger Roussey, A. Lambert eta A. Tonenge jaunandreei 14-16 urteko zigorra jarri zieten. Pauko Epaitegiak, 1997/01/29an eman zuen epaia, 20 urteko zigorra jarri zion Georges Mendaille-ri 1985. urtean, GALEn izenean Marseillan bildu zituen mertzenarioek ez ezik

gaizkile elkarte batek egindako erailketa-saiakeragatik ere²³².

1984/09/04. **Joseph Arraztoa.** Donibane Garazin. Donibane Garazin bizi zen. Autoaren azpialdean bomba bat zegoela konturatu zen eta Frantziako lehergailu-teknikariek desaktibatu zuten. GAL.

1985/12/04. **Fernando Biurrun.** Heletan. GALEk haren autoaren azpian jarri zuen bonbaren ondorioz zauri arinak izan zituen. Haren etxean ere jarri zuten bomba bat, baina garaiz desaktibatu zuten.

1986/01/07. GALEn siglak grabatu zizkieten **gazte bati** Iruñeko Txantrea auzoan.

1986/02/13. **Juan María Urtizberea.** Irunen. Bi pertsonak (gero jakin da guardia zibilak zirela) izugarritzko jipoia eman zioten ageriko arrazoirik gabe; horren ondorioz, ospitaleratu egin behar izan zuten. Gazteak gertakaria salatu zuen eta epaiketa bat izan zen; eraso hutsegitetzat kalifikatu zuten epaiketan²³³.

1986/08/19. **Mikel Ayensa.** Iruñean. Preso ohia. Egun horretan Epaitegiaren salatu zuen hilketa-saikera bat izan zuela. Bi gizon eta bi emakume, Chrysler zuri batean, haren etxe aurretik igaro ziren, eta bost minutuz, haietako batek arma batekin etxearen leihoetara eta atera apuntatu zuen. Ondoan dagoen tailer mekaniko bateko eta Danone enpresako langileek berretsi egiten dute.

1986/09/25. **Fermín Urtizberea.** Hondarribian. Bere autoan etxera itzultzen ari zela tirokatu zuten, baina ez zuten zauritu. Hilabete horretako 19an Grupo Antiterrorista Nacional Español taldeak (GANE) bidalitako anonimo bat jaso zuen,

han eskatu zioten “Espainiatik alde egiteko hilabeteko epean”.

1986ko urria. **Eduardo Sampedro.** Gasteizen. EAKo militantea. Gamma-gurutze bat grabatu zioten.

1986/10/19. **Inaxi Vives Mendizabal.** Errenterian. Langaitz ikastolako irakaslea. Ezezagun batzuek eraso zioten: ebakiak egin zizkieten labanaz gorputzaren hainbat zatitan, besoan gamma-gurutzea grabatu zioten eta ilea moztu zioten. Jasotako kolpeen ondorioz, buruko traumatismoa izan zuen medikuaren partearen arabera. Iraindu egin zuten eta ikastolako bi urteko haur guztiak hilko zituztela esanez mehatxatu zuten.

1987/01/03. **Inaxi Vives Mendizabal.** Errenterian. Inkontrolatu batzuek berriz ere eraso zioten eta mehatxatu zuten. Urriaren 19an ere eraso egin zioten.

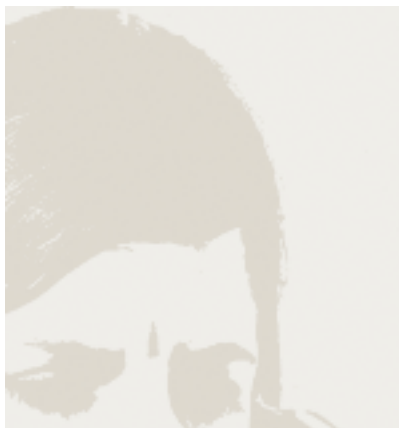
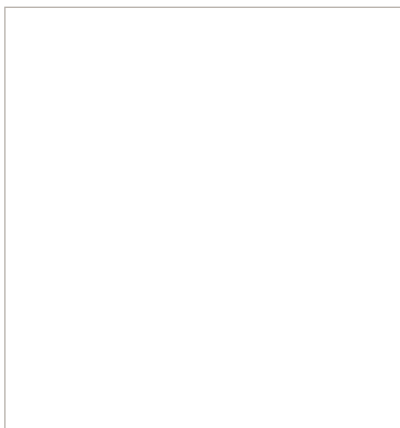
1987/04/29. **Ttote Etxebeste** IK taldeko militante ezagunaren amari, Urruñan eraso zioten ezezagun batzuek.

1987/05/30. **José Ramón Iriarte.** Donostian. LKiko militantea. Pertsona armatu batzuek eraso basatia egin zioten eta GALEn siglak eta gamma-gurutzea grabatu zizkioten; horretaz gain, galdekatu egin zuten.

1987/06/03. **Delfín Lagüera.** Iruñean. Gamma-gurutze bat grabatu zioten besoan.

1987/06/05. **Delfín Lagüera.** Iruñean. Esbastikak markatu zizkieten berriz ere gazte berari.

1987/09/10. **Delfín Lagüera.** Iruñean. Gamma-gurutzea eta HBren siglak grabatu zizkieten gazteari, gazte hori

bera bi aldiz markatu zuten ekainaren hasieran.

1987/09/13. **Edurne Sampedro.**

Gasteizen. Edurne Sampedro gazteak ikaragarritzko erasoak jasan zuen bere etxean eta gamma-gurutzea grabatu zioten. Urte bat lehenago ere grabatu zioten.

1987/09/22. **Agustín Celihueta** (edo Zeligueta, edo Celigüeta).

Errenterian. HBko zinegotzi ohia. Inkontrolatu batzuen beste eraso bat jasan zuen. Ordura arte jasan zuen laugarren erasoak.

1987/09/21. **José Ramón Iriarte.**

Donostian. Berriz eraso zioten, oraingo honetan Intxaurrendoko bere etxe barruan, eta berriz grabatu zizkioten GALen siglak gorputzean.

1987/10/20. Errenteriako **herritar batek** guardia zibil batzuek eraso ziotela salatu zuen. Astebete eskascan antzeko hirugarren erasoak gertatzen da zona horretan.

1987/11/14. **Edurne Sampedro.**

Gasteizen. Hirugarren aldiz eraso zioten inkontrolatu batzuek, eta gamma-gurutzea grabatu zioten bularrean. 3 urteko bere semearen aurka egingo zutela mehatxatu zuten.

1988/06/24. **González.** Villaverde Turtziozeko alkatea. Ezezagun batzuek bortizki eraso zioten.

1988/11/11. **José Antonio Asorey.**

Donostian. 24 urtekoa. Hiru inkontrolatuek GANE siglak markatu zizkioten bularrean Donostiako parking batean.

1989/03/14. **X.L.G.** Portugaleten. 16 urtekoa. Bakarrik ari zen paseatzen kaian zehar, Santurtzirantz, inkon-

trolatu batzuek zigarro batekin besoa erre ziotenean eta eskuineko hankan GALen siglak grabatu zizkiotenean.

1989/03/17. **E.E.M.** Gasteizen. 15 urtekoa. Inkontrolatu talde batek eraso zioten eta GALen siglak grabatu zizkioten ezkerreko eskumuturrean eta besaurrean.

1989/03/23. **Humberto Trapero.**

Otxandion. Herriko Tabernako langilea. Lehenago ere eraso zioten. Oraingo honetan gamma-gurutzea eta GALen siglak grabatu zizkioten masailetan kolpatzen zuten eta hainbat bizilagunei buruz galdetzen zioten bitartean. Ondoren, mehatxu gehiago egin zizkioten gutun bidez, eta apirilaren 24an berriz eraso zioten etxeko atarian, erredura batzuk egin zizkioten eta berrogeita hamar bat ebaki aurpegian.

1989/03/25. **José Andrea.** Sestaon. 21 urtekoa, herri horretakoa. Hiru inkontrolatuek taberna bateko komunetan inguratu eta kolpatu egin zuten, ostikoak eman zizkioten eta objektu zorrotz batekin markatzen ahalegindu ziren. Zaurien ondorioz, Gurutzetako Ospitalean ospitaleratu zuten.

1989/04/18. **R.P.P.** Barakaldon. Bi inkontrolatuek etxeko atarian eraso zioten 10:00etan, eta bi gamma-gurutze eta GALen siglak grabatu zizkioten aurpegian eta eskuineko eskuan.

1989/04/18tik 1989/08/30ra. **Aitor Latorre Aramendi.** Laudion.

Gutxienez lau egunetan mehatxuak eta erasoak jaso zituen: etxeko leihoa hautsi zioten GAL jartzen zuen harri batekin, fatxada tirokatu zioten, bi aldiz eraso zioten eskaileran, etxean sartu ziren hura ez zegoela

eta GAL siglak ez ezik beste anagrama faxista batzuk ere margotu zituzten; horretaz gain, berriz eraso zioten goizaldean...

1989/05/03. **Arrate Elejabarrieta.**

Bergaran. Bi pertsona Arrateren gainera bota ziren etxetik ateratzen ari zenean, eta berriz ere etxean sartze-
ra behartu zuten. Han, ile-xerloak moztu zizkioten eta bularrean, aurpegian eta besoetan ebakiak egin zizkioten objektu zorrotz batekin; horretaz gain, mehatxatu egin zuten.

1989/05/10. **Paul Asensio.** Getxon.

Ezker abertzaleko gazte militantea, hainbat pertsonak eraso zioten etxeko igogailuan sartzera zihoanean. Aurretik mehatxuak jaso zituen telefonoz. Ondoren berriz ere eraso zioten.

1989/05/14. **Josune Berroeta.** Derion. 19 urtekoa. Hainbat inkontrolatuek eraso zioten etxeko eskaileran, zigarro batekin erre zuten eta gamma-gurutzea grabatu zioten besoon.

1989/05/15. Francisco Erdozain.

Iruñean. Foruko biltzarkidea eta LABeko Idazkaritzakoa. Bonba-gutun bat jaso zuen bere etxean, baina ez zen lehertu pila detonatzailean akats bat zegoelako.

1989/05/27. **Presoen ahaideak.**

Alcalá Mecon. Kartzela horretako presoen hainbat ahaide zauritu zituzten bidaiatzen ari ziren autobusari funtzionario talde batek eta eskuin muturreko hurbileko batzuek, dirudienez, harriak bota zizkiotelako kartzelako sarreran.

1989/06/08. **Joseba Lekuona.**

Errenterian. Hainbat inkontrolatu auto batetik jaitsi ziren eta gerturatu egin zitzaizkion ikastolatik ateratzen ari zenean. GALen siglak grabatu

...Bestela, sufrimendua luzatu egiten da, belaunaldiz belaunaldi luzatu ere. Nik 60 urte ditut orain; gertatu zena gertatu zenean, ordea, hogeita piko baino ez neuzkan. Baina orain ere hainbat mutil gazteri antzeko zerbait gertatzen zaie. Eta espetxeratu asko jarduera politiko bat egi-teagatik bakarrik daude espetxean. Hortaz, nire ustez poli-tikariek beren erantzukizuna erabili beharko lukete, horre-tarako hautatu ditugulako eta horretarako ordaintzen zaie-lako, izan ere, jakina, ordaindu ere ordaintzen zaie...

Amparo Lasheras

zizkioten beso batean.

1989/06/10. **Eduarne Sampedro.**

Gasteizen. Berriz ere bi pertsonak eraso zioten; kasu honetan atarian, 01:30ean. Hainbat ebaki egin zizkio-ten aurpegian eta HB siglak grabatu zizkioten.

1989/08/31. **Aitor Latorre.** Gamma-gurutzea grabatu zioten toraxean.

1989/09/30. **Paul Asensio.** Plentzian. 17 urtekoa. Bigarren eraso. Zigarro bat itzali zioten aurpegian eta hainbat ebaki egin zizkioten, buruan kolpeak eman zizkioten, mehatxatu egin zuten, iraindu eta abar.

1991/01/10. **Jon Idigoras.** Bilbon. Bigarren atentatua; oraingo honetan bonba-pakete bat jaso zuen HBren egoitzan, baina kableak zeudela ikusi zuenez gero, leherketa saihestu zuen.

1995/04/29. **Aitor R. B.** Barakaldon. Amnistiaren aldeko Batzordeetako kidea. Hiru pertsonak eraso zioten, iraindu zuten eta makilatu Gurutzetan hamabost minutuz.

2005/01/13. **Mikel Martín.** Donostian. Errenteriakoa, EHGAk eta Zutikeko kide ezaguna. Lau pertsonak kolpatu zuten Donostiako erdialdean (gero jakin zen militarrek zirela) Ibarretxeren proposamenaren eta ETaren alde ote zegoen galdetu ondoren.

2007/01/27. 23 urteko eta 38 urteko **emakume bat** eta **gizon bat**. Donostian. 25-30 urteko zortzi pertsonaz osatutako talde batek kolpatu zituen eta eraso zien Zurriola Marítimo tabernaren ondoan. Ertzaintza agertutakoan eta erasotzaileak identifikatu ondoren, ikusi zen kale-jantzian zihoazen guardia

zibilak zirela²³⁴.

9.2.8. Manifestazioetan

1976/04/17. **Javier Basarrate.**

Algortan. Tiroak Aberri Egunean Telletxe kaleko taberna baten aurrean. Hanka batean zauritu zuten. Lehenengo aldiz agertu zen jendaurrean Batallón Vasco Español izena²³⁵.

1976/05/09. Montejurran. **Gloria Dueñas** (Bianakoa, balaz zauritua), **Jesús Vera** (tiro bat izterondoan), **Bernardo Urrea Pagola** (tiro bat ipurmasailean), **Maritxu Olazarán**, **Aristu, José Javier Nolasco** (bala batek hanka txikitu zion), **Ferrán Lucas Zaragoza** (burezurra hautsi zioten), **Mariano Zufia Sanz**, **Jesús Erce Lizarraga**, **Amalia López Olarte**, **Ángel Cuadrado Sánchez**, **Antonio Castellanos Muñoz**, **Rafael Petrín Ciriza** (buruan zauritu zuten), **Miguel Ángel Apesteguía Ganuza**... eta beste zauritu batzuk gehiago festa karlista izan behar zuen ospakizunean.

1979/09/20. **Manifestatzaileak.**

Bilbon. Fuerza Nueva alderdiko elementu batzuek mota guztietako armekin eraso zieten Langilearen Estatutuaren aurkako manifestazio bateko parte-hartzaileei.

1980/04/01. Lau gazte. Gasteizen. Manifestazio batean parte hartzen ari ziren "inkontrolatu" batzuek eraso zieten²³⁶.

1980/05/01. Bi zauritu. Bilbon. Fuerza Nueva alderdiko kideek hiru molotov koktel bota zituzten beren egoitzatik LABeko kideen aurka maiatzaren 1eko manifestazioan.

2000/03/04. Medikuntzako ikasleak. Bilbon. Ultra ideologiako ezezagun

batzuek eraso zieten ikasleak errebindikazio-ekintza batean parte hartzen ari zirela, presoekiko Solidarioak zirelakoan.

9.3. Fusilatuak

1975/09/27. **Ángel Otaegi Etxeberria.** Burgosen fusilatu zuten. Nuarbekoa, Azpeitia, 33 urtekoa. ETako kidea. Guardia Zibilaren eta Poliziaren boluntarioek fusilatu zuten gerra-kontseilu sumarisimo baten ondoren.

1975/09/27. **Juan Paredes Manotas, "Txiki".** Bartzelonan fusilatu zuten. Zalamea de la Serenakoa (Badajoz) zen, Zarautzen bizi zen. 21 urtekoa. ETako kidea, Guardia Zibilaren eta Poliziaren boluntarioek fusilatu zuten gerra-kontseilu sumarisimo baten ondoren. Egun horretan bertan FRAPeko hiru kide fusilatu zituzten Hoyo de Manzanaresen (Madril): José Luis Sánchez-Bravo, Ramón García Sanz eta Humberto Baena Alonso.

9.4. Are kontraste eta argi handiagoa behar duten beste kasu batzu

Jarraian, gertakari traumatikoen beste biktima batzuen zerrenda azalduko da, kasu askotan, argitu gabe dauden gertakariak dira, baina ondoren balioetsi beharko lirakeke indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketa buruzko txosten honetako aginduetan sartu behar ote diren edo ez erabakitzeko. Txosten hau egiten ari ginen bitartean eskuragarri geneukan informazioak ez digu ahalbidetu biktima horiei buruzko balioespen espezifikorik egi-tea; hortaz, ondoren aztertu beharko dira. Kasuak zalantzazkoak dira ger-

takari horiek gertatu ziren zirkunstantziak honako hauek baldintzatzen dituztelako: alde batetik, gertakari horiek jazo ziren testuinguruak; bestetik, aldi berean hainbat faktore gertatu izanak, eta azkenik, ondoren ez dagoelako informazio argirik.

9.4.1. Hildakoak. Desagertuak ere biltzen dira hemen

1975/04/26. **Frantziska Saizar Ureta. Ondarroan.** 86 urtekoa, Leizarren alarguna. Guardia Zibilak Frantziskaren etxea miatzeko atea bota zuenean Frantziskari eragin zion ustegabekoaen ondorioz bihotzekoa eman eta hil egin zen. Andoni Saizar Garmendiaren (Frantziskaren biloba) bila zebiltzan. Ez zitzaion autopsiarik egin.

1975/05/15. **Blanca Salegi Allende.** Gernikan. Herri horretan jaioa, 42 urtekoa. Blanca eta bere senarra beren etxebizitzan hil ziren Guardia Zibilak jaurtitako tiroen ondorioz. Senar-emazteek, antza denez, ETako ustezko kide bat zeukaten beren etxebizitzan hartuta²³⁷.

1975/05/15. **Iñaki Garai Legarreta.** Gernikan. 53 urtekoa, Gernikarra. Blanca Salegi bere emaztearekin batera hil zen Guardia Zibilak jaurtitako tiroen ondorioz. Garaik ETako ustezko kide bat zeukan hartuta emaztearekin bizi zen etxebizitzan. Senar-emazteez gain ETako kide bat eta guardia zibil bat ere hil ziren²³⁸.

1977/05/13. **Clemente del Caño Ibañez.** A-68 autobidean, Erretereria parean, greba orokorra zegoenean. Guardia Zibilak barrikada bat kentzera behartu zuen autobideko langilea, eta, orduan, auto batek harrapatuta hil zen, autokoa ez zen konturatu Clemente han zegoela.

1977/05/14. **Francisco Javier Nuñez Fernández.** Bilbon. Poliziak eman zizkion kolpeak zirela-eta Guardiako Epaitegian salaketa jarri ostean, handik irteterakoan, dirudienez, hainbat pertsonak eraso zioten pistola batekin eta koñakarekin eta errizino-olioarekin egindako nahasketa bat irentsarazi zioten, eta horren ondorioz, denbora gutxi barru hil egin zen intoxikazioagatik.

1977/11/12. **Julio Muñoz Ulloa.** 25 urtekoa. Poliziako inspektore batek tirokatu zuelako hil zen, erregistro batean ihes egiten ahalegindu zela-ko, betiere informazio ofizialaren arabera²³⁹.

1978/08/25. **José García Gasticín.** Gasteizen. ETak Polizia Armatuaren kuartelaren aurka egindako ekintza bati aurre egin zion Poliziak eta tiro gurutzatuen ondorioz, hiltzorian geratu zen (hurrengo egunean hil zen). Poliziak ETari egotzi zion haren heriotza eta ETak hilaren 30ean komunikatu bat bidali zuen. Komunikatu horretan ETak kokapenen krokis bat bidali zuen erakusteko bala ez zela bere militanteena izan.

1979/01/25. **Juan Luis Etxebarria Agirre.** Tudelan. Hilaren 19an atxilotu zuten, ospitalean egon zen zaurituta, baina zaurituta egon arren Poliziak hainbat alditan galdekatu zuen. Lekukoen arabera, azken galdeketaen ondoren, okerrera egin zuen eta hil egin zen.

1981/10/21. **Ángela Benito Martínez.** Amezketan. 57 urtekoa. Guardia Zibilak haren etxean egin zuen laugarren miaketak eragin zion izu ikaragarriaren ondorioz bihotzekoa eman zion eta hil egin zen.

1982/06/16. **José Ángel Uriagereka**

Ozamiz. Kaliforniako aireportuan. Euskal errefuxiatua. 26 urtekoa. Heriotza ez zen asko argitu. Dirudienez, legez kanpo sartu zen AEBn eta atxilotu egin zuten. San Frantziskorako bidean hil zen, estatu espainolera deportatuko zuen furgoneta barruan. Furgoneta hori immigrazio-zerbitzukoa zen. Iturri batzuen arabera segurtasun-uhalarekin egin zuen bere buruaz beste²⁴⁰. Beste batzuen arabera, aldiz, hil egin zuten²⁴¹.

1983/08/07. **Jean Louis Larre, "Popo".** Landetan. Heletakoa, 23 urtekoa. Elektronikako ikaslea. Iparretarrak taldeko militantea. Landetako Léon kanpinean Frantziako poliziek izandako tiroketaren ondoren, mendian barrena ihes egiten ari zela ikusi zuten azken aldiz bizirik, bere hiru lagunek, ordea, ihes egitea lortu zuten kanpinean bertan ibilgailu bat lapurtu ondoren. 2000/03/23an egindako epailetan Frantziako Poliziak onartzen du ez zuela ikertu Poporen ihesa. 2003/12/05ean erdi hutsik aurkitu zuten hilobi bat. Baliteke hilobi horretan Popo Larre ehortsita egon izana.

1984/09/11. **Gerardo Etxarri.** Pasaian. Hilaren 5ean alaba Margarita atxilotu zuten, eta atxiloteta horrek eragin zion inpresioaren ondorioz buruko odol-isuria izan zuen eta horregatik hil zen. Margarita kargurik gabe geratu zen libre Entzutegi Nazionean agertu ondoren.

1997/03/29. **Josu Zabala Salegi, "Basajaun".** Itziarren. Iruñekoa, 26 urtekoa. ETako militantea, leku ageri batean hilda aurkitu zuten bularrean tiro bat zuela, bere ondoan pistola bat zegoen, baina pistola horrek ez zeukan hatz-markarik. Bertsio ofizialak adierazi zuen bere burua hil

...Politikariek soldata bat kobratzen dute herritarren kontura, eta, etika ideologikoarengatik kobratzen ez badute, lan egin behar duten herriaren soldatapekoak diren heinean egin dezatela, ezta? Eta kontura daitezela ez dela bidezkoa arazo horiek belaunaldiz belaunaldi luzatzea, hainbeste urtetan. Hau da, arazoa behin betiko konpondu behar dutela, eta, horretarako, eseri eta hitz egin behar dutela. (...) Espero dut txosten hau gutxienez hausnarketa hori egiteko baliagarri izatea". Amparo Lasheras

zuela, baina anomalia batzuk azaldu ziren: adituaren txostenak zalantzan jarri zuen pistolari buruzko bertsioa (1997/06/07) eta familia kexatu zen Ertzaintzak informazioa gorde zuela; horren ondorioz, familiak adierazi zuen ez zuela babesik heriotzaren zirkunstantziak argitzeko. Apirilaren 23an beste autopsia bat egitea eskatu zuen. Irekita zeuden egitateak 2000/07/20an²⁴² artxibatu ziren eta familiak gorako errekurtsioa jarri zuen Estrasburgoko Auzitegian.

1997/08/04. **José Luis Salegi Elorza, "Txipi"**. Mexikon. Errefuxiatua, CAA ohia. Desagertu zela salatu eta handik bi egunera hilik aurkitu zuten eremu batean. Bertsio ofizialaren arabera, heriotza naturala izan zen, baina familiaren eta hurbilekoen ustez "gerra zikinaren" kasu bat gehiago da. Lehenengo autopsian irregulartasunak izan ziren eta ahai-deek ia ezin izan zuten ezagutu ere egin Irapuatuako aireportuan. Bigarren autopsiaren ondoren ere eszeptizismoa da nagusi.

1999/03/20. **José Luis Geresta Mujika**. Errenterian. Zizurkilgoa, 29 urtekoa. ETAKo militantea. Zamaibiden azaldu zen lokian tiro bat zuela. Lehenengo hipotesiaren arabera, bere buruaz beste egin zuen, baina ondoren analisi toxikologikoak egin ziren: hil ondoren, gorpua manipulatu egin zuten, auzitegi-ko mediku adituek adierazi zuten ez dela ohikoa hain jarrera hieratikoa izatea su-armaz bere burua hil dutenek: ahoz gora zegoen, eskuak gorputzari lotuta eta beherantz begira, besoak eta hankak luze-luze zituela... Zabalaren kasuan bezala, pistolan ez zegoen aztarnarik, ezta Gerestaren odolik ere, eta ezkerreko besoaren ondoan zegoen. José Antonio Sáenz de Santamaría Armadako teniente generalak eta

Guardia Zibilaren zuzendari ohiak 2001/11/19an adierazi zuen heriotza hori euskal independentismoaren aurkako gerra zikinaren barruan sartzen zela²⁴³.

9.4.2. Zaurituak

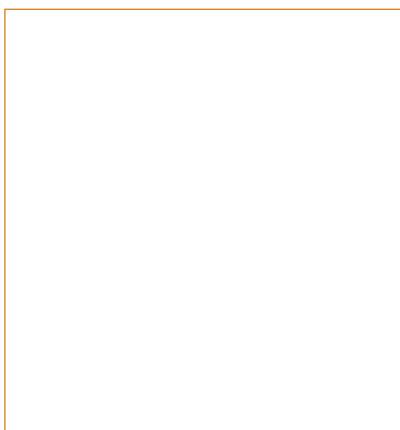
1979/10/20. **José Ángel Zabala**. Erandio. Herri horretako semea, buru-ahalmenak murriztuak zituen, Guardia Zibilak zauritu egin zuen etxean atxilotu ondoren polizia-etxera zeramatela. Bertsio ofizialek esan zuten "ihes egiten ahalegindu zela". Lau tiro eman zizkioten, horietako bat bizkarrezurrean.

1988/02/03. **Iranzu Mugeta Montero**. Leioan. Arte Ederretako ikaslea, 19 urtekoa. Hiru eraso salatu zituen, 1987/11/16an eta 1988/02/03an Santutxun, eta 1989/11/03an Leioako campusean. Eraso horiek jasotakoan, jendaurrean azaldu zen GALEko siglak eta esbastikak aurpegian markatuta zituela. 1989ko maiatzaren 6an, Poliziak eta auzitegiko medikuek adierazi zuten ez zutela argi ikusten non zegoen eraso horien jatorria.

10

DOKUMENTU ERANTSIAK

Elkarrizketak

Bizi izandako gertaera traumatikoen haritik "ahazturiko" pertsona horiek jendaurrean adierazi nahi izan dutena bildu da atal honetan, lehen esku-tik bildu ere:

1. Indarkeriazko ekintzak haientzat edo haien maiteentzat edo familiarientzat izan zituen ondorio pertsonal, afektibo, sozial, politiko edo ekonomikoak.
2. Gertaeren aurrean erakundeen aldetik erantzunik jaso ote zuten; erantzunen bat jaso bazuten, zigor-arloko bidetik edo bide zibiletik jaso ote zuten; poliziako agintariren batek haiengana jo ote zuen.
3. Eragindako sufrimendua edo kaltea gaur egun nolabait arin litekeela uste duten, eskaerak egin dituzten edo ez gertaturikoa ikertzeko, errekonozimenduren, deklarazioen, kalte-ordain ekonomikoren bat nahi duten edo ez, edo laguntza psikologikoa edo bestelako laguntza eskatzen ote dituzten.
4. Kalte-ordainketa hori nola bideratu beharko litzatekeen benetan eraginkorra izateko.
5. Txosten horri zer balio ematen dioten, haien ustez zertarako balio lezakeen.

Amparo Lasheras Ganzarain

Noiz: 1976/10/11.

Non: Gasteiz.

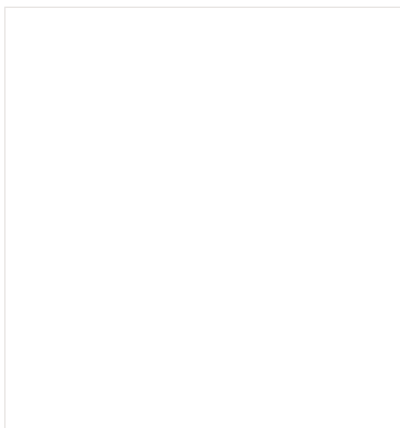
Amparo Lasheras Ganzarain.

Abokatuen Elkargoko idazkaria eta irakaslea, amnistiaren aldeko Batzordeetako kide zen. Berak lan egiten zuen eskolako mojak atxilotu eta handik egun batzuetara inkontrolatu batzuek jipoitu egin zuten. Moja horiek atxilotu zituzten amnistiari buruzko mintzaldi batzuk antolatzea ahalbidetu zutelako. Hainbat heriotza-mehatxu egin zizkieten, horietako bat azaroaren 6an. Ez zuten inoiz ikertu Amparok jasandako erasoak.

1. Ezer baino lehen argi utzi nahi dut beste batzuetan ere esan dudan zerbait. Askotan uko egin diot gai honi buruz hitz egiteari, eta arrazoietakoa bat da biktimak sentitzen naizelako une politiko jakin batean errepresioa jasan nuelako, hain zuzen ere une horretan gauzatzen ari ziren jarduerak politikoen ondorioz. Baina nik ez dut uste bat-batean zerbait pairatu duen biktimak isolatu bat naizenik. Nik uste dut aukera politiko bateko militantea naizela, eta aukera horren ondorioz, une jakin batean, errepresio bat jasan nuen, beste une batzuetan nire kide batzuek jasan duten bezala edo orain beste errepresio bat jasaten ari diren bezala. Gertakari hura nire jarduerak politikoa ezker abertzalean hasi nintzenetik jazo zen hain zuzen ere. Amnistiaren aldeko Batzordeetan hasi nintzen, nire ustez... 76an izan zen. Garai hartan presoekin irteerari buruz hitz egiten zen, eta orduan, amnistiaren aldeko Batzordeak sortu ziren. Ordurako ni ezkontuta nengo-

en, izan berria nuen baneukan alaba bat, eta beste alaba bat izan berria nuen, eta, jakina, lan egin behar nuen eta bi lan neuzkan. Nik gizarte-laguntzaile izateko ikasi nuen, goizean abokatuen elkargoan lan egiten nuen, eta arratsaldean eskolak ematen nituen Abetxukoko eskola ezagun batean; eskola horretan bizi izan nuen, hain zuzen ere, martxoaren 3an gertatu zena eta gainerako guztia. Presoen irteerari buruz hitz egiten zen garaian Gasteizko hainbat lekutan hitzaldi batzuk emateari buruz hitz egin genuen eta ni Abetxukoz arduratu nintzen. Uste dut eskola horretan bi hitzaldi eman zirela. Presoen abokatuak eta ahaideak joan ziren hitzaldi horietara.

Horrela bada, eskolan (moja sekularrak zuzentzen zuten) mintzaldi horiek eman eta handik hiru egunera mojak atxilotu zituzten. Hiru egun eman zituzten polizia-etxean, niri deklaratzera deitu zidaten, eta ordu batzuk eman nituen. Eta ondoren, gertaera hura jazo eta astebete barru gutxi gorabehera, eraso zidaten, uste dut Pilar egunaren inguruan izan zela. Garai hartan, nik uste dut gobernuak gerra zikina erabiltzen ari zela, hau da, metodo zikin batzuk erabiltzen zituen, eta, tarteka, atxilotuak egiten zituen. Baina atxilotuak ez ziren oso argiak, zeren une hartan gauzatzen ari ziren mugimendu politikoen eta lan politikoen aurkakoak baitziren atxilotuak horiek. Eta beno, nik, egia esan, amnistiaren aldeko batzordeak gaur egun egin dezaketen lan bera egiten nuen. Orduan, bi mojen atxilotuarekin eta, nire kasuan, eraso batekin konpondu zen hura. Gaur egun nik garai hartan egiten nuen lan bera edo antzekoa egiten ari direnak epaitegira eramaten dituzte, mahai baten aurrean eserarazten dituzte, epaiketa bat egiten diete banda armatuarekin

kolaboratzeagatik, eta hiru urteko kartzela-zigorra jartzen diete. Nik eraso hura dagokion testuinguruan kokatu nahi dut, baina aldi berean, adierazi nahi dut nire jarrera politikoa ez zela haren ondorioz sortu, baizik eta nire jarrera politikoa aurreko urteetan definituta zegoela jada, eta uste dut horregatik eraso zidatela. Nik nahi dut argi eta garbi geratzea arrazoi politikoa izan zela, hau da, gobernua ezker abertzaleko militanteen aurka garai hartan erabiltzen ari zen metodoen barruan kokatua, garai hartan ez zen Herri Batasuna existitzen. Eta hori da nik argi geratzea nahi dudana, zera, niri modu hartan eraso zidaten bezala, eta bizitza politikoa utz nezan modu hartan ahalegindu ziren bezala, gaur egun epaiketara eramaten dituztela eta hainbat urterako kartzelaratzten dituztela. Horixe da nik garbi utzi nahi dudana. Eta batez ere nik neure burua ez dudala biktimatzat hartzen, ez dakit nola esan, hitzaren zentzu melodramatikoan, ezta? Jakina, eraso politiko bat izan nuen, eta horrek, neurri batean biktima bihurtzen nau, baina ez naiz biktima traumatizatu bat, ezta nire bizitza osorako psikologikoki desorekatuta nagoen biktima bat ere. Ez. Batez ere, militantetzat daukat neure burua, eta, hortaz, biktimismo hori modu kontestualizatuago batean eramaten laguntzen dizun indar ideologikoa behar dut. Erasoei dagokionez, kolpe asko eman zizkidaten bizkarrean, begiaren inguruan, baita hemen ere (saihetsa seinalatu du); horretaz gain, gauza zorrotz batekin eraso zidaten, nik uste dut gauza hori cutter baten antzekoa zela, ba, tira, nik uste dut zuzeneko eraso bat izan zela, eta, tira, beldurrarazte horretan gehiegi eraso zidatela eta, tira, marka batzuk izan nituen. Baina nik uste dut

saihetseko eta bizkarreko kolpeak gehiago izan zirela. Nik uste dut kolpekin, testuinguru hartan, psikologikoki makurraraztea lortu nahi zutela. Horrekin esan nahi dut min fisikoa egitea baino gehiago, nik uste dut makurrarazteko asmoa zutela... ni gaztea nintzen eta bakarrik nengoen eta gehiago edo gutxiago izututa, jakina, eta uste dut eraso hura ni makurrarazteko izan zela. Tira, nik uste dut torturak apalkuntza duela bere baitan ... zeure burua babesik gabe sentiarazteko. Gertakari hark eragin dizkidan ondorio pertsonalei dagokionez... , egia esan, ni, maila pertsonalean, gaizki sentitu nintzen, batez ere nire alabengatik, oso txikiak baitziren. Eta bereziki bat-batean inguratuta sentitu nintzelako; sekulan ez zitzaidan halakorik gertatu, kazetariak, argazkiak, ez dakit. Ez nuen asmatu hainbeste argi, argazki eta galderari aurre egiten... Nire familian ere nire aitona 14 urte eman zituen kartzelan eta osaba bati heriotza-zigorra ezarri zioten... Nire familia tradizio ez-nazionalistakoa zen, baina oso tradizio anarkistakoa. Hortaz, nik, gerraondoko errepresioa oso zuzenean bizi izan nuen, baina egoera ekonomiko zailetan bizi izan nuen ... hau da, lan egin behar zenuen eta inork ez zizun ezer oparitzen, ezta? Eta niri, zorionez, gurasoek heziketa ona eman zidaten, eta nik uste dut prestatuta nengoela nire ideiek oinarri oso irmoa zutelako, nire familierengandik oinordetzan hartutako oinarria hain zuzen ere. Martxoaren 3ak asko eragin ninduen gauzen izaera sozialari dagokionez ere, ikusi nuelako berdintasun sozialari, eta hainbat gauzari buruz nire etxean nik hitz egindako guztia, niretzat, nire aitonaentzat eta nire aitaentzat utopia zen iraultza hori, nire ustez martxoaren 3an bizi izan nuela. Eta hori ere aipatu dut idatzi

nuen liburuan, hark eragin handia izan zuela nigan. Eta batez ere, jarduera politikoa ere eta gauzak alda zitezen lan egiteko ilusioa nukan, baina benetan, hori guztia gora-behera, maila pertsonalean, beharbada ikusi nuen ez nengoela behar bezain prestatuta behin eta berriz galderak egiten zizkidaten gizon batzuen aurrean nola egon behar nuen jakiteari dagokionez. Une hartan ez nintzen gauza izan gertaerari testuinguru eta errebindikazio politikokoago bat emateko. Baina hori maila pertsonalean. Maila politikoiari dagokionez berehala garbi zegoen zergatik izan zen. Nik pentsatu nuen, tira, zergatik ni, ezta? Jakina! gero konturatu nintzen amnistiaren aldeko batzordeek zeregin oso garrantzitsua izango zutela ezker abertzalearen gainerako ibilbide politikoa. Lehenik eta behin, Frankoren diktaduran kartzelan zeuden presoak atera zirelako. Ondoren, polimiliek negoziatzen dutenean, amnistiaren aldeko Batzordekoek —baita nik ere— uste dugu amnistiak aurrera jarraitu behar duela helburu politikoak ez direlako lortu oraindik. Hortaz, hortik, hain zuzen ere Euskadiko Ezkerrari... beno, polimilien negoziazioari aurre egin zioten oinarrietatik sortu ziren geroago herritarren batasuna eta abar. Ez dakit ez ote zuen inork ikuspegi hori, baina mugimendu oso garrantzitsua izan zen benetan. Politikoki, egunkari-zalaparta hura amaitutakoan, gogoeta egin nuen, nire bikotekideak ere asko lagundu zidan gertatu zenaz jabetzeko. Eta pentsatu nuen hori egin bazuten hori garrantzitsua zelako egin zutela, eta politikoki nire lanak han egon behar zuelako. Baina politikoki diodanean ez naiz politikoki nabarmentzea esaten ari. Ez, egunero-egunero lan egitea baizik. Hau da, nire asmoa ez da inoiz izan karrera politikoa egitea.

Zeren, gainera, uste baitut kaotikoe-
gia naizela nire gauzetarako halako-
rik egin ahal izateko

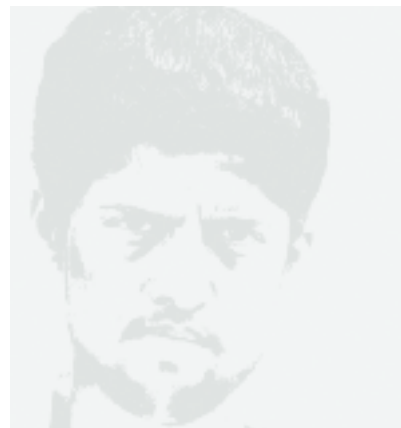
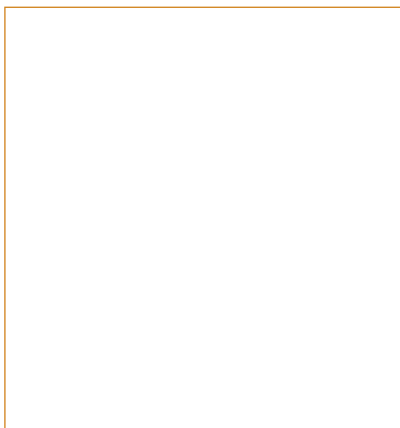
2. Erakundeeen aldetik ez nuen inola-
ko erantzunik jaso. Ez nuen inolako
laguntzarik izan, begira, ezta ezertxo
ere! Ezin izan nion lan egiteari ere
utzi, ez baitzidaten bazarrik eman.
Hortaz, nik lanean jarraitu nuen, goi-
zetan abokatuen elkargoan, eta
arratsaldeetan eskolak ematen. Lan
egiten nuen herri-eskolako moja
sekularrek bakarrik esan zidaten
egun batzuk nahi badiotuzu, hartu
atseden-egun batzuk, hartu!. Tira,
une hartan lagundu zidaten abokatu
batzuek, Javier Calderónek, esatera-
ko, bai, lagundu zidaten, baina era-
kundeek ez zuten ezer erantzun.
Logikoa denez, nik salaketa bat jarri
nuen epaitegian. Aitorpena hartu
zidaten, baina ezer ez. Geroago, hain-
bat anonimo jaso nituen, heriotza-
mehatxuak ziren. Nik gertaera hori
jazo aurretik ez nuen anonimo bakar
bat ere jaso. Ondoren, heriotza-
mehatxuak iritsi zitzaizkidan, eginda-
ko aitorpenarengatik ... nik ez dakit
zergatik... ez naiz ondo gogoratzen,
baina gogoan dut paper-zerrenda
estuak zirela (paper-zerrenda luzan-
gak adierazteko keinuak egin ditu) ...
hau da, ez ziren orriak, baizik eta
garai hartako idazmakinez idatzitako-
ak ziren, eta zera jartzen zuten, hil
egingo zaitugu, hil egin behar duzu,
eta hau eta bestea, eta azkenean,
zera jartzen zuten, ez dakit laugarren
edo seigarren edo ez dakit zein batai-
loi edo Adolf Hitler komando. Eta
anonimo horiek jaso nituenean, berriz
ere epaitegira eraman nituen, salake-
ta bat jarri nuen, baina orain arte.

Ez zidaten ezertarako ere
deitu. Are gehiago, egunkarietan ira-
kurri nuen Valladolidetik zetorren
jendea (ez dakit zer ekintza boikotat-
zera etorri ziren kate eta guzti) harra-
patu zutela ... suposatzen da jende

horrek erasoak egin zitzaieela
hemen eta Bilbon. Nik ez dakit zer
gertatu zen pertsona horiekin, baina
tira, ez zen horri buruz ezer esan, eta
baliteke prentsan azaldu zen zurru-
murru bat izatea... Baina benetan
pertsona horiek existitu baziren ere,
ez zuten aztertu ezta ikertu ere per-
sona horiek izan ote ziren edo zerbait
egin ote zuten jakiteko.

3. Une hartan nik uste dut logikoen
ikerketa bat egitea izango zela. Nik
uste dut salaketa bat zegoenez gero,
ordainketarik hoberena ikertzea zela,
niri galdetzea. Zeren niri, epailearen-
gana joan nintzenean, ez zidan galde-
tu ez nolakoak ziren, ez zer altuera
zeukaten, ez zenbat ziren, ezta
lehendik ikusiak ote nituen, edo eza-
gunak egiten ote zitzaizkidan ere...
ezertxo ere ez. Salaketa jarri nuene-
an, behintzat, ez zidaten ezertxo ere
galdetu. Hortaz, egin behar zuten
lehenengo gauza ikerketa bat zen,
eta niri galdetu behar zizkidaten
detalle guztiak. Hori da egin behar
zuten lehenengo gauza. Eta ikerketa
horrekin errudunak zein ziren jakin
eta epaitu. Eta, gainera, epaiketa edo
ikerketa horretan pertsona horiek,
bai eraso zidatenek, bai mehatxuak
sinatu zituztenek, zer lotura politiko
eduki zitzaizkien begiratu behar
zuten. Hau da, zer lotura zituzten eta
zeren partaide ziren benetan, ezta?
Nik uste dut argitu egin behar zela —
ez bakarrik nire kasua— baita zeu-
den kasu guztiak ere, zeren nire
lagun bat, lau hilabete geroago edo,
ez naiz ondo gogoratzen, bahitu egin
baitzuten. Autoz bahitu zuten, eremu
batera eraman zuten, jipoitu egin
zuten eta berriz ere etxean utzi zuten
ia zazpi edo zortzi ordu igaro ondo-
ren. Eta pertsona horrek, esaterako,
ez zuen salaketarik jarri... zeren,
jakina, aurreko kasuak eta nire
kasua zehazki ikusi ondoren zera
esan zuen, zertarako jarriko dut nik

salaketa bat? Pertsona hori existitzen
da, eta nik esan nahi dut nire kasua
eta garai hartan gertatu ziren kasu
guztiak ikertu behar zirela. Baina nik
dakidala, gai horri buruz hitz egin
dudan jendearen arabera, ez pentsa,
ez dut asko hitz egin gai horri buruz,
eta nire ustez ez da inoiz ikertu.
Eta orain, niretzat, nire kasuan, eta
beste kasuren batean ere, nik eza-
gutzen dudan mutil horren kasuan,
esaterako, ordainketa zera izango lit-
zateke... Niri ez zait traumarik gera-
tu. Zera esan nahi dut, tira, bai, une
desatseginak direla, baina, tira, nik
beste ikuspegi batetik egin diot
aurre. Hortaz, fisikoki ez daukat
bakar ere. Psikikoki ere ez. Eta eko-
nomikoki ez zait ordainketarik intere-
satzen. Nik uste dut niretzat orain
ordainketa izango litzatekeela onart-
zea gobernua une hartan gerra zikin
bat erabili zuela. Beharbada ez zeu-
kalako legedi egokirik jendea salat-
zeko, hau da, orain egiten den bezala,
ETArekin kolaboratzen duen inguru-
ne batekoa dela salatzeko; modalita-
te hori Garzonen garaikoa da. Ekintza
haiek eduki politikoa zuten, eta,
zalantzarik gabe, nik uste dut hori
onartu beharko litzatekeela, eta gero
aurrerago begiratu beharko litzate-
ke... Ez dakit nola azaldu... baina
orain gauza bera gertatzen ari da,
baina oraindik larriago zeren lege bat
atera duen sistema judizial bat tarte-
an sartuta baitago. Lege horren ara-
bera, ideia independentisten alde lan
egiten duen oro atxilotu, kartzelaratu
eta epaitu daiteke urte askotako
kartzela-zigorra ezarritik terrorismoa-
rengatik... Hortaz, nik uste nire kon-
pentsazioa politikariak hausnarketa
egitea litzatekeela. Alde batera utzi
beharko litzukete... nola esaten da?
hauteskunde-helburuak, baita bote-
rearen kudeaketa ere, bakea, elka-
rrizketa, eta, jakina, demokrazia
kudeatzeaz arduratzeko.
Eta kalte-ordain ekonomikoari dago-

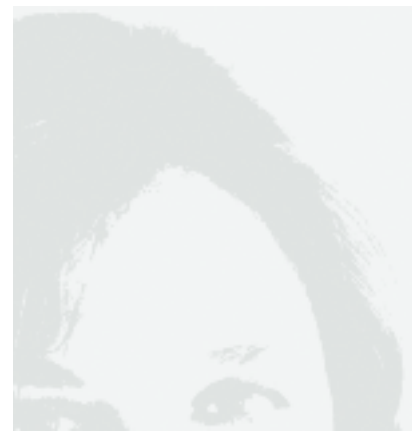

kionez, tira, nik uste dut gainerako-entzat balio badu, zergatik ez honetarako ere? Hori bai, esan nahi dut hori ez dela nire lehentasuna. Baina onartzen dut litekeena dela niri baino gehiago eragin zion jendea egotea... zeren garai hartan batzuk hil egin baitziren. Benoa, hau da, hil egin zela, ezta? Erail egin zituzten. Beraz, nik uste nik baino eraso fisiko eta psikiko askoz handiagoak eta beren bizitzan mota guztietako desorekak, ekonomikoa barne, eragin dizkieten trauma garrantzitsuak izan zituztenei, beharbada, ondo etorriko zitzaizen kalte-ordain bat. Zeren indartsu sentitzen ez bazara eta traumatizatuta bazau-de, logikoa denez, lanean dituzun helburuek eta familian dituzun huts egin baitezakete, eta horrek epe luzean norberaren ingurunearekiko desoreka emozionala ekartzen du, baita desoreka ekonomiko bat ere. Nik, behintzat, baietz uste dut, bidezkoa izango litzateke kalte-ordain bat eman diezaieten. Baina niretzat, adibidez, garrantzitsuagoa izango litzateke alderdi politikoan onartzea. Zeren nik, esaterako, ikusi dut zenbait jenderekin ... 36ko gerraren biktimekin, nire amaren lagunekin, edo nire amarekin berarekin, adibidez, ezta? Nire amari ez diote sekula onartu bere aita (kartzelatik tuberkulosia zuela ateratu zen, eta horregatik ateratu zuten, gaixo zegoelako, hiltzeko zorian) ez zela gaixorik zegoen giza-gaixo bat, baizik eta demokraziaren eta askatasunaren alde borroka egin zuen gizon bat. Nik uste dut politikaren biktima den orok behar duela errekonozimendu hori. Hau da, izan dituen ideien eta gauzatutako gatazkaren errekonozimendua, are gehiago, helburu edo biktima izateak ere badauka errekonozimendu politikoa. Eta errekonozimendu soziala, zeren errekonozimendu politikoa duenez gero, errekonozimendu soziala lortzen baitu.

Nik uste biktima anonimoei, errepresio gordina eta askotan zuzen-zuzena jasan zuten horiei, errekonozimendu publikoa egin beharko litzaikeela. Kalte-ordain ekonomikoa ez ezik, errekonozimendu publikoa ere egin behar zaiela uste dut, hau da, pertsona horiek guztiak garai jakin batean —Trantsizioan— erabili zen taktika frankista baten, gerra zikinaren —faxista, neurri batean— biktima izan zirela onartzea, eta hori jendaurrean argi eta garbi uztea. Pertsona horiek gerra zikinaren edo asmo politiko argia zuten ekintza jakin batzuen biktima izan direla uste dut nik.

4. Lekuren batean jarri beharko luke urliari, sandiari eta berendiari halako taldeetako komandoek eraso zietela, eta ez zela inolako ikerketarik egin... eta hori jendaurrean jarri beharko litzateke. Nik oroigarri bat baino gehiago (jendea joango da hara oroigarria ikustera, baina batzuetan ez dute jakingo zertarako dagoen han jarrita)... nik uste dut hura gertatu zela onartzen duen errekonozimendu ofiziala eta publikoa behar dela. Hori pentsatzen dut nik. Eta horrek esparru politikoaren aldaketa ekarri beharko luke berenkin. Horrekin esan nahi dut, esate baterako, hori gertatu ondoren GAL etorri zela ikusi dugula. Ondoren polizia-errepresio oso handia etorri da, eta, horretaz gain, gauzarik larriena, berriz ere eskubideak nolabait urratzen ari den sistema judizial bat, zeren uste dut NBEko kontalariak egun hauetan esan duela terrorismoaren kontzeptua kapa askotara hedatzea arriskutsua dela. Oinarritzko eskubideak urratzen ari dira argi eta garbi. Beraz, hori berriz ez gertatzeko bermeak honako hauek izango lirateke: lehenik eta behin —ez dakit orain esango dudana oso gogorra den, baina uste dut telebistan esan nuela— biktimei, biktimen

hainbat ekintzari buruz hitz egin ordez (bide batez esan behar dut biktimak batzuk bakarrik direla, zeren ez baitute biktima guztiei buruz hitz egiten), nik uste askoz positiboagoa eta askoz hobeto dela, tira, nire ustez, hitz egiteko, elkarrizketatzeko esertzea, behar den denbora, hilabete bat, bi, hiru hilabete... urte bat, behar dena. Elkarrizketatzeko eseri eta arazoari errotik heldu. Nik uste dut horrek emango dituela bermeak. Izan ere, Rubalcaba Barne Ministro duen Estatuak (ministro horrek mehatxatu egiten du, errepresioa nabarmentzen du, eta honelakoak esaten ditu: hauek akabatu egin behar dira, hauek ez dakit zer) eta Eusko Alderdi Jeltzaleak esaten dituen gauza guztiak entzuteak (Azkunak berak esan du haiek desagerrarazi egin behar direla) niri ez dit inolako bermerik ematen. Alde batetik, sistema judizialak ez didalako bermerik ematen, han mendeku bat dagoelako, baita indarkeria instituzionaleko bide bat dagoelako ere, eta horrek ez du beramtzen gauza hauek berriz gertatuko ez direnik. Eta beste alde batetik —eta hau erantsiko dut ez dakidana hau eta hura— etorkinak Erkidegoan delitugiletzat hartzen badira, edo jada hartzen badira, paperik ez dutelako kriminalizatzen badira, ba, pentsa ezazu zer gerta litekeen hemengo jendearekin, hau da, ezker abertzalearekiko egiten dituzten mehatxuekin. Ez, ez dago bermerik, eta bide judizialetik ez badoa beste bide batetik joango da, baina erakundeen indarkeria-egoera bat sortzen da, ba, hori oso larria iruditzen zait niri. Hortaz, Euskal Herriaren kasuan bermeak honako hauek izango lirateke: nik ez dut aldaketa bat esaten, ea, nik esparru politikoa aldatzea nahiko nuke, baina gutxienez, elkarrizketaprozesu bat, hainbat belaunalditan egoera hau jasatea eragin diguten

arazoen errora iritsiko den negoziazio-prozesu bat.

Gainera, begira, ni amnistiaren aldeko borrokan hasi nintzen. Nik garai hartan garbi ikusten nuen amnistia edukitzeko legeak aldatu behar zirela. Gainerako guztiak indultuak baino ez direlako. Presoak askatzea, besterik ez. Amnistiak sistema aldatzea esan nahi du. Legeak aldatzea. Legeria aldatzea. Aldaketa politikoa da, eta gainerako pertsonen eskubide jakin batzuk onartzen dizkie, eta garai hartan eslogan hori erabiltzen genuen, zerbait alda zitekeela uste genuelako. Orain jada, ez dakit, baina azken batean esan nahi dut sakoneko aldaketak egin behar direla. Aldaketa hori abian jarri artean, ezinezkoa da gauza horiek berriz ere gertatuko ez direla bermatzea. Italiakoa datorkit burura, hunkitu egin naudelako, asko hunkitu nau: Hitlerri buruz hitz egiten ari ginen, zeraz, faxismoaren garaiaz eta hortxe daukagu Berlusconi; tamalez, italiarrek eman zioten beren botoa, hau da, Hitlerrek orain dela 70 urte esaten zuen gauza berbera esaten hasi da. Hortaz, ba al dago bermerik berriz ere faxismorik ez izateko? Ba, une honetan, ez.

5. Beno, niri gustatuko litzaidakeena da baliotasun bat izatea. Lehendabizi, trantsiziotik orain arte kontuan hartu ez den jendearen oinarritzko eskubideak urratu direla jasota geratzeko (zeren, orain, badi-rudi 36ko batzuei onartzen zaiela, baina ez zaie denei onartzen). Baina argi gera dadila biktima horiek hor geratu direla zulo beltz batean, zerenez baitakit zer ematen duen estralurtarrak-edo garela... Eta hau irakurriko duten politikarientzat da, kontura daitezen gauzak hasieratik gaizki egiten direnean eta konpontzen ez direnean, eta arazoa errotoz hartzen ez denean, gauzak errepikatu egiten

direla. Horrekin zera esan nahi dut, ba, horixe, lehen esan dudana. Orain beste metodo batzuk erabiltzen dira, baina ideia batzuekiko errepresioa dago oraindik ere. Hortaz, berdin gaude. Nik nahiko nuke txosten honi esker jendea konturatzea, politikoak konturatzea. Bestela, sufrimendua luzatu egiten da, belaunaldiz belaunaldi luzatu ere. Nik 60 urte ditut orain; gertatu zena gertatu zenean, ordea, hogeita piko baino ez neuzkan. Baina orain ere hainbat mutil gazteri antzeko zerbait gertatzen zaie. Eta espetxeratu asko jarduera politikoa egiteagatik bakarrik daude espetxean. Hortaz, nire ustez politikariek beren erantzukizuna erabili beharko lukete, horretarako hautatu ditugulako eta horretarako ordaintzen zaielako —izan ere, jakina, ordaindu ere ordaintzen zaie—. Politikariek soldata bat kobratzen dute herritarren kontura, eta, etika ideologikoarengatik kobratzen ez badute, lan egin behar duten herriaren soldatapekoak diren heinean egin dezatela, ezta? Eta kontura daitezela ez dela bidezkoa arazo horiek belaunaldiz belaunaldi luzatzea, hainbeste urtetan. Hau da, arazoak amaitu egin behar du, eta, amaitzeko, hitz egiteko eseri behar da. Eta ez dela ez koldarrean, ezta inorena ere, hots,... ETArekin ez da helburu politikorik negoziatuko. Baina hor dagoen erakunde armatu bat daukagu eta horren ondorioz gatazka sortzen da. Beno, ba hitz egin dezagun! Hura alde batera uztea, nire ustez, burua ostrukak bezala jartzea baita. Espero dut txosten hau gutxienez hausnarketa hori egiteko baliagarri izatea.

Belén Aguilar Pérez

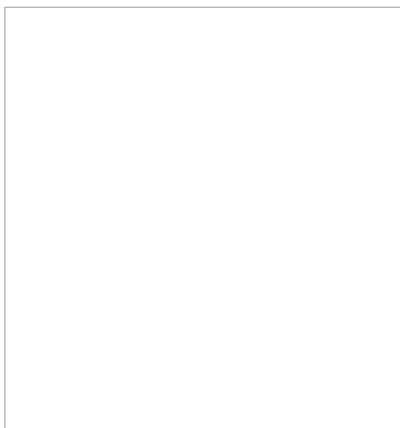
Justo Elizaran “Periko”ren neskalaguna

Noiz: 1979/10/05.
Non: Biarritz.

Justo Elizaran Sarasola, “Periko”. Donostiakoa, 25 urtekoa. Irailaren 17ko goizean zauritua mertzenario talde batek metrailatu zuelako lanera joateko asmoz etxetik ateratzen ari zela. Egun gutxi barru hil zen Baionako ospitalean. Honako hauek hartu zuten beren gain: ANEk eta BVEk. 1980. urtean Pauko Auzitegian egindako epaiketa batean Maxime Szonek-i, Marc Obadiari eta Jean-Claude Ruiz-i 15 urteko kartzelazigorra ezarri zitzaion, eta Henri Bergesi, aldiz, 7 urtekoa atentatuaren egilezat eta gaizkidetzat hartu zirelako, hurrenez hurren. 2002. urtean, auzitegi berean egindako bigarren epaiketan Jacques Debes mertzenarioa kondenatu zuren gertaeretan parte hartzeagatik.

1. Lehenik eta behin, bakarrik geratzen zara bi haurrekin, hori oso gogorra da. Babesgabe sentitu nintzen, erabat. Emakume bat bakarrik, hiru urteko eta hiru hilabeteko bi haurrekin eta lanik gabe... ez dakit bada, oso une larriak izan ziren. Inguruan nuen jendeak eta familiak laguntza handia eman zidaten, eta haiei guztiei esker, sufrimendua, nolabait, arindu zen, baina edonola ere oso gogorra izan zen.

2. Bestaldean nengoenean, hiletan Garaikoetxearen telegrama bat iritsi zitzaidan. Gertatzen dena da une hartan bertan hautsi nuela amorru handia eman zidalako... eta ez daukat

gordeta. Baina hori bakarrik jaso nuen. Ni han bizi nintzen, Biarritzen. Ez dut babes gehiago jaso, erakunde bakar batek ere ez dit deitu, ezertxo ere ez. Ez hemen, ezta Frantziako estatuan ere, hor izan zen atentatua eta hor atxilotu zituzten ordu batzuk igaro ondoren.

Perikorena gertatu zenean, Poliziak galdera batzuk egiteko deitu zidan, autoa ikusteko bereziki. Tiroketaren lekuko izan nintzenez, atxilotu zituztenak identifikatzen ote nituen galdegin zidaten, baita zer ikusi nuen eta nola ikusi nuen ere... baina besterik ez. Gainerakoaz ezer gutxi gogoratzen dut. Nik uste dut ez nintzela epaitegira joan. Ez dakit nola egingo zen. Ez naiz gauza askotaz gogoratzen, zeren Periko ZIUu zegoenez gero, eta egun asko samar eman zituen bertan, egun osoa ospitalean ematen bainuen. Erbesteratuak ere gose-greban zeuden eta ia guztiak ingresatuta zeuden, denak oso gaizki zeuden, oso denbora gutxi zeramaten. Ez nintzen ezertarako ateratzen ospitaletik. Ez dut gogoan nik neronek jarri ote nuen salaketa. Beharbada nire izenean jarri zuten, baina hori ez dut gogoan. Kontua da lehen epaiketaren mertzenarioetako lau kondenatu zituztela, eta, ondoren, orain urte batzuk, bosgarrena. Urte gutxiko zigorra ezarri zieten nolanahi ere. Iruzurrezko epaiketa izan zen.

3. Nik uste zauriak ez liratekeela kalte-ordain batekin sendatuko. Funtsezkoena zera da, nire ustetan, Estatuak onar dezatela GALEkin, BVErekin eta gainerako taldeekin zer gertatu zen, baita Estatu frantsesa eta espainola tartean nahastuta zeudela onar dezatela ere. Laguntza psikologikoari dagokionez, hasieran beharbada beharko genuen. Eta batez ere nire seme-alabek, ez ditut inoiz psikologoaren-gana eraman, baina, beharbada,

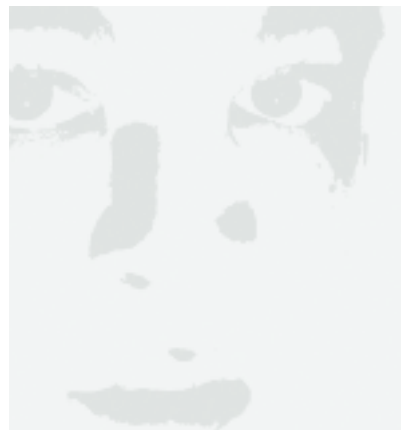
zaharrenak, garai hartan hiru urte zituen... beharbada beharko zuen absentziaren zergatia jakiteko, zeren, hark denbora guztian aitaren oroimenak baitzeuzkan etengabe, baina gero aitona-amonen eta lagunen, eta batzuen eta besteen laguntzarekin badirudi ondo samar zera-mala. Baina beharbada bai, garai hartan beharko genuen mota horretako laguntza bat.

4. Orain hainbeste hitz egiten da biktimei buruz, niri min handia egiten dit hori egunero entzuteak irratan eta telebistan. Gureak ere badira biktimak, beren herriaren alde borroka egin duten, eta oraindik ere borroka egiten jarraitzen duten biktimak, eta hemen inork ez ditu biktima gisa errekonozitzen, ezta borrokalari edo gudari gisa ere. Biktimei buruz asko hitz egiten da gaur egun, baina gu alde batera uzten gaituzte, eta, horren ondorioz, zauriak are irekiagoak dauzkat nik, jokaera hori izugarri mingarria delako. Gatazka politikoa badago, biktimak daude bai alde batean, bai bestean. Beste aldeko biktimei monolitoak jarri dizkiete, baina gure aldekoek omenaldi bat, monolito bat edota edozein gauza egin nahi badute, hori beti legez kanpokoa da, eta zerbait egiten badute, kendu egiten diete. Gustatuko litzaidake, bai, monolito bat jartzea, edo pertsona horiek gatazka politiko baten biktima izan direla edo erail dituztela onartzea... Ez dakit nola esan... Argi dagoena zera da, Espainiako gobernuak hainbat pertsona tartean sartuta zeudela. Espainiako gobernuak ordaintzen zien nire senarra erail zutenei. Dirua erruz mugitzen zuten, hotelik onenak erabiltzen zituzten eta dirukopuru izugarriak xahutzen zituzten egunero. Horregatik, nik hori guztia onar dezatela nahi dut, sare horren inplikazio politikoa onar dezatela,

alegia.

Eta bereziki onartzea alde bateko eta besteko biktimak daudela, eta ezin direla denak zaku berean sartu. Ez dakit, orain behintzat ez, ez dut uste elkarrekin bil daitezkeenik, zeren desberdintasun handiak egiten direla ikusten baitut eta gure biktimak estaltzen eta ezkutatzen ari dira; hortaz, orain ezin dira elkarrekin egon. Gurea onartzen denean eta denak, alde batekoak eta bestekoak, biktimak direla esaten denean, agian aldatuko da nire pentsamoldea, baina orain behintzat ez.

5. Nik uste txosten honek salaketa egiteko balio beharko lukeela, estatuek onar dezatela hemen gatazka bat dagoela, eta biktima guztiak biktimak direla. Nire ustez, beraz, garai hartan ez zela gatazka gisa onartu eta oraindik ere, hogeita piko urte igaro ostean, berdin jarraitzen dugula, eta biktima horiek eta Euskal Herriaren arazoa ez direla onartu salatu beharko litzateke. Baina ezer baino lehenago, zera lortu nahi nuke nik, Estatu espainol osoan alde guztietan biktimak daudela salatzea....Izan ere, biktimak badaudela entzuten ari gara denbora guztian, baina alde bateko biktimak bakarrik. Gu ere biktimak gara, gero eta ezku-tuago eta estaliago eduki nahi gaituzten arren. Eta beste biktima horiek omenaldietara-eta gonbidatzen dituztenean, ba horrek sekulako mina eragiten dit. Bereziki kontuan hartuta guri omenaldiak egitea ere debekatu egiten digutela.

Oskar Padura Unanue

Noiz: 1983/10/11.
Non: Bilbo.

Oskar Padura Unanue.

Donostiakoa, 22 urtekoa, borraz jo zuten begian, poliziak NATOren aurkako legezko manifestazio baketsu baten aurka kargatu ondoren. 14 egun eman zituen Gurutzetako ospitalean, eta sei hilabete gehiago ohean. Horren guztiaren ondorioz, % 80ko ikusmena galdu zuen. Zauritu eta handik gutxira aurkeztu zuen administrazioarekiko ausia irabazi zuen.

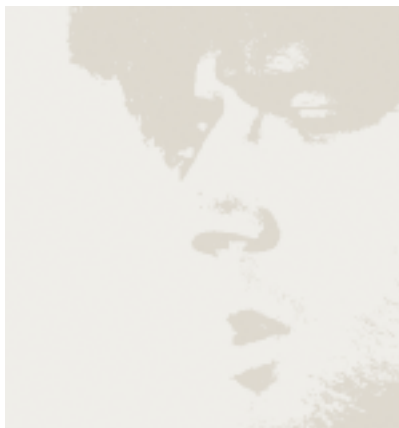
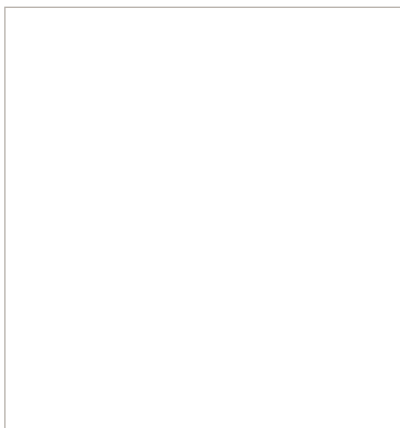
1. Garai hartan 22 urte izango nituen. Eguzki talde ekologistan sartuta nengoen. NATOren aurkako manifestazio bat zen. Gogoan dut askotariko deialdia zela, zeren uste baitut PSOE eta, jakina, PP izan ezik, gainerako alderdi politiko guztiak han zeudela; hasiera batean legezko manifestazioa zen, oso jendetsua, eta gogoan dut, halaber, sartu ziren zonan, zalantzarik gabe, zuzen-zuzenean sartu zirela. Gogoratzen naiz gobernadore zibilak esan zuela oihu batzuk entzun zituela eta gainerako guztia gertatu zela; egia esan, ni nengoen zonan ez zen oihu bakar bat ere entzun. Haiek Zabalburu plazan sartu ziren, eta gainera, hainbat aldetatik sartu ziren. Sentsazioa honako hau zen: harridura, haserrea eta eustea, hau zertara dator orain? Gogoratzen naiz megafonia bidez ez zutela inolako oharrik eman, bakar-bakarrik jaitsi egin ziren eta kolpeak ematen hasi ziren. Oso ondo gogoratzen naiz nire ondoan jendea zegoela pankarta batekin, jasotzen ari ziren kolpeei eutsiz, eta ni ere han nengoela. Eta atzetik etorri ziren, eta

aurrean genuen guztiari begira geundenez gero, atzetik etorri ziren eta porra-kolpe bat eman zidaten. Konorterik gabe geratu nintzen eta begi batetik odola botatzen hasi nintzen. Eta hortik Gurutzetako ospitale-
ra eraman ninduten zuzenean. Porra-kolpe bat bakarrik eman zidaten, gertatzen dena da lehengo porrak ez zirela oraingoak bezalakoa, oraingoak egurrezkoak dira, lehengoak, aldiz, larruzkoak ziren eta horrelako mugimendu txiki bat egiten zuten eta, jakina, inguru honetan eman zidaten (loka seinala-tu du) eta bira txikiak egiten zituzte-
nez, begian ere jo ninduten. Eta handik ospitalera eraman ninduten, hainbat egun eman nituen begia berreskuratuko ote nuen edo ez jakin gabe. Nik uste dut 14 edo 15 bat egun eman nituela ospitalean. Gero, sei hilabete eman behar izan nituen ohean. Hainbat ebakuntza egin dizkide, hala nola bi ebakuntza kirurgiko, hainbat ebakuntza txiki laser bidez, begi barneko lente bat daukat % 80ko ikusmena galdu bainuen, eta lentearekin % 60ko edo %70eko galera dut. Kristalinoaren desplazamendua, 2tik 6ra bitarteko erretina-askatzea daukat, eta uste dut 9tik 12ra bitartekoa, eta, hortaz, kristalinoak berak emandako edozein kolperen ondorioz, begiko tentsioa desorekatzeko arazoa dago, begiko tentsioa neurritz kanpo neukan, ez zekiten ikusmen-nerbioari eragingo ote zion edo ez. Sei hilabete horiek etxean eman nituen, ia-ia mugitu gabe. Gogoan dut aitak egunero-egunero azenario-zukua ekartzen zidala (azkenean gorroto hartu nion zukua-ri) bistarako oso ona zela esaten zuelako, eta ni kexatzen nintzenean galdetzen zidan ea noizbait ikusi ote nuen untxi bat betaurrekoekin... Gertatu zenaz geroztik hainbat urte igaro badira ere, oraindik ere medikuengana jo behar izaten dut.

Tratamenduan jarraitzen dut, kontrolpean nago, ikusmenak ez du ez onera ez txarrera egiten, baina begien tentsioaren kontuarekin gutxienez bi urtean behin bete behar dut tratamendua, eta aurtun tokatzen zait.

Maila pertsonalean, horrek eragin handia izan zuen nire bizitzan. Ni zuzenbidea ikasten ari nintzen garai hartan, baina su-hiltzaile izateko asmoa nuen. Larrialdiaren gaia betidanik gustatu zait, izugarri gustatu ere. DYAko presidentea izan naiz urte askoan. Alabaina, honengatik (begiarengatik, alegia) ez ninduten onartu. Nahiz eta garai hartan (su-hiltzaileen hastapenak ziren) oso sasoi onean nengoen eta titulu ugari neuzkan. Nik uste sartzeko aukera handiak neuzkala. Garai hartan futbol amateurrean ibiltzen nintzen, Unibertsitateko ekipoan jokatzeko nuen, Zuzenbide taldean. Eta jakina, baloiak kolperen bat ematen bazidan ezinduta gera nintekeenez gero, futbola utzi egin behar izan nuen. Halaber, orduz geroztik fotofobia handia daukat, hau da, argiarekiko hipersentiberatasun handia, eta horren ondorioz, egun goibelethan ere eguzkitako betaurrekoak erabili behar izaten ditut. Askoz ere kontu handiagoa behar izaten dut fokoe-kin... gauze gidatzearekin..., horrelako gauzeekin. Maila pertsonalean, batez ere amorrua eta haserrea. Beste gauza batzuen artean ez nekielako begia galduko ote nuen edo ez. Eta horrek nolabaiteko larritasun-maila sortzen du, ziurgabetasun-sentsazioa.

2. Berriz begiratu beharko nituzke paper haiek, erakundeen aldetik nolabaiteko erreakziorik izan ote zen jakiteko, baina kasu horretan ez ezik beste batzuetan ere gobernadore zibilak beti justifikatu egiten du Estatuko segurtasun-kidegoek eta

indarrek gauzatutako jardun oro. Nik uste dut hori nahiko orokorra dela. Kasu horretan ere justifikatu zuen. Alegazio xelebrea izan zen inork entzun ez zituen oihuak izan zirela esatea. Eta inon ez zen horrelakorik jaso. Eta inork ez zuen barkamenik eskatu. Inork ez zuen errua bere gain hartu. Pronuntziamendu politikorik behintzat... Niri inork ere ez zidan ezer esan. Eta beste hainbat zauritu izan ziren. Gogoan dut ospitaleratu ninduten unea, lau edo bost geunden ospitalean kolpeen, pilotakaden eta abarren ondorioz zaurituta....

Ondorenean administrazioarekiko auzi bat planteatu nuen. Ni gauzen alde borroka asko egitearen aldekoa izan naiz beti, bai eremu kolektiboan, bai indibidualean. Hortaz, zuzenbideari buruz nekien pixarragatik bane-kien ahaleginak egin behar zirela. Administrazioarekiko auzi bat planteatu zen (garai hartan Txema Monterok lagundu zidan) erantzukizunak beren gain har zitzaten eskatzeko, gaur egun ondare-erantzukizuna deitzen zaio. Hura gertatu eta handik urtebetera edo bi urtera, 84an edo 85ean, Administrazioak bere gain hartu zuen. Ez dakit zauritutako beste norbaitek gauza bera planteatu zuen. Nik dakidala ez. Gauza da horrek kalte-ordain ekonomiko bat jasotzea ekarri zuela, uste dut garai hartako bi milioi pezeta izan zirela.

Gogoan dudanez, frogatuta geratu zen nik ez nuela inolako, demagun, "legez kontrako" egintzarik egin, eta kalte-kausa bat izan zela. Eta, horren ondorioz, administrazioak nahitaez kalte hori ordaindu behar zuela. Alabaina, soldadutzatik libre geratzea, horixe bakarrik lortu nuen. Ez zen inolako ikerketarik egin. Zigor-arloko bidea ez zen abian jarri, administrazioarekiko auzia izan zen, eta horrelakoetan ez dago erantzukizun indibidualik.

3. Printzipioz, inoiz ez dut psikologoren beharrik izan. Egoera horretan indartsu samarra izan naizela uste dut. Eta zentzua dudanez geroztik, hainbat arrazoiaren ondoriozko mobilizazioetan hartu dut parte, esate baterako, Lemoizen, Lurraldearen, Gladysen kasuan eta kasu honetan. Eta zentzua dudanez geroztik, maki-lakadak besterik ez ditugu jaso. Hortaz, mota horretako edozein egoeraren aurrean ondorio batzuk egon litezkeela oinarri hartuta, nolabait zure gain hartzen duzu uneren batean horrelako zerbait gerta litekeela. Eta iristen denean, amorrua eta haserrea sentitzen duzu. Beste gauza batzuen artean familian ere haustura txiki bat sortzen delako, argi dago gurasoek maite zaituztela beren semea zarelako, baina gerta dakizkizukeen ondorioen beldur dira. Orduz geroztik, etxetik alde egiten nuen bakoitzean nire gurasoak beldur ziren nora joango ote nintzen. Eta mobilizazioaren batera joaten banintzen, beti beldurrez egoten ziren. Baina zuk nolabaiteko arrisku-maila bat hartzen duzu zure gain. Zuzenbideko beste ikaskide bati gertatu zitzaiona gertatu izan balitzait — hari pilotakada bat eman zioten hemen, Alderdi Ederren, eta begi bat galdu zuen—, hori bai izango zela handicap bat edozeinentzat. Niri, gutxienez, begia nolabaiteko bizitasuna zuela geratu zitzaidanez, ba, argi dago ez dela egoera bera. Ba ez, ez nuen psikologoren beharrik izan. Inoiz kaltea guztiz ordainduta dagoela sentitu ote dudan... argi dago kalte-ordain ekonomikoak ez dela nahikoa jasandako kaltea ordaintzeko. Izan ere, hasierako borroka ez zen diru-kopuru jakin bat lortzea, ez horixe. Komatxo artean, administrazioak gutxienez zerbait oker egin zuela onartzeko borroka izan zen.

Eta komatxo artean diot azken batean ez zirelako zigor-arloko erantzukizunak eta erantzukizun pertsonalak bilatu, guk nahi genukeen moduan. Uste dut lehendabizi zigor-arloko bidera jo zela, esaten dizut denbora asko igaro dela, eta zigor-arloko bidea artxibatu zutenean administrazioarekiko auzibidera jo genuen. Uste dut borraz jo zidanaren polizia-agintaria identifikatzen ahalagindu zirela, baina hori ez zen lortu. Baina buruz hitz egiten ari naiz.

Baina berriro diot kalte-ordain ekonomikoak ez duela inola ere ordaintzen mina, ezta pairatu duzunaren sentsazioa ere. Bestetik, ni ere biktima naiz, herri honetan izan diren biktima askoren antzeko biktima, alegia. Zergatik naizen biktima? Azken batean indarkeria funsgabea —nire ustetan, funsgabea baita— jasan behar izan dudalako, arrazoi politikoengatik. Orduan, herri honetan gatazka bat dagoela eta gatazka horrek mina sorrarazten duela aintzat hartuta, nire ustetan badago gizartearen zati handi bat biktima izan dena, eta, biktima izanagatik ere, errekonozitua eta onartua ez dena, eta gainera guztiz baztertua dagoena, guztiz bakarturik eta egileen inpunitatearen aurrean.

4. Gaur egun ere, agenteek, edozein kidegotakoak izanik ere, garai hartako agenteen jarrerari eusten diote, hori garbi dago, gauza nabaria da. Erabateko inpunitatearekin jarduten dute. Gainera, sistema judizialera jotzen baduzu kalte-ordainketaren bila, biktima akusatu bihurtzen da normalean, eta akusatzailea, edo beste pertsona baten ganako indarkeriazko egoera sorraz duena, biktima gisa agertzen da azkenean. Orain urte haiei guztiei berunaren urteak hasi zaizkio deitzen.

Berunaren urtean jardun asko izan ziren, eta jardun horien ondorioz, heriotza asko izateaz gain, biktima asko izan ziren. Eta biktimei buruz hitz egiten dudanean, gertaera eta egoera askoz gogoratzen naiz. Gogoan dut Euskadin droga sartu zutela gerra-elementu gisa, gogoan dut egin diren manifestazio guztiak eta eman diren jipoi guztiak. Garai hartako arduradunek ez dute zigorririk jaso, ez da inolako ikerketarik egin, eta, jakina, ez daukat ikerketa bat egingo delako inolako itxaropenik. Kalteak benetan ordaintzeko onartu beharko litzateke bi aldeek biktimak dituztela herri honetan, eta alde bakoitzak bere konpromiso-maila onartu beharko luke min hori eragin izanagatik. Eta, behin eginikoa onartuta, biktima guztientzako kalteak ordaintzeko egoera baterantz abiatzea. Nik behintzat ez dut eskatzen monumenturik edo diru-kompentsazio handiagorik. Garai hartako arduradunek onartzea haiek ere sufrimendua, mina eta biktimak sorrarazi dituztela, hori baino ez dut eskatzen.

5. Lehenik eta behin, politikariek, kasu honetan biltzarkideek, aurreikustekoa baita bertan eztabaidatuko dela, txostena irakur dezatela, eta gerra-propagandatzat ez dezatela hartu, benetako gertaera argi eta indibidualizatuak diren heinean. Inor ere ez dadila bere argudioetan babestu edozein biktimaren izena zikintzeko, eta, jakina, biktima guztiei tratu bera eman diezaietela. Laster lege berria onartuko da, baina nire ustez gizartean ez da behar bezainbat eztabaidatu, eta horrenbestez gatazka honetako alde guztiek egindako ekarpen guztiak biltzen dituen legetzat ezin da hartu. Hortaz, legea osatu gabe sortu dela iruditzen zait, herrialde honetako

jarrera politiko jakin batzuen aurpegia garbitzeko bakarrik balio duela, eta herri honetan hamarkadetan egon diren indarkeriazko gertaera asko eta gertaera horien ondorioak ez dituelako inondik inora jasotzen. Ez dut uste txosten honek bide luzea egingo duenik, orain artean ikusitakoa ikusita.

Diego Paredes Manotas

Juan Paredes Manoten ainaia

Noiz: 1975/09/27.

Non: Bartzelona.

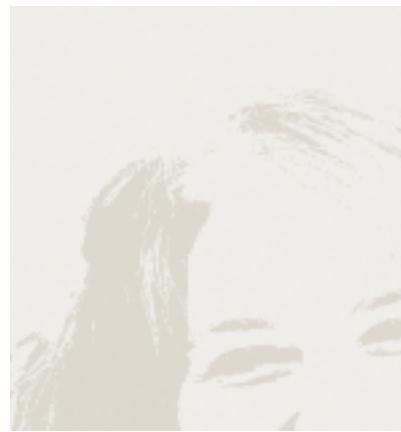
Juan Paredes Manot, "Txiki".

Bartzelonan fusilatu zuten.

Jatorriz Zalamea de la Serenakoa (Badajoz), Zarautzen bizi zen. 21 urtekoa. ETAko kidea, Guardia Zibila eta Poliziaren boluntarioek fusilatu zuten gerra-kontseilu summarisimo baten ondoren.

1. Alde batetik, gertaera hark familia osoa aldarazi zuen. Gertuko norbait hiltzea gogorra da, eta norbaitek horrela erailteza... gogorra izan zen, bai, baina amarentzat bereziki. Beste alde batetik, ordea, Zarauzko jendeak babestu gintuen; mundu guztiaren beroa sentitu genuen. Eta egia da horrek asko lagundu zigula gutxiago sufritzen. Esan behar da gu familia etorkina ginela, horrek eduki dezakeen integrazio-faltarekin, eta bat-batean jende guztiak dena eman zuen guregatik. Horrek izugarri lagundu zigun, batez ere amari. Baina denbora aurrera joan ahala, boom hori aldatu egin da, eta askorentzat nire anaia heroi izatetik doilor izatera igaro da, eta gu berarekin batera. Nire anaiak izugarri borrokatu zuen frankismoaren aurka, baina gero ia inor ez da berarekin gogoratu.

2. Une hartan erakundeetako inor ez zen familiarekin harremanetan jarri. Kontuz, jendeak oraindik ere errespetatzen gaitu, baita eskuineko jendeak ere. Alderdi horretatik egia da ez dugula inolako arazorik izan. Baina erakundeek ez gaituzte sekula aintzat hartu. Sekula ere ez digute

zer azaldu, nork fusilatu zuten eta abar, guardia zibil boluntarioek egin baitzuten. Inoiz ez dute torturatu zutenik onartu, nire ama eta arrebak kolpatu zituztenak atxilotzeko ere ez dute inolako ahaleginik egin, kontrolatan une larriak izan ditugu, Txikiren anai-arrebak ginelako... Gainera, Guardia Zibila askotan etortzen zen etxea miaztera, urte batean hogeita hamar aldiz etorri ziren, egunez, gauez, hogeita hamar aldiz. Hori 74tik 76ra bitarte bereziki. Azkenean bakean utzi gintuzten. Gogoratzen naiz gauzak hausten zituztela... etxean geneukan Euskal Herriko koadro bat erre zuten, pizgailua hartu zuten eta aurrera!... Konturatzeko nolakoa zen esango dizut etxea miaztera etorri ziren guardia zibiletako batek esan zuela ez zela gehiago itzuliko. Nik uste dut guardia zibilak gurekin bihozgabe jokatzeko zuela kanpokoak izateagatik eta mugida horretan sartzeagatik; bai, etorkinak ginelako jokatzeko zuten bihozgabe gurekin. Beharbada kontrol batean geldiarazten zintuzten eta honako hau esaten zizuten: zuk anaiak bezala pentsatzen duzu, ba, hark bezala bukatuko duzu, eta alde guztietan jipoitzen zintuzten. Jazarpena zegoen, gurekiko etengabeko kontrola. Muga igarotzera joaten zinenean ez zintuzten igarotzen uzten, eta zartadak ematen zizkizuten... Gauza asko ahaztuta dauzkatz, baina jazarpen handi samarra izan genuen. Nire arreba Lupe atxilotu egin zuten Fraga mitin bat ematera etorri zenean, eta torturatu egin zuten, eta, gero, kargurik gabe askatu zuten. Eta arreba oraindik ondorioak ordaintzen ari da. Ezin izan zuen hura gainditu. Eta ama, amak oso gaizki pasa zuen horrekin guztiarekin. Azkenean, babesteko, alderdi onari eutsi zion. 40 urte zituela etorri zen Euskal Herrira eta gertatzen ari zenari

dagokionez, ez zuen ezer ulertu. Bakar-bakarrik semea hil ziotela, eta jende askok lagundu ziola. Hura horrekin geratu zen. Baina ez zuen inolako laguntzarik izan, ez erakundeen aldetik, ezta laguntza psikologikorik, ekonomikorik eta juridikorik ere, ezertxo ere ez.

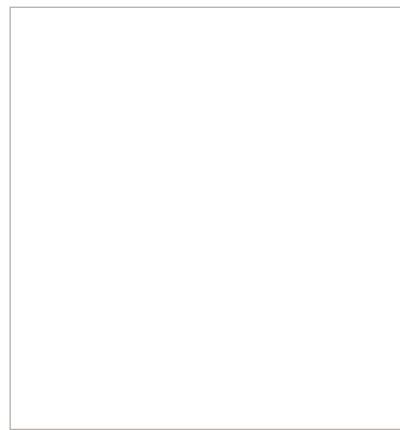
3. Egindako kaltea ordaintzeko, nik uste familiak gauzak aldatzea eskatuko lukeela. Orain artean gertatu diren gauzak berriz ere gerta ez daitezela. Gauzak alda daitezela, alegia. Eta Gobernuak barkamena eska dezala, Gobernu bera dela esan daiteke, eta Erregeak lehena izan beharko luke barkamena eskatzen, frankismoaren oinordekoa delako, eta garai hartako biktimei ere eskatu beharko lieke barkamena. Hori oso argi daukat, zeren hura Francorekin baitzegoen nire anaia fusilatu zutenean. Erregeak, Estatu espainoleko goreneko agintaria den aldetik, barkamena eskatu beharko luke gertaera harengatik, nire anaia fusilatu zutenen ordezkaria zelako. Eta guardia zibil boluntarioek ere aurpegia eman beharko lukete, esan diezagutela nola litekeen lasai askoan ibiltzea, frogarik gabe, bermerik gabe epaituriko pertsona bat fusilatu ondoren. Diruarekin ezin da ezer konpondu. Nik ez dut kalte-ordainik nahi, errudunek beren erantzukizunak ordaintzea baizik, barkamena eska dezatela, eta, hala badagokio, kondena ditzatela. Baina batez ere barkamena eska dezatela, jendaurrean adieraz dezatela zergatik egin zuten egin zutena, eta hori, Erregeak eska dezala, eta niri eska diezadala, beno, edo nire familiari. Hori da nik modu leunean pentsatzen dudana, zeren pentsatzen dudana guztia esango banu, hau ezin izango bailitzateke argitaratu.

Ni ez naiz biktima sentitzen.

Nire anaia gerra batean sartu zen eta galtzea tokatu zitzaion. Ildo horretatik, ni ez naiz biktima sentitzen, baina gertatu zena onar dezatela nahi dut, eta errudunek onar dezatela. Gure etxera negar egitera etorri zen jende askok, gerora, dena ahaztu zuen erabat. Eta orain esaten dute nire anaia terrorista zela, hura, ordea, frankismoaren aurkako borrokalaria zen; garai hartan heroi bat zen eta orain terrorista bat da. Eta torturatzen eta hiltzen aritu direnak, ordea, biktimak dira. Ba, ez dut ulertzen, ezin dut irentsi. Nire anaia, epaiketaren bezperan ere, torturatu egin zuten. Nire amak jertsea altxazio eta zeuzkan ubeldurak eta zauriak ikusi zizkion. Bihozgabe jokatu zuten harekin. Alde guztietan eman zizkieten kolpeak, auskalo zer egin zioten, zeren nire anaiak ez baitzion ezer kontatu nahi izan amari. Baina guardia zibilek esan zuten nire anaiari egin ziotena ez ziotela inori egin

5. Txosten honek balio dezala hipokresia behingoz alde batera utzi dezaten eta hau konpon dezaten, arazo hau konpon dezaten, alegia, jakin badakitelako tortura dagoela eta denetarik dagoela. Ez diezagutela gezurrik saldu, azken batean. Arazoaren konponbidea bilatu behar da, eta horretarako egoera horiek agerian jarri behar dira. Azken batean, txostenak haiek denbora pasatzeko bakarrik balio izango duela iruditzen zait... Ez dut uste askorako balio izango duenik, baina ahalegin bat bada gutxienez, guk primeran ezagutzen ditugun gertaerak agerian uzteko ahalegina, hain zuten. Gutxienez, historiaren bi bertsioak paperean jasota gera daitezke.

Ahalegin hori egin nahi da Ahaztuak elkartearekin, ez dadila ahaztu, urte asko igaro dira eta ez da ezer egiten askatasunaren eta fran-

kismoaren aurka borroka egin zuen jende horrekin guztiarekin. Ez dadila ahaztu. Zorionez, jende asko gogoratzen da Txikirekin, Txiki izan zela-ko, baina askotaz ere jende gehiagoz gogoratu beharko genuke. Gaur egun oraindik jendea etortzen da hilerrira haren hilobia ikustera. Hori da bestea, diru mordo bat ordaindu behar izan genuen gorpua ekartzeko. Mugimendu handia izango zela ikusi zuten eta hori eragozten ahalegindu ziren. Gorpua Bartzelonan utzi zuten. Hileta bat egin genuen Zarautzen gorpurik gabe... herri osoa poliziaz josita zegoen, eta jendea oso bero zegoen. Nire amak lasaitasuna eskatu behar izan zuen elizan, eta hori oso gaizki pasatzen ari zen arren, ez baitziguten ekartzen uzten. Horrekin ere bihozgabe jokatu zuten, izapide burokratikoak zirela esaten ziguten, baina haiek nahi zutena zen istilurik ez sortzea. Amak asko sufritu zuen harekin guztiarekin, oso mingarria izan zen beretzat nire anaia Bartzelonatik ekartzeko aukerarik ez izatea. Azkenean, denbora luze igaro ondoren, urtebete inguru igaro ondoren, Zarautzera ekarri ahal izan genuen. Lehendabizi lurrean ehortzi genuen, baina gero herriak panteoi bat egin zion. Omenaldirik egin ez ziezaioten eragozten ahalegindu ziren, baina azkenean ezin izan zuten eragotzi. Istilu handia sortu zen, gertatzen dena da gu jada ez garela gogoratzen...

Miren Salegi Urbietea

Mikel Salegi Urbietaren arreba

Noiz: 17/12/1974.

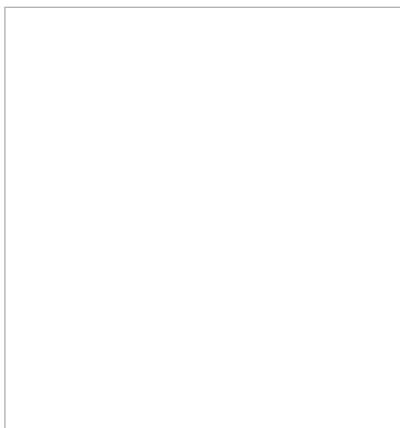
Non: Donostia.

Mikel Salegi Urbietea. Guardia Zibilak botatako tiroen ondorioz hil zen [Guardia Zibila Errekalde eta Añorga [Donostia] artean zegoen] lagun batzuekin zetorrenean ospakizun-afari batetik. 17 bala-inpaktu jaso zituen; gidaria, berriz, ez zuten zauritu. Ospitalera autoz joatera behartu zituen Guardia Zibilak eta Poliziaren beste kontrol batean geldiarazi zituzten. Azkenean hil egin zen ospitaleratu aurretik. Gertaerak ez ziren ikertu. Ibilgailuaren gidaria bakarrik epaitu zuten, mozkortuta gidatzen ari zela leporatuta. Absolbitu egin zuten.

1. Ondorioak lazgarriak, ikaragarriak izan dira, pertsona maite bat galtzen duzun bakoitzean bezalaxe, nire ustez; izan ere, ondorenean haren falta nabari duzu, mundu guztiari gertatzen zaion bezala. Baina nik uste dut badaudela pertsona maite bat hiltzeko edo erailtzeko oraindik ere modu gogorrakoak. Heriotza hori oso bortitza izan zen, morbodun gerta litezkeen hainbat gauza bildu baitziren, tiro ugariak, dum-dum bala bat tartean, tiroketaren ondoko arretarik eza, bi kontrol igaro beharra eta abar. Eta horrek guztiak kalte handia egiten du, ez zen ez, heriotza gozoa izan. Pertsona maite bat horrela hiltzeak askoz ere kalte handiagoa eragiten du. Gertaera hori jazotzen denean daukazun adina,

edota pertsona maite horrekin duzun harremana kontuan hartzen badugu, kaltea ez da handiagoa edo txikiegoa, baina desberdina da.

Nik 17 urte nituen, eta nire ahizpek 19 eta 22 urte inguru, oso gazteak ginen. Horretaz gain, nire aita hil berria zen, hura gertatu baino bi urte eta koska lehenago hil zen, eta heriotza hari buelta ematen ari ginen. Mikelek 21 urte zituen, soldaduskara zihoan. Gogoratzen naiz negar egiten zuela soldaduskara joan behar zuelako, pentsa ezazu, Arakara zihoan, gainera. Eta amarentzat kaltea oso handia izan zen, alarguna, etxean zeukan gizonezko bakarra joan zitzaion, horrek garai hartan zeukan pisuarekin... Izugarria izan zen, mina suntsitzailea izan zen. Amarentzat batez ere. Denbora gutxi igaro zen alargun geratu zenetik eta semearena zera izan zen, seme bat hiltzea zera izan behar du..., eta gainera erailtzea, eta zirkunstantzia horietan... Zeren nire anaia hil zuten guardia zibilek aurrera jarraitzera behartu baitzuten, eta gero, handik hamar minutura grisen kontrol batekin egin zuten topo, Mikel autoan zegoela ... ez dakit Mikel hilda zegoen, zeren 17 tiroekin... ospitalerantz zihoazen. Hamar minutu kendu zizkioten, beharbada hilda zegoen jada, baina auskalo, inoiz ez baita jakiten. Gogoan dut Luque atxilotu zutela, urte asko igaro dira eta ez dakit noiz, baina atxilotu egin zuten eta hura bakarrik epaitu zuten. Epaiketa mitartarra egin zioten eta bi urte eskatu zizkioten mozkortuta gidatzeagatik. Gezurra zen. Hori esan ziguten Aginagako tabernakoek, biak afaltzen aritu ziren tabernakoek, guardia zibilak joan zirela fakturak faltsutze- ra, asko edan zutela azal zedin, baina tabernakoak oso ondo portatu ziren, ezetz esan baitzieten. Baina tira, izugarrizko amarrua antolatu zuten hura justifikatzeko. Eta egin

zuten epaiketa bakarra epaiketa militarra izan zen autoa gidatzen ari zen Mikelen, nire anaiaren lagunaren, aurkako epaiketa. Guardia zibilek ere deklaratu zuten... eta Mikel kargurik gabe geratu zen. Baina, inolako zalantzarik gabe, oso gaizki pasako zuen: laguna hil dizute, eta, gainera, bi urteko zigorra eskatzen ari dira zuretzat.

Eta gero hiletarena... Zeren lehenda-bizi heriotza izan zen. Gogoan dut Mikel izan ezik beste guztiak Argentinara gindoazela hurrengo egunean. Ni haren zain geratu nintzen agur esateko, eta ordu bata eta erdietan telefonoak jo zuen.

Familiaren bidaia zen, hurrengo egunean gindoazen goizeko zortzietan. Aita han bizi izan zen eta familia-bidaia zen... ordu batzuetan... Lagun batek deitu zuen, lehendabizi gauzak leunduz, ba istripu bat gertatu zela eta zera, gero ospitalera iritsi ginean jakin genuen hilda zegoela.

Baina gorpua ez zegoen han, eraman egin zuten, ez ziguten ikusten utzi.

Guk ikusi gabe lurperatu nahi zuten, ezer gertatu gabe lurperatu nahi zuten. Epaille batekin hitz egin genuen... baina denbora asko igaro delako eta gu geunden bezala geundelako ez ditut gauza asko gogoratzen.

Baina gogoan dut ordu asko eman genituela gorpua non zegoen ez genekiela. Azkenean, Polloen ikusi ahal izan genuen. Lagun bat aurrean egon ahal izan zen gorpua ezagutzeko, balak zenbatu zizkieten, baina ez dakit autopsiarik egin zioten ala ez. Azkenean, gorpua denboratarte batean ikusteko aukera eman ziguten. Lur-ematean ez zen ezer gertatu. Hiletetan, ordea, guztiok kolpatu gintuzten, ama, haurra galdu zuen emakume haurdun bat eta abar. Poliziek inbutu moduko bat egin zuten Andre Maria elizaren irteeran. Eta jo egiten zuten, polizia asko zegoen, eta jo egiten zuten,

horrela, funtsik gabe, norbait agurtzen ari zara.... Gainera, ez zen ezta liskar bat ere izan, nahiz eta garai hartako egunkariek adierazi zuten liskarra izan zela, jakina, garai hartan, 74an, Franco oraindik bizi zela... Gauza da jende asko jo zutela, baita hildakoaren ama ere. Gogoratzen naiz balkoitik begira ari zen gizon bati bihotzekoa eman ziola.

Herri-kereila bat izan zen, jende asko joan zen deklaratzera, izugarria izan baitzen, baina ez zen ezer lortu eta gero hura lortzen ahalegindu ginen, baina ezinezkoa izan zen. Jende ugari atxilotu zuten hiletetan, eta uste dut pare bat hilabete inguru eman zituztela kartzelan, baliteke nahasita egotea, denbora asko igaro baita, baina uste dut barruan egon zirela eta fidantzapean atera zirela.

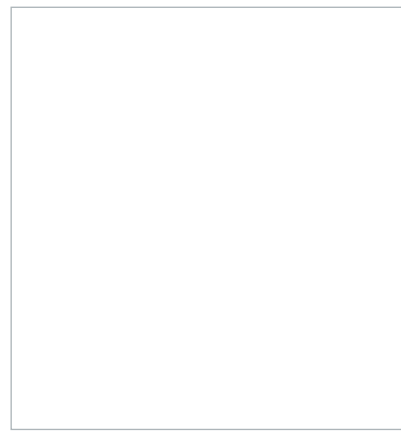
Gauza traumatiko bat izan zen guretzat eta jende askorentzat. Hain gertaera oldarkorra eta traumatikoa gertatzen denean bizitza osorako daukazu. Izan ere, behin gaintituta sufritzen ez baduzu ere, ondorioak bizitza osorakoak dira, eta zure harreman guztietan (emoziozkoetan eta sozialetan) eragiten dute. Seme edo alaba bat daukazunean, esaterako, sekulako beldurra sentitzen duzu. Eskura duzun oro edozein unetan hondora joan daitekeela sentitzea, ahulezia hori sentitzea...

2. Erakundeek ez zuten inolako erantzunik eman. Kaleko jendeak bai, kalekoek erantzun zuten, jende guztia oso minduta zegoen. Baina beste maila batzuetan... esate baterako, gogoratzen naiz Mikelen eskela bat kakaz zikinduta aurkitu genuela, eta paperean eta postontzian honako hau zioen: "un cerdo menos" ("zerri bat gutxiago"). Baina erakundeek ez zuten ezer erantzun. Ez alkateak, ez beste inork. Nire amak erregeari idatzi zion, eta ezer ez, ah, eta gobernadore zibilarekin ere egon

zen, eta kontrolak "harrapatzeko" jartzen zirela adierazi zion. Ama asko mugitu zen. Maila juridikoan ere bai. Bandrés jaunak bideratu zuen gaia. Guk zera lortu nahi genuen, pertsona bat era lazgarri batean akabatu zutela, gauzak horrela egin zitezkeela, Estatuak gertaturikoa bere gain hartu behar zuela, 17 tiro eman zizkiotela... Askok mugitu behar izan genuen, baina zigor-arloko bidetik ezin izan genuen aurrera egin; hortaz, bide zibiletik jo genuen. Gobernadoreak hiru guardia zibilen izenak eman zizkion amari, baina amak ez zizkigun guri esan nahi izan. Azkenean, kalte-ordaina ezarri zen, eta Estatuak erantzule zibil subsidiarioa izan zen, baina besterik ez. Bide horretatik jo genuen jasota gera zedin, zeren ez baikenuen kalte-ordainik nahi, jasota gera zedin bakarrik. Eta asko ahalegindu ginen, azken errekurtsoraino. Urte batzuk igaro behar izan zuten, zenbat ez dakit, baina uste dut errekurtsoguztiak agortu genituela.

3. Laguntza ekonomikoak, gure kasuan behintzat, ez luke ezer ere arinduko. Zerbait gaizki egin zela frogatzeko, horretarako bakarrik balio dezake kalte-ordainak. Diruzko kalte-ordaina....Beno, batzuentzat bai, onuragarria izan liteke, haien egoera ekonomikoaren eta hildakoak egiten zuen ekarpenaren arabera. Baina kalte-ordainak ez du mina arintzen. Gainera, nik uste kontrakoa dela, lizuna ere badela diru hori eskuratzea....ez dakit zer ordaintzeko. Ez dakit, ez da polita dirua hartzea. Nolanahi ere, bide horretatik ez bazoaz, dena ezkutuan geratzen da. Hortaz, kalte-ordaina diruarengatik bakarrik, ez. Baina zerbait gaizki egin dela agerian jartzeko bide bakarra baldin bada, orduan bai.

4. Erruaren errekonozimenduaren

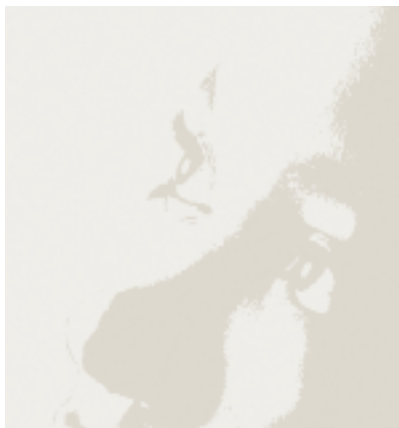
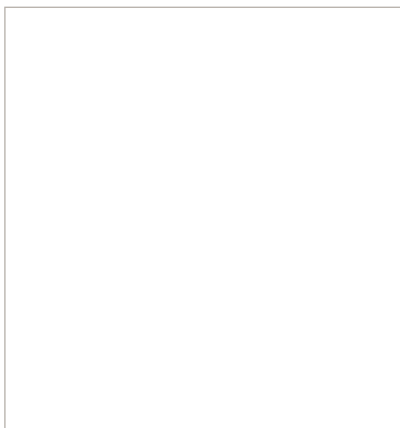
aitorpen publikoa da gehiago, nire ustez, oso gaizki egin dutenari buruzko aitorpena, eta horrek berriz ez gertatzeko balio beharko du. Eta hori Estatuak, Guardia Zibilak, eta tartean sartuta zeuden guztiek egin behar dute, hots, tiroak bota zituztenek eta goikoek. Argi dago tiroak bota zituztenek oso gaizki egin zutela... ba, beste zerbait egin dezatela, baina erru handiagoa du gobernu zibilak eta erregeak eta Francok... Errudunak direla onartu behar dute. Gertatu zenari buruzko ikerketa sakona, benetakoa, iruzurrik gabea egin behar da... baina hori oso utopikoa da, boterean normalean ez da horrelakorik gertatzen. Baina guardia zibil horien erantzukizuna bilatu behar da... ez dakit, pertsonalki berdin zait, baina erakundeek eduki ditzaizketen erantzukizunak bilatu behar dira, zeren oraindik ere gertatzen baita, nahiz eta beste modu batean izan, baina oraindik ere gertatzen da, ez bakarrik Mikel bezala, gure anaia bezala, osotasun bat bezala baizik. Zeren, azkenean, guztiok baikara biktimak, ez ahaide bat galdu dugunok bakarrik. Denok bizi ditugu horrelako egoerak eta tentsioak, izan ere, bizilaguna ez bada, laguna da... Amaiera eman behar diogu horri, eta erantzukizun historikoak ez ezik egungo erantzukizunak ere gure gain hartu behar ditugu nolabait.

Benetako omenaldia izatea, ez omenaldi folkloriko bat. Hemen hau gertatu da, oraindik ere gertatzen da, eta latza izan zen guztiontzat, baina guztiontzat, guztiontzat. Batzuentzat gordinagoa izan da, baina jende guztientzat izan da gogorra. Hortaz, hiru guardia zibil horiei erantzukizuna eskatzea, orain ordainaraztea... ez dakit bada, garai hartan bai, horregatik nahi genuen zigor-arloko epaiketa eta ez epaiketa zibila. Orain, ordea, niretzat behintzat ez luke

zentzurik izango. Alabaina, erakundeek beren errua onartu beharko lukete. Eta errekonozimenduak publikoa beharko luke, jendaurrerikoa, memoria historikoa ezin baitaiteke errekonozimendu pertsonal batera, "zuk eskatuta, nik erantzuten dizut" batera, mugatu...ez, gaia gizarteratu behar da, publizitatea eman beharko litzaioke, eta hildako eta biktimak guztiei merezi duten omenaldia eskaini. Eta nik, hasiera batean behintzat, ez nituzke alde bateko eta besteko biktimak elkartuko. Heriotza jakin batzuk isilarazi dituzte urte askotan, eta beldur naiz isilpean jarraituko dutela. Hortaz, nik ez nioke denok biktimak garelako ikuspegitik helduko, ez. Lehenik eta behin, ahazturiko jendearen kalteak ordaindu behar direla uste dut, jende hori badagoela iragarri behar da, eta jendaurrean aurkeztu. Gainera, egia da guztiok ere murgilduta gaudela gatazka horretan, mundu guztia, alde batekoak, bestekoak...Nolanahi ere, jipoituta egon garen guztiok lehen errekonozimendu bat merezi dugula uste dut, ezta? Eta benetan gizarteak jakin dezala, gazteek jakin dezatela, ikusi nahi izan ez duenak ikusi dezala... Hori izango litzateke nolabaiteko ordainketa bat... uf, goian bego, goian bego orain. Ezin dut Mikel soilik bezala bizi, zeren maila pertsonalean, Miren bezala, nire anaia bezala bizi baitut; izan ere osotasun guztia da... Eta ikusiko dugu zer gertatzen den ondorengo belaunaldiekin, zeren gurasoekin hasten baikara, gero gu gauden ondoren seme-alabak dotoz... Hori guztia gatazka bat dagoela onartzearen barruan sartzen da, asko sufritu den gatazka bat, hain zuzen ere, nahiz eta batzuek ez duten jakin ere egin nahi, ezta besteek jakin dezaten ere.

5. Lehendabizi hori, aspalditako dato-

ren, eta Franco hil zenean bukatu ez zen gatazka bat dela onar dezaten balio izan dezala. Ez nuke nahi izango paperean geratzea ezta "gaixoak zenbat sufritu duzuen" bezalako errekonozimendu partikular gisa ere. Gertaerei memoria historikoa-ren dimentsioa emateko balio behar du, halakorik berriz ere gerta ez dadin saihesteko oinarri gisa. Memoria historikoa, bai, baina haren gainean lan egiteko, konpontzeko, lana ez dadila datu hutsean geratu, konponketako beste elementu bat izan dadila. Eta, jakina, jende hori guztia ahanzturan gal ez dadin. Txostenari publizitatea eman behar zaio gizartearen jendearen eskura egon behar da, jendearen artean banatu behar da, saldu behar da eta diruz lagundu. Zeren uste dut ahai-deak edo lagunak hil dizkiguten askorentzat haiek gogoan izatea asko baita, eta niri izugarri gustatuko litzaidake zerrenda hori izatea, zeren batzuetan zuk zeuk ere ahaztu egiten baitituzu, askotan honako hau esaten baitizute: aizu, gogoan al duzu halako? Eta ez zara gogoratzen, izena esaten dizute eta ez zara gogoratzen, eta horrek izugarritzko pena ematen dit. Zeren bueltak ematen baitizkiozu egoerari, eta, jakina, norberaren anaiak norbera gogoratzen da. Eta ez bakarrik izenak gogora ekarriko dizkizun zerrenda bat, baita gertatu diren gauzak gogoratziko dizkizuna ere. Eta zentzu pixka bat ematea honi guztiari. Zeren min hori eta oinarri mingarri hori hortxe daude denontzat, bai, bai, denontzat, horrekin hazi gara. Hori buruz hitz egiteak eta gogoratzeak eta balioes-teak zauria pixka bat sendatzen, eta ahal bada, gaiari buelta ematen lagundu ahal izango digu, nahiz eta nire zalantzak ditudan. Baina txosten hau egin izana balio handikoa da niretzat, ze poza hartu nuen. Garaia da. Besteak asko

pasatzen ari direlako, historiari buelta ematen ari zaiolako, eta egiten ari diren guztia oso itsusia delako. Oso mingarria da. Nahi adina omenaldi egin ditzakete, eta horretarako esku-bidea dute gainera, hemen guztiok sufritzen dugulako, ez alde batekoek bakarrik. Biktimen hitza berenganatzen ari dira, ordea. Aizu, hemen gatazkaren biktimak daude, batzuk ETak hil zituen, eta beste batzuk Estatuak, beste batzuk, ordea, ez dakit nork... Uf, nahikoa da, ezta? Eten egin beharko litzateke hori, ezta?... Nik ez dakit guk umiltasun gehiegi ote dugun, baina haiek ez dute umiltasunik. Euren mina zabaltzen dute, eskubide osoarekin, baina arlo hori berenganatuz, sufritzen ari diren edo sufritu duten bakarrik izango balira bezala. Txosten horrek sufrimendua alde bakar batean bakarrik ez egoteko balio badu. Guztia ere manipulatzeko ari delako, eta, horren ondorioz, memoria historikoa izugarri desitxuratzen ari delako.

Maribi Arregi Izagirre

Joxe Arregi Izagirreraren arreba

Noiz: 1981/02/13.
Non: Madril.

Joxe Arregi Izagirre.

30 urteko zizurkildarra. Otsailaren 4an atxilotua, Madrilgo DGSra eramane zuten. Handik Carabanchelgo ospitalera larriki zauritua eramane zuten. Bere heriotzaz epaitu eta kondenatutako bi poliziek indultoa lortu zuten. Bata Tenerifeko komisaldegiko buru izendatu zuten eta bestea Espainak Ekuadorren duen enbaxadako polizia arduraduna.

1. Gure bizi guztirako markatu gintuen horrek. Amorrutik sartu zitzaigun barruraino... Familiarekin gazte-ei behintzat esan diegu zer gertatu zen, eta garbi dute. Baina Zizurkilen, garai hartan herria puskatuta gelditu zen, zu hemengoa zara eta zu hemengoa... herria erabat zatituta gelditu zen. Gero pixkanaka gauzak buelta hartu zuen, baina bai, oso seinatuta gelditu ginen. Eta, bere falta haundia. Heriotza beti da falta uzten dizuna, baina era horretan hiltzea, pentsatu hutsarekin zer pasa zituen bederatzi egun haietan... Horrek sortzen duen grina, barrutik erretzen dizun gauza bat... Oraindik ere horrenbeste urte pasa eta gero ez zaizu sekulan ateratzen. Pentsatzen jarri eta, burutik kendu egin nahi duzu, zeren eta hainbesteko mina egiten dizu zure senide bat era horretan, zapaldua, errea, beno... egiteko gauza guztiak egin zizkietela... Gure bizitza era bat aldatu zen.

2. Garai hartan, instituzioetako inor ez zen gugana etorri. Nik dakidala ez zen inor gutaz arduratu. Eta gaur egun ere... Orduan genuen sufrimendua hori da, sufrimendua hori ez zaizu sekula ateratzen. Beti, urterren iristear denean, dena berritzen zaizu eta hor segituko du gu bizi garen artea. Eta aurretik are gogorragoa izan da udaletxean gertatu denarekin. Eta ikusiz herriko alkateak zer egin duen eta zer jokaera izan duen... Alkatesari esan nion orduan errepikatuko dut: nire amak 93 urte zeuzkan eta beretzako izan zen puñal bat sartzea bezala. Izugarritzako pena hartu zuen. Min handia zuen. Ez dakit berari ukitu dion edo ez dion, baina guri min handia eman digu berak hartutako erabakiak hainbeste urte pasa ondoren. Plaka kentze horrek zera esan nahi du, orain arte herriko seme zena,

hemendik aurrera ahaztu egin nahi dela. Guretzat Joxe Arregi plaza izango da beti, baina ondorengoentzat ez. Eta orain arte umeek galdetzen ahal zuten nor zen Joxe Arregi, baina hemendik aurrera... Hori da borrón y cuenta nueva. Orain arte horrenbesteko amorrua izan, eta orain hau...

3. Min hori sendatzeko, gertatu zena onartzea nahi nuke, zer punturaino torturatu zuten onartzea. Eta ez ahaztea, ondorengoak jakin dezatela pertsona horrekin zer egin zuten. Eta errekonozimendu hori Estatuak egin dezala. Alperrikako gauza da arduradunak zigortzea eskatzea, baina ikertzea eskatuko nuke. Izan ere, kolpeak eta ubeldurak eskailetatik erortzerakoan egin omen zituela esan baitzuten bere garaian. Gertatu zena argitzea eskatuko nuke, nahiz eta jakin alperrik dela eskatzea.

Min hori sendatzeko ez dut eskatzen psikologikoki, ez dut uste beharrik daukatenik behintzat. Zeren eta eskerrak familian beti hitz egin dugulako horretaz eta segituko dugu. Beraz, alde horretatik ez dugu beharrik. Gero, indemnitazioak... nik dirurik ez dut eskatzen. Onartzen baldin badute eta ez baldin bada ahanzten anaiarekin gertatu zena, ez bada zakuan sartuta gelditzen, ni konformatzen naiz. Beste aldekoak errekonozimendurako deretxoa duten bezala, horiek ere izan dezatela. Horiek hor aurrean daude egunero, gureak zergatik ez?

3. Hau berriz ez gertatzeko, aurreneko pausoa izango litzateke inkomunikazioa ez egotea. Atxilotuak bere abokatua eta bere defentsa izan ditzala. Inkomunikatuta direnean gertatzen dira horiek denak. Abergeroztik zenbat eta zenbat kasu izan diren... Eta gaur egun ere inondiko

beldurrik gabe torturatzen dute. Eta gure hil egin zelako, baina bizirik ateratzen direnak sufrimendu galantarekin ateratzen dira eta bere bizi guztirako markatuta.

4. Konpontzea... Nik uste gerorako gazteek jakin behar dutela zer gertatu zen. Jon Maiak (bertsolariak) oso ondo aipatzen zuen hori Garan ateratako gutunean. Biktimen elkarteak eskatzen ari dira ikastoletara joatea beren istorioak kontatzera hango ikasleei... ba bi alde daudela jakin beharko lukete, ezta? Beraiek esku-bidea izango balute, eta ziur nago hala izango dela, ikastola batean sartu eta esplikazioak emateko, gu ere bai. Tortillak bi alde dauzka. Gu ezin gara mutu gelditu. Aipatzen duten memoria hori beraiek diotena baino askoz ere zabalagoa da. Guk gure memoria bagenuen Zizurkilen. Joxe Arregiren monolitoa ez zen guk eskatuta jarri, baina ez dugu ulertzen zergatik kendu den. Beno, bai, niretzat da ahaztu nahi dutelako eta bake-bakean gelditzea. Kendu omen dute plaka horrek eta monolito horrek biktimen elkarteei min ematen zielako, beraien mina areagotzen zelako. Baina, berak badauzkate plazak beren izenean, monolitoak, ez dakit nongo plakak... Ematen du gure mina ez dela existitzen, ez dugula minik.

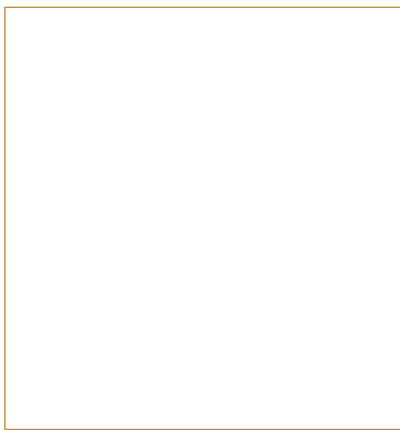
5. Behin eginda dagoenean, txosten hau ahal den guztia zabaldu beharko litzateke. Eta parlamentariak gutxienez irakurtzea, eta ahal badute kon-turatzea ez duela tortura kasu gehiago egon behar. Nahikoa dela, nahiko kasu eta gehiegi badauzkagu-la. Beste Joxe Arregi ez dugula behar. Onartu beharra dago sufri-mendua bi aldeetan dagoela. Eta mina ezin dela neurtu, alde honetan ere biktimak badirela, eta ezin gare-la mina neurtzen hasi. Orain ere,

norbait atxilotu eta inkomunikatzen dutenean, anaiarena etortzen zait burura. Inkomunitatuta dago, eta zenbat egun, eta lehendabizikoa pasa, eta zortzi geratu dira, eta bigarrena pasa eta zazpi. Eta bederatzi-garrenean heltzen zarenean, beno, gaur behintzat bukatu zuen. Eta orduan barrenak egiten dizu pluf! Eta norbait atxilotzen dutenean, etxeakoak ditut buruan, etxeako gaixo-ak pentsatzen dut, zer barruan dago-ena gaizki, baina etxeakoak ere... Hori ere tortura bat da, tortura psikologikoa. Horrekin bukatu beharra dago.

11

ANEXOS

Atal honetan bi eranskin biltzen dira. Eranskin horiek legebiltzarraren aginduaren errekerimendua osatzen dute. 2.3 puntuan adierazi denaren arabera, talde parapolizialen, ultren eta “inkontrolatuen” indarkeria politikoaren ondorioz ondasun materialak —hala nola etxebizitzak, ibilgailuak, establezimenduak eta abar— kalteak eragitearekin zerikusia duten eskubide-urraketak ere agindu honen xede dira. Ekintza horiek ez diete jabeei kalte fisikorik eragin, baina esan beharra dago harritzekoa dela batzuetan lesiorik ageri ez izana. Nolanahi ere, eraso horiek terrore-estrategia beraren barnean zeuden, eta, horrenbestez, mehatxuak diren heinean, horien eraginpean egon diren osotasun fisiko eta psikikoa urratu dute, baita haien etorkizuneko jarduna baldintzatu ere. Justiziak ez ditu atentatu horietako gehienak ikertu edo argitu, eta eragindako kalteak are gutxiago ordaindu dira. Urraketa horiek lehenengo eranskinean zerrendatu dira.

Halaber, lehenengo eranskin horretan mehatxu pertsonalen hainbat kasu bildu dira; kasu horiek osotasun psikikorako eskubidea ere urratzen dute. Terrorismoaren Biktimak Babesteari dagokionez, Espainiako Gobernuak prestatzen ari den lege integralak, dirudienek, mehatxu terroristaren biktima izan direnentzako edo nahiz eta atentatuaren zuzeneko xede izan ez, beren askatasuna bortxatu zaien pertsonentzako errekonozimendu moral eta politikoa bilduko du.

Horrelako kasuetan izugarri zaila izaten da —aurrekoetan baino zailagoa— urraketen errepertorioa egitea, aldez aurretik adierazi dugun bezala lehen mailako informazioak ez dagoelako. Hala eta guztiz ere, arazoaren tamaina ikusteko asmatan, zenbait alditan gertatu ziren hainbat erasoren zerrenda jaso da

txosten honetan.

Bestalde, txosten honen sarreran azaldutako arrazoiak direla-eta, bigarren eranskinean atentatuaren xede izan diren, eta aurretiaz Eusko Jaurlaritzaren Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak terrorismoaren biktimatzat identifikatu ondoren, dagozkion arauetan ezarritako errekonozimendu- eta konpontze-neurrietan kontuan hartuko dira.

1. eranskina.

Ondasunen (etxebizitzak, ibilgailuak, establezimenduak...) aurkako atentatuaren eta talde parapolizialek, ultrek eta inkontrolatuek egindako mehatxuen zerrenda.

1969

1969/05/30. Eibarko Karmeldarren Komentuko kapilauaren aurkako bonba-paketea. Garaiz konturatu ziren eta ez zen lehertu.

1971

1971/03/17. Juan Mari Bandrés abokatuen ibilgailuari su eman zioten Donostian.

1972

1972/09/01. Víctor Suinaga ezkerreko militantearen ibilgailuan lehergailu bat jarri zuten Donostian.

1972/10/26. Juan José Goenaga Donostiako Loiola auzoko lagunkidearen autoa erre zuten.

1973

1973/01/29. Lehergailu bat Iruñeko Iruñazarra tabernan.

1973/01/29. Bonba bat Juan Mari Bandrésen autoan.

1973/08/10. Galdakaoko parrokiatxeari su eman zioten.

1973/08/11. Hirugarren atentatua, bi lehergailu Donostiako Kresala elkar-tearen aurka.

1974

1974/03/11. Maurice Abeberry-ren autoari su eman zioten.

1974/11/23. Donostiako Corcuera liburu-dendaren aurkako atentatua.

1974/12/17. Mariano Larrandia ontzi-gauzen dendan, Donostian, bonba bat.

1974/12/29. Kontrol batean hil zuten Mikel Salegiren amak bere semearen eskela bat jaso zuen gorotzez zikinduta eta honako epitafio hau zuela: “un cerdo menos” (“zerri bat gutxiago”).

1975

1975/04/23. Ramón Aginaga Garín apaizaren autoari su eman zioten Zarautzen.

1975/04/23. Luis Landa Altuna taxi-lariaren ibilgailua erre zuten Zarautzen.

1975/04/23. Hendaia Mugalde liburu-dendaren aurkako atentatua.

1975/05/08. Lehergailu bat Bilboko Orient Internazionalen aurka.

1975/05/08. Aya Zulaika familiaren Chekia saltokia metrailatu zuten.

1975/05/08. Herrerako (Donostia) Múgica Arregi familiaren etxebizitzari su eman zioten.

1975/05/09. Bilboko Verdes liburu-dendaren aurkako atentatua.

1975/05/09. Bilboko Herriak liburu-dendaren aurkako atentatua.

1975/05/09. Bilboko Iker liburu-dendaren aurkako atentatua.

1975/05/09. Bonba bat Bilboko bou-tiqueren aurka

1975/05/09. Atentatua San Miguel banatzailearen eta Bilboko Euskal Entziklopediaren liburuen gordailuan.

1975/05/09. Metrailaketa Bilboko Zubiri saltokian, baita ondoko urdaitegian eta konponketa-tailerrean

ere.

1975/05/09. Bonba bat Bilboko Agata erlojutegi-bitxitegiaren aurka.

1975/05/09. Lehergailu bat Bilboko Gotzon tabernaren aurka.

1975/05/09. Bonba bat Bilboko Landachueta klubaren aurka.

1975/05/09. Bonba bat Plentziako Gaztearena ahizpen txaletaren aurka.

1975/05/10. Metrailaketa lan-arloko abokatuen bulegoan Bilbon.

1975/05/10. Metrailaketa Gernikako Tindategi Kooperatiba Sozietatearen bulegoetan.

1975/05/11. Bonba bat Mundakako Atxurra tabernan.

1975/05/11. Lehergailu bat Ondarroako taberna batean.

1975/05/11. Lehergailu bat Kanpazar gaineko Etxabe Enea jatetxean.

1975/05/11. Lehergailu bat Bakioko eraikin publiko batean.

1975/05/16. Mehatxuak Bilboko Distribuidora Vasca sozietateari Cambio16 banatzeagatik . Bilboko Gorria kafetegiaren aurkako atentatua.

Lehergailu bat Durangoko Gure Kabia tabernaren aurka.

Apatamonasterioiko Gaztelu tabernaren aurkako atentatua.

Agustín Ibarrolak alokatuta zeukan baserriaren aurkako atentatua Ibarrangelun.

Portugaletako Black-River kafetegiaren aurkako atentatua.

1975/05/17. Bonba bat Gernikako Adela Garteiz dendan.

1975/05/20. Beste bonba bat Hendaiaiko Mugalde liburu-dendan.

1975/05/20. Lehertu ez zen bonba bat Biarritzeko Oldarra Elkartearen inguruan.

1975/05/21. Imanol Oruemazaga apaizaren etxebizitza metrailatu zuten Ondarroan.

1975/05/24. Arabako Estibalitz monasterioaren aurkako atentatua.

1975/05/24. Donibane Lohitzuneko Mingo tabernaren aurkako atentatu frustratua.

1975/05/30. Gernikako Javier Arana Martija zereal-biltegiaren aurkako atentatua.

1975/05/30. Atentatua Iñaki Arriolaren etxetresna elektrikoen dendaren aurka Ondarroan.

1975/05/31. Jesús Arrien parrokoa-ren etxea eta autoa erre zituzten Kanalan (Ibarrangelu).

1975/06/05. BVE bonba jartzen aha-legendu zen Mikel Mugiroren auto azpian Biarritzen. Erasotzailetakoa bat hil zen eta beste hirurak atxilotu zituzten.

1975/06/08. Atentatua Ondarroako Kamiñaspi elizaren aurka.

1975/06/10. Bonba bat Biarritzeko Nafarroa liburu-dendan.

1975/06/12. Bonba bat Hazparneko Ursuya eskola katolikoan.

1975/06/12. Bonba bat Anai Artea lokaletan (Donibane Lohizune)

1975/06/16. Bonba-mehatxua Juan Mari Bandrés abokatuak Donostian duen etxebizitzan.

Hendaiaiko Mugalde liburu-dendaren aurkako beste atentatu bat.

1975/06/21. Algortako Zuricalday gozo-dendaren aurkako metrailaketa.

1975/06/28. Bonba bat Jokin Etxaberen Udalaizt jatetxean, Baionan.

1975/07/01. Lehergailu bat Mikel Navascués Schola Cantorum zuzendariaren autoan Donostiako Antigua auzoan.

1975/07/01. Herrerako (Donostia) Múgica Arregiren familiaren etxebizitzari su eman zioten.

1975/07/01. Bonba bat Victoriano Gorostegiren ibilgailuan, Algortan.

1975/07/01. Bonba bat José Mari Pérez Agoteren ibilgailuan, Algortan.

1975/07/01. Antonio Galparsoro Goikoetxearen familiaren bi kamioiri su eman zioten.

1975/07/07. Bonba bat Hendaiaiko Villa Sokoan.

1975/07/07. Atentatu bat Bilboko José Guijarroren dendaren aurka.

1975/07/11. Bonba bat José Ramón

Ituyren autoaren aurka Getxon.

1975/07/11. Bonba bat Pedro Etxaberen autoaren aurka Getxon.

1975/07/24. Bonba bat Garai Salegiren familiaren tabako-dendan, Gernikan.

1975/07/27. Beste atentatu bat Kanpazarreko Etxabe Enea jatetxearen aurka.

1975/07/28. Bonba bat Zornotzako Kaiku tabernaren aurka.

1975/07/28. Bonba bat Zornotzako Venecia kafetegian.

1975/07/28. Bonba bat Zornotzako Pedro Berrioategortua apaizaren ibilgailuan.

Atentatua Baionako Kultura Etxe Demokratiko Popular Espainiarraren aurka.

1975/08/13. Lehergailu bat Gasteizko Jesús Obrero ikastetxean.

1975/08/27. Euskal errefuxiatuak eta beren ahaideak bidaiatzen ari ziren furgoneta bat metrailatu zuten Bardozen, baina ez zuten zauririk izan.

1975/09/02. Victoriano Arambururen familia-etxebizitza metrailatu zuten eta bonba bat jarri zuten eraikinaren behe-solairuko tabernan.

1975/09/05. Bonba bat Portugaleteko Santa Ana ikastetxearen areto nagusian.

11/09/1975. Bonba bat Donibane Lohitzuneko Axular inprimategian.

1975/09/11. Donibane Lohitzuneko Marie liburu-dendan lehergailu bat jartzen ahalegindu ziren.

1975/09/16. Bonba bat Portugaleteko Elai-Alai euskal dantza eta musika taldeko lokalean.

1975/10/03. Atentatua Bilboko Roberto Lotina botikaren aurka.

1975/10/04. Juan José Etxaberen autoari su eman zioten Donibane Lohizunen.

1975/10/12. Bonba bat Patxi Alkortaren Iru Txulo dendaren aurka Donostiako Alde Zaharrean.

1975/10/29. Atentatua ETAko militante baten familiaren txaletaren aurka Hondarribian.

“Nik uste txosten honek salaketa egiteko balio beharko lukeela, Estatuek onar dezatela hemen gatazka bat dagoe-la, eta biktima guztiak biktimak direla. Nire aldetik, beraz, garai hartan hemen gatazka zegoela onartu ez izana salatu beharko litzateke, eta oraindik ere berdin jarraitzen dugula, hogeita piko urte igaro ostean, eta biktima horiek eta Euskal Herriaren arazoa ez direla onartu...” **Belén Aguilar**

Granadaz egin zioten eraso Moreno Bergaretxe familiaren etxeari.

1975/10/14. Ruedo Ibéricoren eraiki-naren aurkako atentatua Parisen. Eusko Jaurilaritzak Parisen duen lokalaren aurkako atentatua.

1975/11/12. Javier Gabilondo Garateren autoari su eman zioten Getxon.

1975/11/16. Bonba bat Txomin Iturberen autoaren aurka Baionan, emaztea bi seme-alabak ikastola eramatera zihoala.

1975/12/01. Triskantza handi samarra Herrerako Herri Ametsa ikastolan (Donostia).

1975/12/09. Alfonso Beraza lan-arloko apaizaren furgonetari su eman zioten Basaurin.

1975/12/16. Bonba bat Donostiako Antigua auzoko Alaia tabernan.

1975/12/21. Bonba bat Hendaiako arkitekto baten apartamentu batean, hortik hurbil Askatasuna elkartearen lokala egon zen.

1975/12/21. Bonba bat Nafarroa liburu-dendaren gerentearen, Eusebio Iriarteren, autoan Biarritzen.

1975/12/27. Bigarren atentatua Bilboko Zubiri kortse-dendaren aurka.

1976:

Urtarrila. ATERen atentatua Antonio Higueroen autoaren aurka Legorretan.

Otsaila. Bonba bat Sestaoko Familien Elkartearen lokalean.

1976/02/12. Mungiako Jai Alai kafe-tegiaren (Jon Agirrebengoarena zen) aurkako metrailaketa.

1976/02/16. Iruñeko El Parnasillo liburu-dendaren aurkako atentatua.

1976/03/10. Iruñeko El Parnasillo liburu-dendaren aurkako beste metrailaketa bat.

1976/03/10. Iruñeko Aritza liburu-dendaren aurkako atentatua.

1976/03/24. Bonba bat Josu Erezuma Bilbaoren familiaren txale-tean, Foruan.

1976/03/29. Bi bonba Txomin Unzalu Arrospideren txaletaren aurka Foruan.

1976/03/29. Bonba bat José Mandalunizen baserriaren aurka Muxikan.

1976/03/29. Lehergailu bat jarri zuten José Mandalunizen autoaren azpian, baina aurkitu egin zuten. Zornotzako Anaia kafetegiarri eraso zioten.

1976/04/05. Bonba bat Algortako Jakintza liburu-dendan.

1976/04/05. Bonbak Bilboko eta Portugaleteko etxeko tresna elektriko-koen Game dendetan.

1976/04/05. Bonba bat Nicolás Madariagaren txaletean, Bakion.

1976/04/09. Bonba bat Zarauzko Mondragonés tabernan.

1976/04/10. Bonba bat Eusebio tabernan, (Miguel Legarreta Legorburu zen arduraduna) Zumarragan.

1976/04/17. Orioko Antonio Campos Illarramendiren ibilgailuari su eman zioten.

1976/04/17. Bonba bat Arrasateko Bengoa tabernaren aurka.

1976/04/18. Tolosako Izaskun liburu-denda bonbaz suntsitu zuten.

Guerrilleros de Cristo Rey taldeko kideek sinatutako ohar baten bitartez liburu-dendaren jabea eta Gipuzkoako liburu-saltzaileen gremioaren presidentea hil egingo zituztela mehatxatu zituzten, baldin eta herrialde honetatik alde egiten ez bazuten.

1976/04/30. Madrilgo Rafael Alberti liburu-dendaren aurkako atentatua.

1976/04/31. Donostiako Deportes Elizondo establezimenduaren aurkako atentatua.

1976ko martxoan eta apirilean egin-dako beste atentatu batzuk:

Hilario Garciaren etxeko atea erre zuten Erreterian.

Domingo Revillaren etxebizitzaren aurkako atentatua Erreterian.

Etxebeste drogeriaren erakusleihoa

txikitu zuten Erreterian.

Lehergailu bat Tolosako langile baten autoaren azpian.

Lehergailu bat Tolosako Epaitegiko apaiz baten autoaren azpian.

Beste atentatu batzuk egin zituzten Mandaluniz eta Lejarcegi familien dendetan.

Eibarko Ego Gam kafetegia lehertu-ko zutelako mehatxua egin zuten.

Donostiako Antigüedades Kutxako beirak hautsi zituzten.

Donostiako abokatu baten autoari su eman zioten.

Orioko Aurrezki Kutxa Munizipaleko langile baten autoari su eman zioten.

Ramón Hedillaren ibilgailuari su eman zioten Donostian.

Andrés Bengoetxearen autoa erre zuten Donostian.

Biarritzeko Lizeoaren aurkako aten-tatua.

Zornotzako Anayak kafetegia metrai-latu zuten.

1976/05/01. Roberto Lotinaren boti-ka suntsitu zuten. Lehenago Plentziako etxebizitza metrailatu eta leherrarazi zuten. Ondoren, telefono bidezko mehatxuak jasotzen jarraitu zuen.

1976/05/08. Bonba bat Algortako El Pelotari gozo-dendan.

1976/05/08. Bonba bat Algortako Txomin tabernan.

1976/05/18. Atentatu ugari Antigua auzoan.

1976/05/19. Donostiako Lagun liburu-dendari eraso zioten.

1976/05/19. Botila sukoi bat Donostiako Konstituzio Plazako Antigüedades Kutxan.

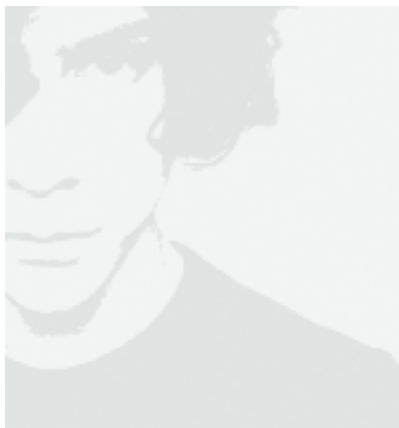
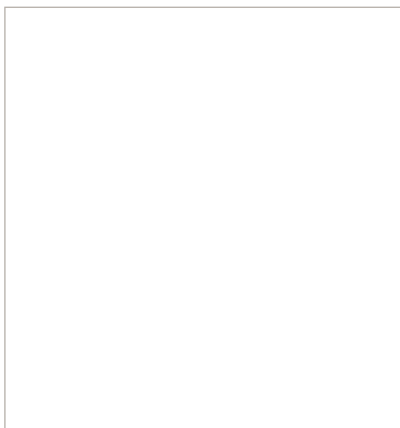
1976/05/21. Pascual Egurbideren autoari su eman zioten Getarian.

1976ko maiatzeko beste atentatu batzuk:

Egiako Antia tabernaren aurkako anonimoak (Donostia).

Botila sukoi Donostiako Serrano Anguita kaleko 1. zenbakian.

Egur eta likido sukoiak Juan Olozabalen etxebizitzan (Getxo).

Getxoko Los Tamarises jatetxea tirokatu zuten.
Donostiako Jakintza ikastolaren aurkako atentatua.
Madrilgo Alberti liburu-dendaren erakusleihoa metrailatu eta harrikatu zuten.

1976/06/02. Fabrikazio bereziko granada batek eztanda egin zuen Ondarroako Club 34 establezimenduan.

1976/06/07. Donostiako Aurrera jatetxeari su eman zioten.

1976/06/09. Atentatua Donostiako Antigua auzoko parrokiaren Círculo juvenil taldean.

1976/06/12. Amarako (Donostia) Ikastetxe haurtzaindegia mehatxatu zuten.

1976/06/12. Javier Aia Zulaikaren familiaren aurkako mehatxuak.

1976/06/13. Ibaguren harategiaren aurkako bigarren atentatua, Donostiako Antiguako.

1976/06/22. Itsasondoko Náutico tabernari su eman zioten.

1976/06/23. Enrique Kellerren txale-taren aurkako bonba Zarautzen.

1976/06/26. Molotov koktel bat Gasteizko Balmes PPC liburu-dendaren (Misiolari Sekularren Institutuaren jabetzakoa) aurka.

14/06/1976. Isaac Oiarzabal Mujika Errenteriako zinegotziaren autoari su eman zioten.

1976ko ekaineko beste atentatu batzuk:

Bonba bat Zarauzko Eusebio tabernan.

Bonba bat Zumarragako Bengoa tabernan.

Beirak txikitu zituzten Lasarteko Regalos Michelen eta Pedro Marañónen.

Mehatxu gehiago Donostiako Ekain liburu-dendaren aurka.

Su eman zioten Donostiako Antigua auzoko zur-biltegi bati eta lau atariri. Botila sukoi bat jaurti zuten Arte

Kutxaren establezimenduaren aurka. Ibagurenen ibilgailuaren aurkako atentatua Donostian.

Lehergailua Echeverría tabernaren aurka, Donostiako Antiguako.

Lehergailua Donostiako Antigua auzoko Alaia tabernaren aurka. Lehergailua Donostiako Antiguako Galerías Ondarretaren aurka.

Bigarren eraso batean, Moreno Bergaretxe familiaren etxebizitza metrailatu zuten (Donostia).

Legartzako taberna suntsitu zuten bonba batez, eta tabernaren jabearen etxebizitza metrailatu zuten.

Leku bereko parrokoaren autoa suntsitu zuten.

Udan, Santurtziko, Gernikako, Hernaniko, Lemoako, Ondarroako eta hainbat herritako jaietan agertze bortitz ugari egin zituzten.

1976/08/15. CIRR etxetresna elektrikoek dendari su eman zioten (Errenteria).

1976/08/19. Zenbait ultrek ehunka autoren gurpilak zulatu zituzten Bermeon, Gernikan eta Mundakan.

1976/09/01. Mirentxu Purroy "Punto y Hora" aldizkariaren zuzendariaren aurkako heriotza-mehatxuak.

Abuztuaren 17an, gobernuko agintariek astekariaren 10. zenbakia bahitu zuten amnistiari buruzko editorial bat argitaratu zuelako.

1976/09/02. Bonba bat Baionako Zabal liburu-dendan.

1976/09/28. Atentatua María Isabel Arizmendiren botikaren aurka Azkoitian.

1976/10/02. Atentatua Tolosako El Carmen arrandegiaren aurka.

1976/10/02. Segidako hiru egunetan, inkontrolatu batzuk Legorretako alkatearen etxebizitzan sartu ziren eta heriotza-mehatxuak egin zizkioten. Udalbatza osoak dimititu zuen.

1976/10/04. Pistolez eta kateez armatutako inkontrolatu talde batek beldurra sortu zuen Intxaurrondo auzoan (Donostia), taberna eta establezimenduetatik jendea ateraraziz.

1976/10/08. Donostiako kaiko hegazkin-ontziari su eman zioten.

1976/10/08. Su eman zioten Okendoko (Donostia) lurrazpiko aparkalekuari.

1976/10/09. Triskantzak egin zituzten Donostiako Las Campanas ardo-establezimenduan.

1976/10/09. Donostiako Lorea autozerbitzuaren lokalari eraso zioten.

1976/10/09. Triskantzak egin zituzten Donostiako Exclusivas Tives establezimenduan.

1976/10/09. Atentatua Ignacio Zelorrio Intxaurrandietaren saltokiaren aurka Donostian.

1976/10/09. Gros Berriko etxetresna elektrikoek establezimenduaren aurkako eraso (Donostia).

1976/10/23. Epifanio Larruzearen autoari su eman zioten Zornotzan.

1976/10/23. Javier Garitaonaindiaren ibilgailuari su eman zioten Zornotzan.

1976/10/28. Lur orotarako bi auto suntsitu zituzten Donostian.

1976/11/06. Gasteizen eraso egin eta handik egun batzuetara, Amparo Lasheras Ganzarain Abokatuen Elkargoko idazkariak heriotza-mehatxuak jaso zituen.

1976/11/11. Juan José Orkolagaren autoa erre zuten Donostian.

Beste bonba bat Madrilgo Rafael Albertiren liburu-dendaren aurka.

1976/11/27an, Argitaratzaileen eta Liburu-saltzaileen Elkarteek komunikatu bat igorri zuten; han adierazi zuten 92 atentatu egin zirela liburu-denden aurka.

1976/11/20. Molotov koktel batez egindako eraso Donostiako Ekain liburu-dendaren aurka. Marta Moreno Bergaretxe zen, Perturren arreba, liburu-denda horren jabea. Heriotza-mehatxua ere bidali zioten.

1976/11/20. Getxoko Alustiza liburu-dendaren aurkako atentatua.

1976/12/11. Algortako Jakintza liburu-dendaren erakusleihoa metrailatu zuten.

...Baina beste ezer baino lehenago, zera lortu nahi nuke nik, biktimak alde guztietan daudela salatzea, eta salaketa hori Espainiako estatu osoan zabaltzea....Izan ere, biktimak badaudela entzuten ari gara denbora guztian, baina alde bateko biktimak bakarrik. Gu ere biktimak gara, gero eta ezkutuago eta estaliago eduki nahi gaituzten arren. Eta beste biktima horiek omenaldietara-eta gonbidatzen dituztenean, ba horrek sekulako mina eragiten dit. Bereziki kontuan hartuta guri omenaldiak egitea ere debekatu egiten digutela". **Belén Aguilar**

Mariano Zufiaren autoaren aurkako eraso; heriotza-mehatxua egin zioten Iruñean.

1976/12/15. Esteban Eguren PCEko abokatuari eta militanteari heriotza-mehatxua egin zioten honako hau esanez: "causante de todo lo que sucede en Eibar" y "no mereces vivir" ("Eibarren gertatzen den guztiaren eragilea zara" eta "ez duzu bizitzea merezi").

1977

Lehergailu bat ikurri bat azaltzen zen Altsasuko etxebizitza baten aurka.

Fruizko batzokiari eraso zioten, 80.000 pezetako kalteak zenbatetsi zituzten.

Atentatua Gasteizko merkataritza-establezimendu baten aurka.

Lehergailu bat Bergarako Zabala jatetxearen aurka.

Atentatua, José Antonio Berzosa abokatuaren autoan eta bulegoan bonba bana jarri zuten.

1977/03/13 Erasoak eta mehatxuak Donostiako Goya kafetegian.

1977/05/19. Ultra inkontrolatu talde batzuek kaosa sortu zuten Donostiaren erdialdean beren armekin tiroak botaz pertsonen eta establezimenduen aurka. Zauritu asko izan ziren.

1977/06/10. Loiolako Herri Irratiaren leherketa. Guerrilleros de Cristo Rey taldeak hartu zuen bere gain.

1977/06/15. Bonba bat Félix Bergara apaizaren autoan, Eibarren.

1977ko uda. Askatasunaren aldeko Martxaren idazkariaren lokalei eraso zieten Donostian.

1977/09/21. Triskantza Manuel Iradier elkartean.

1977/09/27. Begoñako (Bilbo) balkoi bat tirokatu zuten ikurri bat zintzilik zegoelako.

1977/10/05. Bonba bat Iruñeko "Punto y Hora" aldizkarian. Triple Ak

hartu zuen bere gain.

1977/10/10. Ke-bonba bat jaurti zuten Durangoko Dallas kafetegiaren aurka, eta bitartean, porrez eta katez jo zuten kalean zihoan jendea.

Halaber, ikurri batzuk lurrera bota zituzten. Eraso egin zuen taldean Jacinto izeneko guardia zibila ikusi zuten.

1977/10/19. Durangoko Jai Batzordearen lokala suntsitu zuten.

1977/10/20. Basauriko CNTren lokala suntsitu zuten.

1977/10/20. Auto batzuen gurpilak zulatu zituzten Orion.

1977/10/26. Goikoetxea familiaren iturgindegiaren aurkako atentatua Hernanin. Triple Ak hartu zuen bere gain.

1977/11/28. Debako Labatai kafetegiaren aurkako atentatua. Kafetegi hori Itziar Aizpuruaren gurasoena zen.

1977/11/28. Su eman zioten CCOOren lan-arloko bulego bati Donostian.

1977/12/20. Rafael Mentxaka Errekaldeko apaizaren autoari su eman zioten Bilbon.

1977/12/23. Iruñeko EAJren egoitzaren aurkako atentatua.

1978

1978/02/12. Iruñeko El Parnesillo liburu-denda erre zuten.

1978/03/10. Guerrilleros de Cristo Rey taldekoek tiro-segidak jaurti zituzten metrailetaz eta establezimenduen eta pertsonen aurkako ekintzak gauzatu zituzten Donostiako Alde Zaharreko kaleetan beldurra sortuz. Polizia Armaturako sei kide Euskal Herritik kanpoko beste destino batzuetara bidali zituzten, Barne Ministerioak, maiatzaren 29an, onartu ondoren, gertaeretan "parte hartu zutela egiaztatzen dela" eta "inkontrolatuekin" zerikusia zutela.

1978/03/11. Askatuak Saskibaloi Taldearen tonbolaren aurkako lehergailu bat Donostian.

1978/03/11. Triple Ak bonba bat jarri zuen Pérez Viñaspreren gurasoen dendan, Ordizian.

1978/03/18. Inkontrolatu batzuek establezimenduen eta pertsonen aurka egin zuten Gaztelu Elexabeitin.

1978/04/12. Lebrer Blanco antzerki-taldearen aurkako leherketa Iruñean.

1978/05/10. Hogei bat tiro bota zituzten Iruñeko LKlren egoitzaren aurka.

1978/05/10. Ugaoko Baquiola taberna suntsitu zuten Triple A taldekoek.

1978/05/31. ATE taldeak hartu zuen bere gain Altsasuko bizilagun baten etxebizitzaren aurka egindako atentatua.

Getxoko Alderdi Komunistaren egoitzari su eman zioten.

1978/07/05. Inkontrolatu talde batek, armak zituela, tiroak bota zituen airera, eta Donostiako Egia auzoko hainbat tabernatako jendea aterarazi zuten eta bezero batzuei kolpeak eman zizkieten.

1978/07/19. Bonba bat Alegría de Iruña lagun-talde baten aurka. Acción Nacional taldeak hartu zuen bere gain.

1978/08/08. Tuterako Muskaria elkarteen aurkako molotov koktelak.

1978/08/10. Lehergailu bat Gasteizko Olabide ikastolaren aurka.

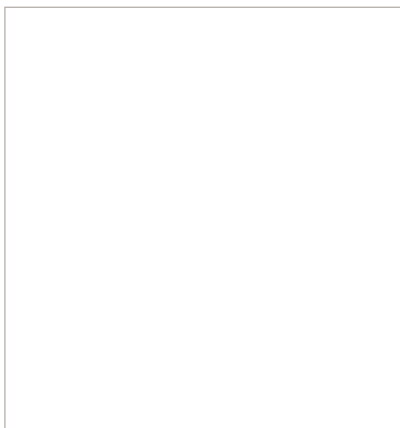
1978/08/24. Su eman zieten Askatasuna aldizkariaren erredakzioari eta tailerrei Bilbon.

1978/08/26. Portugaleteko Lan Alderdiaren (PTE) egoitzari su eman zioten. Ultra taldeko erasotzaileetako bat, Fernando Dalmases, irailaren 18an hil zen sugarren ondorioz zauritu egin baitzen erasoan.

1978/09/18. Beste atentatu bat Askatasuna aldizkari libertarioaren aurka.

1978/10/15. Su eman zioten Gaztelugatxeko Doniene ermitari.

1978/10/25. Bonba bat Arrankudiagako Udalean, BVEk hartu zuen bere gain.

1978/11/09. BVEk bonba bat jarri zuen Donosti liburu-dendaren aurka (Donostia).

1978/12/03. Lehergailu bat jarri zuten Urbinako elizaren aurka. Eliza horren kanpandorrean ikurrin bat zegoen esekita.

1979

1979/02/22. Martin Arrizcubietak, 30 urtetik gora zeramatzan parroko-lanetan Kordoban, hainbat mehatxu jaso zituen. Mehatxu horiek honako eslogan hau zuten: "no queremos curas vascos aquí" ("ez dugu apaiz euskaldunik nahi hemen") .

1979/03/16. Andoaingo eskuin muturreko taldeak lau atentatu gauzatu zituen, azkena Zubiaurreren etxearen aurka.

1979/03/27. Bonba bat Iruñeko Lakalle tabernaren aurka.

1979/03/29. Bonba bat Lazkaoko Euskadiko Kutxaren aurka.

1979/03/29. Bonba bat Lazkaoko EAJko zinegotzi baten autoaren aurka.

1979/04/13. Su eman zioten Ibarruriko apaiza Txomin Artetxeren autoari.

1979/04/20. Atentatu bat Bilboko Kirikiño liburu-dendaren aurka. Ekintza hori BVEk hartu zuen bere gain.

1979/05/01. Inkontrolatu batzuek Santurtziko Toki Ona taberna tirokatu zuten.

1979/05/02. Txikiaren familiaren etxebizitza metrailatu zuten (Itsasondo).

1979/05/04. Irungo Penalty taberna suntsitu zuten, ANEk hartu zuen bere gain.

1979/05/05. Bonba bat Tolosako Santi tabernaren aurka. Taberna suntsituta geratu zen. Ekintza hori ANEk hartu zuen bere gain.

1979/05/05. Santurtziko bi taberna tirokatu zituzten.

1979/05/06. Bonba bat Getxoko

HBko zinegotzi baten autoaren aurka.

1979/05/17. Atentatu bat Lasarteko Alai tabernaren aurka. Triple Ak hartu zuen bere gain.

1979/05/22. Hiru autori eman zioten su Iparraldean, horietako bat Telesforo Monzonena zen.

1979/05/29. Bonba bat Egin aldizkariaren atzeko aldean (Eciago-Hernani), baina desaktibatu egin zuten.

1979/06/01. Bonba bat Gasteizko Jai Alai tabernaren aurka.

1979/06/01. Bonba bat Gasteizko Felipe tabernaren aurka.

1979/06/08. Pablo Rubio udaltzainaren autoari lau gurpilak zulatu zizkioten eta autoa gorritz margotu zuten. Udaltzain horrek FOPen jardunari eta Gladysen heriotzari buruzko lekukotasuna eman zuen (Tutera).

1979/06/14. María Josefa Ganuzaren autoa erre zuten Bergaran.

1979/06/20. Ultra taldearen atentatu bat hiru ibilgailuren aurka Tolosan.

1979/07/20. Bigarren aldiz metrailatu zuten Arrigorriagako Etxebego taberna.

1979/08/03. Atentatu bat Atturri enpresaren aurka, Biarritzen.

1979/08/04. Bonba bat HBren Bilboko egoitzan.

1979/08/04. Lehergailu bat Donostiako gimnasio batean.

1979/07/17. BVEren bonba bat CGVren egoitzan, Donostian. Egoitza suntsituta geratu zen.

1979/08/25. Inkontrolatu batzuek establezimenduak suntsitu zituzten eta jendea ikaratu zuten Mutrikun.

1979/09/16. Bonba bat Juan José Etxaberen jatetxean, Baionan.

1979/09/16. Ekintza GAEk hartu zuen bere gain.

1979/09/19. Egin aldizkariaren furgoneta bat erre zuten Bilbon.

1979/09/24. Lehergailu bat Juanjo Uría Hernaniko alkatearen autoan. BVEk hartu zuen bere gain.

1979/09/24. 79ko urria. GAEk hamar tiro jaurti

zituen Emilio Goitia EEko militantearen ibilgailuaren aurka.

1979/11/17. Victor Uriarte Estancona, Zornotzako HBko militantea, GAEk mehatxatu zuen.

1979/11/24. GAEk bonba bat jarri zuen Erretereriako Udalean, HBk agintzen zuen Udal horretan.

1979/12/08. BVEk Trapagarango batzokia leherrarazi zuen.

1979/12/11. GAEk Lezoko Udalaren aurka atentatu zuen.

1980

1980/01/20. Bonba bat Alonsotegiko Adana tabernaren aurka: lau hildako eta hogeitauritu.

1980/01/22. Ezezagun batzuk Ana Ereñoren etxebizitzan sartu ziren, Bilboko Zazpi Kaleetan. Etxebizitza miatu eta dena hankaz gora utzi zuten; horretaz gain, honako hau zioten hainbat pintada egin zituzten: "Marxista. Cerda. Te vamos a violar..." ("Marxista. Urdanga. Bortxatu egingo zaitugu...") "FNK" sinatu zituen .

1980/01/28. GAEk atentatu frustratu bat gauzatu zuen Santutxuko taberna baten aurka.

1980/02/15. EMKko kide baten autoari su eman zioten Urnietan.

1980/04/07. BVEren hirugarren atentatua Gorozikako Aldanondo baserriaren aurka.

1980/04/25. BVEk bonba bat jarri zuen Hernaniko bizilagun baten autoan.

1980/05/16. BVEk Durangoko Kurutzia gurutzea suntsitu zuen.

1980/06/06. Bonba bat Elgetako Udalaren aurka; BVEk hartu zuen bere gain.

1980/06/14. Lehergailu bat jarri zuten Olabarria familiaren ibilgailuan, Durangon.

1980/07/18. BVEk lehergailu bat jarri zuen Elgetako tabernan, baina ez zuen eztegarik egin.

1980/07/20. Lemoako Udala suntsitu-

*"Lehenik eta behin, politikariek, kasu honetan biltzarkide-
ek, aurreikustekoa baita gaia Legebiltzarrean eztabaidatu-
ko dela, txostena irakur dezatela, eta gerra-propagandat-
zat ez dezatela hartu, benetako gertaera argi eta indibi-
dualizatuak diren heinean. Inor ere ez dadila bere argu-
dioetan babestu edozein biktimaren izena zikintzeko, eta,
batez ere, biktima guztiei tratu bera eman diezaietela..."*

Oskar Padura

ta geratu zen BVEk jarritako bonba baten ondorioz.

1980/07/23. Bonba bat HBko mili-
tante baten eskola-hautzaindegia-
ren aurka, Bilbon.

1980/07/27. Bilboko Verdes liburu-
dendaren aurkako atentatua.

1980/08/26. Beste atentatu bat Lasa
familiararen etxebizitzaren aurka,
Erreterian.

1980/09/14. BVEren atentatu bat
Jokin Etxaberen jatetxearen aurka,
Baionan.

1980/09/23. Atentatu bat Zornotzako
Uranga tabernaren aurka, BVEk
hartu zuen bere gain.

1980/09/21. Andoaingo lokal bat
metrailatu zuten. Lokal horretan
afari bat egiten ari ziren.

1980/09/24. BVEk Larraskituko eli-
zari su eman zion.

1980/10/21. BVEren atentatu bat
Mungiaiko Baratzpe tabernaren
aurka.

1980/11/24. Atentatu bat
L'Hendayais tabernaren aurka. BVEk
hartu zuen bere gain.

1980/12/16. Lekeitioko Maite tabe-
raren aurkako atentatua.

1981

1981/01/12. Su eman zioten Segura
Irratiaren erredakzioari.

1981/01/13. Urnietako EEko militante
baten etxebizitza metrailatu zuten.

1981/01/23. Bonba bat Berrizko
Ganekoetxe tabernan; BVEk hartu
zuen bere gain.

1981/01/24. Bonba bat Berrizko
Ganekoetxe tabernaren aurka.
Zauritu batzuk izan ziren.

1981/02/27. Hirugarren aldiz metrai-
latu zuten Bilboko Kirikiño liburu-
denda.

1981/02/27. Atentatu bat Hernaniko
Venta Berri tabernaren aurka, BVEk
hartu zuen bere gain.

1981/03/17. Bonba bat Mikel
Lujuaeren eta familiararen autoan,
Hendaian.

1981/07/21. Berriz ahalegindu ziren
Bakioko San Pelayo ermitari su
ematen.

1981/12/30. Tafallako ezkerreko
zinegotzi baten autoa erre zuten.

1982

1982/01/12. Cristianne Fando aboka-
tuaren autoak kalteak izan zituen
Donibane Lohizunen izandako aten-
tatu batean.

1982/02/17. Inkontrolatu batzuek
Xabier Aranburu abokatuaren autoa
erre zuten Lasarten.

1982/02/18. Inkontrolatu batzuek
molotov koktel bat jaurti zuten
Gasteizko Izarra tabernaren aurka.

1982/04/27. Mendizabal Benito fami-
liaren etxebizitzaren aurkako bosga-
rren metrailaketa.

1982/06/26. Arbizuko J.I. Floresen
saltokia suntsitu zuten inkontrolatu
batzuek erre zutelako.

1982/07/14. Tiroak Irunen EAJko
Joseba Elosuaren aurka. Egileak:
Polizia bat eta BVEko kide bat.

1982/08/20. Su eman zioten
Tafallako ikastolako taberna bati.

1982/08/30. Kalteak Ormaiztegiko
batzorde antinuklearraren egoitzan.

1982/10/12. Etxarri Aranzteko 40
autoreen gurpilak zulatu zituzten
BVEren izenean.

1982/10/17. Barakaldoko EAJren
egoitzari eraso zioten, eta kalteak
eragin zituzten lokalean. BVEk hartu
zuen bere gain.

1982/10/23. Eusko Jaurlaritzaren
karabana bati su eman zioten
Tolosan.

1982/11/01. Bonbak jarri zituzten
euskal errefuxiatuak ibiltzen ziren
tabernetan, Donibane Lohizunen.

1983

1983/04/15. Inkontrolatu batzuek su
eman zioten Iruñeko EAJren egoitza-
ko ikurrinari.

1983/05/12. Josu Imaz Altsasuko

HBko zinegotziaren autoa txikitu
zuten.

1983/08/04. Atarrabiako Etxe Beltza
elkarteari eraso zioten.

1983/08/11. Irungo Aduanako hor-
mak BVEren pintadaz beteta azaldu
ziren.

1983/12/27. Su eman zioten Eibarko
Arrano elkarteari.

1985

1985/07/16. Bi kilo dinamita zituen
bonba bat jarri zuten Fernando
Egileor Ituarteren autoan, Angelun.

1985/09/04. Bonba bat jarri zuten
José Arraztoaren autoaren azpian,
Donibane Garazin.

1985/12/04. Bonba bat Fernando
Biurrunen etxebizitzan, Heletan.

1985/12/07. Bonba bat Donostiako
Alde Zaharreko Bilintx liburu-denda-
ren aurka.

1985/12/04. Bonba bat jarri zuten
Fernando Biurrunen etxebizitzan,
Heletan, eta bere autoaren azpian.

1986

Atentatua Lasarte-Oriako Ilargi
tabernaren aurka.

Atentatua Lasarte-Oriako Jokin
Olano Baldaren negozioaren aurka.
Atentatua Lasarte-Oriako HBren
egoitzaren aurka. Hirurak jendaurre-
an salatu zituzten hilaren 10ean.

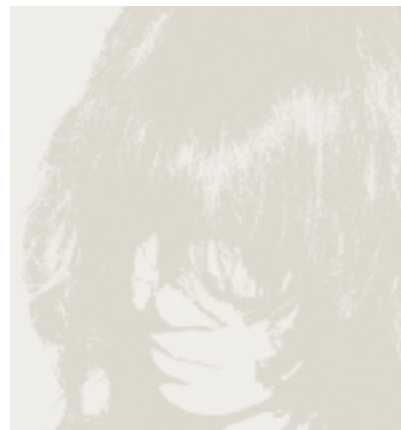
1986/03/11. Beste atentatu bat
Lasarte-Oriako Ilargi tabernaren
aurka.

1986/04/08. Agustín Zelihueta zine-
gotziak gutun mehatxagarri bat jaso
zuen Erretereriako udalean, Baionan
zigilatua. "Abuztuko oharra" gogora-
razi zioten, bala bat zeukan.

1986/05/14. Hausturak eta kalteak
eragin zituzten Egiako auzotar baten
ibilgailuan.

1986/07/15. Atentatua Erretereriako
Landare elkartearen aurka.

1986/07/16. Su eman zioten Iñaki

Beorlegi Iruñeko zinegotziaren autoari.

1986/07/17. Erre egin zuten Pascual Iturri Noguera Iruñeko HBko militantearen autoa.

1986/07/23. Su eman zioten Lurdes Etxeberriaren, Togora deportatutako baten laguna, ibilgailuari.

1986/07/23. HBren jarraitzaileen bi ibilgailu gehiago erre zituzten Lasarte-Orian.

1986/07/24. Su eman zieten Txus Congil Donostiako zinegotziaren eta José Mari Zubillaga Hernaniko zinegotziaren autoei.

1986/07/25. Su eman zioten Irungo LABeko kide baten autoari.

1986/07/25. Su eman zioten José Ignacio Muruaren, Pasaiaiko HBko zinegotzi ohia, ibilgailuari.

1986/08/04. Justo Pulido Usurbilgo HBko zinegotziaren autoa erre zuten.

1986/08/07. Milagros Berastegi Arbizuko alkatetzarako HBko hautagaiaren autoa erre zuten.

1986/08/07. Su eman zioten Tafallako HBko erakundearen ibilgailuari.

1986/08/12. Montse Zelaiaren, erre-fuxiatu baten arreba, autoa erre zuten.

1986/08/14. Manu Kañalen, HBko zinegotzia Iruñean, autoa erre zuten.

1986/08/14. José Lekuona Etxeberriaren ibilgailua erre zuten Oiartzunen.

1986/08/14. HBren jarraitzaile baten autoari su eman zioten Donostian.

1986/08/17. HBren jarraitzaileen autoak erre zituzten Donostian, Irunen eta Billabonan.

1986/08/20. Ordubete eskasean su eman zioten bi autori Erreterian; autoak HBko jendearenak ziren.

1986/09/02. Su eman zioten auto bati Irunen. Auto horren jabeak ez zuen afiliazio politikorik.

1986/02/09. Su eman zioten beste auto bati Oiartzunen. Auto horren jabeak ere ez zuen afiliazio politikorik.

1986/09/02. Auto bat erre zuten Andoainen; horretaz gain, matrikula-plaka bat lapurtu zioten.

1986/09/03. HBren jarraitzaile baten ibilgailu bat erre zuten Tolosan.

1986/09/03. HBko kide baten auto bati su eman zioten Lasarten.

1986/09/05. Su eman zioten Nafarroako LABeko Idazkaritzako kide baten autoari.

1986/09/05. Arreko alkatearen (HBkoa zen) ibilgailua erre zuten.

1986/09/10. Manu Aranburu Usurbilgo HBko zinegotziaren autoa erre zuten.

1986/09/23. HBren bi jarraitzailearen autoak erre zituzten Lizarran.

1986/10/08. Honako hauek jaso zituzten Comandos para el Reagrupamiento de la Unidad Nacional (CRUN) taldearen mehatxuak: Txema Monterok (abokatua), Miguel Larreak (El Diario Vasco egunkariaren zuzendaria), Elisabeth Huertak (epailea) eta Alberto Belloch-ek (epailea).

1986/11/06. Bigarren aldiz eztanda egin zuen bonba batek Donostiako Bilintx liburu-dendan.

1986/12/06. HBko kide baten autoari su eman zioten Mungian.

1986/12/12. Lehergailu bat jarri zuten Egiako (Donostia) Arrano Elkartean. "Comando por la Unidad de España" deituriko taldeak hartu zuen bere gain.

1987

1987/06/06. Amnistiaren aldeko Batzordeen tabernari eraso zioten Algortan.

1987/07/01. Autoa erre zioten Erretereriako HBren jarraitzaile bati.

1987/07/21. Lehergailu bat jarri zuten HBren jarraitzaile baten autoan Gasteizen, baina garaiz desaktibatua zuten.

1987/08/17. Bi guardia zibil atxilotu zituzten Oiartzungo Prycan bonba bat jartzeagatik, hipermerkatuari

estortsioa egiteko saiakera bat zen. Azaroaren 9an prozesatu zituzten.

1987/08/25. Lehergailu bat jarri zuten Fermín Urtizberea Hondarribiko HBko zinegotziaren autoaren azpian. Desaktibatu egin zuten. Autoan GANeren pintada batzuk azaldu ziren. Urtizberea urte bat lehenago metrailatu zuten eta behin eta berriz mehatxatu zuten. Irungo Udalak Goñi Tirapu gobernadorearen dimisioa eskatu zuen, eta Hondarribiko Udalak, aldiz, atentatua ikertzeko.

1987/08/29. Heriotza-mehatxuak Mikel Arbeloa HBko zinegotziaren aurka Lizarran.

1987/09/17. EHUK Jokin Apalategi irakaslearen aldeko babesa adierazi zuen. Apalategiri heriotza-mehatxua egin zion GALEk uztailan.

1987/09/29. Irungo Penalty tabernaren aurkako atentatua. Aurretik, beste bi eraso gehiago pairatu zituen, bata 1979an eta bestea 1984an.

1987/11/03. Bonba bat Donostiako Zapatarri jatetxean. "Patria Libre" taldeak hartu zuen bere gain.

1988

1988/01/13. Patxi Lage Lizarrako HBko zinegotziaren autoaren kristalak hautsi zituzten.

1988/01/27. Ezaugarri faxistak zituzten ekintzak gauzatu zituzten Altsasun.

1988/03/01. Pedro Vinagre Doncel guardia zibila atxilotu zuten; Atarrabiako elkarte batean molotov koktel bat jaurtitzea leporatu zioten.

1988/04/28. Tiroak bota zituzten tabernen eta establezimenduen aurka Erretereriako kaleetan; gainera, honako pintada hauek egin zituzten: "Renterianos, hijos de puta y dos mil gitanos" ("Erreteriarrak, putakumeak eta bi mila ijito").

1988/05/29. Lasarte-Oriako Insausti tabernako bezeroei eta jabeei tratu

Laster lege berria onartuko da, baina nire ustez gizartean ez da behar bezainbat eztabaidatu, eta horrenbestez ezin da lege egokitzat hartu, gatazka honetako alde guztiek egindako ekarpen guztiak ez dituelako biltzen. Hortaz, legea osatu gabe sortu dela iruditzen zait, herrialde honetako jarrera politiko jakin batzuen aurpegia garbitzeko bakarrik balio duelako, eta herri honetan hamarkadetan egon diren indarkeriazko gertaera asko eta gertaera horien ondorioak ez dituelako inondik inora jasotzen. Ez dut uste txosten honek bide luzea egingo duenik, orain artean ikusitakoa ikusita". Oskar Padura

txarrak eman zizkioten, arakatu egin zituzten, hormari begira jarri zituzten eta pistolez seinalatu zituzten udalaren oharraren arabera "mozkortuta" zeuden eta kalez jantzita zihoazen Guardia Zibileko lau kidek, zerbitzariari haxixa eskatu ondoren. Udalak akusazio partikularra izatea erabaki zuen eta Goñi Tirapu gobernadore zibilaren dimisioa eskatu zuen.

1988/06/06. Polizia batek tiroak jaurti zituen Gasteizko dantzaleku batean.

1988ko uztaila. Bonba bat lehertu zen Lezoko Erreka tabernan.

1988/08/11. M-5098 AC matrikula-zenbakia zuen autoko bidaiariak mota guztietako pintadak egin zituzten Donostian. "Guardia Civil, asesinales" ("Guardia Zibila, erail itzazu"), "Os vamos a matar" ("Hil egingo zaituztegu") eta GALen aldeko "bibak".

1988/09/16. Inkontrolatu batzuek Otxandioko HBko egoitza suntsitu zuten.

1988/09/26. Su eman zioten Kike Zurutuza Azpeitiko HBko zinegotziaren autoari.

1988/10/23. Iruñeko HBren egoitza dagoen ataria erretzen ahalegindu ziren.

1989

1989/03/06. Bigarren aldiz eraso zioten Otxandioko HBren egoitzari.

1989/04/03. Aitor Latorreren etxean sartu ziren GALen mehatxuak jaso ondoren.

1989/04/18. Bigarren aldiz eraso zioten Aitor Latorreren etxeari, Laudion.

1989/04/28. Berriz eraso zioten Aitor Latorreren etxeari.

1989/05/01. Legazpiko Amnistiaren aldeko Batzordeen lokalari eraso zioten.

1989/05/11. Kepa Zubizarreta Amurrioko HBren arduradunaren ibilgailuari eraso zioten.

1989/05/11. Txabi Gauna Arabako HBko udal-eremuko arduradunaren autoari eraso zioten.

1989/07/06. Bonba bat jarri zuten Juantxo Zanduetako Iruñeko HBko zinegotziaren autoaren azpian.

1989/07/06. Lehergailu bat jarri zuten Iñaki Beorlegi Iruñeko HBko zinegotzi ohiaren autoan, San Ferminetako jaien bezperan. Beorlegik izan zituen mota horretako beste bi atentatu ere.

1989/07/07. HBren jarraitzaile baten, CUTeko militantea, autoari su eman zioten Zaragozan.

1989/08/22. Lehergailu bat jarri zuten herri-elkarte bat dagoen erai-kin batean Goizuetan.

1989/08/30. Paul Asensioren autoa erretzen ahalegindu ziren Plentzian.

1989/09/15. Asier Gozategi trikitilari ospetsuaren etxebizitzari eraso zioten Orion.

1989/10/02. Su eman zioten Atarrabiako Amnistiaren aldeko Batzordearen txosnari.

1989/11/27. Eginen Iruñeko higiezi-naren eskaileran pintadak eta kalteak.

1989/12/16. Bonba faltsua GALen izenean Txema Monteroren etxebizitzan; horren ondorioz, eurodiputatuak eta bere familiak etxebizitzatik irten egin behar izan zuten.

1989/12/28. Kalteak Eginen Iruñeko duen ordezkari-tan.

1990

1990/03/11. Bonba bat Debako Labatai tabernan. Adierazitako taberna Itziar Aizpuruaren familia-koa zen.

1990/03/12. Pablo Gorostiaga Laudioko HBko alkateak itxurazko bonba-pakete bat jaso zuen Caja Postalen udalaren posta-kutxaren bitartez.

1990/03/13. Joxe Mari Olarraren autoa behartu eta miatu zuten.

1990/03/24. Alberto Atxabal eta

Xabier Pérez de Heredia Laudioko HBko zinegotziek gutun anonimoak jaso zituzten barruan bala bat zutela. Pérez de Heredia beste behin ere jaso zuen barruan bi bala zituen beste pakete bat.

1990/04/22. Xabier Pérez de Heredia Laudioko HBko zinegotziak itxurazko lehergailu bat jaso zuen bere etxean GAEn sinadurarekin.

1990/05/03. HBk Gasteizen duen egoitzari su ematen ahalegindu ziren.

1990/08/01. Kalteak eragin zituzten Santi Brouarden hilobian.

1990/12/15. LABek Bermeon duen egoitzari eraso zioten eta afiliazio-txartelak eraman zituzten.

1991

1991/02/04. Su eman zioten José Cruz Goñi Leaburu-Gatzeluko HBko alkatearen autoari.

1991/02/13. Oizartungo Bizardia elkarteko bazkideen zerrenda eta kontu korranteak eraman zituzten zuzendaritzako kide bati eraso egin ondoren.

1991/02/18. Su eman zioten Patxi Lage Araiz Lizarrako HBko zinegotziaren ibilgailuari. Erre zioten bigarren autoa izan zen. Esaten dute urte horietan HBko kideei 35 auto erre zizkietela.

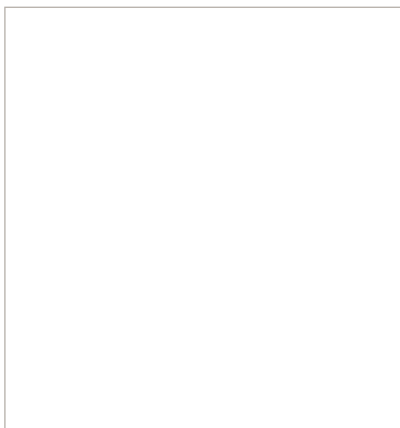
1991/07/08. Bonba batek José Ignacio Flores Berastegi Ziordiko zinegotzi ohiaren eta HBko militantearen enpresa suntsitu zuen. Bere autoan "Comando anti-ETA" taldearen errebindikazioa azaldu zen.

1991/08/02. HBren Gasteizko egoitzari eraso zioten.

1991/08/08. Triskantza Susana Arregiren (Irunberriko Arroilan hildakoa) hilobian.

1991/08/20. Mutrikuko HBko zinegotzi baten autoari kalteak eragin zizkioten.

1991/11/16. Baionako AEKren lokala tirokatu zuten.

1991/10/08. Abetxukoko parrokoaren ibilgailua hondatu zuten eta esbasta-ka naziak margotu zituzten bertan.
1991/10/13. Iñaki Ormaetxearen pan-teoiari eraso zioten Urbinan.

1992

1992/04/30. Txema Montero aboka-tuaren bulego profesionalari eraso zioten.

Iraila. Baionako AEKren lokalak metrailatu zituzten.

1992/07/03. Añorgako gazte-lokalari eraso zioten. Triskantzak eta "Viva España" ("Gora Espainia") jartzen zuten pintadak.

1992/10/24. Egin Irratiaren instala-zioak sabotageatu zituzten Elosun.

1992/11/05. Beste sabotaje bat Egin Irratiari Elosun.

Abendua. Behin eta berriz sabotageatu zuten Arrasateko Egin Irratiak Murugainen zuen transmisorea eta Medizorrotzako antena.

1993

1993/01/04. Egin Irratiak Mendizorrotzan zuen antenari eus-ten zioten kableetako batzuk moztu zituzten.

1993/03/31. Donostiako HBren egoit-zari eraso zioten eta dokumentazioa eraman zuten bertatik.

1993/05/04. Beste behin sabotageatu zuten Egin Irratia.

1993/08/04. Lehenengo aldiz sabo-teatu zuten Bilboko Egin Irratia.

1993/11/04. Ke-botez eraso zioten Etxarri Aranzatzeko Xapatero taber-nari.

1994

1994/06/17. Orain S.A. enpresaren (Eginen argitaratzailea) kontseilari delegatuaren ibilgailuaren aurkako eraso.

1994/08/22. Edmundo Martínen —

Ortuellako Amnistiaren aldeko Batzordeetako kidea— motoari eraso zioten eta motoaren balaztaren kableak moztu zituzten; horretaz gain, mehatxatu egin zuten: "Esta es la primera vez". ("Hau lehenengo aldia da"). "Hijos de puta" ("Putakumeak").

1994/09/14. Enrique De Miguel Lizarrako HBko zinegotziaren autoa-ren aurkako eraso.

1994/12/05. Berriz eraso zioten Enrique De Miguelen autoari, Lizarran.

1994/12/14. Roberto González Lizarragaren autoari eraso zioten lekukoen aurrean.

1994/12/20. Kalteak Iruñeko Toki Leza tabernan eta higiezinaren etxe-bizitza batean.

1995

1995/01/06. Jon Karla Ruiz de Viñaspre Gasteizko Batzordeetako kidearen ibilgailuari eraso zioten.

1995/03/12. Berriz eraso zioten Txantreako HBko militante baten autoari.

1995/04/08. Lehergailu su-eragilea Bilboko Zazpi Kaleetako Herriko Tabernan.

1995/05/30. Iruñeko Ana C.Z. iraindu zuten, eta ondoren mehatxatu egin zuten bere seme-alabei zerbait ger-tatuko zitzaiela esanez.

1995/06/13. Jesús Mari Iturria Zarauzko HBko zinegotziaren autoa erre zuten.

1995/06/22. Lau pertsona harrapatu zituzten Joxe Mari Olarraren autoan. 1996ko abuztuaren 25ean jakin zen horietako bat José María Liniers Portillo (Cesideko agentea) zela.

1995/07/13. Iturramako HBko mili-tante baten autoari su eman zioten.

1995/08/01. Pepe Reik gutun bat jaso zuen. Gutun horretan bala eta mehatxu bat bidali zizkieten. "El pró-ximo, tú. Deja en paz a Galindo y a Intxaurrondo. Tienes los días conta-

dos" ("Hurrengoa zu izango zara. Utzi bakean Galindo eta Intxaurrondo. Egunak zenbatuta dauzkazu"). Gutunazalean eta inpri-makian Guardia Zibilaren Zuzendaritza Nagusiaren menbretea zegoen.

1995/08/22. Klaudi Etxeberria Villabonako HBko zinegotziaren ibil-gailua kiskali zuten.

1995/10/11. Lehergailu bat Ondarroako hilerrian zegoen faxis-moaren aurkako monolito baten aurka.

1996

1996/06/14. Bonba-pakete faltsua bidali zuten Donostiako Udaleko HBren bulegora.

1996/09/14. Nahitako sutea Iruñeko Eginen ordezkariaren atean.

1997

ETAk gauzatutako Miguel Angel Blancoren (Ermuko PPko zinegotzia) bahiketaren eta erailketaren testuin-guruan, egun horietan ezker abert-zalearen lokalei eraso zieten, baita egoitza ofizialak ere. Halaber, hain-bat herriko taberna eta ideologia beraren jarraitzaileek zituzten salto-kien aurkako erasoak gauzatu zituz-ten hainbat ezezagunek:

1997/07/13. Erasoak eta suteak lokalen eta herriko tabernen aurka.

1997/07/14. Eraso gehiago egin zituzten ezker abertzalearen eta establezimendu abertzaleen aurka.

1997/07/15. Triskantzak eta zauri-tuak lokal eta saltoki abertzaleen aurka.

1997/07/16. Santutxuko festetako txosnen aurkako erasoak.

1997/10/18. Larrabetzuko herriko tabernari eraso zioten

1999

1999/01/01. Herri Batasunaren

"Txosten honek balio dezala hipokresia behingoz alde batera utz dezaten eta hau konpon dezaten, arazo hau konpon dezaten, alegia, jakin badakitelako tortura dagoela eta denetarik dagoela. Ez diezagutela gezurrik saldu, azken batean. Arazoaren konponbidea bilatu behar dela, eta horretarako egoera horiek agerian jarri behar direla. Azken batean, haien denbora-pasarako bakarrik balioko duela iruditzen zait niri, baina tira....Ez dut uste askotarako balioko duenik, baina ahalegin bat bada gutxienez, guk primeran ezagutzen ditugun gertaerak agerian uzteko ahalgina, hain zuzen. Gutxienez, historiaren bi bertsioak paperean jasota gera daitezten". **Diego Paredes**

egoitzaren aurkako eraso.

1999/01/08. Algortako HBren egoitzari eraso zioten eta su eman zioten.

1999/01/25. Molotov koktelekin eraso zioten Iruñeko AEK euskaltegiari.

1999/02/27. Donostiako Amara Berriko Herriko Tabernaren aurkako eraso.

1999/03/17. Su eman zioten Agoitzeko Angiluerreka elkarteari.

1999/04/05. Sanduzelaiko (Iruñea) gaztetxea erre zuten.

1999/06/17. Kalte handiak Agoitzeko Angiluerreka elkartearen aurka egindako beste eraso baten ondorioz.

1999/10/01. Atarrabiako Etxe Beltza elkartearen aurkako atentatua.

1999/10/04. Donostiako ezker abertzalearen bi egoitzaren aurkako eraso.

1999/10/07. Urko Labeaga presoaren ahaideen saltokiaren aurkako atentatua Algortan.

2000

2000/01/25. Abadiñoko herriko tabernaren aurkako eraso.

2000/02/28. Txurdinagako ikastolari koktelez eta harriez eraso zioten.

2000/10/08. Bilboko Herri Irratiaren zentro emisorea suntsitu zuten.

2000/10/14. EITBren Baionako egoitzaren aurkako eraso.

2003

2003/07/06. Barakaldoko herriko tabernari su eman zioten.

Hirugarren eraso zen.

Lokalen aurkako bost eraso. Hiru autori eraso zioten²⁴⁶.

2004

2004/03/22. Mari Carmen Mañasen eta Ángel Berruetaren seme-alaben aurkako heriotza-mehatuak Iruñean, eta kalteak familiaren den-

dan.

2004/09/24. Maite Díaz de Herediaren (Batasuneko Mahai Nazionaleko kidea) etxeari eraso zioten Gasteizen.

2004/09/21. Berrueta familiaren ondasunen aurka gauzatutako hainbat eraso eta mehatxu salatu zituzten.

2004/12/26. Berriz eraso zioten Berrueta familiaren saltokiari Iruñean.

2004/12/26. Berrueta familiarekin zerikusia zuten auto baten eta furgoneta baten aurkako eraso.

2005

05/01/03. Alozeko ikastolaren aurkako atentatua eta pintada faxistak.

05/07/26. Berriz eraso zioten Berrueta familiaren saltokiari Iruñean.

2006

Abendua. Bost ultrak kalteak eragin zituzten Uribarriko Herriko Tabernan.

2007

2007/04/01. Ángel Berruetaren familiaren aurkako eraso eta mehatxu gehiago Iruñean.

2007/04/12. San Adriango AEK "Esto es España" ("Hau Espainia da") oihukatuz erasotzeagatik epaiketa.

2007/05/24. Iruñeko Iturrama auzoko Ezpala tabernaren aurkako eraso.

2007/07/15etik 2007/08/09ra.

Euskal sinboloak zintzilik zituzten balkoien aurkako hainbat eraso Iruñean. Errotxapeako auzotar bati laugarren aldiz jaurti zioten pintura gorria eta horia balkoian zuen ikurri-nera.

2007/11/21. Tuterako Herriko Tabernaren aurkako eraso.

Francoren aldeko pintada bat ere

egin zuten.

2007/12/01. Txantreako Zurgai herriko tabernaren aurkako eraso.

2007/12/02. Eraso faxistak Barañainen eta Iruñeko hainbat lekutan.

2007/12/17. Tuterako Argia Ikastolaren aurkako eraso.

2007/12/22. Uribarriko herriko tabernaren aurkako atentatua.

Barakaldoko Arrano Beltza elkartearen aurkako eraso.

2008

2008/01/25. Iruñeko SOS Arrazakeriaren lokalari eraso zioten eta esbastika bat margotu zuten.

2008/02/09. Igari eta Bidankoze artean dagoen bake-usoaren monolitoaren aurkako eraso.

Adierazitako monolitoa errepide hori eraikitza behartu zituzten bi mila preso errepublikarrak omentzeko jarri zen. Lekuko batek adierazi zuen guardia zibilak izan zirela eta autoaren matrikula eman zuten.

2008/02/21. Txorimalo gaztetxeari eraso zioten eta esbastika bat marraztu zuten Algortan.

Egilea egiaztatu ezin izan diren atentatuak:

1972/04/17. Alvaro Yanguasen ibilgailua erre zuten Donostian.

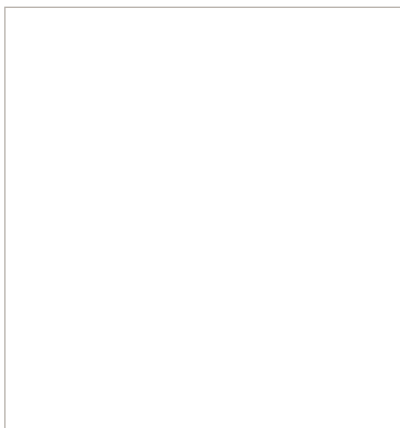
1972/09/30. Bomba bat jarri zuten Pablo Garaialderen taxian, Alegian.

1972/10/01. Lehergailu bat Fernando Lekuonaren autoan, Ordizian.

1974/01/09. Bomba bat Jesús Arana Laskibarren autoan, Grosen (Donostia).

1974/08/26. Lehergailuak Aita Agustindarren San Lorentzo eskolaren aurka; Betik industriaren aurka; Arcauden txaletaren aurka eta Aloña Mendi Futbol Taldearen aurka. Laurak Oñatin.

1974/12/03. Bomba bat Bilboko Arriaga Antzokiaren emakumezko-

entzako komunean.

1974/12/03. Lehergailu bat Olaberriko Aristrain fabrikaren inguruan.

1974/12/07. Bonba bat Portugaleteko Moli tabernan.

1974/12/17. Lehergailu bat Tolosako Guernica merkataritza-establezimenduan.

1974/12/17. Bonba bat Arrasateko Makatzena kooperatiban.

1975/03/24. Bonba bat Balmasedako Lord Club dantzalekuan.

1975/03/24. Lehergailu bat Balmasedako Agustín tabernan.

1975/03/24. Bonba bat Ortuellako Yulay Klubean.

1975/03/25. Lehergailu bat Iruñeko Delicias kafetegian.

1975/03/27. Bonba bat Gernikako Javier Barandiaran etxetresna elektrikoen dendan.

1975/03/27. Bonba bat Gernikako Celia Astelor kortseterian.

1975/03/27. Bonba bat Gernikako Omago gozo-dendan.

1975/04/23. Su eman zioten Luis Landa Altunaren taxiari Zarautzen, bera zen taxiaren jabea.

1975/10/16. Beasaingo Lake-City tabernaren aurkako atentatua.

1977/11/04. Bonba bat Arrateko Telebistaren errepikagailuan.

1978/05/08. Bonba bat Ugaoko Bakiola tabernaren aurka; Angel Ipiña Ibarretxek zauriak izan zituen.

1979/02/07. Bonba bat Legutioko parrokoaren autoaren aurka.

1979/02/08. Bonba bat Bilboko Varona tabernan, zauritu batzuk izan ziren.

1979/02/16. Leioako errektoretza metrailatu zuten.

1979/06/11. Zarauzko Mondragonés tabernaren aurkako atentatua.

1983/05/04. Bi granada jaurti zituzten Ajuria Eneko lorategietara. ETAk esan zuen ez zuela berak gauzatu.

1999/11/19. Taberna baten aurkako erasoa. Taberna horretako jabeak IUko militanteak ziren.

2. eranskina.

Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzak aurretiaz identifikatutako terrorismoaren biktimen zerrenda

Hildakoak

(Data, biktimaren izena eta biktima txostenaren zein ataletan azaltzen den)

Atentatuan hildakoak

1975/10/05. **Iñaki Etxabe Orobengoa.** 9.2.1.
1975/10/12. **Germán Aguirre Irasuegi.** 9.2.1.
1977/10/07. **David Salvador Bernardo** (Jonio). 9.2.1.
1978/05/24. **Martin Merkelantz Sarriegi.** 9.2.1.
1978/07/02. **Agurtzane Arregi Letamendia.** 9.2.1.
1978/12/21. **José Miguel Beñaran Ordeñana, "Argala".** 9.2.1.
1979/05/05. **José Ramón Ansa Etxeberria.** 9.2.1.
1979/06/25. **Enrique Gómez Álvarez, "Korta".** 9.2.1.
1979/08/04. **Jon Lopategi Carrasco, "Pantu".** 9.2.1.
1979/10/05. **Justo Elizaran Sarasola, "Periko".** 9.2.1.
1979/09/28. **Tomás Alba Irazusta.** 9.2.1.
1980/01/15. **Carlos Saldise Korta.** 9.2.1.
1980/01/19. **Manuel Santacoloma Velasco.** 9.2.1.
1980/01/19. **Mari Paz Armiño Barón.** 9.2.1.
1980/01/19. **Pacífico Fica Zubiaga.** 9.2.1.
1980/01/19. **Liborio Arana Gómez.** 9.2.1.
1980/04/19. **Felipe Sagarna Ormazabal, "Zapa".** 9.2.1.

1980/07/23. **María Contreras Gabarri.** 9.2.1.
1980/07/23. **Antonio Contreras Gabarri.** 9.2.1.
1980/07/23. **Anastasio Leal Serradillo.** 9.2.1.
1980/08/27. **Jesús María Echeveste Toledo.** 9.2.1.
1980/08/30. **Ángel Etxaniz Olabarria.** 9.2.1.
1980/09/07. **Miguel María Arbelaiz Etxeberria.** 9.2.1.
1980/09/07. **Luis María Elizondo Arrieta.** 9.2.1.
1980/11/14. **Esperanza Arana López.** 9.2.1.
1980/09/07. **Joaquín Alonso Etxeberria.** 9.2.1.
1980/11/14. **Joaquín Antimasbere Escos.** 9.2.1.
1980/11/23. **Jean Pierre Haramendi.** 9.2.1.
1980/11/23. **José Camio.** 9.2.1.
1980/12/30. **José Martín Sagardia Zaldúa, "Usurbil".** 9.2.1.
1981/03/30. **Francisco Javier Ansa Zinkunegi.** 9.2.1.
1983/12/19. **Ramón Oñaederra Bergara, "Kattu".** 9.2.1.
1984/01/01. **Mikel Goikoetxea Elorriaga, "Txapela".** 9.2.1.
1984/02/08. **Ángel Gurmino Lizarraga, "Stein".** 9.2.1.
1984/02/08. **Bixente Perurena Telletxea, "Peru".** 9.2.1.
1984/02/25. **Eugenio Gutiérrez Salazar, "Tigre".** 9.2.1.
1984/03/01. **Jean Pierre Leiba.** 9.2.1.
1984/03/23. **Xabier Pérez de Arenaza Fogorb.** 9.2.1.
1984/05/03. **Rafael Goikoetxea Errazkin.** 9.2.1.
1984/07/28. **Tomás Pérez Revilla.** 9.2.1.
1984/11/18. **Christian Olascuaga.** 9.2.1.
1984/11/20. **Santiago Brouard Pérez.** 9.2.1.
1985/03/29. **Benoit Pécastaing.** 9.2.1.
1985/03/30. **Xabier Galdeano Arana.**

“Behin eginda dagoenean, txosten hau ahal den guztia zabaldu beharko litzateke. Eta parlamentariak gutxienez irakurtzea, eta ahal badute konturatzea ez duela tortura kasu gehiago egon behar. Nahikoa dela, nahikoa kasu eta gehiegi badauzkagula. Beste Joxe Arregi ez dugula behar. Onartu beharra dago sufrimendua bi aldeetan dagoela. Eta mina ezin dela neurtu, alde honetan ere biktimak badi-rela eta ezin garela mina neurtzen hasi”. **Maribi Arregi**

9.2.1.

- 1985/06/14. **Paul Emile Weiss.** 9.2.1.
1985/06/14. **Claude Doer.** 9.2.1.
1985/06/27. **Santos Blanco González, “Aitite”.** 9.2.1.
1985/08/02. **Juan María Otegi Elizegi, “Txato”.** 9.2.1.
1985/09/25. **Sabino Etxaide Iburguren, “Eskumotza”.** 9.2.1.
1985/09/25. **Iñaki Asteazuinzarra Pagola, “Beltza”.** 9.2.1.
1985/09/25. **José María Etxaniz Maiztegi, “Potros”.** 9.2.1.
1985/09/25. **Agustín Irazustabarrena Urruzola, “Legrá”.** 9.2.1.
1985/01/05. **Robert Caplanne.** 9.2.1.
1986/02/17. **Christophe Machicotte.** 9.2.1.
1986/02/17. **Catherine Brion.** 9.2.1.
1987/07/24. **Juan Carlos García Goena.** 9.2.1.
1989/09/20. **José Antonio Cardoso González.** 9.2.1.
1989/11/20. **Josu Muguruza Guarrotxena.** 9.2.1.

Bahituak eta hildakoak

- 1980/02/01. **Jesús María Zubikarai Badiola, “Jhisa”.** 9.2.2
1983/10/16. **José Antonio Lasa Arostegi.** 9.2.2
1983/10/16. **José Ignacio Zabala Artano.** 9.2.2

Bortxatuak, errebindikazio politiko-arekin

- 1980/05/08. **María José Bravo Del Valle.** 9.2.3.

Manifestazioetan hildakoak

- 1976/07/09. **Normi Menchaca Gonzalo.** 9.2.4.

Zaurituak

Atentatueta zaurituak

- 1976/03/21. **Felisa Ziluaga.** 9.2.5.
1976/07/09. **Sebastián Peña.** 9.2.5.
1976/07/09. **José Unamuno.** 9.2.5.
1977/05/19. **Gerardo Suárez Arias.** 9.2.5.
1977/05/19. **Jesús Mari Costas Iraola.** 9.2.5.
1978/05/09. **Francisco Javier Jiménez Montreal.** 9.2.5.
1978/07/02. **Juan José Etxabe.** 9.2.5.
1979/01/13. **José Manuel Pagoaga Gallastegi, “Peixoto”.** 9.2.5.
1979/05/04. **Txomin Iturbe Abasolo.** 9.2.5.
1979/07/28. **María Begoña Catediano Martínez.** 9.2.5.
1979/08/02. **Ángel Iturbe Abasolo.** 9.2.5.
1980/01/19. **Garbiñe Zarate Camino, Carmen Coterón, José Antonio Mendoza, Jesús Porto.** 9.2.5.
1980/03/28. **Jesús Ijurko.** 9.2.5.
1980/03/28. **Mari Carmen Illarramendi.** 9.2.5.
1980/05/08. **Javier Rueda Alonso.** 9.2.5.
1980/08/30. **Noelia Olabarria.** 9.2.5.
1980/08/30. **Pakita Urrezti.** 9.2.5.
1980/09/12. **María Jesús Barbarín Salbide.** 9.2.5.
1980/11/14. **Andrés Etxeberria.** 9.2.5.
1980/11/23. **Emile Muley eta Juan José Inciarte.** 9.2.5.
1981/02/27. **Víctor Fernández Otxoa.** 9.2.5.
1981/04/23. **Xabier Agirre Unamuno.** 9.2.5.
1984/03/01. **Juan Ramón Basañez Jauregi.** 9.2.5.
1984/05/03. **Jesús Zugarramurdi, “Kixkur”.** 9.2.5.
1984/06/15. **Román Orbe Etxeberria.** 9.2.5.
1984/07/10. **Bonifacio García.** 9.2.5.
1984/07/10. **José Luis Oliva**

Gallastegi. 9.2.5.

- 1984/11/18. **Claude Olascuaga.** 9.2.5.
1984/12/11. **Juan Iradier.** 9.2.5.
1985/02/05. **Christian Casteigts.** 9.2.5.
1985/03/04. **Josu Amantes Arnaiz.** 9.2.5.
1985/03/04. **Gotzon Zabaleta.** 9.2.5.
1985/03/13. **Michel, Martin eta Jean Philippe Ibarboure.** 9.2.5.
1985/03/26. **Juan Ramón Basañez.** 9.2.5.
1985/03/26. **José Luis Calderón.** 9.2.5.
1985/03/29. **Jean Marc Mutio.** 9.2.5.
1985/03/29. **Jean Jacques Hum.** 9.2.5.
1985/03/29. **Kepa Pikabea.** 9.2.5.
1985/07/08. **Juan Carlos Lezertua.** 9.2.5.
1986/02/08. **Karmele Martínez eta bere alaba Nagore Otegi.** 9.2.5.
1986/02/08. **Juan Luiz Zabaleta eta bere alaba Ainitze Zabaleta.** 9.2.5.
1986/02/08. **Frédéric Haramboure.** 9.2.5.
1986/02/13. **Juan Ramón Basañez.** 9.2.5.

Bahituak

- 1983/12/04. **Segundo Marey Semper.** 9.2.5.
1984/05/26. **Xabier Lorenzo.** 9.2.5.
1984/05/26. **Endika Lorenzo.** 9.2.5.

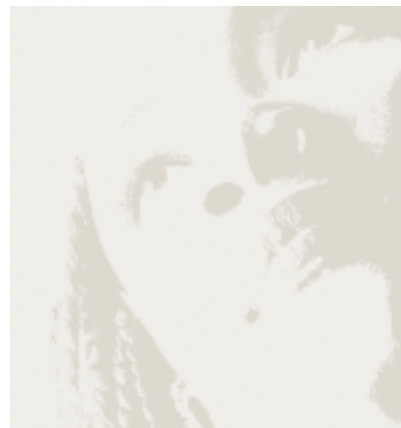
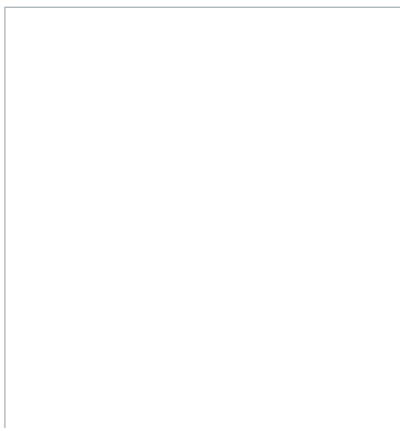
Are kontraste eta argi handiagoa behar duten kasuak

- 1976/07/23. **Eduardo Moreno Bergaretxe, “Pertur”.** 9.4.
1980/06/11. **José Miguel Etxeberria Álvarez, “Naparra”.** 9.4.
1982/01/02. **Pablo Garaialde Jauregizabal.** 9.4.

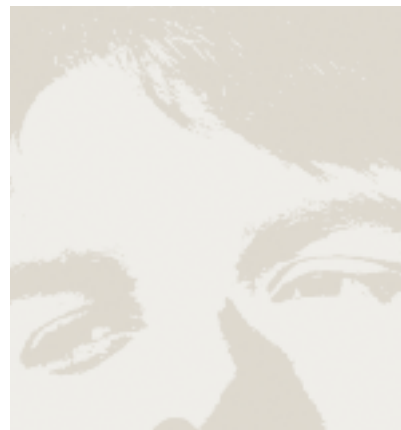
12

NOTAS

1. Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legea. 2.1 artikulua.
2. Segurtasun-indarrekin ados jarrita jardun zuten pertsonen kolektiboak edo taldeak dira indar edo talde parapolizialak, txosten honen xedeetarako. Batzuetan, indar horietako kideek zuzenean parte hartu zuten, ekintza klandestinoetan edo Estatuko Segurtasun Indarretan zuten eginkizunetik kanpo, baina nolabaiteko laguntza aktiboa edo pasiboa eduki zuten, Trantsizio politikoaren urteetan eta 80ko hamarkadako lehen urteetan bereziki.
3. Giza eskubideen urraketa nabarien eta nazioarteko zuzenbide humanitarioaren urraketa larrien biktimek errekurtsioak aurkezteko eta kalte-ordainak lortzeko duten eskubideei buruzko oinarritzko printzipio eta jarraibideak. 60/147 Ebazpena, 2005eko abenduaren 16an Batzar Nagusiak onarturikoa.
4. 2.2. artikulua. “Biktima horiek jasandako kalte fisiko edo psikofisikoei bakarrik emango dute kalte-ordaina jasotzeko aukera [...]”
5. EGAÑA, Iñaki: *Las víctimas sin inventariar*, 2006/12/29.
6. *El País*, 1978/05/30
7. *Diario de Navarra*, 1985/12/20
8. Txosten honetan, “legea betearazteko ardura duen funtzionarioa” eta “polizia-agentea” terminoek Espainiako polizia-indar publikoetako —hau da, nazionala, erkidegoetakoak, tokikoak eta Guardia Zibila— agentea adierazten dute.
9. Koordinakunde horren barnean, honako erakunde hauek guztiak biltzen dira: Acció dels Cristians per l'Abolició de la Tortura, Alerta Solidària, Asociación Apoyo, Asociación Contra la Tortura, Asociación de Seguimiento y Apoyo a Presos en Aragón (ASAPA), Asociación EXIL, Asociación Libre de Abogados, Asociación para la Defensa de los Derechos de la Infancia, Asociación Pre.S.O.S. Extremadura, Asociación preSOS Galiza, Asociación Pro Derechos Humanos de Andalucía, Associação Contra a Exclusão pelo Desenvolvimento, Associació Catalana per a la Defensa dels Drets Humans, Associació Memòria Contra la Tortura, Centro de Asesoría y Estudios Sociales, Centro de Documentación Contra la Tortura, Comissió de Defensa del Col·legi d'Advocats de Barcelona, Comitè Anti Sida de Lugo, Concepción Arenal, Coordinadora Estatal de Solidaridad con las Personas Presas, Grupo de Solidaridad con Euskal Herria de Madrid, Coordinadora Antirepresiva de Gràcia, Coordinadora Contra la Marginació de Cornellà, Coordinadora de Barrios, Escolca. Observatório para a Defesa dos Direitos e Liberdades, Eskubideak Euskal Abokatuen Elkartea, Etxerat!, Euskal Errepresaliatu Politikoen Elkartea, Euskal Herriko Giza Eskubideen Behatokia, Federación de Asociaciones de Loita contra a Droga, Federación Enlace, Fundación Érguete-Integración, Gurasoak, Institut de Drets Humans de Catalunya, Justícia i Pau, Movemento polos Dereitos Cívics, Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans de la UB, Rescat, Salhaketa Bizkaia, Salhaketa-Araba, Santurtziko Torturaren Kontrako Taldea, Torturaren Aurkako Taldea eta Xustiza e

Sociedade de Galicia

10.

http://www.es.amnesty.org/uploads/tx_useraitypdb/acabar_doble_injusticia.pdf

11. Giza Eskubideen Batzordearen azken oharrak: Espainia. CCPR/c/79/Add.61, 1996ko apirilaren 3a.

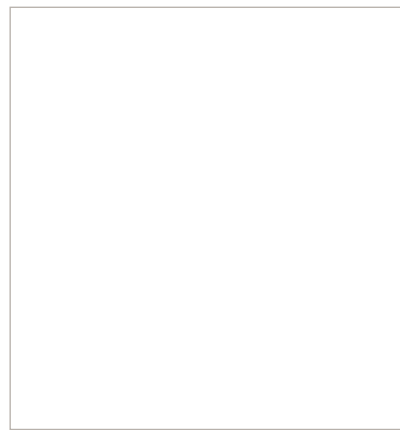
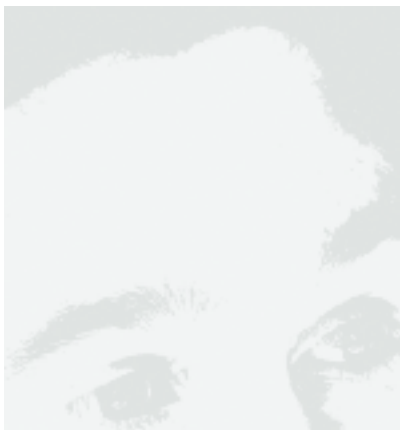
12. 2004an NBEren Torturaren aurkako Errelatore Berezi Theo Van Boven jaunak eginiko azken txostenean, erakunde horrek Gobernu espainolari premiazko eskaera egin zion Nazio Batuen "Torturaren eta bestelako Tratu Krudel, Anker eta Iraingarrien aurkako Konbentzioaren hautazko Protokoloa berehala berresteko", horrek Estatu espainolean "torturaren prebentziorako mekanismo nazional independentea "ezartzea ahalbidetuko lukeelako. Besteak beste, Holandako legelariak adierazi zuen zenbait "errezelo" atzeman zituela bere solaskide ofizialen aldetik, "Espainian torturatzen ote den eta praktika zenbateraino hedatua dagoen eztabaidatzeari ihes egin ziotelako", "gaiaren karga politikoa dela-eta", haren ustetan. NBEren Errelatoreak Espainiako Gobernuari tortura eta bestelako tratu krudelak prebenitzeko plana lantzeko gomendioa egin zion, baita "atxilotuen inkomunikazio-erregimena kentzeko gomendioa ere". Theo Van Boven jaunak adierazi zuenez, "inkomunikazioak sorrarazten dituen baldintzek tortura erraztu egiten dute, eta gainera, inkomunikazioa, berez, tratu krudel eta ankerra izan daiteke".

13. Torturaren aurkako Elkarrekin 271 tortura-kasu bildu zituen 1995ean, 293 1996an, 350 1997an eta 346 1998an, hurrenez hurren (<http://isole.ecn.org/actortura/>). Kasu-maiztasun horren azpian zenbait faktore egon daitezke, hala nola aldi jakin batzuetan kasu kopuruak gora egin izana, Koordinakundeak informazio gehiago eskuratu izana edo biktimek salatze beldur txikiagoa eduki izana. 2001-2006 aldian Torturaren Prebentziorako Koordinakundeak tortura-kasuei eta -salatzaileei buruz bildutako informazioa honako taula honetan labur daiteke:

Urtea	Kasuak	Salatzaileak
2001	334	758
2002	373	745
2003	307	564
2004	336	877
2005	313	642
2006	266	610
GUZTIRA	1.948	4.196

Iturria: <http://www.prevenciontortura.org>

14. Txosten horretan, Amnesty Internationalek Auzitegi Gorenaren 1997\6069 JB, 1997\2523 JB, 1996\9010 JB, 1999\3568 JB epaiak aipatu ditu adibide gisa, baita Bizkaiko Probintzia Auzitegiaren 396/2004 epaia ere.

15. Preskripzio-adibide gisa, Amnesty Internationalek 1993\6303 JB, 2002\8876 JB, 1998\10340 JB eta 1998\2245 ARP epaiak aipatu ditu, txosten berean.

16. Joxe Arregiren eta Kepa Urraren kasuak paradigmaticoak dira. Biak ere Amnesty Internationalen "Sal en la herida" izeneko txostenean bildu dira.

17. *El País*, 2003/03/10. "Barne-arazoetako ministro Ángel Acebes jaunak berretsi duenez, Gobernuak kereila bat aurkeztu du Audientzia Nazionalako instrukzioeko epaitegian Egunkaria egunkariko zenbait kideren aurka, egunkaria ixteko eragiketan atxilotuta zeuden bitartean torturatu egin zituztela salatzeagatik. Gobernuak aurkezturiko kereilak Egunkariako zuzendari eta ardura-dun ohi Marcelo Otamendi, Ignacio Uria, Javier Alegría eta Javier Oleaga jaunak ditu jomugan, Barne-arazoetako Ministko dependentzietan atxilotuta zeuden bitartean tratatu txarrak jaso izana ziurtatu zutelako (...). Ministroak adierazi duenez salaketa horien bitartez Guardia Zibila iraindu eta kalumniatu nahi dute, erakunde terroristaren xede eta helburuekin bat etorritik. Horregatik, Egunkariako zuzendariak aurkezturiko salaketak banda armatuari laguntzeagatik delitu dira, Gobernuaren ustetan. Kereilan, halaber, gezurrezko salaketa egin izana eta justiziari oztopo egitea aipatu dira".

18. 115. artikulua honela dio: "Epaile eta auzitegiek, erantzukizun zibila badela adierazten dutenean, beren ebazpenetan ezarriko dute, horretarako zioak emanez, zer oinarri erabili duten kalteen eta horien ordainen zenbatekoa funt-satzeko; zenbateko hori ebazpenean bertan nahiz hori betearaztean finka dezakete".

19. Report to the Spanish Government on the visit to Spain carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 19 December 2005, CPT/Inf(2007)30, párrafo 46.

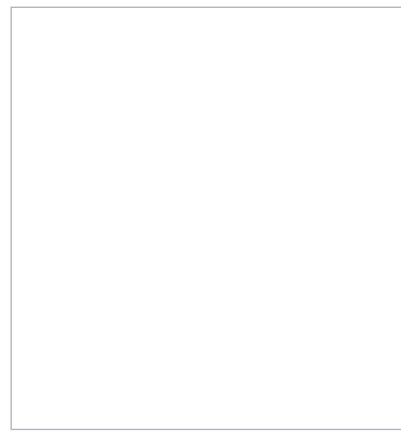
20. Ibidem, paragrafoa 48.

21. Torturaren aurkako Batzordea aditu independenteek osaturiko organoa da. Estatu Kideek Torturaren aurkako Konbentzioan bilduriko xedapenak zenbateraino aplikatzen dituzten ikuskatzen du batzorde horrek.

22. Torturaren aurkako Batzordearen ondorio eta gomendioak: Spain. 2002/12/23, CAT/C/CR/29/3, 8. paragrafoa.

23. Torturaren eta Tratu nahiz Zigor Anker eta Iraingarriaren Prebentzioarako Europako Batzordeak (CPT) 2001eko uztailaren 22tik 26ra bitarte Espainiari eginiko bisitari buruz eginiko Txostenari Espainiako Gobernuak emandako erantzuna, CPT/(2003)23 txost.

24. "España: Sal en la Herida. La impunidad efectiva de agentes de policía en casos de tortura y otros malos tratos" txostena. Amnesty International (AI aurkibidea: EUR 41/006/2007)
Gara, 2008/04/23

25. *Gara*, 2008/04/23

26. Giza Eskubideen Europako Auzitegiak betebeharrak hori azpimarratu zuen berriz ere Martínez Sala kasuan eta beste zenbaitetan emandako epaian —ikus Espainia (2004ko azaroaren 2a)—. Epaiaren arabera, zaintzapeko tratatu txarren salaketari buruzko ikerketa ofiziala egin ez izanak urratu egiten du eskatzaileen tortura edo bestelako tratatu zein zigor anker edo iraingarriak ez jasateko eskubidea, Giza Eskubideen Europako Hitzarmenaren 3. artikuluaaren arabera. Europako Auzitegiak gaizki ikusi zuen auzitegiak atxilotetarako egin zituzten agenteen, eskatzaileak zaintzeko ardura zuten agenteen eta eskatzaileen aitortzea hartu ez izana. Auzitegiak bertan behera utzi zituen eskatzaileen frogak-praktika espezifikoari buruzko eskaera guztiak, eta, hala, eskaeren sinetsgarritasuna zehazteko arrazoizko aukera guztiak ukatu zituen.

27. Amnesty Internationalen ustetan, kasua aldi baterako artxiba daiteke instrukzio-fasean, baldin eta fiskalak kasu horrekin aurrera egitea erabakitzen badu. Erabaki horren aurka egin daiteke, eta beraz behin-behineko neurria da, eta ez behin betikoa. Alabaina, kasua artxibatu egiten da normalean, salbu eta norbaitek kasua berriz ere irekitzeko ahalegina egiten badu, salatzaileak apelazio-errekurtsoa aurkezten badu, esaterako (España: acabar con la doble injusticia 2004, Amnesty International).

28. ZENBAITEN ARTEAN: La Tortura en Euskadi, Editorial Herria 2000 Eliza y Revolución. Garai hartako zenbait Probintzia Auzitegitako presidentek parte hartu zuten datu-bilketan.

29. 1988an azterlan bat argitaratu zen, atxilotutako 40 pertsonak Audientzia Nazionaletik pasatzean ageri zuten osasun-egoera balioesteko auzitegi-medikuek eginiko 27 txosten oinarritzat hartuta. Azterlan horretan aditzera eman denez, hainbat lesio ageri izanagatik ere, kasuak artxibatu egin ziren. Oro har, txosten horietan ezer gutxi aurkitu da atxilotuen egoera psikologikoaren inguruan, lesioen kanpo-zeinuak baino ez dira bildu, atxilotuak lesioei buruz egingandako deklarazioa ez da aipatu, aurkikuntzak ez dira lesioak sorrarazteko aukerekin alderatu, eta bestelako ikerketarik ere ez da egin. Koadernoak-Cuadernos de salud Pública, Asociación pro defensa de la salud Pública OPE, 1988.

30. Ikus NBEen Torturari eta bestelako tratatu edo zigor krudel, anker edo iraingarriari buruzko Errelatore Bereziak NBEen Giza Eskubideen Batzordeari aurkezturiko txostena, E/CN.4/2004/56, 2003ko abenduaren 23a.

31. 1979ko abenduaren 17an NBEen Batzar Nagusiaren 34/169 ebazpenaren bidez onartua.

32. 1955ean Genevan egin zen Delituaren Prebentzioari eta Gaizkilearen Tratamenduari buruzko Nazio Batuen Lehen Biltzarrean onartu ziren, eta NBEen Ekonomia eta Gizarte Kontseiluak onartu zituen, 1957ko uztailaren 31ko 663C (XXIV) eta 1997ko maiatzaren 13ko 2076 (LXII) ebazpenetan, hurrenez hurren.

33. 1988ko abenduaren 9an NBEen Batzar Nagusiaren 43/173 ebazpenaren bidez onartua.

34. Torturari eta tratu eta zigor krudel, anker edo iraingarriei buruzko Errelatore Bereziak Giza Eskubideen Batzordeari aurkezturiko txostenaren 12. orrialdea, A/56/156, 2001eko uztailaren 3a, 39 (j) gomendioa.

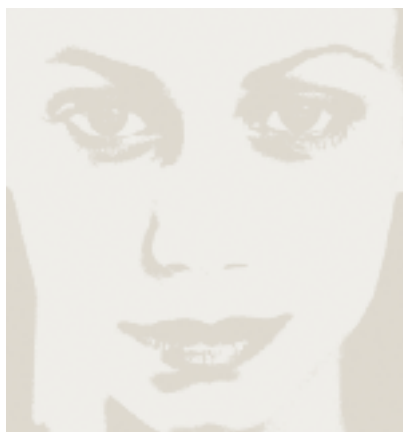
35. Torturaren Prebentziorako Batzordea, 12. txosten orokorra, 42. paragrafoa.

36. 2002\8876 JB, 1998\10340 JB, 1998\2245 ARP.

37. Esaterako, ikus Amnesty Internationalen (Sección Española) España: Acabar con la doble injusticia izeneko txostena: 2000ko apirilaren 26an, Auzitegi Nazionalak Lasa eta Zabala kasuari buruzko epaia eman zuen. Epaian identifikaturiko egileak —gobernadore zibil José Julián (Julen) E. G. jauna, Guardia Zibileko komandante Enrique R. G. jauna eta Ángel V. H., Enrique D. V. eta Felipe B. L. guardia zibilak erailketagatik kondenatu zituzten, izaera publikoaren astungarriarekin, baita legez aurkako atxiloketarengatik ere. Bakoitzari 35 urteko espetxe-zigorra ezarri zioten, baita biktimen oinordekoei hiruen artean guztira 150.253 euro ordaintzeko zigorra ere. Prozesuan zehar, Estatuak bere defentsan argudiatu zuen ezinezkoa zela erantzule zibil subsidiariorik hartzea, delituak ez zirelako egin funtzionarioek berezko eginkizunak gauzatzera; aitzitik, delituak beren eginkizunak betetzerakoan gehiegikeriaz jokatzeari egin zituztela argudiatu zuten. Auzitegiak honako erantzun hau eman zuen: “Estatua da zenbateko horien erantzule zibil subsidiarioa, jurisprudentziak behin eta berriz deklaratu duenez....., Estatuak bere mende-koen jardunengatik erantzule zibil subsidiarioa izateko kargatik askatzeko aukera izan dezan, argi eta garbi utzi behar da pertsona horiek zigor-arloko zehapena ezarri beharreko jarduna egin badute ere, Estaturako esleitu zaizkien eta Estaturako egiten dituzten eginkizunen esparrutik guztiz aparte egin dutela. Estatuaren mendeko funtzionarioek gehiegikeriaz jokatzeari ez da oztopo erantzukizun zibil subsidiarioa aintzat hartzeko, betiere jokaera hori zerbitzuari loturik gertatu baldin bada”. Auzitegi Gorenaren eta Konstituzio Auzitegiaren epaiek tesi hori berretsi zuten, 2001eko uztailaren 20an eta 2002ko uztailaren 22an, hurrenez hurren.

38. *España: Acabar con la doble injusticia* txostena, Amnesty International (Sección Española). Nazio Batuen Torturari buruzko Errelatore Bereziaren txostena bat dator kezka horrekin, eta, horren haritik, 2004ko otsaileko txostenean zera adierazi du, Espainiak ez duela legeria espezifikorik torturen biktimei bidezko kalte-ordain egokia bermatzeko nazioarteko zuzenbideak ezarritakoaren arabera, ahalik eta kalte-ordainketarik osoena eskuratzeko baliabideak ematea barne, Torturaren aurkako Konbentzioaren 14. artikulua ezarritakoa betez [E/CN.4/2004/56/Add.2, UN, 6 february 2004, 50. paragrafoa].

39. 1998ko abuztuan Driss Zaidi-ri Roseseke (Girona) Mossos d'Esquadra kidegoaren komisarian gertaturiko kasua paradigmaticoa izan daiteke, bideoko edo audioko zaintza eskasa denean zer gerta daitekeen ikusteko. Gertaeren soinua grabatu zen, komisariako soinu-zinta batean, eta gainera Driss Zaidiren ondoko geletan atxilotuta zeudenean beren lekukotza eman zuten.

Horri esker, auzitegiak irainak eta mehatxuak frogatutzat eman zituen “agenteen eta atxilotuaren artean kontaktu fisikoa izan zela ere, eta, horren haritik, agenteek tratu fisiko txarrak eragin zizkiotela, atxilotuaren kexuek, kolpatua eta estutua ez izateko erreguek eta min-oihuek aditzera ematen duten beza-la”. Hala ere, 14 akusatuak hainbat kargutatik absolbitu zituzten, ezin izan zelako zehaztu nor zegoen gelan eraso gertatu zen unean, ezta komisarian zeudenetatik zeinek jakin zuen gela horretan zer gertatzen ari zen eta zeinek zuen hori galarazteko ahalmena ere. Driss Zraidik sei urtez itxaron behar izan du bere kasuaren epaiketak argia ikusi arte, eta, torturaren biktima izan zela frogatu bada ere, ez du inolako kalte-ordainik eskuratzeko aukerarik izan (Acabar con la doble injusticia, Amnesty International, 2004).

40. Ikus, beherago, Enrike Erregerena Beraren kasua. Txosten honen eraginpeko aldian gertatu diren tortura eta tratu txarren kasuen inguruko indultuei buruzko azterlan zehatzagoa egin behar da. Horretarako, txosten hau egiteko baliatu dena baino denbora gehiago behar da.

41. Halaber, azterlan zehatza egin behar da, txosten honen eraginpeko aldian gertatu diren kasu guztiak dokumentatzeko.

42. 2003an, Espainiako Gobernuak NBEen Torturaren aurkako Errelatore Bereziari 1998an Guardia Zibilak “Araba” komandoari atzemandako dokumentua aurkeztu zion; ETAko militanteei torturak salatzen aholku ematen zien dokumentu horrek. Dokumentu hori frogatzen gisa baliatu zen Barne-arazoetako Ministerioak Audientzia Nazionalen Egunkaria egunkariko lau zuzendariren aurka “gezurrezko torturengatik” aurkeztutako salaketan, hain zuzen ere pertsona horiek torturak salatu zituztelako 2003ko otsailean egunkari hori itxi ondoren atxilotu zituztenean. 01/98 zenbakiko Eginbideetan bilduriko dokumentu horren fotokopiaren faksimilea kontsulta daiteke, Torturaren Aurkako Taldeak argitaratutako Informe 2003 Tortura en Euskal Herria txostenean. Txosten horren 234. orrialdean, Torturaren Aurkako taldeak zalantzan jartzen du dokumentu hori ETAk egin izana, eta antzeko zerbait testu erakusten ditu, hain zuzen ere hainbat urtetan tortura-salaketei aurre egiteko baliatu direnak. Egilea edozein izaki ere, argi dago dokumentu horrek ez diela tortura-kasuak argitzeko lanei inolako mesederik egiten.

43. Carabancheleko Espetxe Ospitalean ospitaleratutako hiru preso Joxe Arregiren ospitaleratzearen lekuko izan ziren, eta Arregirekin eman zituzten haren azken orduak. ETA (pm)-ko militante Iñaki Agirrek, GRAPOko kide Xose Luis Fernández Gonzálezek eta PCE (r)-ko Luis Alonso Riveirok beren lekukotzaren berri eman zuten, leihotatik kanpora bota zuten ohar baten bitartez. Arregi bere gelan eserita aurkitu zuten, «fisikoki birrinduta». Gorputz osoa dardarka zuela eta arnasa hartzeko ere indarrik ez zuela, ondoko geletakoei zenbait datu ematea lortu zuten, eta horrela identifikatu zuten. «Egarriak nago!», esaten zuten behin eta berriz. Betazalak guztiz ubelduta zeuzkan; eskuineko begian, berriz, isuri handi bat, eta eskuak handituta. Hala ikustean, komisarian zer gertatu zen galdetu zioten. «Oso latza izan da» erantzun zuen. «Barratik zintzilikatu naute zenbait aldiz, eta zintzilik nengoela oinak kolpatu dizkirate, baita erre ere, ez dakit zerekin; gainera, nire bular gainean salto egin dute behin eta berriz, eta gorputz osoan makina bat borra-kolpe, ukabil-

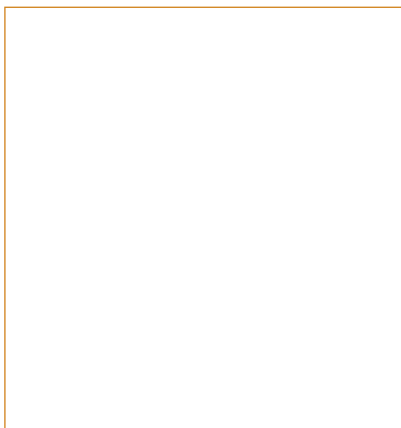
kada eta ostiko eman dizkidate” adierazi zien. Erantzten lagundu zuten, eta hori egitean, gorputza hematoma handiez josia zuela ikusi zuten. Handitutako oinen azalean hematoma belztuak zituen, baita erredura ikusgarriak eta ultzerazioak ere. Arnasa hartzeko geroz eta zailtasun handiagoa zuen, eta dar-dar ari zen etengabe. «DGSn nengoela zenbait epilepsia-krisi izan ditut, eta sekulan ez nuen halakorik eduki», azaldu zien Arregik. Hurrengo goizean okerrago zegoen. «Nik uste diat hiltzekotan nagoela» zezeldu zuen. Gau osoa esna eman zuen, etengabeko beherakoarekin; hala ere, ez zuen txizarik egin, likido ugari irentsi bazuen ere. Nola zegoen ikusirik, zuzendari medikoak espetxez kanpoko ospitale batera eramatea erabaki zuen. Carabancheleko Ospitalean bertan zendu zen, ordea.

44. *El País*, 1983/11/30. “Estatuko segurtasunaren zuzendari ohi Francisco Laína jaunak atzo deklaratu zuen, Joxe Arregi ustezko etarrari torturatzeagatik akusatutako bi inspektoreen aurkako epaiketan, 72 polizia igaro zirela atxilotua galdekatu zuten bulegotik”.

45. *El País*, 1989/10/04.

46. 1980ko abenduaren 1eko Terrorismoaren aurkako Lege organikoak aurreikusten zuenez, terrorismoko ustezko delituengatik atxiloturiko pertsonak epailearen esku utzi behar zituzten atxilotu ondoko 72 orduen barruan. Polizak atxilotzealdi hori luza zezaken, gehienez ere beste zazpi egunez, baldin eta epaileari proposamen horren berri ematen bazion. Azken batean, epaileak proposamen hori baimendu edo ezeztatu zezakeen. Hala, terrorismo-arrazoien-gatik atxiloturikoa agintari judizialen babesean zegoen epailearen esku uzten zuten unetik, atxilotetaren unetik 72 ordu igaro ondoren. Lege horren arabera, agintaritzak judizialari dagokio atxilotuaren eskubideen babesa zaintzea. Eginkizun hori, eta Poliziaren abusuaren legezkotasuna babestea, ministerio fiskalaren eskumena eta betebeharra ere bada. Legearen hirugarren artikuluko bigarren paragrafoak pertsonaren funtsezko eskubide batzuk eteten zituen, eta zera ezartzen zuen, atxilotzealdian zehar, epaileak uneoro informazioa eskatzeko eta atxilotuaren egoeraren berri izateko aukera zuela, eta, hala bazegokion, espetxeratzealdia luzatzeko baimena ezeztatu zezakeela. Bigarren paragrafo horretan ere adierazienez, «aurreikuspen horrek ez ditu jardun judizial egokiak alde batera uzten, baldin eta lege honen barnean bildutako gobernu-eskumenak bidegabe edo neurrigabe erabiltzen badira, ezta legezkotasunaren defentsan ministerio fiskalari dagozkion eskumenak ere». Arregi kasuari zegokion fiskala Audientzia Nazionalakoa zen.

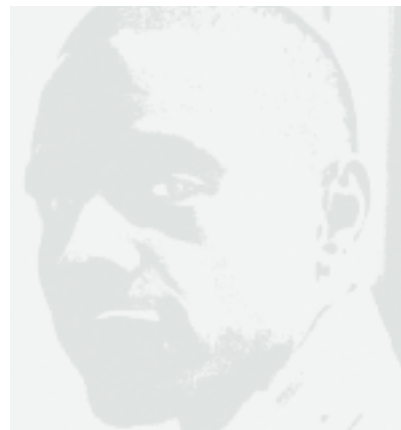
47. *El País*, 1981/02/10. “Hildakoaren abokatu Iñaki Esnaola jauna Audientzia Nazionalako Instrukzioko 1. zenbakiko Epaitegi Zentralera bertaratu zen, Joxe Arregik eta Isidro Etxabek, poliziaren dependentzietan hamar egun eman ondoren, epailearen aurrean egin beharreko lehen deklarazioan egoteko. *El País* egunkariari deklaratu zionez, lehenik eta behin bere harridura ageri zien, Arregi jauna bertan ez zegoelako. Non dago?, galdetu zuen. «Carabancheleko Espetxe Ospitalean», erantzun zioten. Bitartean, Varón Cobos epaileak Arregiren inkomunikazio-agindua sinatu zuen, atxilotuak Poliziaren eskutan gehienezko hamar eguneko epea ematen duenerako Terrorismoaren aurkako Legean aurreikusita dagoen neurria. Alabaina, arrazoiak edozein direla ere,

atxilotuak ez zuen oraindik epaile aurreko deklaraziorik egin. Noiz hartuko diozu aitorpena Arregiri?, galdetu zion Iñaki Esnaolak epaileari. «Lehenbizi zer gertatzen zaion jakin behar dut. Jarraian, kasu arina bada, epaitegian hartuko diot aitorpena. Bestela, larria bada, ospitalera joango naiz», erantzun zuen epaileak”.

48. *El País* 1981/02/14. “[...] Barne-arazoetako Ministerioak ohar bat kaleratu zuen hamarrek izateko minutu batzuk falta zirenean. Horren bitartez, Poliziaren Zuzendaritza Nagusiak aditzera eman zuen 4an poliziaren dependenzietan sartu zutenerako, Joxe Arregi jaunak «hematomak zituela gluteo, oin eta eskumuturretan, baita toraxaren aurrealdean ere, eta hematoma guztiek pronostiko arina zutela, konplikazioak agertu ezean». Barne-arazoetako Ministerioaren oharrak adierazten zuen, halaber, atxilotetaren ondoko egunean Joxe Arregi medikuen zaintzapean egon zela, eta medikuek «ez ziotela bestelako asaldura patologikorik atzeman». Komunikatu ofizialak honela jarraitzen zuen: 12an, Identifikazio Kabinetea identifikatzen ari zen bitartean, Arregi «zorabiatu egin zen», eta horren ondorioz osasun-zerbitzuko medikuak bertaratu behar izan zuen. Medikuek horrek honako parte hau eman zuen: «Arnasketa azidotikoa, kontzientzia-egoera ona, mihi saburrak (zurixka, konplikazio gastrikoen ondorioz), lesio bat mihian, hozkada baten ondorioz. Birika-auskultazioan, estertore krepatzaile basalak ageri dira; bihotz-auskultazioan, aldiz, ez da inolako asaldurarik ageri. Gainera, fobia eragiten duten edema pretidialak ageri dira, eta arteria-presioa 170/90 da. Bi aldeko ubeldura periorbitarioa, eta begien hondoa eta azterketa neurologikoa normalak». «Horregatik guztiagatik», jarraitzen zuen Barne-arazoetako Ministerioaren oharrak, «Estatuko Segurtasun Zuzendaritzaren osasun-zerbitzuak ospitale egoki batera lehenbailehen eramateko agindua eman du». Egun bereko arratsaldeko lauretan, Espetxe Ospitalera eraman dute». Barne-arazoetako Ministerioaren oharrak ez du aipatu atxilotua ostegunean Espetxe Ospitalean sartzean egindako parte medikoa (hematomak begietan, eskuineko sorbaldan eta bi besoetako barnealdeetan; hematoma handiak gluteoetan; konjuntiba-isuria eskuineko begian, bigarren mailako erredurek eragindako zauriak hankazpietan, estupore-egoera, disnea handia, sabelako min zehaztugabea eta ur pilatua birika batean), baina atzoko (ostirala) bigarren partea jaso du, bronkopneumonia bikoitzaren eta pronostiko larriaren berri emanez, hartan bilduriko beste zenbait gauza aipatzen ez baditu ere, hala nola bi begietako hematomak eta azpikonjuntiba-odoljarioak”.

49. *El País* 1981/02/14. “ETAm-ko ustezko kide Joxe Inazio Arregiren galdeketetan zuzenean parte hartu zuten kidego horretako bost funtzionario epailearen esku utzi ditu Poliziaren zuzendari nagusiak. Arregi jauna Carabancheleko Espetxe ospitalean hil zen, Madrilgo Poliziaren Goreneko Buruzagitzaaren dependenzietan bederatzi egun eman ondoren. Madrilgo Informazioko Eskualde Brigadako buru Tomás Agrela komisarioa eta Poliziaren Zuzendaritza Nagusiko osasun-zerbitzuetako arduradun Pérez Pachón doktorea ere kargutik kendu dituzte. (...)Atzo, goizaren erdialdean, Barne-arazoetako Ministerioak aldeztu aurretik aipaturiko kargugabetzeak gauzatzeko eta galdeketen zuzeneko errudunak epailearen esku uzteko erabakia hartu zuen, Rosón ministroaren esanbidezko aginduari jarraiki Poliziaren zuzendari nagusi José Manuel Blanco jaunak eginiko txostena jaso ondoren”.

50. *El País*, 1988/05/18. Pedro Santiago Martín Pachón jaunak 1988ko maiatzean deklarazioa egin zuen, Santiago Corella, El Nani gaizkilearen desagertze-kasuaren instrukzioan. "Poliziaren Zuzendaritza Nagusiko (DGP) osasun-zerbitzuetako buru Pedro Santiago Martín Pachón jaunak poliziaren dependentzietan tratatu txarrak daudela onartu zuen atzo, Santiago Corellaren desagertzea epaitzen duen auzitegian. Akusazioaren abokatu Jaime Sanz de Bremond jaunak epaimahaiari eskatu zion Martín Pachón jaunaren deklaraziotik lekukotza ondorioztatzeko, haren eginkizunak ez betetzeagatiko ustezko tortura-delitu batengatik prozesatu ahal izateko. Sanz de Bremond jaunak antzeko eskaera egin zuen DGPKo Antonio López Morales eta Antonio Quintana Fernández medikuen deklarazioak entzun ondoren, atxilotuari bere lesioen jatorriari buruz ez ziotela galdetzen adierazi baitzuten. Karrerako mediku eta komisario-kategoriadun polizia-funtzionario Martín Pachón jaunak, akusazioaren galderei erantzunez, batzuetan "atxilotuak tratatu txarrak jaso zituela adierazi zuen, eta gainera, lesio horiek tratatu txarren ondorio izan zitezkeela ikusi zela". Hona hemen abokatuaren eta lekukoaren arteko elkarrizketa: Sanz de Bremond: "Kargu horretan jardun duzun bitartean, jakin al duzu atxiloturen batek adierazi ote duen aurkezturiko lesioak polizia-dependentzietan jasandako tratatu txarren ondorio zirela?" Martín Pachón: "Beno, atxiloturen batek lesioak tratatu txarren ondorio direla adierazi duela jakin ote dudana galdetu didazu, oker ez banago. Litekeena da, litekeena da batzuetan halakorik izatea. Eta litekeena da atxilotuak tratatu txarrak izan direla adierazi ez ezik, lesio horiek benetan tratatu txarren ondorio izan zitezkeela ikustea ere. Kontuan hartu guk sarrerako eta irteerako parteak alderatu eta egiaztatzen ditugula. Sarrerako parte batean atxilotu batek inolako lesiorik ez duela adierazten bada, eta irteterakoan, aldiz, lesioak ageri baditu, orduan argi dago lesio horiek polizia-dependentzietan gertatu direla".

51. MAKAZAGA, Xabier: *Torturadores & Cía*, 136. orrialdea.

52. *El País*, 1982/12/03. "Poliziaren dependentzietan bederatzi egun eman ondoren 1981eko otsailaren 13an ETA Militarreko ustezko kide Joxe Inazio Arregi Izagirre jaunaren heriotza dela-eta bideratutako sumarioa amaitzeko autoa eman zuen atzo Madrilgo Instrukzioko 13. zenbakiko Epaitegiko titularrak, eskumeneko iturri juridikoak aipatuz, Europa Press-ek jakinarazi duenez. Gainera, epaitegi horretako titularrak Probintzia Auzitegiko Bosgarren Atalera igoarazi ditu jardunak, eta Estatuko Segurtasun Zuzendaritzako osasun-zerbitzuetako mediku Martín Pachón, Miguel Usieto Arevert, Isidro Alvarez García eta Javier Juan Etreros Huerta jaunak prozesatzeko eskaera ukatu du, hain zuzen ere akusazio partikularraren ordezkariak ustezko tortura-delituengatik eta haien eginkizunak ez betetzeagatiko zuhurtziagabekeriak giza hilketarengatik mediku horiek prozesatzeko eginiko eskaerei erantzuna emanez".

53. *El País*, 1989/10/04. "Bere epaian, Auzitegi Gorenak ez du zehaztu torturen eta heriotzaren artean erlaziorik izan ote zen (bere garaian susmo hori barreiatu zen), ez fiskalak eta Giza Eskubideen aldeko Elkartek ez zutelako halakorik eskatu, kausalitate-erlazioa frogatzea ezinezkoa gertatu zela aintzat hartuta".

54. *El Día de Tenerife*, 2005/03/12.

55. *Diario de Navarra*, 1985/12/20.

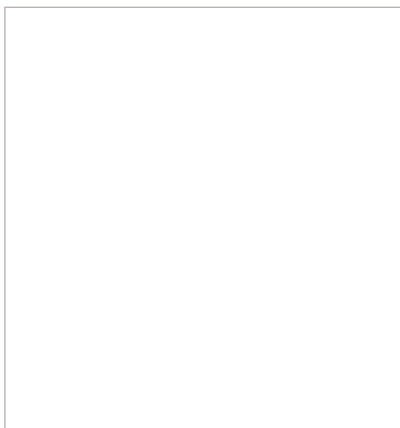
56. Iturria: Ekuadorko Kanpo Harremanetako eta Merkataritzako Ministerioa - http://www.mmrree.gov.ec/MRE/DOCUMENTOS/representaciones/en%20el%20pais/e_ec.htm).

57. *El Mundo*, 2007/10/15. Heriotzak Aníbal Machín harrapatu zuen GALi buruzko informazio gehiago eman behar zuen unean. “Machín 1995. urteaz geroztik zegoen Alacanteko herri horretan. Maletatxoaren garaian (1990-1991) Barne-arazoetako Ministerioaren Eragiketa Zerbitzuko burua zen, terrorismoaren aurkako borrokaren kargu nagusietako bat. Verak Segurtasun Estatuko idazkari gisa dimititu zuenean (1995eko urtarrila), Machínek toki lasaia eskatu zuen, Madriletik urrun, ETaren aurkako gorabehera askoko borrokan urte askoan buru-belarri jardun ondoren. Zailtasun handirik gabe, Deniako komisario-plaza esleitu zioten. Hilabete batzuk geroago, 1996ko martxoan PPK irabazi eta gero, Machín jaunak bere kargua arriskuan ikusi zuen, baina Pedro Pastor alkate independentearekin eta PPri afiliatutako lagun batzuekin hitz egin zuen, eta ez zuen errepresaliarik jasan beharrik izan. Izan ere, 1999ra arte jarraitu zuen karguan.”

58. *El País*, 1997/03/11. “Madrileko Auzitegiak lau polizia nazional kondenatu ditu, eta atzipenaldi handiko hiru hilabeteko zigorra eta beren lanbidean aritzeko urtebeteko etenaldiko zigorra ezarri dizkie, Enrique Erregerena ustezko etarra torturatzeagatik —Estatua da erantzule subsidiarioa—. Alabaina, legearen aurkako atxiloketaren eta herritar bat bere eskubideez gabetzearen delituetatik absolbitu ditu, 1993an, Erregerenak bere akusazio-idazkia aurkeztu zuenean, preskribatuta zeudelako”. Ikerketa-oharra: Nabarmentzekoa da biktimari buruzko informazioan oraindik ere “ustezko etarra” adierazten dela, atxilotu eta kargurik gabe aske utzi zutenetik hamabost urte igaro badira ere, gai horiei buruzko informazioarekin batera sarri ageri ohi diren estigmen ondorioz.

59. *El País*, 1987/05/11. Auzitegiak azalpenak eskatu dizkio Barne-arazoetako Ministroak tortura-ikerketa batean ez laguntzea begi onez ikusi duen epaile bati. “Madrilgo Probintzia Auzitegiak, fiskalaren irizpidearekin bat etorritik, Madrilgo Instrukzioko 18. zenbakiko Epaitegiko titular Valero López-Canti Félez jaunak 1986ko martxoaren 7an emandako autoa ezeztatu du. Auto horren arabera, joan den urtarrilaren 7an adosturiko froga ukatu zuen epaile horrek, poliziak Enrike Erregerena Vera jaunari ustez eragindako torturengatik irekitako eginbideei loturik. Barne-arazoetako Ministroak, Estatuko Segurtasunaren Zuzendaritzak ezetza eman zion torturen ustezko egileak nor izan ziren argitzeko polizia-zerrenda bat errazteko egindako eskaerari. Epaileak uko hori onartu du, baina erabaki hori inondik inora arrazoitu gabe, eta horregatik hartu da autoa baliogabetzeko erabakia”.

60. *El Mundo*, 2007/10/15. “Machín jauna 1995ean iritsi zen Alacanteko herrira. Maletatxoaren garaian (1990-1991) Barne-arazoetako Ministerioa Eragiketa Zerbitzuko burua izan zen, terrorismoaren aurkako borrokaren kargu nagusietako bat. Verak Segurtasun Estatuko idazkari gisa dimititu zuenean (1995eko urtarrila), Machínek toki lasai bat eskatu zuen, Madriletik urruti,

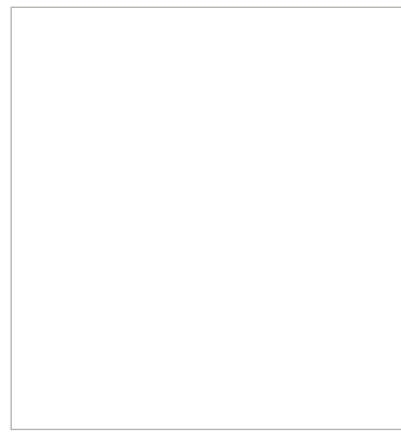
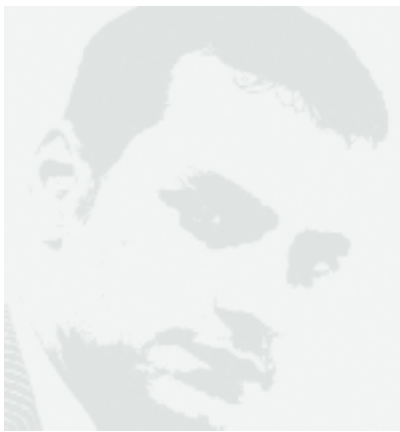
ETAren aurkako gorabehera askoko borrokan urte askoan buru-belarri jardun ondoren. Zailtasun handirik gabe, Deniako komisario-plaza esleitu zioten. Hilabete batzuk geroago, 1996ko martxoan PPK irabazi eta gero, Machín jaunak bere kargua arriskuan ikusi zuen, baina Pedro Pastor alkate independentearekin eta PPri afiliatutako lagun batzuekin hitz egin zuen, eta ez zuen erre-presaliarik jasan beharrik izan. Izan ere, 1999ra arte jarraitu zuen karguan”.

61. *El Mundo*, 2007/10/15. “2006ko abenduaren 18an, Madrileko Probintzia Auzitegiko Zazpigarren Atalak Instrukzioko 9. zenbakiko Epaitegiaren erabakia berretsi zuen. Horren arabera, haien isiltasuna ordaintzeko Amedo eta Domínguez jaunen emazteei 200 milioi pezeta ordaindu izanari buruz eginiko ikerketak eraldatu ziren, ondorenean prozedura laburtuan egiteko eta ahozko epaiketa irekitzeko. Machín, Hernando, Rafael Vera eta Juan de Justo errudun aulkian eseri behar ziren, fondo publikoak bidegabe erabiltzea egotzita”. Maletatxoan epaiketa deitu zioten.

62. Euskadi 1995, EGINEKO Urtekaria, 163. or.

63. Estatuko preso guztiei buruzko azterlanak egin dira, preso sozialak eta indarkeria politikoarengatik kondena betetzen dutenak bereizi gabe. Esaterako, Andaluziako Giza Eskubideen Elkarteko (APDHA) espetxe-arloko koordinatzaile Valentín Aguilar Villuenda jaunak *El fracaso del sistema jurídico español para afrontar la tortura en la privación de libertad: perspectiva práctica* txostenaren 4. orrialdean gogora ekarri duenez, NBEen Torturaren aurkako Batzordea, 2002ko azaroaren txostenean, “kezkaturik azaldu zen Jarraipen Bereziko Presoen Fitxategiak zirela-eta, preso horien zuzeneko kontroleko lehen mailako erregimenaren arabera, egunean patioan 2 ordu bakarrik eman ditzaketelako, jarduera kolektibo, kirol eta lanetatik baztertuta, eta muturreko segurtasun-neurriak ezarrita “berregokitsera bideratutako espetxe-tratamenduen metodoen aurka; hortaz, Konbentzioaren 16. artikulua (11.d) debekatutako tratutzat har litezke tratatu horiek. Honako hau ere ekarri nahi izan du gogora (19. or.): “Portaeraren arabera presoak geletan bakartzea eta familiarengandik urruntzea, sarritan, Legearen aurkakoa izaten da. Eta, suizidioei dago-kienez (22. or.): “Gogoan hartu zenbat heriotza gertatzen diren espetxeetan indarreko Legeriaren arabera espetxetik ateratzea ekarri beharko zuket gaixotasun larrien ondorioz, baita suizidioen kopuru izugarri handia ere. Datu ofizialen arabera, 2004. urtean suizidioak eragindako 40 heriotza erregistratu ziren, hau da, 2002an eta 2003an baino 8 eta 4 suizidio gehiago, hurrenez hurren. 2005ean, kopuru hori izugarri handitu zen. Atxilotzealdi-baldintzen eta suizidio kopuruaren artean kausa-efektua erlazioa ezartzea zaila bada ere, espetxeetako arreta psikiatrikoaren hutsuneek eta espetxe-politika murritzai-leak (hau da, zigorrak oso-osorik betetzeari lehentasuna ematen diona, espetxe-onurak lortzearen kaltetan), besteak beste, zeresana izan dezakete fenomeno kezkarri horretan. Testuinguru horretan, azpimarratzekoa da 2004an beren buruaz beste egin zuten presoek % 27,5ek beren kondenaren hiru laurdenak beteak zituztela, edo kondena betetzeko 100 egun baino gutxiago falta zitzaizela. Hortaz, Administrazioaren zabarkeria edo politika itxia izan litezke tratatu krudel instituzional horren eragileak.

64. MANZANOS, César; BALMASEDA, Juana: Situación de las mujeres en las

cárceles del País Vasco, Ripero, 2005.

65. Euskadi 1994, Egineko Urtekaria, 173. or.

66. Manual of Guidance on Police Use of Firearms, Poliziaburuen Elkarte, 5-6 or., 9.18 par..

67. Esaterako, bi gaztek 2007/08/03an salatu zutenez, Guardia Zibilak exekuzio-simulazioak egin zituen benetako tiroak eginez bi errepede kontroletan. Gara. 2007ko Urtekaria, 63. or.

68. Diputatuen Kongresua – Parlamentuko Ekimenak – I Legegintzaldia. 181/000426/0000. Erregistro-zenbakia: 005387. Data: 1980/09/22. Galdera mota: Batzorde batek Gobernuari ahoz eginiko galdera. Xedea: "Ihesaldiei buruzko legea" aplikatzea, gelditzeko aginduei men ez egiteagatik kasuetan. 1981/04/01ean itxi zen. Barne-arazoetako Batzordea. E-382-1 buletina, 1980/10/14koa. 857PDF orria.

69. Javier Luis Sáenz de Cosculluela eta Carlos Sanjuán diputatuen interpelazioa: "Zoritxarrez, azkenaldi honetan ohiko bihurtu da ordena publikoko edo segurtasuneko polizia-indarrek biktimak eragitea, hainbat arrazoiengatik eta hainbat egoeratan gelditzeko ahotsi men egiten ez dieten pertsonen artean. (...) Heriotza horiek saihestu ahal ziren eta saihestu behar ziren. Eta saihestu daitezela exijitu behar da. Ordenaren eta poliziaren agenteei prestakuntza eta jarraibide egokiak emanez, lhesi buruzko Legea aplika ez dadin. (...) Horregatik, Gobernuari honako galdera hauek egin nahi dizkiogu: 1) Konbentzituta ote dagoen Zuzenbide Estatu batean horrelako gertaerak ezin direla juridikoki edo moralki onartu. 2) Prest ote dagoen lhesi buruzko Legea modu indiskriminatuan aplikatuz horrelako heriotzak berriz ere gerta ez daitezela. 3) Prest ote dagoen beldurrarazteko asmotan egiten diren baina zauriak eta heriotzak eragiten dituzten tiroketa-istripu horiek behin bitiko amaitzeko. 4) Prest ote dagoen polizia- eta segurtasun-indarren eskura bitarteko egokiak jartzeko, gelditzeko aginduen aurreko desobedientzia-kasuak indarkeriarik gabe konpontzeko".

70. Dokumentu erantsiak. Miren Salegiri eginiko elkarrizketa.

71. 1993ko urriaren 21eko udalaren osoko bilkura.

72. Euskadi 1993, Egineko Urtekaria, 159. or.

73. 2006/12/14an zuzendariari idatzitako eta zenbait egunkaritan argitaratutako Homenaje a Mikel Salegi Urbieta gutunaren laburpena. "Mikel, zure amak eta arrebek gogora ekarri nahi dugu Guardia Zibilak erail zintuela kontrol batean, Errekalden (Donostia), 1974ko abenduaren 18ko egunsentian, 21 urte baino ez zenituenean. Afari batetik bueltan zentozen, Itsasoko Gizarte Institutuko lankideekin. (...) Gau ilun eta euritsua zen. Guardia Zibilak bazterbidetan atxikita zeuzkan autoek kontrolaren seinaleak ezkutatzeko zituzten. Zure lankideen autoak ere bertan zeuden. Kontrolaren zuzendariari ohartarazi zioten: «auto hori gure taldeko hirugarrena da». Zuzendariak bazterbidetik eman

zuen gelditzeko agindua, bi autoreen artean, eta, horregatik, gidariak ezin izan zuen ikusi. Azken abisua izan zen. Kontrolean zeuden bost guardia zibilek tirokatu zintuzteten. Erail zintuzten. 17 bala-zauri zenituen. Horren haritik, Burgosko kapitain nagusiak honako hau adierazi zion amari: 'kontrolak ez ziren ohartarazteko jartzen, harrapatzeko baizik' (Handik aurrera hasi ziren kontroletan argi-seinaleak eta bestelako abisuak jartzen). Tiroen ostean, Guardia Zibila gidaria bahitzeaz bakarrik arduratu zen (hiru egunez eduki zuten, toki ezezagun batean), baita autoa eramateaz ere, hartara frogak ezabatzeke. Lurrean zerraldo utzi zintuzten. Lankideek autora igo eta ospitale-rantz abiatu ziren. Bidean, ordea, beste kontrol batean geldiarazi zituzten. Kasu horretan, Polizia Nazionalek zuen kontrolaren ardura. Beste hamar minutuz eduki zintuzten hor, agian bizitza salbatzeko nahikoak izan zitezkeenak. (...) Horren ondorioz lehen herri-kereila gauzatu zen, zure heriotza, poliziaren basakeria eta diktadura salatzeke. (...). Kasua artxibatu egin zuten. Zure heriotzaren inguruan ez zen epaiketarik egin, erantzukizun penala eskatzerik ez zegoelako; erantzukizun zibila baino ezin zen eskatu. Epaiketa bakarria militarra izan zen, eta gidaria izan zuen jomugan. Mozkortuta zihoala frogatu nahi zuten".

74. EFE agentziaren teletipo batek (1994/03/14) aditzera eman duenez, "Fiskaltzak Guardia Zibileko Terrorismoaren aurkako Landa Taldeetako lau kide absolbitzeko eskaera egin du gaur. Zuhurtziagabekeria ausartegiko delitu batez akusatu zituzten, Irunen (Gipuzkoa) gazte bat balaz zauritu zutelako, baina tiroa nork egin zuen frogatzeko modurik ez da aurkitu. Donostiako fiskalburu Luis Navajas jaunak atzipenaldi handiko bi hilabeteko zigorra eta 2.600.000 pezetatik gorako kalte-ordaina eskatu zituen behin-behineko ondorioetan. Nabarmendu duenez, "atsekabez" eskatu behar izan du inputatuak absolbitzea, haren ustez "ikerketaren akats batek galarazi duelako tiroa lau agenteetako bati egozte".

75. 1981eko apirilaren 18ko Barne-arazoetako Batzordea. Sáenz de Cosculluela diputatuaren galdera: "Gobernuari eginiko galdera azkenaldian maiz gertatzen ari diren gertaera jakin batzuen haritik dator. Izan ere, kontuan hartzekoa da gertaera horietan ez dela egoera arriskutsurik nabari, eta, hortaz, beren lanbidea dela medio egoera hori sufritzen ari diren pertsonen norberaren bizitzarako eskubidearen printzipioa aplikatzea ezin dela inondik inora justifikatu. Bestetik, delituen aurrekariak eta ezaugarriak direla medio gaizkileen gordin-tasun berezia, eta, horren ondorioz, polizien erreakzio agian bereziak ere sorraraz litzaketen salbuespenezko kasuak ere ez ditut aipatu nahi izan agerraldi honetan. Hortaz, egoera arriskutsuekin, salbuespenezko egoerekin edo gaizkile talde terroristekin zerikusirik ez duten gertaera ohiko eta arruntak ekarri nahi ditut gogora hemen. Eta zoritxarrez esan beharra dago horrelako egoerak maiztasun handiz gertatzen direla, hau da, poliziak, patruilak edo segurtasun-indarrek herritarrei gelditzeko agindua ematen diete, eta herritar horiek, hainbat arrazoi direla medio —batzuetan, besterik gabe, agindu hori entzuten ez dutelako; beste batzuetan, berriz, agindu horri kasurik ez egiteko arrazoi txikiak edo hutsalak dituztelako— ez diete agindu horri jaramonik egiten, eta horren ondorioz, agenteek tiro egiten dute, eta, askotan, herritar horien heriotza eragiten. Horrelako egoeretan ez da arriskurik nabari, hain zuzen ere agenteak bere defentsarako eskubidea aplikatzea justifika zezakeen

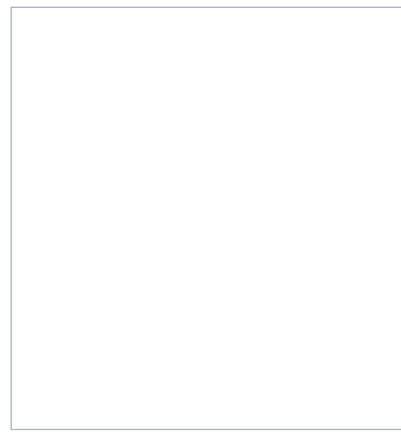
arriskurik, ezta horrelako erreakzio bat baimen zezakeen arrazoirik ere; motibaziorik ez da izan, azken batean. Praktikan, nik lhesei buruzko Legea deitu diodan horrek exekuzio bat dakar berekin, hain justu ere”.

76. *El Periódico*, 1981/05/13. Editoriala: “[...] Ezinbestekoa da bigarren hausnarketa bat egitea polizia-oharren inguruan. Almerían hildako gazteen kasuaren haritik berriz ere nabarmendu da Espainian fribolitate handiz egiten direla epailearen eskumena baino ez diren akusazioak. Lehenik eta behin, eta inolako frogarik edo aztarnarik gabe, etarra batzuk zirelako aukera formalki hedatu zen. Geroago, tesi horrek, oinarriarik ezean, aurrera egiterik ez zuela ikusirik, erakunde ofizialetatik mutilen inguruko zalantzak barreiatzen hasi ziren, eta gaizkile arruntak izan zitezkeela ere aipatu zuten. Hori ez ezik, mutilen ospea zikintzen ere ahalegindu ziren, armatuta zihoazela eta autoaren nondik norakoak susmagarriak zirela adieraziz. Orain badakigu horiek guztiak gezur lazgarri baten ondorio direla”.

77. *El País*, 1981/07/18. Editoriala: “Gobernuaren ustetan ‘zoritxarreko okerra’ —ia argi dago krimen higuigarria izan zela— denaren biktimak lurpetik ateratzeko lanek aditzera ematen dute delitu-egintzak —baita sumarioaren eginbideetatik erator daitezkeen egintza ikaragarriak ere—, antza, zerbitzari diren kidegoetako uniformeak, armak eta ospea beren erantzukizun kriminalak ezkutatzeko eta erantzukizun horiei ihes egiteko darabiltzaten pertsonen eskutik ere etor daitezkeela. Kasu horietan guztietan behar-beharrezkoa da errudunak jazarri eta zigortzea, areago oraindik kontuan hartzen badugu haien jarrera are larriagoa dela pribilegio eta eskumen jakin batzuetan babes-ten direlako, hain zuzen ere legeek ezarritako mugen barnean herritarren askatasunak eta segurtasuna defenda ditzaten gizarteak haien esku uzten dituen pribilegio eta eskumenetan. Nolanahi ere, gaitzestekoa da, halaber, gizartearen erabateko babesgabetasunaren eta ordenaren zaindarien erabateko inpunitatearen artean nahitaez hautatu beharra; xantaia iraingarri hori saihestu behar da, zalantzarik gabe. Gainera, aipatzekoa da xantaia hori Kidegoaren espirituaren mozorroaren azpian babesten dela batzuetan. Doktrina hori kaltegarri da benetan, horren arabera, guardia zibil, polizia edo espetxe-funtzionario baten delitu-portaera bat salatzea Guardia Zibilari, Poliziari edo espetxe Kidegoari erasotzea litzatekeelako, eta ez Justiziari laguntzea”.

78. PONS PRADES, Eduardo: *Los años oscuros de la Transición española*, 172-178 or. Eta ondorengo prentsa-bilketa, 183-187 or.

79. RAMOS ESPEJO, Antonio: *El caso Almería*, Editorial Argos Vergara, 1982. Luis Coboren ama Dolores Mier andreak Ser irrati-katean eginiko adierazpen batzuk bildu dira liburu horretan. Garai hartako Barne-arazoetako ministroa dute jomugan: “Nik jakin nahi nuke, galdetu nahi nuke, ministroari galdetu nahi nioke... Ez dut ezer garbi ikusten.....Ministroari zera eskatu nahi nioke, pertsona horiek ez zutela torturarik eta tratatu txarrik jasan diotenez, esan diezadala jendaurrean Jose Luis nire semearen beso eta hankak non dauden, haien bila joateko, nireak baitira...justizia nahi dut...”. Geroxeago, 1981eko urriaren 5ean, Espainiako Erregeari idazteko erabakia hartu zuen: “Bat-batean Juan Carlos erregeari idazteko erabakia hartu nuen”, adierazi zuen.

Honako hau eskatu zuen: “Horregatik, oso gauza erraz eta bidezkoa eskatzen dut: jendeak jakin dezan nire semea nolakoa zen. Baita nola erail zituzten, zergatik erail zituzten eta nork erail zituen jakin dezan ere. Espero dut berorien maiestateetatik grazia hori lortzea. Hildako baten ama naizen aldetik triste eta umiliaturik nagoelako jaso dudan tratua dela-eta.

80. Vocento VMT, 2006/05/10

81. 1999/10/24ko El País egunkariak honako hau ere adierazi zuen: “‘Almería kasuko’ guardiek fondo erreserbatuak jaso zituzten, kidegotik kanporatu ondoren”. Egunkari horren arabera, Almería kasuko errudun nagusiak “zenbait milioi pezeta jaso zituen fondo erreserbatuetatik, laguntza gisa, Guardia Zibiletik kanporatu ondoren etorkizunari aurre egin ahal izateko. Kasu horren gainean dauden iturri sozialistek adierazi dutenez, PSOEk Barne-arazoetako Ministerioan izan zuen lehen taldeak gauzatu zuen ordainketa, beste bi kondenatuak ere barne hartuta, UCDren azken Gobernuan ministerio horren ardura zutenek hartutako konpromisoa betez”.

82. Lasarte-Oriako udal-akordioan aipatu diren gertaerak 1988ko maiatzaren 29an gertatu ziren, herri horretako Insausti tabernan. Antza denez, “Guardia Zibileko lau kideak, “mozkor-egoera nabarian”, lekukoen arabera, bezeroak eta establezimenduko jabeak mehatxatu zituzten beren armekin, eta ondorioz une benetan larri eta arriskutsuak bizi izan zituzten bertan, Udaltzaingoak eta Guardia Zibileko hiru Land Rover tabernara iritsi eta lankideak bertatik eramane zituzten arte. Tabernako bezero eta jabeek salaketa aurkeztu zuten, eta, horren arabera, istiluak hasi ziren agenteek zerbitzarietako bati “kostoa ote zuen” galdetu ziotenean. Hark ezezkoa eman ostean, tabernako bezero guztiak hormaren kontra jarri zituzten, baita beren armekin mehatxatu ere. Hogeita hamar ostalarik bat egin zuten salaketarekin, eta udala akusazio partikular gisa aurkeztu zen. Gertaera horiek Euskadi 1988 agerkarian jaso dira (78. or.).

83. Euskadi 1988, Egineko Urtekaria, p. 79.

84. Ibidem, 19. or.

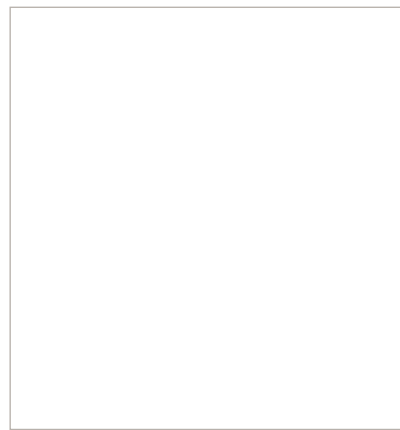
85. Ibidem, 19. or.

86. El País, 1976/10/12

87. EHGM: Para una historia del movimiento de gays y lesbianas, 1985.

88. PONS PRADES, Eduardo: Los años oscuros de la transición española, Ed. Belacqua, Bartzelona, 2005, 337. or.

89. El País, 2006/11/28, 22. or.: “Joaquín Delgado magistratuak bere txostenean bildu duen epaiak erabateko desgaikuntzako zigorraren indultu partziala proposatzen dio Gobernuari, “zigor hori zortzi urtetik bi urtera murrizteko”. (...) Bilboko dantzaleku batean bi langile legez kanpo atxilotzeagatik kondenatu zituzten poliziak. Establezimendu barruan borrokan aritu ziren poliziak langile

horiekin, kopa batzuk zerbitzatzeari uko egin ziotelako, egun batzuk lehenago emakumezko zerbitzari bat joz eta irainduz istilua eragin zuen beste polizia batekin zihoazelako. Poliziek edariak eskatzen jarraitzen zuten, baina zerbitzariak ukoari eusten zioten. Eztabaida horren erdian, agenteetako batek polizia nazionala zela adierazi zuen, zerbitzariari plaka erakutsiz. Eztabaidak polizia eta langileen arteko liskarra ekarri zuen, eta egoera Ertzaintza, establezimenduko arduradunak deituta, bertaratu zen arte luzatu zen. Ertzainek poliziak identifikatzeari ekin zioten 'nahiz eta poliziek aurre egin zieten, bortizki eta batere lagundu gabe; gainera, edari alkoholodunak hartu izanaren zantzu argiak ageri zituzten poliziek'. Ondoren, Goi Buruzagitzan, poliziek Segurtasun Brigadako buruari eman zioten gertaturikoaren berri, eta, horren haritik, dantzalekuko bi langile atxilotu behar zituztela adierazi zioten, gertaturikoa agintaritzaren agentearen aurkako atentatu-delitua izan zitekeelako. Brigadako buruak Euskadiko buru nagusiari kontsulta egin zion, eta, ondoren, uniformaturiko polizien patruila esleitu zien. Agenteek pubera itzuli ziren patruilarekin, eta langileetako bi atxilotu zituzten. Goi Buruzagitzara eraman zituzten, eta, galdekatu ostean, guardiako epaitegira eraman zituzten. Bertan, aske utzi zituzten".

90. "(Ahots asaldatu bera da) 'Vulcano 2' dar la vuelta a la plaza. Preparar todas las bocachas y tirar con todas las energías. Y lo más fuerte que podáis. No os importe matar. Adelante. Cambio" ('Vulcano 2', inguratu plaza. Prestatu ahoko guztiak eta tiro egin, energia guztiekin. Erailtzeko beldurrik gabe. Aurrera. Txanda"). "San Fermín 78. Así fue" dosierrean (1978ko abuztua, 59. or.) aurki daiteke transkripzio osoa. Iruñeko Gazteen Ikerketa Batzordeak landu eta argitaratu zuen dosier hori.

91. "Lo nuestro son errores, lo otro son crímenes" ("Gureak hutsegiteak dira; besteenak, aldiz, krimenak"). Martín Villa, Barne-arazoetako ministroa, 1978/07/12an, Iruñeko (Germán Rodríguez), Donostiako (Joseba Barandiaran) eta Errenteriako (ebasketak saltokietan) gertaeren ondoren.

92. Poliziaren Etikako Europako Kodearen 37. artikuluaaren arabera, "tiro batez ohartarazi behar da, zauritzera tiro egin aurretik".

93. Amnesty International, 2007.

94. Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarrizko Printzipioak, 7. printzipioa.

95. Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarrizko Printzipioak, 26. printzipioa.

96. Legea Betearazteko Ardura duten Funtzionarioek Indarra eta Su-armak Erabiltzerakoan bete beharreko Oinarrizko Printzipioak, 13. printzipioa.

97. OSSE, Anneke: Ibidem, 141. or.

98. OSSE, Anneke: Ibidem, 142. eta 143. or.

99. Esaterako, 1989/08/14an, Donostiako Salbean, hiru pertsona postaz zauritu

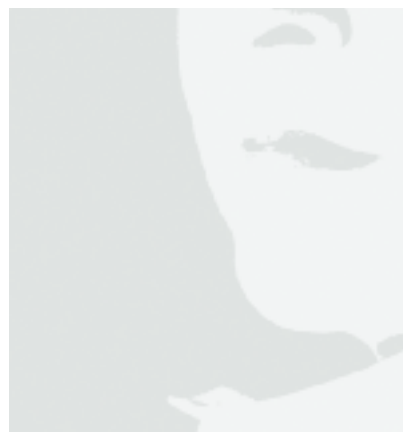
zituzten, baita beste 80 pertsona zauritu ere Polizia Nazionalaren eta Ertzaintzaren tiroen ondorioz. 1994/09/18an, Beran, Nafarroa Oinezen ospakizunetan, berrogeita hamar zauritu eta ehunka zauritu arin gertatu ziren ikas-tolen jaian, haurrak barne. Guardia Zibilak eraso egin zien jai-esparruan bilduta zeudenei, gomazko pilotak eta ke-poteak erabiliz. Guztira 35 Nissan Patrol ibili ziren inguruan.

100. Amnesty International, *Mercaderes de dolor*, 2003.

101. “– Desalojen la iglesia como sea. Cambio. –No se puede desalojar, porque está repleta de tíos. Va a haber que emplear las armas. Cambio. –Gasear la iglesia. Cambio. –De acuerdo. (...) –Esperamos la llegada de una compañía que viene de San Sebastián. Tenéis ahí a Charly 3. Intervenir los tres juntos, sacarlos como sea. Cambio. –Conforme. Enterado. (...) –Que manden fuerza aquí, que hemos tirado más de 2.000 tiros. Cambio. (...) –Llega ahí otra sección de Valladolid (...) –He visto varios coches con pañuelo blanco, lo que quiere decir que hay heridos a manta, ¿entiendes? (...) –Estaba preguntando si hay heridos. Cambio. –Por el momento de los nuestros no hay ninguno. Cambio. (...) –¡Muchas gracias, eh! ¡Buen servicio! –Dile a Salinas que hemos contribuido a la paliza más grande de la Historia. Cambio. –Necesito cartuchos, necesito botes, necesito pelotas. Cambio. –(...) Aquí ha habido una masacre. Cambio. –De acuerdo, de acuerdo. Cambio. –Muy bien... pero de verdad, una masacre. –J2 se acerca a la iglesia de San Francisco, que según J1 debe facilitar pelotas y granadas a Charly. Cambio. –Ya tenemos dos camiones de munición, eh... o sea que actuar a mansalva, y a limpiar. Nosotros que tenemos las armas, a mansalva y sin duelo de ninguna clase” (“Irtenarazi jendea elizatik. Txanda. –Ezin da, jendez gainezka dago-eta. Armak erabili beharko ditugu. Txanda. –Gaseztatu eliza. Txanda. –Ados (...) –Donostiatik datorren konpainia baten zain gaude. Hor duzue Charly 3. Hirurek batera jardun, jendea irtenarazi, nola edo hala. –Ederki. Ados.(...) –Hemen indar gehiago behar dugu, 2.000 tirotik gora egin ditugu jada. Txanda. (...) –Valladolideko beste atal bat iritsi berri da (...). –Zapi zuria zeramaten hainbat auto ikusi ditut; zauritu pila izan delako seinale, ulertzen? (...). –Zauriturik izan ote den galdetu dut. Txanda. –Oraingoz bat ere ez, gure aldetik behintzat. Txanda. (...). Eskerrik asko e! Aparteko lana egin duzue! –Esaiozu Salinasi Historiako jipoirik handiena erdietsi dugula. Txanda. –Kartutxoak, poteak, pilotak behar ditut. Txanda. – (...) Hemen sarraskia gertatu da. Txanda –Ederki, ederki. Txanda. –Oso ongi....baina benetan, sarraskia izan da. –J2 San Frantziskoko eliza aldera doa, J1en esanetan Charlyri pilotak eta granadak eraman behar dizkiolako. Txanda. –Bi munizio-kamioi iritsi dira, e...beraz, jo eta jo, eta kalea garbitu. Gu gara armak dauzkagunak; hortaz, jo eta jo, eta inolako begirunerik gabe”) Gasteiz-Vitoria. De la huelga a la matanza, Ruedo Ibérico, 1976, 129-132 orriak.

102. CARNICERO HERREROS, Carlos: *La ciudad donde nunca pasa nada. Vitoria 3 de marzo de 1976*, (159. or.), Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Gasteiz, 2007ko maiatza.

103. Laia, 23. alea, Martxoaren 3ari buruzko monografikoa, 16. or, Revista de Añana, 2006ko otsaila-martxoa.

104. *Deia*, 2006/02/25.

105. *Laia*, 16. or.

106. *El País*, 2008/06/13.

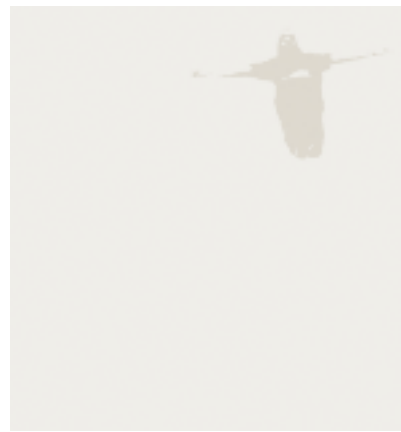
107. 1979/04/09an, J.G.M. 17 urteko donostiarrak bala bat jaso zuen sabelean, Egiako auzoan, inkontrolatuek eginiko tiroen ondorioz. Horietako batek, hain zuzen ere J.P.R. poliziak, nortasun-agiria galdu zuen erasoetan. 1979/04/10eko *El País* egunkariak honela eman zuen gertaeren berri. "Erasotzaileak korrika joan ziren inguruetan aparkatuta zituzten autoetarantz. Bostek auto batean sartu eta ihes egitea lortu zuten. Beste hiruak, ordea, korrika alde egin behar izan zuten, jazartzen zituztenen aurka tiro gehiago egiten zituzten bitartean. (...) Geroago, auzokoek (...) inkontrolatuetako bati erori zitzaion nortasun-agiria aurkitu zuten, eta José Pajarón Rodríguez polizia nazionalarena zela jakin ahal izan zuten. Hori ez ezik, O-9202-I matrikulako autoa Ingeniarien kuartelean aparkatzeko baimena ere aurkitu zuten".

108. Esaterako, Errefuxiatu eta Etorkinen Defentsarako Europako Batzordearen ekimenez sorturiko Europako Giza Eskubideen Urraketak Ikertzeko Batzordearen txostenak horrela ikusi eta azaldu du, 1973tik aurrera ikerturiko kasuak aintzat hartuta. Europako Giza Eskubideen Urraketak Ikertzeko Batzordea 1988an sortu zen, Suitzan 1982an fundaturiko Errefuxiatu eta Etorkinen Defentsarako Europako Batzordearen ekimenez. Europako parlamentuko kideak, zenbait erakundetako (Ligue des Droits de l'Homme, esaterako) kideak, kazetariak (Melchor Miralles, adibidez) edo magistratuak (Juan Alberto Belloc, esate baterako) daude ikerketa-batzorde hori fundatu zutenen artean. Batzordearen lehen txostenak Euskadi izan zuen jomugan, hain zuzen ere: *Le GAL ou le terrorisme d'Etat dans l'Europe des démocraties*, Errefuxiatu eta Etorkinen Defentsarako Europako Batzordea, 1989.

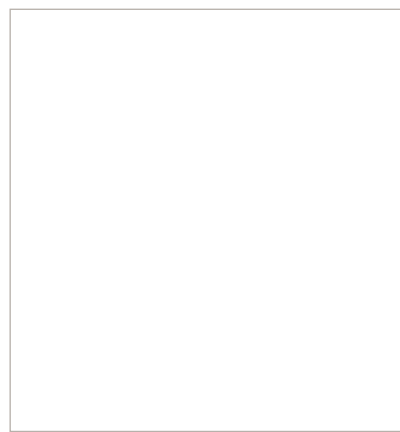
109. Ikaileak Gonzálezek kasuan, preso ohiak Zubikarainen kasuan, eta erre-fuxiatuak Lasaren eta Zabalen kasuan. Azken hori Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren txostenean bildu da. Lasak eta Zabalak terrorismoaren biktimek errekonozimendua jaso zuten.

110. Jesús Mari Zubikarainen kasua (1980ko otsaileko egun berean), eta José Ignacio Zabalen eta José Antonio Lasaren kasua (1983ko urrian). Lau kasu horietan, gorpuak edo gorpuzkiak jaso dira.

111. Errebindikazioa berbera izan bada ere, kasuari beste tratu bat eman zaio. Lasaren eta Zabalen kasuetan ikerketa egin zen. Oro har GALen ekintzatzat jo izan den arren, inork ez zuen bere gain hartu, eta horrenbestez epaiak ez zuen "banda armatua"ren figura aintzat hartu. Kasu horrengatik, lau guardia zibil kondenatu zituzten, Rodríguez Galindo jeneral ohia buruan, baita Segurtasuneko zuzendari nagusi Julián Sancristóbal ere. 64 eta 62 urteko zigorrak ezarri zizkieten arren, kondenatu guztiak espetxeko hirugarren gradura igaro ziren denbora gutxian (Elgorriaga jauna, espetxeratu zuten egun berean), eta, jarraian, baldintzapeko askatasun-erregimena esleitu zieten.

112. *La Vanguardia*, 2007/03/21
113. *El País*, 1977/10/02 eta Javier Bordagaray, 223. or.
114. F.P.A. in *Crímenes políticos*, Libertad Digital Suplementos, 2005/03/25
115. Ibidem.
116. Yolanda González en mutil-lagun ohi Alfonso Arqueren hitzak dira, agerka-
ri berean argitaraturikoak.
117. F.P.A., in Libertad Digital Suplementos.
118. Ibidem.
119. Ibidem.
120. GRIMALDOS, Alfredo: *La sombra de Franco en la Transición*, Oberon,
Grupo Anaya, Madril, 2004, 298. or. 121. Ibidem, pp. 200 y 201.
121. Ibidem, 200. eta 201. or.
122. Ibidem, 267 or.
123. Ibidem, 298. or. "Atzeman denez, minikonputagailu-terminal hori
Estatuari saldutako eta Barne-arazoetako Ministerioari bideratutakoen serie
berekok makina sorta bati dagokio. Ikerketaren ardura duten inspektoreek
deskonektatu dute, agindu judizialik gabe, eta behin betiko galdu da, non
dagoen jakiteko eta berreskuratu ahal izateko hainbat gestio egin badira ere".
124. F.P.A., in Libertad Digital, 2005/03/25.
125. *El País*, 1980ko maiatzaren 9a. "María Josefa Bravo atzo aurkitu zuten,
arratsalde-erdian, Donostia inguruko harrobi baten gaineko eremu batean,
buru-hezurra txikitua zuela, zenbaitek zirkunstantzia arraroetan bahitu ondo-
ren. (...) Atzo arratsaldeko seietan aurkitu zuen poliziak neskaren gorpua,
Donostiako hipikatik gertu, burua txikitua eta gerritik behera biluzik zegoela,
baina indarkeriazko zantzurik gabe".
126. *El País*, 1978/01/20..
127. Horren haritik, 76/12/28an Le Monde egunkarian argitaratutako eta
Errefuxiatu eta Etorkinen Defentsarako Europako Batzordearen txostenean (11.
or.) bilduriko informazioa nabarmendu behar da. Horren arabera, UMDko
(Unión Militar Democrática) militar batek plan bat abian jartzea iragarri zuen,
elementu parapolizialek manifestazio, greba eta bestelako mobilizazioen erre-
presio basatian parte har zezaten sustatzeko, eta, hartara, ezegonkortasuna
hedatzeko. "un plan anti-subversion (...) qui a pour objet de réprimer violem-
ment toute manifestation ou grève éventuelle, 'd'appuyer, de renforcer ou de
remplacer les forces de l'ordre dans leurs missions'..."

128. *Montejurra* '76 txostenean "Reconquista" operazioko arduradunen izen-deiturak ageri dira. Gainera, Alfredo Grimaldosek La sombra de Franco en la Transición lanean adierazi duenez (126., 127., 129., 131. eta 140. or.), "Estatuko Kontseiluko presidente eta Erresumako Kontseiluko kide Antonio María de Oriol y Urquijo jaunak sustatu du operazioa, eta Nafarroako Gobernu Zibilak koordinatu du. (...) Gipuzkoako Aldundiko presidente eta Erresumako kontseilari José María de Araluce y Villar ere inplikaturik dago. 42 milioi pezeta sartu ditu José Arturo Márquez de Prado jaunaren izenean eta, Francok zuzenean izendatuta, Gorte organikoetako idazkaria eta Erresumako kontseilaria den José Luis Zamanillo jaunaren izenean. Bi horiek dira operazio ultraeskuindarraren zuzeneko antolatzaileak".

129 *El País*, 76/07/11, Kale-jantzian zihozten guardia zibilek tiro egin zuten erasoari erantzuteko. "Gertaerak gertatu direnez geroztik hogeita lau ordu igaro direnean, liskarra eragin zuten zirkunstantziak ez dira oraindik argitu. Atzo, egunsentiko 2:30ean, Informazio Koordinazioko Zuzendaritza Nagusiak honako ohar hau plazaratu zuen: Baimendutako iturriek aditzera eman dutenez, atzo, ostirala, 21:00etan, Santurtzin, Mamarigan eginiko batzar batetik irtetean, mila pertsona baino gehiagoko manifestazioa antolatu zen. Pankarta bat eta zenbait bandera separatista zeramatzaten manifestariak. Gainera, hainbat oihu iraultzaile egin zituzten, eta jende askok Sardinaren Eguna tradizionala ospatzen ari zen toki eta herrietarantz jo zuten. Indar publikoak ohartarazi zituzten, eta berehala bertaratu ziren, lau «Land Rover» ibilgailutan. Horren aurrean, manifestariak barreiatu egin ziren, eta guardia zibilek lau atxilotu zituzten, bertan kale-jantzian jarduten zuten bi guardia zibilen laguntzarekin. Guardia Zibilak atxilotuekin alde egin zuen. Manifestariak, ordea, kalez jantzitako bi guardia zibilen presentziaz ohartu ziren, eta berriz ere elkartu ziren, haiek estutu eta inguratzeko. Agenteek, beren burua babesteko eta erasotzaileen artean igaro ahal izateko, zenbait tiro egin behar izan zituzten, eta lehenbailehen udaltzaingoaren kuartelean babestu ziren, manifestariak ondo-ondotik jazaritzen zituztela. Liskarraren ondorioz, berrogeita sei urteko Begoña Menchaca Gonzalo hil da, eta José Unamuno Pinedo eta Sebastián Peña Fernández jaunek zauri arinak jaso dituzte (biak ere Santurtzin bizi dira). Eraso dioten guardia zibila ere zaurituta geratu da."

130. Normi Menchacaren kasuko epaia. Audientzia Nazionalako Administrazioarekiko Auzietarako Salak ebatzi du diktadura frankistaren biktimak terrorismoaren biktimitzat jo behar direla. 2002ko martxoaren 27an: Gertaera horiengatik, Bilboko Instrukzioko 5. zenbakiko Epaitegiak 999/76 Aurretiazko Eginbideak ireki zituen, eta 1976ko abenduaren 7an kasuaren behin-behineko artxibatzea ebatzi zuen, "pertsona jakin bat jazarritako delituen egile, konplize edo estaltzaile gisa akusatzeko elementu nahikorik ez delako ageri", Prozedura Kriminalaren Legearen 622., 641-2 eta 789. (1. araua, 2. paragrafoa) artikuluen babesean, garai hartan indarrean zegoen bertsioa aintzat hartuta.- (...) 1995eko Zigor Kodeak berritasun garrantzitsu bat ekarri zuen 577. artikuluan, antolatu gabeko indarkeria politikoko kasuak —"terrorismo indibidualeko" kasuak ere deitu zaie, doktrina horretan— zehatzeko aukera ere ematen duelako. Hau da, kasu horietan ekintza bat terroristatzat hartzeko ez da beharrezkoa, gainerako aurreikuspen ohikoetan bezala, banda armatu bateko kide izatea, eta nahikoa da delitu-ekintza jakin batzuk egitea

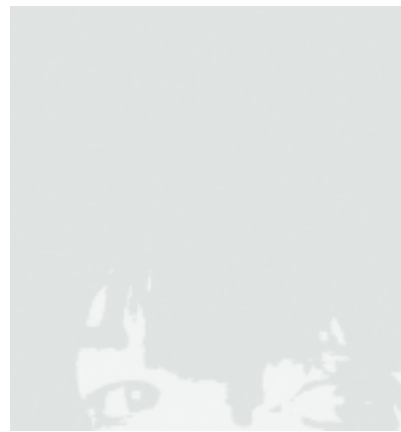
(eraillketa, lesioak, suteak eta abar), ez bakarrik konstituzio-ordena iraultzeko, baita, eta hau funtsezkoa da eztabaidatutako xedeetarako, bake publikoa larriki asaldatzeko ere (bake publikoa kontzeptu juridiko zehaztugabea da, eta dogmatikak eta legeriak berak herritarren segurtasunarekin, hau da, pertsonak eta ondasunak indarkeriazko ekintzetatik edo erasoetatik eta arriskuko edo zoritxarreko egoeretatik babestearekin, lotzen dute). Azken batean, 577. artikulua, eta are argiago abenduaren 22ko 7/2000 Lege Organikoak ekarritako aldaketaren ostean, egiturazko elementua edo erakunde terrorista baten kidetza-elementua alde batera utzi du, honako delitugile hauek zehatzeko: “banda armatu, erakunde edo talde terroristetako kide izan gabe, eta konstituzio-ordena iraultzeko edo bake publikoa larriki asaldatzeko helburuarekin, edo xede horietan laguntzeko helburuarekin, herri bateko biztanleak edo gizarteko, politikako nahiz lanbideko talde bateko kideak ikaratuz, giza hilketak egiten dituzten pertsonak, edo 149 eta 150. artikuluetan tipifikatutako lesioak, legearen aurkako atxilotetak, bahiketak, pertsonen aurkako mehatxuak edo derrigortzeak, edota sute-delitua, kalte handien delitua, 263. artikulutik 266.era artekoetan, 323. artikuluan edo 560. artikuluan tipifikatutako kalteak, nahiz armak, munizioak, gai edo aparatu lehergarriak, sukoiak, su-eragileak edo itogarriak edota horien osagaiak edukitzeko, fabrikatzeko, gordailuan jartzeko, trafikagai hartzeko, garraiatzeko edo hornitzeko delituetatik edozein egiten dituztenak”. IDEM “ Ebatzi dugu: Lehena.- ROBERTO FERNANDEZ MENCHACA jaunak 2000ko abenduaren 12ko Barne-arazoetako Ministerioaren ebazpenaren aurka aurkeztutako administrazioarekiko auzi-errekurtsoa baiestea. Hortaz, aurreko ebazpena ukatu egiten dugu, onartu beharra dagoelako MARÍA NORMA MENCHACA GONZALO andrea Terrorismoaren Biktimekiko Elkartasunari buruzko Legearen babes-eremuan bilduriko ekintzetako baten ondorioz hil zela, eta beraz erabaki honi datxekion eta arau horretatik soilik eratorritako ondorioak aplikatzekoak direla.

131. Nazio Batuen Deklarazioa, Delituen eta Botere Abusuaren Biktimentzako Justiziaren Funtsezko Printzipioei buruzkoa (1985), 11. printzipioa, Batzar Nagusiaren 40/34 ebazpena.

132. Esaterako, tortura errazten duten inkomunikazio-erregimeneko atxiloketak luzatzea ahalbidetzen duten salbuespenezko xedapenak, NBERen Torturaren aurkako Batzordearen, Tortura Prebenitzeko Europako Batzordearen, NBERen zenbait Errelatore Bereziren eta zenbait erakunderen —Amnesty International, esaterako— arabera.

133. 2005eko apirilaren 19an NBERen Batzar Nagusiak onarturiko Kalte-ordainetari buruzko Oinarrizko Printzipioen arabera, giza eskubideen nazioarteko arauak edo nazioarteko zuzenbide humanitarioa urratu dituzten egintza edo ez-egiteen ondorioz arlo indibidualean edo kolektiboan kalteak —lesio fisiko edo mentalak, emozio-sufrimendua, finantza-galera edo funtsezko eskubideak nabarmen murriztea— jasan dituen pertsona da “biktima”. Zuzeneko familiako kideak edo zuzeneko biktimaren kargupeko pertsonak ere “biktima”tzat har daitezke, baita, biktimari laguntzeko edo beste urraketa batzuk saihesteko esku hartzerakoan, kalte fisiko, mental edo ekonomikoak jasan dituztenak ere. (8. artikulua)

134. MC GOLDRICK, Dominic: The Human Rights Committee -Its role in the

development of the International Covenant on Civil and Political Rights, Oxford University Press, 1994, 279. or

135. Ikus Doc. ONU E/CNA/Sub.2/19 7/20/Rev.I, 1997ko urriaren 2a.

136. NBERen Giza Eskubideak Sustatu eta Babesteko Azpibatzerdeak izendatu du, gai horri buruzko azterlan espezializatuak egiteko.

137. 22. artikulua arabera, leheneratzeak, ahal den neurrian biktimak giza eskubideen nazioarteko arauen edo nazioarteko zuzenbide humanitarioaren urraketa aurreko egoerara itzuli beharko lukeenak, honako hauek biltzen ditu: "biktima askatasuna, eskubideak, gizarte-egoera, familia-bizitza eta herritartasuna itzultzea, biktimak bizilekura itzultzea, lanean berriz ere hasia eta jabetzak itzultzea".

138. 25. artikulua arabera, gogobetetzea eskaintzeko hartu beharreko neurrien artean honako hauek nabarmendu behar dira: "deklarazio ofizial edo erabaki judizial bat, biktima eta biktimen hurkoen duintasuna, ospea eta eskubideak itzultzeko", baita "barkamena ere, gertaerak jendarean onartzea eta erantzukizunak onartzea barne". Horren haritik, aipatzen da Turkiako gobernuak eginiko deklarazioa, Giza Eskubideen Europako Auzitegiak epaitutako "desagertze"-kasu bat zela eta adiskidantza akordioa hartu ondoren eginikoa. Horren arabera "atsekabe hartu du egungo eskaerak aurkeztera eraman duten gertaerak gertatu izana" [Aydin v. Turkey (28293/95, 29494/95 eta 30219/96), 2001eko uztailaren 10a, 13. paragrafoa].

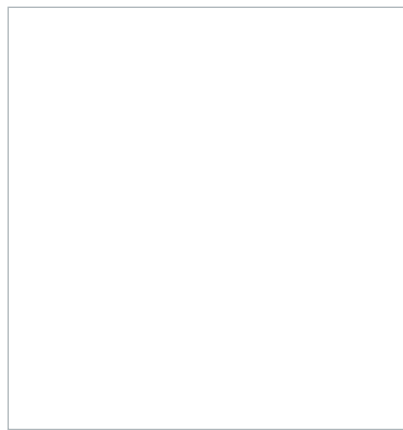
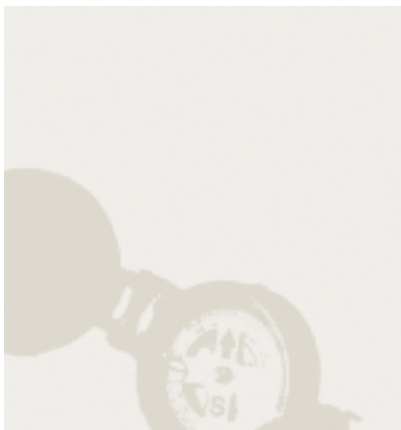
139. Ikus Dok. NBE E/CNA/2000/62, 1, 2000ko urtarrilaren 18a. Lehen erreportare berezi Theodor Van Boven jaunak gauzatu zuen Printzipioen jatorrizko idazkia, eta bigarren erreportare bereziak berraztertutako.

140. Esaterako, Inpunitatearen aurka borrokatuz giza eskubideak babestu eta sustatzeko printzipioen multzoa, 2005eko otsailaren 8an NBERen Giza Eskubideen Batzerdeak eguneratu zuena eta 1997ko urriaren 2an Giza Eskubideak Babestu eta Sustatzeko egungo Azpibatzerdeak onartu zuena (E/CN. 4/Azp. 2/1997/20/Berrikus.) —Joinet Printzipioak deitu zaizkie—; Delituen eta Delitu Abusuen Biktimentzako Justiziaren Funtsezko Printzipioei buruzko Deklarazioa, NBERen Batzar Nagusiak 1985eko azaroaren 29ko 40/34 Ebazpenaren bitartez onartu zuena; eta Nazioartean Legez kontrakoak diren Egintzengatik Estatuak duen Erantzukizunari buruzko Artikuluaren Proiektua, 2001eko abuztuaren 9an NBERen nazioarteko Zuzenbideko Batzerdeak onartu zuena eta urte bereko abenduaren 12an Nazio Batuen Batzar Nagusiak estatuak helarazi ziena.

141. Ikus, esaterako, Giza Eskubideen Batzordearen 2004/34 ebazpena, E/CN.4/2004/34.

142. Ikus, esaterako, A/56/44, 66.a paragrafoa, Kamerun buruzkoa.

143. A/53/44, 118.h paragrafoa, Kubari buruzkoa.

144. Ikus, esaterako, Mexikora eginiko bisitaldiari buruzko Txostena, E/CN.4/1998/38/2. Add., 88, m paragrafoa.

145. Auzitegi horrek zenbait faktore hartu ditu aintzat kalteen maila ebazteko, besteak beste, “bizitza arriskuan jarri zuten eta tortura izan ziren” eta “errekurtso eraginkorrik eskaini ez zaien lesioak” (Ilhan v. Turkey, 2000ko ekainaren 27a, 112. paragrafoa), edo gaixotasun psikiatriko iraunkorra eragin zuten “abandonuaren eta oso abusu larrien” ondoriozko “mina eta sufrimendua” (Z and others v. UK, 2001eko maiatzaren 10a, 130. paragrafoa).

146. Torturaren aurkako Konbentzioaren 14. artikulua:

1. Estatu Kide orok zainduko du bere legeriak tortura-egintzen biktimei kalte-ordainketa eta kalte-ordain bidezkoa eta egokia jasotzeko eskubidea bermatzea, ahalik eta ondoen errehabilitatzeko baliabideak barne. Biktima hiltzen bada tortura-egintza baten ondorioz, biktimaren kargupeko pertsonak kalte-ordaina jasotzeko eskubidea izango dute.
2. Artikulu honetan ezarritako ezerk ere ez du eragingo biktimak edo beste pertsona batek lege nazionalen arabera kalte-ordaina jasotzeko eduki lezakeen eskubidean.

147. Alberto Grille Motta contra Uruguay kasua, 1980ko uztailaren 29a, 18. paragrafoa.

148. Eskubide Zibil eta Politikoei buruzko Nazioarteko Itunaren 7. artikulua: Ezin daiteke inor torturatu, ezta inori zigor edo tratatu txar, anker eta iraingarri eman ere. Batez ere, inori ezin izango zaio tratamendu mediko edo zientifikorik aplikatu, baimena modu librean ematen ez badu.

149. Rafael Armando Rojas García contra Colombia kasua, 2001eko apirilaren 3a, 12. paragrafoa.

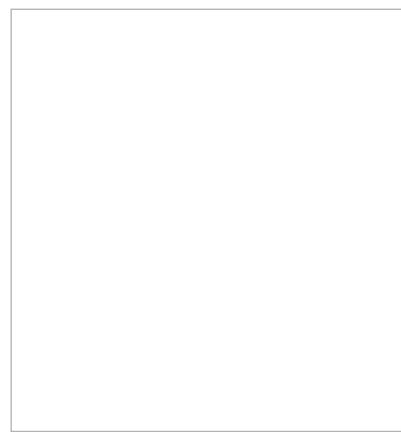
150. ETaren aurkako Taldeek 1980an Alonsotegin egindako atentatuan hildako Liborio Aranaren semea (hiru pertsona gehiago hil ziren atentatu horretan).

151. Deia, 2008/05/19

152. Terrorismoaren Biktimei Laguntzeko Zuzendaritzaren web-orrian ETaren, Komando Autonomo Antikapitalisten eta Iraultzaren biktimen zerrenda luzea bildu da, txosten hau egin den unera artekoa. Honako hauek ere bildu dira: Esquin Muturrekoek hildako 8 biktima, Galindok, Doradok eta Bayok (sic) hildako bi biktima, GAEek hildako 5 biktima, GALEk hildako 25, “kontrolrik gabek” hildako 1, Rafael Lopez Ocañak (sic) hildako 1, Mikel Otegik (sic) hildako 2, egile jakinik gabeko 8, Saenz de Ynestrillasek eta Ducek (sic) hildako 1, eta AAA taldeak hildako 4.

153. El País, 2000ko martxoaren 23a, 27. or.

154. Onartutako mozioak honela zioen: “Joan den apirilaren 14an, Zizurkilgo

Udalaren osoko bilkurak Joxe Arregiren eta Joselu Geresta "Ttotto"-ren Plazen izenak kentzea erabaki zuen, baita monolitoak kentzea ere, ETA erakundeko militanteak zirelako. Osoko bilkuraren erabakia aho batez onartu zen. Erabaki horrezaz aparte, EAJ-PNV eta EA udal-taldeek, botoa azaltzeko txandan, biktima guztien omenez egin litezkeen jardunak aztertuko lituzkeen batzordea sortzeko proposamena egin zuen, 2007ko urrian Eusko Legebiltzarrean Terrorismoaren Biktimei buruz egindako Osoko Bilkura monografikoaren haritik. Osoko bilkura hartan, Legebiltzarrak zenbait ebazpen eman zituen, honako hau, besteak beste: "Giza Eskubideen Zuzendaritzak txosten zehatza eta zorrotza egitea indarkeria politikoaren ondorioz izandako giza eskubideen urraketen bestelako biktimen errealitatearen inguruan, biktimen identifikazioari eta biktimen erre-konozimendu moralari eta kalte-ordainketari erantzuteko beharrezko neurriak aztertzeari garrantzi berezia emanez". ETAk eragindako indarkeriak ez ditu bestelako indarkeria politikoak inondik inora justifikatu edo ezkutatu behar, herri honetako herritarrak jomugan izan dituzten eta zigorgabe geratu diren gerra zikineko edo torturako egintzak, esaterako. Hori dela-eta, EAJ-PNV eta EA Udal Taldeek, legebiltzarraren agindu horrekin bat etorritik eta biktima jakin batzuekiko memoriarekiko errespetuak beste pertsona batzuen justiziarako eta kalte-ordainketarako eskubidea zalantzan jarri eta murriztu ezin dezakeela konbentzita, azken horiek ere eskubideen urraketa larrien ustezko biktimak direlako, Eusko Jaurlaritzaren Giza Eskubideen Zuzendaritzari honako eskaera hauek egiten dizkiogu: 1) Joxe Arregi Izagirreren (Madrilen hil zen, 1981eko otsailean, komisarian eragin zizkioten tortura basatien ondorioz) eta Jose Luis Geresta Mújica "Ttotto"-ren (tiro batek erailda agertu zen, 1999ko martxoan, behar bezala argitu ez diren zirkunstantzietan) kasuak aztertzea, ondoren txosten horretan biltzeko. 2) Eta, zeregin horri begira, senitartekoen lekukotza jasotzeko aukera balioestea, onartu beharra dagoen sufrimenduaren partaide diren heinean.

155. Joseba Macías *Deia* egunkarian: "De impunidades y alguna que otra cuestión pendiente" [2005/09/30].

156. Oroimena Zainduz: kaosenlared.net/noticia.

157. *El País* (1983/11/30) eta *El País* (1989/10/04).

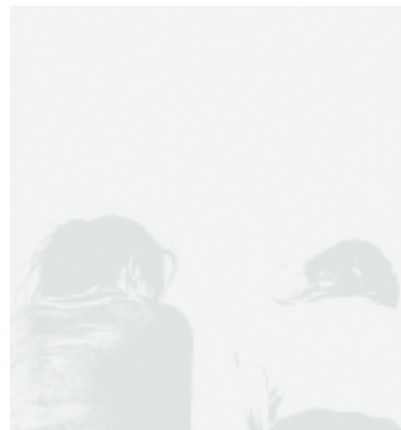
158. *El Mundo*, 2004/12/26, 10. or.

159. Euskal Herria y la Libertad, III. Liburukia, 195. or.

160. Torturaren Aurkako Taldea: Tortura en Euskal Herria, 45. or., 2003.

161. Euskal Herria y la Libertad, II. lib., 233. or.

162. Eusko Kontseilu Nagusiaren Herrizaingo Sailaren oharra, 1978/11/16: "[...] Laugarrena. Lehen tiroen ondoren hiru minutu inguru igaro zirenean, ibilgailu bat agertu zen, eta Guardia Zibileko beste kide batzuk, itxuraz kale-jantzia zihoazenak, ibilgailutik jaitsi ziren. Jendearen eta zenbat gizon metrailetadunen aurrean (Guardia Zibilarren lehen kideak ziren), tiroka hasi ziren beste guardia zibilen aurka, eta, horren ondorioz, Emilia Larrea andrea hil zuten (banku batean eserita zegoen, 150 metrora, gutxi gorabehera), baita beste hiru

pertsona zauritu ere". Herrizaingo Sailak honako hauek adierazi zituen, besteak beste: "Bigarrena. Edonola ere, indar publikoaren ondorengo esku-hartzea ezin da inola ere ulertu, ganoragabe tiroka hasi zelako, eta, horren ondorioz, hildako bat eta zenbait zauritu eragin zituelako herritar zibilen artean. Egintza hori zorrotzasun handiz epaitu behar da, honako bi arrazoi hauetako baten ondorio delako: indar publikoak arduragabe eta gogoetarik egin gabe jardun zuelako, edo, are arriskutsuagoa dena, herritarren aurka jardun zuelako, aurkako gizarte bat balitz bezala. Ezinbestekoa da horri buruzko ikerketa publikoa ikerketa judiziala ere izatea".

163. *El País*, 1980/09/07.

164. PONS PRADES, Eduardo: 'El caso Almería' in *Los años oscuros de la transición española*, Belacqva, Bartzelona, (2005), 172-187.

165. Vocento VMT, 2006/05/10

166. Euskadi y la Libertad, IV. lib., 91. or. (hemen Mazach jarri diote bigarren deitura) eta 176. or.

167. GAMARRA: *Cuerpos represivos disolución*, Editions Mugalde, Hendaia, 1978ko ekaina (51. or.).

168. *El País*, 1980/10/17.

169. Euskadi 1988, Egineko Urtekaria, 19. or.

170. Joseba Macías Deia egunkarian, 2005/09/30.

171. CARNICERO HERREROS, Carlos: *La ciudad donde nunca pasa nada*. Vitoria 3 de marzo de 1976, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Gasteiz, 2007ko maiatza.

173. *El País*, 78/01/04. Iruñeako Udalak salatu egin zuen indar publikoak amnistiaren aldeko astean —hain zuzen ere joan den maiatzaren 14an, 15ean eta 16an— egindako jarduna, udalaren azken osoko bilkuran aho batez hartutako erabakiaren arabera.

174. La Navaleko ELAko delegatu sindikal eta Bilboko Euskalduna ontziolako langile ohi Emilio Urretak 2004/11/24ko *Gara* egunkarian eginiko adierazpenak.

175. *Gara*, 2004/03/15, 2. eta 3. or. Familiaren, abokatuen eta lekukoen prentsaurrekoa, 2004/03/17ko *Gara* egunkarian argitaraturikoa.

176. *Berria*, 2004ko ekainaren 6a. 'Itziarren semea', 9. orria.

177. *El último estado de excepción de Franco*, Ruedo Ibérico, Paris, 1975.

178. *Gara*, 2008/04/238

179. *Gara* eta beste egunkari batzuk, 2002/03/16. Lehen orrialdea eta 12-15 orrialdeak.

180. *Gara*, 2004/04/06

181. *Deia*, 13/01/2006. 2006/04/19an Audientzia Nazionalean eginiko deklarazioa. Euskal Herria Watch erakundearen azken txostena. Santurtziko Torturaren aurkako taldea in www.torturano.bitacoras.com/archivo , 2006/01/13 eta 2006/10/03

182. "Iratxe Sorzabal. Testigantza osoa" in Tortura Euskal Herrian, 2001 Txostena, Torturaren Aurkako Taldea (TAT), 145-154 or.

183. Torturaren Aurkako Taldearen txostena, 2004.

184. *Gara*, 2007/12/21, 19. or.

185. Egineko Urtekaria 1995, 163. or.

186. BORDAGARAY, Javier: Que se vayan (84. or.), Hordago Argitaletxea, Donostia, 1978.

187. *El País*, 1980/04/19.

188. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 71. or.

189. *El País*, 1978/05/14.

190. *El País*, 1980/09/07.

191. *El País*, 1984/11/28. HBk salatu duenez, Guardia Zibilak, ustez, Jon Idigoras tirokatu zuen.

192. Euskadi 1992, Egineko Urtekaria, 160. or.

193. Euskadi 1993. Egineko Urtekaria, 158. or.

194. Euskadi 1994. Egineko Urtekaria, 173. or.

195. Ibidem, 173. or.

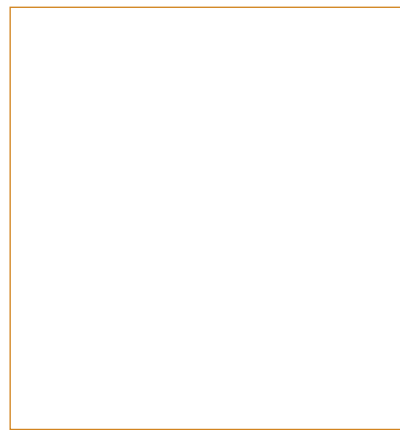
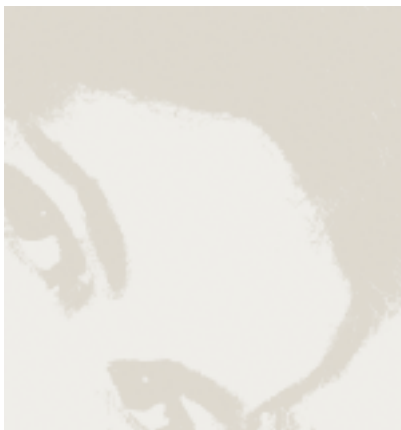
196. Euskadi 1996 eta *Gara* , 2004/09/08, 15. or.

197. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 78. or.

198. Euskadi 1988, Egineko Urtekaria, 78. or.

199. *El País*, 2008/06/13

200. GAMARRA: Ibidem, 113-117. or.

201. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 57. or.

202. GAMARRA: Ibidem, 108. or.

203. *El País*, 1977/04/12.

204. *El País*, 12/04/1977.

205. GAMARRA: Ibidem, 110. or. 14an Donostiako Nuestra Señora de Arantzazu Egoitzan ospitaleratutako zaurituen parte fakultatiboak bildu dira.

206. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 73. or.

207. *Libération*, 2006ko apirilaren 20a: «Mon indic a flingué Pierre Goldman, entretien avec Lucien Aimé-Blanc» "La piste la plus sérieuse semble être celle du milieu marseillais. Commanditée par les GAL, suite à des rumeurs selon lesquelles Pierre Goldman aurait aidé l'ETA à se procurer des armes. En avril 2006, *Libération* a publié ainsi une entrevue avec le commissaire Lucien Aimé-Blanc dans laquelle il révèle le nom de son assassin : «C'est mon informateur Jean-Pierre Maïone qui a flingué Pierre Goldman et me l'a avoué bien après. Au départ, comme la revendication était signée 'Honneur de la police' et que Maïone travaillait avec le directeur des RG (Renseignements généraux), Maurice Paoli, ancien des réseaux Algérie française, j'ai pensé que ces "ultras" avaient liquidé Goldman, acquitté du double meurtre de la pharmacie. Mais mon collègue Paoli, qui ne me cachait pas grand-chose, m'a dit : 'C'est pas nous'. Et puis mon indic, Maïone, m'a expliqué que c'est le futur Groupe d'action libération, le GAL, qui avait décidé du "flingage" de Goldman. Le GAL, c'était un service parallèle de contre-terrorisme composé de barbouzes et de voyous manipulés par les forces répressives officielles espagnoles qui liquidaient des gens d'ETA (organisation armée séparatiste basque, ndlr). Pierre Goldman, qui fréquentait la brasserie Bofinger, fief des indépendantistes basques, ambitionnait de monter un réseau armé pour contrer ces anti-ETA. Il a contacté des voyous de gauche, comme Charlie Bauer qui n'a pas marché, Mesrine qui s'est défilé, et des autonomes. À force de se vanter de ses futures actions contre le GAL, Goldman est apparu dangereux. Des voyous marseillais du GAL l'ont tué avec Maïone, qui a évoqué aussi un commandant, ancien du SDECE mais actif à l'époque, sans me donner son identité".

208. Indarkeriaren Biktimen Ponentzia, 212. or. Eusko Legebiltzarra. 2000ko azaroa.

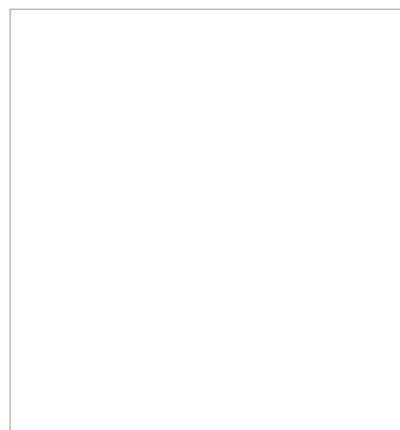
209. Montejurra'76 txostena, 90. or., Alderdi Karlista, 1977

210. *El País*, 1978/01/20.

211. *Deia*, 1980/09/16

212. *El País*, 1995/06/14 eta 1995/06/24.

213. *El País*, 1976/10/02.

214. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 78. or.

215. Ibidem.

216. Ibidem.

217. Indarkeriaren Biktimen Ponentzia. Lekukotzak, 192. or., Eusko Legebiltzarra, 2000ko azaroa.

218. Egineko Urtekaria 1988, 175. or.

219. *El País*, 1994/05/06.

220. *El País*, 1995/02/10.

221. 1980/09/16ko eta 1976/10/22ko *El País*.

222. *El País*, 1978/03/29.

223. *El País*, 1978/05/12.

224. 1978/05/23ko eta 26ko *El País*.

225. *Deia*, 1980/09/16.

226. Ibidem.

227. Ibidem.

228. *El País* 1979/04/10.

229. *Deia*, 1980/09/16.

230. *El País* 1979/10/02.

231. *El País* 1981/10/27.

232. *El Mundo* 1997/01/30.

233. Euskadi 1988. Egineko urtekaria, 19. or.

234. *Gara*. 2007/01/30.

235. *Deia*, 1980/09/16.

236. *Deia*, 1980/09/16.

237. GAMARRA. Ibidem, 43. or. "[...] Guardia Zibilaren eta ETako militanteen arteko tiroketa. Tiroak amaitu zirenean, Garai oihuka atera zen bere etxetik

esanez bere etxean ez zegoela inor ezkutatuta. Guardia Zibilak tiro-sorta bat bota zuen eta lurrera erori zen hilda”.

238. GAMARRA. Ibidem, 43. eta 44. or. “Orduan, emaztea leihora atera zen laguntza eske eta honako hau oihukatuz: ‘Hiltzaileak!’. Guardia Zibilak hau ere tirokatu zuen, eta, ondoren, etxebizitzan sartu ziren. Bizilagunek ahots bat entzun zuten barruan, honako hau agintzen zuen: ‘Hiltzeko! Hil ezazue!’. Ondoren bi tiro entzun ziren. Emakumearen gorpuan ikus zitekeen kopetan gasa bat zuela, emakumea hil zuten tiroak sartu ziren lekuan. Tiroketan Guardia Zibilaren teniente bat, Domingo Sánchez Muñoz, hil zen, eta Josu M. Markiegi Aiausti (‘Motriko’) larri zauritu zuten. Markiegik baserri batean gordetzea lortu zuen herriko jendearen laguntzari esker. Guardia Zibila Markiegiri segika ibili zen eta azkenean aurkitu zuten, lasategi batean zegoen ezkutatuta larri zaurituta; Guardia Zibilek han bertan akabatu zuten. Plastikozko zaku batean bildu zuten”.

239. BORDAGARAY, Javier: Ibidem, 75. or.

240. 1982ko ekainaren 18ko *San Francisco Chronicle*.

241. Melchor Mirallosek eta Ricardo Arquésekin BVE izan zela diote honako liburu honetan: *Amedo, el Estado contra ETA* (Plaza y Janés-Cambio 16, 1989).

242. 2000/02/15eko *El País*: “Fiskalak auzia behin betiko largestea eskatu zuen eta akusazio partikularrak, aldiz, hilketa-sumario bat osatzeko. Epaile instruktorearen arabera, ordura arte gauzatutako eginbideek ez dute egiaztatzen hilketa bat denik. Basajaunen gorpua 1997ko martxoaren 27an aurkitu zuten bi mendizalek Itziarko Gaineiko muineko leku batean, bihotzean tiro bat zuela. Gorpuaren ondoan pistola bat aurkitu zuten eta Ertzaintzak, ondoren, bala-zorro bat aurkitu zuen. Hasieran uste izan zen bere buruaz beste egin zuela, baina arman ez zituzten haren hatz-markak aurkitu eta bala aurkitzeko Ertzaintzak egindako bilaketek ez dute ondorioz izan”.

243. 2001/11/19ko *La Razón*. Galdetu ziotenean garai hartako PPko gobernua gerra zikinaren, (hark gerra irregularra deitzen du) metodoak erabiltzen jarraitzen ote ziren, Sáenz de Santa Mariak honako hau erantzun zuen: “Orain ere badago. Ustez bai. Komandoak ez dira beraiek bakarrik errenditzen. Azaldu izan da hildakoren bat hortz bat mailukadaz aterata zuela (José Luis Geresta, hain zuzen ere). Hil ondoren ez da mailukadarik ematen ahoan. Ez dut kritika gisa esaten. Bizkarretik hiltzera etortzen diren pertsona batzuen aurka gerra irregularra erabili behar da nahitaez. Zuzenbide-estatua ondo dago, baina ezin da azken ondorioetaraino eraman, terroristen esku geratuko ginatekeelako”.

244. *Deia*, 1980/09/16.

245. Oarsoaldeko eta Gipuzkoako emakumeen asanbladari buruzko txostena (1980). Beste argitalpen batzuetan ere azaltzen da.

246. Gararen Urtekaria, 2003.

247. Juan Cruz Lakasta. *Diario de Noticias*, 2008/03/01.

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

JUSTITIA, LAN ETA GIZARTE
SEGURANTZA BAILA

Justizia Departamentua
Giza Faktoreen Zuzendaritza

DEPARTAMENTO DE JUSTICIA,
EMPLEO Y SEGURIDAD SOCIAL

Departamentu de Justizia
Guzendaketa eta Giza Faktoreen Zuzendaritza